P. A. SOROKİN

ÇAĞDAŞ SOSYOLOJİ KURAMLARI

II

ÇEVİREN

M. MÜNİR RAŞİT ÖYMEN

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI

B İ L İ M

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI / 1695
Yayımlar Dairesi Başkanlığı
Bilim Dizisi / 10

P. A. SOROKİN

ÇAĞDAŞ SOSYOLOJİ KURAMLARI

II

Çeviren:
M. Münir Raşit ÖYMEN
Kabataş Erkek Lisesi
Emekli Sosyoloji ve Filozofi Öğretmeni

© T.C KÜLTÜR BAKANLIĞI, 1994 / ANKARA
ISBN 975-17-1480-X (Takım)
ISBN 975-17-1482-6 (II. Cilt)
Kapak Düzeni / Seçil KEMERKAYA

Birinci Baskı, 5.000 Adet

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI MİLLÎ KÜTÜPHANE BASIMEVİ
ANKARA - 1994

Dünya çok yakın bir gelecekte yeni bir yüzyıla girme hazırlığı içindedir.

Yeni yüzyılın insanı, daha gelişmiş, daha özgür ve daha demokrat olacaktır. Barışa ve insanlığa daha çok önem verecektir. Bilimsel ve teknolojik gelişmeleri destekleyecek ancak, bunların, insanlığın ve dünyanın genel dengesini bozmasına izin vermeyecektir. 2000'li yılların insanı bugünün gençleridir. Onlar için, hem ulusal kültürümüzün birikimlerini ve tüm verilerini, hem de uluslararası kültür eserlerinin temel yapıtlarını hazırlayıp sunmak zorundayız. Bugüne kadar yapılmış çalışmaların ışığı altında gençleri 2000'li yıllara hazırlamak bizlerin görevidir.

Demokratik ortamda insana saygılı, özgür düşünen, düşündüklerini üretime dönüştürebilen, sesini ve etkinliğini sivil toplum örgütleriyle duyurabilen genç kuşaklar yetiştirmek amacımızdır. Tabulardan kurtulmuş, öğrenmek, bilgisini artırarak daha olgun ve yararlı birey olmak amacıyla sürekli okuyan bir gençlik ülkemizin geleceğidir, aydınlık günlerin güvencesidir.

Etkinliklerimiz tüm insanlarımıza, özellikle çocuklarımıza, gençlerimize, okumaları ve düşünmeleri; yazar ve yayıncılarımıza da üretmeleri için her türlü desteği sağlamak amacıyla sürdürülmektedir.

Demokratik bir yapı içinde, kişisel özgürlüklerin bilincinde, birbirlerine saygı ve sevgi ile yaklaşan insanların "yurttaşlık bilinci ile" oluşturduğu "Türkiye"yi yaratmak, Bakanlığımızın ana hedefidir.

Amaçlanan kültür düzeyine ulaşmış insanların Türkiyesi için en önemli ögelerden birisi de "kitap"tır. Kültür

çeşitliliğine ve zenginliğine sahip ülkemiz insanının istekleri ve eğilimleri gözönüne alınarak yapılacak her türlü yayın hizmeti, ülkemizi dünya üzerinde layık olduğu konuma kavuşturacaktır.

Bakanlığımız, ilke olarak özel yayınevlerinin ticari amaçla gerçekleştirilmesi olanaksız olan kültürel verilerini gelecek kuşaklara aktarmak ve evrensel kültür verilerine ulaşmak için yayın yapar. Bu yayın hizmeti, Türkiye genelinde çok az bir yüzdeyi oluşturmaktadır. Asıl amaç, özel kişi ve kuruluşları destekleyerek Türkiye genelinde yayın sektörüne sahip çıkmak ve bu sektörün hareketliliği sonucu kültürlü, okuyan, yazan, düşünen ve üreten insanlardan oluşan Türkiyeli'yi ortaya çıkarmaktır.

Kitap ve okumak, insanımızı güzel duygu ve düşüncelerle, gelenek ve göreneklerle, birlik içinde, yurttaşlık bilinci etrafında bütünleştiren, Atatürk ilkeleri ışığında, demokratik bir ortamda, özgürce yaşamasının temel ve vazgeçilmez olgularıdır; yalnızca insana özgü güzelliklerdir.

Özgür ve demokrat yaşama süreci için "KÜLTÜR, OKUMAK; OKUMAK, ÖZGÜRLÜKTÜR" diyoruz ve tüm insanlarımızı okumaya, kültür dünyamıza katkıda bulunmaya çağırıyoruz.

Timurçin SAVAŞ
Kültür Bakanı

Sorokin, "ÇAĞDAŞ SOSYOLOJİ KURAMLARI" adlı bu kitabını Birleşik Amerika Devletleri'nin Harvard Üniversitesi'nde Sosyoloji Profesörü iken, kendi öğrencileri için ders kitabı olarak yazmıştır. Üniversitelerde ve yüksek okullarda sosyoloji bilimi öğreniminde büyük bir ihtiyacı karşılamış olan bu kitap, bütün dünya memleketlerinde sosyoloji bilginlerinin ve profesörlerinin ilgilerini çekmiş, onlarca bilimsel değeri çok yüksek derecede değerlendirilmiştir.

İngilizce yazılmış olan bu eser, Fransız, Alman, Çek, Yugoslav, Hind, Çin ve Japon dillerine çevrilmiştir. Bu çeviri ile sekizinci dilde yayınlanmış oluyor. Bir profesörümüzün söylediğine göre, Sorokin'in adı geçen eserinin 34 dile çevrildiği anlaşılıyor.

"ÇAĞDAŞ SOSYOLOJİ TEORİLERİ" nin birinci cildini - üç ayrı kitap ve daha sonra hepsini bir tek cild'de - "YÜZYILIMIZIN SOSYOLOJİ NAZARİYELERİ" başlığı ile, yıllarca önce Türkçe'ye çevirmiş ve basmıştım.

O zaman kitap üzerinde, tanıtıcı ve çevireni cesaretlendirici eleştiriler yapılmıştı. Bunları, daha çok Sorokin'in kitabına verilen değeri göstermek üzere yazıldıklarını düşünerek, bu kitapta ayrı bir bölümde topluyorum.

Cumhuriyetimizin kuruluşundan beri günlük konuşma dilimizde hızlı gelişmeler gerçekleşmiştir. Bilimsel ve teknik alanda batı dünyası ile çok sıkı ilişkilerimiz olmuştur. Eskiden kullanageldiğimiz Arap ve Acem dillerinden gelmiş olan pek çok kelime ve terim Türkçede artık kullanılmaz ve yeni kuşaklarca anlaşılmaz olmuştur.. Bunların yerlerine, mümkün olduğu kadar Türkçe terimler kullanılmakta ve Türkçede karşılıkları bulunmayan bazı kelime ve terimler de batı dillerinden alınmaktadır. Biz de kitabı çevirirken bu yoldan gittik. Kitapta karşılaşılan bazı yabancı terimlerin Türkçe açıklamaları ayrı bir bölümde kısa sözlükte yer almaktadır.

Dilimizde sosyoloji alanında geniş kapsamlı ya-

yınların sayıları sınırlı olduğundan, bu kitabın büyük bir ihtiyacı karşılayacağını ve sosyal bilimlerle ilgilenenlere yararlı olacağını umuyorum.

Eserinin ve başka kitaplarının Türkçeye çevrilmesi hakkını bana yazılı olarak vermiş olan Sayın Profesör Sorokin'in aziz hatırasını, bu kitabın basılışında saygı ile anıyorum.

M. Münir Raşit Öymen

SOROKİN, Pitirim Alexandrovitch:

- Sosyoloji Doktoru ve Fahri Felsefe Doktoru. (Dr. Soc. Hon. Ph. D.)
- Harvard Üniversitesi'nden 1930'dan beri Sosyoloji Profesörü.
- 1949'dan beri Harvard Üniversitesi, Altruism (Elseverlik) Araştırma Merkezi Müdürü.
- 21 Ocak 1889 yılında Rusya'da Tura şehrinde doğmuştur. Alexander P. Sorokin ile Pelageria V. Rymskich'in oğullarındandır. 1917 yılında Elena P. Bortynskaia ile evlenmiştir. İki oğlu vardır.
- **Tahsili :** Gece okulu, Öğretmen Okulu, Psiko-Nörolojikal Enstitü, St. Petersburg Üniversitesi.
- Seyyar sanatkar (zanaatkar) ve tarım işçisi; Fabrika işçisi ve eğitmen (Özel öğretmen); Privat doçent; Psiko-Nörolojikal Enstitü, 1924-1930; Uluslararası Medeniyetlerin Mukayeseli İncelemesi Cemiyeti (International Society for Comporative Study of Civilisations) Başkanı.

Yayınları:

- Suç ve Ceza. 1914.
- Bir Filozof Olarak Leo Tolstoi, 1915.
- Sosyoloji Sistemi (2 Cilt), 1920-1921.
- Hukukun Genel Teorisi, 1920.
- Bir Rus Güncesinden Yapraklar, 1924.
- İhtilalin Sosyolojisi, 1925.
- Sosyal Hareketlilik, 1927.
- Çağdaş Sosyoloji Teorileri, 1928.
- Köy ve Şehir Sosyolojisinin Prensipleri, 1929.
- Köy Sosyolojisine Bir Kaynak Kitap (3 Cilt) 1930-1931.
- Sosyal ve Kültürel Dinamik (4 Cilt) 1937-1941.
- İnsan Davranışının Zaman Bütçesi, 1939.

- Çağımızın Bunalımı, 1941.
- Afet İçinde İnsan ve Toplum, 1942, Man and Society' in Calamity).
- Sosyo-Kültürel Sebep-Netice Münasebeti, Zaman, Mekan, (Socio-Cultural Causality, Time, Space, 1943.)
- Toplum, Kültür ve Kişilik: Yapıları ve Dinamikleri, 1947.
- İnsanlığın Yeniden İnşası, 1948.
- Altruist - Elseven - Sevgi, 1950.
- Bir Bunalım Çağının Sosyal Filozofisi, 1950.
- Altruist Davranışta Araştırmalar, 1950.
- Aşkın Gücü ve Yolları, 1954.
- S.O.S. Meaning of Ous Crisis, 1951. - Altruist ve Manevi Büyümenin elemanları ve Teknikleri, 1954.
- Fads a Faibles of Modern Sociology, 1956.
- Amerikan Cinsiyet -Sex- İhtilali, 1957.
- Kuvvet ve Ahlak, 1959.
- Uzun Bir Gizi, 1963.
- Zamanımızın Temel Eğitimleri, 1964.
- Günümüzün Sosyolojik Teorileri, 1966.

S o r o k i n 10.II.1968'de ölmüştür.
Yukardaki bilgilerin alındığı kaynak eser:
Who Was Who - 1961-1970
Adam a Charles Black - London.

İÇİNDEKİLER

SOSYOLOJİZM OKULU 1

1. Okulun genel karakterleri 1
2. Öncüler 3
3. Roberty'nin sosyolojizmi 6
Eleştirme 20
4. Emile Durkheim Okulu 31
Durkheim sosyolojisinin genel vasıfları 31
Sosyal dayanışmanın, nedenlerinin, şekilleri ve sonuçlarının Durkheim tarafından analizi 34
Değişkenin corrélation halinde olduğu fenomenler. Değişken olarak işbölümü 36
Eleştirme 44
5. Gumplowicz, F. Oppenheimer ve başka bazıları 48
Gumplowicz sosyolojizmi 49
Eleştirme 49
Gumplowicz teorisinin prensipleri 50
Eleştirme 51

SOSYOLOJİZM OKULU: SOSYAL BİÇİMLER OKULU 55

1. Okulun karakterleri ve başlıca temsilcileri 55
2. Eleştirmeler 63
3. Toplumsal processus'lerin biçimleri ve yüzyılımızın sosyolojisinde insan ilişkileri 74

SOSYOLOJİZM OKULU: EKONOMİST OKUL 82

1. Öncüler 82
K. Marx ve F. Engels 90
Yorumlar ve eleştirmeler 92
Genel sonuçlar 106
3. Muhtelif ekonomik şartlar ile başka sosyal olaylar arasındaki bağlantılar üzerindeki çağdaş incelemeler 108

4. Ekonomik şartlar, özellikle üretimin teknolojisi ve sosyal organizasyonun şekilleri ve politik kurumlar 109
Maddi kültür ve harp 112
5. Ekonomik koşullar ve toplumun çökmesi veya ilerlemesi 116
6. Sosyolojide Ekonomist Okul.....128
Genel sonuçlar 128

PSİKOLOJİZM OKULU..... 130

1. Öncüler ve okulun başlıca dalları 130
2. İçgüdü ile yorumlama 132
Babalık ve annelik içgüdüsünün sosyal etkileri 139
Babalık ve annelik içgüdüsünün etkileri 141
Sürü halinde yaşama içgüdüsünün sosyal etkileri 142
Başka içgüdüler 143
İçgüdü ile yorumlamalar hakkında genel sonuç 144
3. Davranış ile yorumlamalar 146
4. Arzular, amaçlar, haz ve elem, ilgiler, istekler ve tavırlar ile yorumlamalar 162
5. Gerçekte teoriler az şey açıklarlar ve yazarların kendileri bunları kullanamazlar 177
6. Bu teorilerin çeşitli karakteristik noktalarına itiraz edilebilir 179
7. İçgözlem ile yapılan yorumlamalar üzerindeki sonuç 180
Çeşitli kültür olaylarının psiko-sosyolojik teorileri 183
1. İnançlar, büyü, efsaneler, hurafeler ve faktör olarak gözönüne alınmış olan din ve ideolojiler 184
Genel işaretler 184
A- Öncüler 185
B- F. DE GOULANGES'un teorisi 185
C- Charles A. ELLWOOD'un teorisi 188
D- E. DURKHEIM'in teorisi 190
E- G. LE. BON'un teorisi 191
F- I. G. FRAZER'in teorisi 191
G- BOUGLE'nin teorisi 192

H- E. A. ROSS'un, W. G. SUMNER'in VE
A. G. KELLER'in teorileri 193
I- BENJAMIN KIDD'in teorisi 194
J- MAX WEBER'in DİN SOSYOLOJİSİ 197
Metodolojik prensipler 198
Modern kapitalizm ve protestanlık 200
Modern kapitalizmin ruhunun karakterleri 200
K- Eleştirme 207
2. Âdetlerin, örflerin ve toplumsal
alışkanlıkların toplumsal rolü 223
3. Hukukun sosyal fonksiyonları 227
4. Sallanmalar üzerine inceleme, sosyal
processus'lerin rythme'leri ve cycles'leri 233
Periyodik olmayan devreler 235
5. Kültürün muhtelif bölümlerindeki
değişmelerin sürati ve onları bağlayan
corrélation'un şiddeti üzerinde incelemeler 237
6. Kültürün objelerinin yer değiştirmesi,
yayılması ve hareketliliği, değerlerin karakteristik
çizgileri ve sonunda ferdlerin kendi kendileri
üzerinde incelemeler 243
Sosyal hareketlilik ve onun başlıca anlayışları 245
Tabakalaşmış cemiyetlerin hareketsiz tipi ve
hareketli tipi 246
Dikey hareketliliğin incelenmesinin bazı sonuçları.
Dikey hareketliliğin mekanda ve zamanda hızının
ve genelliğinin çeşitlerini ilgilendiren önermeler 247
Tavırlar ve ferdlerin dikey hareket
mekanizmasını ilgilendiren teklifler 248
Hareketliliğin sonuçlarını ilgilendiren teklifler 249
7. Deneysel sosyoloji aşamasının başlaması 250
8. Sosyal incelemeler üzerinde sonuç 251
9. Sosyolojizm ve psikolojizm okulları üzerindeki
sonuç 251

SONUÇ: GERİYE BAKIŞ VE PERSPEKTİF 252
DİPNOTLAR 258
SÖZLÜK 272

1. OKULUN GENEL KARAKTERLERİ

Auguste Comte'un astronomi, fizik, kimya, fizyoloji ve sosyal fizik ya da sosyoloji şeklinde bilimleri sınıflandırmasında, fizyoloji veya biyolojiden sonra sosyolojinin yer aldığı bilinmektedir. Psikoloji, sosyolojiden önce gelen bir bilim olmasına rağmen bu sınıflamada ondan söz edilmemiştir.

Comte'un sınıflandırmasını. **John Stuart Mill, Herbert** Spencer ve daha birçokları ciddi bir şekilde elçştirmişlerdir. Bunlar, doğrudan doğruya temel bir bilim olan psikolojinin, biyolojiden sonra ve sosyolojiden sonra yer alma zorunluluğu üzerinde durmuşlardır. Bu, sosyolojiyi psikoloji üzerine dayandırmayı deneyen ve psikolojik olayları biyolojik ve sosyolojik olaylarla açıklamaktan çok, sosyal olayları, psikolojik olaylarla açıklayan psikolojizm okulunun sosyolojide doğmasına yol açmıştır.

Psikoloji okulunun birçok taraftarlarının, bireyleri ve onların faaliyetini sosyal realite ya da toplum ile açıklamayı denemekten çok, sosyal olayları bireyin faaliyetinden türemiş gibi yorunlamaya eğilim göstermeleri, bu okulun bir başka karakteridir.

Böyle olduğu halde, **Comte**'un sınıflandırmasından yana olanlar da vardır. Onlara göre, **Comte,** sınıflandırmasından psikolojiyi kaldırırken tamamen haklı idi; Psikoloji, kendisinin temellerinden biri hizmetini gören sosyolojiye muhtaç olduğundan sosyoloji, psikoloji üzerine kurulacak yerde, doğrudan doğruya biyoloji üzerine kurulmalıdır. Psikoloji olayları, sosyoloji olayları ile yorumlanmak ihtiyacındadırlar. Bunun aksi olamaz. Toplum yahut içtiamilik, kendisi terkip veya teşkil eden bireylerin realitesinden farklı olarak mevcut olan, kendisine mahsus (sui-generis) psiko-sosyal bir gerçektir. Sosyolojik tekdüzeylikten farklıdırlar ve ona dö-

nüştürülemezler.

Psikolojizm denilen okul ile, "Bio-social" yahut "Sosyolojizm" adı verilen okul arasındaki sınır çizgileri, genel olarak bunlardır. Bunlar birkaç on yıldan beri çok önemli idiler. Günümüzde, her ne kadar doğru oldukları çok az kabul edilmişse de, tamamiyle silinmemişlerdir.

Bütün bu olgularla birlikte, "Sosyolojizm" okulundan yana olanlar arasında, başka okullar tarafından sadece dokunulup geçilen problemleri aydınlatan ve sosyoloji bilimine hizmet etmiş olan çok ünlü sosyologların bulunduğu da bir gerçektir. Bu nedenle, bu grubu öteki okullardan ayırmayı ve en ünlü temsilcilerinin eserlerini kısaca inecelemeyi zorunlu kılarlar.

Bu sosyologlar, toplummsallığın kaynağını ve hatta esasını sosyal "interaction" olaylarında görürler. Sosyal ve psişik olaylar "interaction"un muhtelif şekillerinden türemiş gibi yorumlamayı denemişlerdir. Neden analizleri esas itibariyle ortak hayatın farklı koşullarıyla incelenmiş olan olaylarla ya da başka terimle, sosyal koşullarla tekabülü kurmaktan ibarettir. Bundan ötürü, bir sosyal psişik olguyu verilmiş olan bir sosyal koşul ile olan ilişkisini açıklayan bütün teoriler, Sosyolojizm Okulunun çeşitleri gibi gözönüne alınmalıdırlar.

Biz bu konuda daha çok açıklık kazanmak için, ilk önce sosyolojizmin en çok temsilcisi olan genel bir yorunlama hizmetini gören kuramları alıyoruz. Bunun için, bir değişken olarak, din, adet, aile, ekonomik koşul vb. gibi belli bir sosyal koşulu bir değişken olarak alan, etki ya da sonuçlarını tespit eden ve tesis etmeyi deneyen, ya da muhtelif kategorideki sosyal olaylardaki fonksiyonları kurmaya çalışan özel kuramlara geçeceğiz. Böylece, hatta okul üzerinde az ya da çok tam bir fikir edinmiş olacağız.

* E. de Roberty'nin pozitivist okulu.

* Espinas'ın, J. Izoulet'nin, Draghicesco'nun, Ch. H. Cooley'in ve öteki bazılarının;

* E. Durkheim ve arakadaşlarının okulunu;

* L. Gumplowiez'in ve öğrencilerinin kuramını;

* Sosyal Şekiller Okulu'nu inceleyeceğiz (1).

Bu genel sosyoloji sistemlerinin analizinden sonra, özel sosyolojik teorilerin başlıca tiplerine geçeeğiz. Onları kısaca inceleyeceğiz. Sosyolojizm'in çağdaş karmaşık ve geniş yorumlamalarında kendimizi yöneltmek için en iyi yolun bu yol olduğunu sanıyorum. Şimdilik modern Sosyolojinin habercileri üzerinde birkaç kelime söyleyelim.

2. ÖNCÜLER

İnsan ruhunun veya zihninin, onun koşullarının ve öteki karakteristik özelliğinin **interaction social**'a ve topluma bağlı oldukları hakkındaki fikirler; sosyal biteviyeliklerin türü kendine özgü -sui generis- bir şey olduğu: ve sosyal olayların başlıca kategorileri ile kişilik çizgilerinin kategorileri arasında karşılıklı bağlantı bulunduğu; bütün bu fikirlerin hepsi uzun zamandan beri biliniyordu.

Eski Hindlilerin filozofisinin ve ahlakının bütününde - özellikle Budizm Filozofisinde ve ahlakında- bizim "ben"imiz ampirik özellikleriyle hazları ve acılarıyla toplumsal dokunmanın -temasın- bir ürünü olduğu ve toplumsal temel olduğu sürece varolduğu fikri üzerine kurulmuştur.

Hind yazarları "Ben"in ancak değinmenin tahribi ile ayırma ile, isolé etme, yahut reddetme ya da kabul etmeme ile yenilebilir olduğunu bildirmişlerdir.

Değinme her duyumun sebebidir, her üçü acı ve hazzı husule getirir. Değinmeyi tahrip (yok) edince duyum bitecektir. İsimler ve eşya kalmayacaktır. Bilmek ve bilmemek kaybolacaktır ve bireysel yaşamın yapıcı olan unsurları öleceklerdir". İşte "Ben" (moi)den yahut "Je"den kurtulma tarzı, çağdaş terminologie'de bu, hatta "ben-Je" yahut "moi" olayı onun psikolojik kaliteleri (arzular, heyecanlar, fikirler vb.) değinmenin ve **sosyal interaction**un neticesidir. Tatbiki Sosyoloji sistemi olarak Confucaianisme, **socio- mésolugique)** bir teoridir.

Alışkanlıklar, törenler, müzik, şiir, taklid ve öteki sosyal etkilerle aile ve öteki sosyal gruplar tarafından kuvvetle emredilir ve uyarılırlar. Bundan Confuciaisme'in "ana-baba sevgisi piété filiale"e beş türlü akrabalığa mülkiyetin ve genel olarak sosyal çevrenin kurallarına, konfüsiyüscülük tarafından yöneltilen hariç bırakıcı -tekelci- etki meydana çıkar. Bu bakımdan, Konfüçiyüscülük, çağdaş sosyolojizm teorilerinin ve özellikle W. G. Summer tarafından edilen modeslar ve Le Play ve Ch. H. Cooley Okulu tarafından açıklanan "Aile ", Konfüçiyüscülük de, **"hiç bir mülkiyet kuralına saygı göstermeyen insan kalbi bir hayvan kalbidir" der. Bu sosyal çevre tarafından değiştirilmeyen bir insan, bir hayvandır demektir.**

Eflatun'un **"Cumhuriyet"**i buna benzer fikirlerle doludur. Onun **mükemmel devlet sistemi eğitim üzerinde olduğu kadar, sosyal çevrenin değiştirilmesi üzerine kurulmuştur.** O, birçok yerlerde, "Böyle devlete böyle bireyler" demiş ve keza bunun aksini söleyerek, devletin karakteri ile bireyin karakteri arasında bir bağlantı ilişkisi kurmuştur. Sonunda, insanın, sosyal kontrol dışında, bir hayvandan başka bir şey olmadığı üzerinde kuvvetle durmuştur. "Hükümet böyle olursa, insan da böyle olacaktır. Devlette bulnan prensiplerin ve alışkanlıkların aynı bireylerde de vardır... Hükümetler, insanlarının karakterlerinin çeşitli olması gibi, çeşitlidirler ve birinin çeşidi ötekinin çeşidi olmalıdır. Yahut şüphesiz insanların tabiatından çıkmış olmayan kayadan ve meşeden yapılmış devletler bulunduğunu varsayalım. Devletlerin yapılışları beş kadar olsalar bireysel ruhları dispozisyonları beş kadar olacaklardır.(v.b.(

Düşünen, eğitim yapan ve yöneten iktidar uyursa, bizdeki **vahşi insan uyanır ve yürümeye koyulur** çıplak olduğu ve tabiata ne kadar karşı ve mahcup olursa olsun, işleyemeyeceği delilik ve uygun cinayet yoktur."

Bütün dünyada **Aristo**'nun **"insan sosyal bir hayvandır"** sözünü herkes bilir ve **"Kanun ve adalet ve toplum olmaksızın, insan bütün hayvanlardan daha fena olurdu",** Socio- mésologique determinizmi zikretmemek

için.

O zamandan beri, pek az sosyal düşünür vardır ki, muhtelif sosyal koşulların tayin edici etkisini belirtmemiş olsun.

Öte yandan, toplumun organik anlayışına göre, **türü kendine özgü** bir gerçek -réalité sui generis- olarak, uzun zamandan beri ortaya konmuş olduğunu evvelce görmüştük. (Bio- Organiciste teoriye bakınız. Klasik Sosyoloji Kuramları, I. Cildde)

Bu gösteriyor ki, okul hemen hemen bütün klasik sosyolojik sistemler gibi, geçmiş zamanın çok uzak bölümlerinde (kesimlerinde) doğmuştur. O zamandan beri, okulun prensipleri, çeşitleriyle sosyal düşünüşün bütün tarihi boyunca takip edilebilir. Hatta XVIII: yüzyıl düşünürlerinin eserleri, ne kadar bireyci -individualiste- olurlarsa olsunlar, sosyal çevrenin tayin edici gücünü az belitmemişlerdir. Bu yüzyılın sonu ve XIX. yğzyılın başı toplumun organik anlayışlarının kaydedilmeye değer bir yeniden doğuşu ile dikkati çekmiştir.

Bireyciliğin ve nominalisme'in şiddetli bir eleştirmesi ile, bireyin arzularından bağımsız olarak sosyal kurumların kendiliğinden gelişmesinin tekrar bütünlüğü ile bireyin toplum karşısındaki bulunduğu bağlılığın teorilerinin fikirler ile dikkati çekmiştir. **J. de Aistre**'in, **Bonald**'ın, **E. Burke**'nin ve başkalarının teorileri (Bio-organigique okula bakınız) bu devrin hakim sosyolojik anlayışlarının örneklerini vermişlerdir. Bu teoriler, esas itibariyle sosyolojizme çok yüksek derecede akrabadırlar (2). Bu eserler **Auguste Comte**'un bu alandaki başlıca teorilerine etki yapmışlardır (3). ve o da, bu okulun çağdaş temsilcilerinin buna tekabül eden fikirlerine sebep olmuştur. Şimdi onların eserlerine geçelim.

3. ROBERTY'NİN SOSYOLOJİZMİ

E. ROBERTY'NİN, A. ESPİNA'NIN, J. IZOULET'NİN, D. DRAGHICSCO'NUN CHARLEY, H. COOLEY'İN VE ÖTEKİ BAZILARININ SOSYOLOJİZMİ

E. de Roberty (1843-1915). Sosyolojinin ilk habercilerinden biridir. Rusya'da doğdu ve orada yetişti (4). Sosyolojisini aynı zamanda Rusça ve Fransızca yazdı ve yayınladı. 1876'dan itibaren (birinci Fransızca kitap olarak 1881'de) çıktı. **Littré**'nin pozitivizmi tanıtmak için özel olarak kurduğu bir Journal'de **Comte**'un pozitivizmini yorumlayanlardan biridir: Pozitif filozifi, kendi "Sosyoloji"sinde ifade ettiği gibi, **Comte**'un bazı kuramları ile anlaşmazlık nedeniyle daha sonra pozitizim ile ilişkisini fiilen kesmeye ve yeni pozitivizm "néopositivisme" (5) adını verdiği asıl kendi teorisini belirtmeye götürdü.

Rusyanın dışında birçok yıl geçirdi ve yabancı üniversitelerde muhtelif sosyoloji ve filozofi dersleri verdi. 1909'dan itibaren Saint-Petersburg'da Psiko-Nöroloji Enstitüsü'nde profesör oldu. 1915'de Tver vilayetinde evinde öldürüldü. Birçok filozofi (6) ve sosyoloji (7) kitaplarının yazarı idi. Bu sosyolojik eserleri arasında en önemlileri şunlardır: "Sosyolojinin Yeni Programı" "Nouveau Programme de Sociologoie" (Paris, 1904) ve "Sociologie de l'action" (Paris, 1908) adlı kitaplarıdır. Bu iki eserinde kendi teorilerinin esaslarını özetledi. Kendi muhakemesinin filozofik ve didaktik karakteri ve bunun gibi kendi uslubunun oldukça "ağır" olması, **Durkheim** ve **Simmel**'den daha az tanınmış olmasının nedenini şüphesiz açıklar ve **Roberty** teorilerini çok erken ve daha abartılı olarak ortaya koymuştur. **Roberty,** kendinden önceki sosyologlar olarak A. **Comte**'u, **Bonald**'ı **Herbart**'ı, **Catteneo**'yu (8) sayıyor.

Roberty'nin sosyolojik sistemi, kendi filozofik sisteminden ayrılamaz. Bunları ana çizgileri ile aşağıda gösteriyoruz.

1) Bizim bildiğimiz, bilinemezliğe -agnosticisme'e- zıt olarak, tam bir tarzda bilebildiğimiz alem başlıca üç enerji şeklinden meydana gelmiştir.

* Fiziksel-Kimyasal yahut gayr-i uzvi, -inorganique-

* Hayati, yahut uzvi, -surorganique-

* Sosyal yahut uzvi üstü.

2) Fiziksel-Kimyasal olaylar sonuçturlar, yahut moleküller içi ve moleküller arası interaction'un belirtisidirler.

* Hayati olaylar, hücreler içindeki ve arasındaki interaction'un belirtisidirler.

* Sosyal olaylar yahut uzvi üstü olaylar, dimağlar arasındaki bir çalışmanın sonucudur.

3) Bir sınıftan ötekine geçiş derece derece ve bir ancak nispeten idrak edilebilirdir. Bu, inorganik ve yaşam olayları arasında, keza hayati ve uzviüstü (suorganique) olaylar arasında olduğu kadar, bir sınır çizgisi hakkında doğrudur.

Canlı cevherin alelade özellikleri ötesinde hayatın olayları çok defa elemanter "psişik" denilen süreçlerin varlığı ile karakterize edilmiştir.

4) Bu elemanter "ruhsal" olaylardan farklı olarak, hatta surorganique olayların mahiyeti düşünce soyut "bilgi" bilgidir.

Filozofinin ve dinin genel fikirleri:

Uzviüstü olayların en yüksek biçimleri, hakiki soyut kavramlar bilimin sınıfları -categories'ler- ve kanunları, filozofinin ve dinin genel fikirleri; güzel sanatların sembolleri ve imajları,; pratik düşüncenin akla uygun kuralları yeni davranışın ahlakın rasyonel teorileridir.

Sadece insanlarda rastlanan ve uygarlığın özü olan toplumsal "düşünce"nin değişik biçimleridirler.

"Düşünce", yahut "bilgi" (le savoir) yahut "kavramlar" basit bir uyarma kabiliyetinden yahut duyumdan, yahut somut imajlardan tamamıyla farklı bir şeydir. Başka terimle, uzviüstü fenomenler saf halinde ruhsal fenomenlerin en yüksek şekilleridir (9). Onlar, göreceğimiz

gibi, bilimsel, filozofik, estetik ve pratik düşüncenin ve bilginin, bilimsel öncülleri üzerinde kurulmuş olan, formlarda cisimlenirler. Onlar, hayati olaylardan tamamıyla değişik bir türdür. Onların arasındaki çukur, hayati olaylarla organik olmayan olaylar arasındaki çukurdan daha az değildir. Onların arasındaki çukur, hayati olaylarla inorganique olaylar arasındaki çukurdan daha az değildir.

Böyle ise, bir problem kendisini ortaya koyar:

Bunlar nasıl doğmuşlardır?

Onlar hangi kaynaktan meydana gelmişlerdir?

Onlar, neden ancak insan denilen yaratıklarda bulunurlar?

Bu sorular **Roberty**'nin bio-sosyal varsayımı olan teorisinin en önemli olan bölümüne bizi götürürler.

5) Bio-social varsayım, surorganigique "zihin"nin yahut "bilgi"nin görünümü ve ilerlemesini açıklayan faktör, biyolojik organizmlerin dimağlar arası veya zihinler arası bir interaction dur.

"Düşünce-pensée, bir yandan, dimağlararası bir "L'interaction" için zorunlu olduğu kadar, gelişmiş olan bir sinir sistemi ile cihazlanmış ve yüksek organizmleri yaratan hayati faktörlerin şekline bürünmüş bulunan sırf biyolojiktir.

Öte yandan, düşünce veya zihin (pensée), hatta interaction faktörü hüviyetini almış olan sırf social'dır. Bu faktör olmaksızın, zihin, kendisinin bilimsel, filozofik, sembolik ve pratik şekilleri altında zuhur edecekti, organizmanın biyolojik yapısı (structure) çok gelişmiş de olsa. Bunun sebepleri şunlardır:

A) Basit uyarım kabiliyetine ve duyuma karşıt olarak zihin veya düşünce (pensée), dil olmaksızın zuhur edemez ve varolamaz. Bunun gibi, **dil,** uzun ve kopuksuz dimağlararası bir interaction olmaksızın zuhur edemeyecekti.

Bunun sonucu olarak **ben (Ego):** hiçbir düşünce (pensée) olmaksızın zuhur edemeyecekti. Bunu ancak

insan denilen varlıklarda dilin bulunması ve ancak onlarda "düşünce- pensée"nin bulunması olgusu bu savı pekleştirir.

İnsan denilen varlıklar, keza en sosyal hayvanlar idiler.

B) "Zihin veya düşünce-pensée", "Biligi'nin (savoir) yanlış bireysel imajlara ve tasavvurlara karşıt olarak. "Tam ve doğru" denilen fikirleri arz ve temsil ederler. Bunlar, tesadüfi parça parça bireysel bir deneyim içine alması değildirler, fakat bunlar daha çok, tam ve mükemmel bireysel deneyleri düzelten ve doğruluğunu araştıran, zenginleştiren, arttıran ve tamamlayan birçok kuşakların karşılaştırılamayacak kadar zengin kamusal deneyimidir. Bilimsel yahut filozofik bir düşünce veya tamamiyle başka türlü bir düşünce, ancak "kamusal deney" ile sınanmış ve tam mükemmel bulunmuş olduktan sonra, gerçekten tam ve doğru olabilir.

Başka insanların bireysel deneyi sınanmış ve bu denenmiş olmasına ve bu bireysel deney üzerinde hiçbir şey söyleyemeyiz. Bu, "düşünceler" ya da surorganigique olayların interaction'suz doğamayacakları demektir.

C) Birçok insan kuşaklarının sürekli bir interaction'u olmaksızın her düşünce biriktirmesi ya da, surorganique olayların her ilerlemesi, uygarlığın her gelişmesi, her "zihin ilerlemesi" imkansız olacaktı, çünkü interaction'suz, her bireysel deney, ne kadar tam ve doğru olursa olsun, sönmeye mahkumdur; çünkü başka bir insana yahut başka bir kuşağa aktarılamaz. Böyle olunca, bir düşünce yahut kültür biriktirilmesi imkansız olurdu.

Keza organik üstü olayların yahut "ruhsal olaylar"ın en yüksek şekillerinin zuhur etmesi, varolması ve artması imkanzı olur.

D) Bilinçli psişik sürecin zorunlu koşullarından biri muhtelif ve değişken uyarımların (stimulus) mevcut olmasıdır. Onlar az ve tek düzey -uniforme- oldukları vakit, ruhsal bir duygusuzluğa -apathie mentale- ve hatta bilinçli sürecin otomatik ve bilinçsiz süreç haline

dönüşmesine götürür. Bir tabiat çevresinden başka bir çevre olmamış olsaydı, bu çevre, organizmlerde zihinsel süreçlerin uyarılması için ancak zayıf bir dürtme olacaktı, çünkü o, daha çok yeknesak yavaşça değişir ve çeşitli sınırlıdır.

Bu çevreye bir defa uyuldu mu gittikçe otomatik ve içgüdüsel olmaya eğilim gösterecek ve zihin veya düşüncenin (la pensée) gelişmesinin hiç bir zorunluluğu kendisini arzetmeyecektir. İnsan denilen varlıklar, birçok hayvanlar gibi, "zihin veya düşüncesiz (pensée) ve "ruhi (mental) hayat"sız, içgüdüsel yaratıklar olmuş olacaklardı. Çünkü bunun husule gelmiş olmaması, bizim insani atalarımızın toplumsal yaşamına onların dimağlararası interaction'una. onların uyarımlararası - interstimulation- mahiyeti gereğince dynamique olan "sosyal çevre"sine borçlu olmalıdır.

Bu durmaksızın değişen, içgüdü halindeki alışkanlıkların transformationuna, hiçbir şans bırakmayan, artan yeni uyarımın sürekli akışıdır.

Tesine olarak, o içgüdüleri kırar, insancıl kuvvetleri. sonu gelmeyen sürekli değişme halinde olan bilinçli süreçleri uyandıran ve harekete getiren kendi sosyal çevrelerine bir uymasına doğru durmaksızın çaba göstermeye zorlar. Bu nedenler, biyolojik faktörlerden başka, sosyal bütünleşmenin zihin veya düşüncenin yahut zihin süreçlerinin zuhuru ve büyümesinin mutlaka zorunlu koşulu olduğunu göstermeye yeter nedenlerdir.

Bu demektir ki, "psikolojik "olaylar" sosyal interaction'un sonucudurlar, nedeni değildirler; bundan sonra sosyal olayları, psikolojik olaylarla açıklamayı denemek yanlıştır, bu nedeni, sonuç ile açıklamaktır. Bu Auguste Comte'un, Psikolojiyi kaldırarak, Sosyolojiyi. doğrudan doğruya Biyoloji üzerine koymakta haklı olması demektir. **Sosyoloji,** Biyoloji'nin verilmiş gerçekleri üzerine kurulmuş olan uzviüstü (surorganique) olayların bir temel bilimidir.Psikolojik bir bilimi olmayan, fakat biyolojik bir bilim olan "Fizyolojik Psikoloji"nin verilmiş ger-

çekleri buna girerler. Toplumsal olaylar, psikolojik nedenlerle değil, fakat psikolojik olaylar, biyolojik ve sosyal faktörlerle açıklanmalıdırlar. Roberty'nin vardığı sonuç böyledir.

6) Biyoloji ve sosyoloji genelleştirici ve soyut birer bilim oldukları halde, psikoloji böyle bir bilim değildir. Psikoloji tasvir edici -descriptive- ve somut bir bilimdir (10).

Psikoloji, bir bireyde -psikoloji biyografi- yahut belli bir grupta -bu psikoloji biyografileri, biyolojinin ve sosyolojinin verilmiş gerçeklerinin uygulanması ile açıklayan psikolojik süreçleri tasvir eder. Onun durumu ve karakteri jeolojininkilere benzer, jeoloji de tasvir edici ve somut karakterli bir bilimdir. Jeoloji, biricik somut bir şeyin -yeryüzünün- özel (specifique) jeolojik karakterlerini ve süreçlerini mekaniğin, fiziğin, kimyanın ve biyolojinin genel yasalarının uygulanması ile açıklamaktan başka bir şey yapmaz.

Roberty, böylece, Sosyoloji ile Psikoloji arasında net bir sınır çizgisi çizer. Bundan önce söylenenler, psişik olayların biyolojik ve sosyolojik faktörlerle açıklanması üzerinde Roberty'nin ısrarla durması gösteriyor ki, boş. önemsiz ve havai bir ayrıntı değildir, fakat bu, Roberty'nin Bio-social varsayımının ve Sociologisme'nin esası böyledir.

7) Buna benzer sonuçlar, hemen hemen aynı zamanda **A. Espinas tarafından** değerli incelemelerinde ileri sürülmüşlerdir:

Hayvan Toplumları - "Les sociétés animales" (1877);

Teknolojinin Kaynakları - "Les origines de la technologie" (1808);

Varolmak veya var olmamak - "Etre ou ne pas être" (1901).

Espinas'nın hayvan toplumlarının sosyal alanlardaki çok ünlü hizmetlerini, teknolojinin gelişmesinin kaynaklarını ve faktörlerini burada ihmal ederek, onun spesiyal incelemelerinin Roberty'nin elde ettiği sonuçlara çok komşu olan bir sürü sonuçları söylemek yetişir.

Birey, daha ziyade toplumun ürünü ve yaratıcısıdır. Espinas'ın sosyolojizminin formüllerinden biridir.

Roberty ve Espinas ve çok sonra Durkheim ve onun okulu (11) sosyal olguların (12) psikolojik yorumlamalarına ve sosyolojinin Psikolohji üzerine kurulmasına karşıt olarak, başka birçok kanıtlar getirmişlerdir.

Onlar sözbirliği ile diyorlar ki, eğer sosyal interaction faktörü ihmal edilmiş olursa, biz ruhun veya zihnin kendi kendine doğuşu kuramına (13) gelmeye mecbur oluruz ki, bu, bilime aykırıdır ve mysticisme ile eşdeğerdir. Böyle olunca, ne zihnin zuhuru, ne büyümesi, ne kültürün sürekliliği ve birikmesi anlaşılabilir.

8) Bundan başka, **A. Espinas**'ın ve **E. de Roberty**'nin ve **E. Durkheim**'in etkisi altında **J. Izoulet** "modern site" (14) ve özellikle **D. Draghicesco**'nun "Bireyin rolü hakkında" (15) adlı kitabında her biri Bio-Social varsayımın çok ayrıntılı bir sürü tanıklarını vermişlerdir.

Draghicesco'nun Kitabı bu hususta özellikle değerlidir. O, psikolojik ve sosyal süreçler arasındaki bir tekabülün varolduğunu da psikolojik süreçler sosyal interaction süreçlerinin neticesi gibi yorumlamışlardır.

Draghicesco'nun kanıt göstermesinin temeli şudur:

Zekanın zorunlu şartlarından biri değişken ve farklı uyarımların mevcudiyetidir.

Yeknesak ve sabit uyarımların etkisi altında hatta bilinçli ruhsal süreçler bilinç dışı ve otomatik uyarımlara dönüşmeye eğilim gösterir.

Coğrafi çevre nispeten değişmez olduğundan, bu çevreye uymak hatta bilinçli bir actionu bilinçsiz bir actiona çevirir. Geçmişte, bu çevre, insan denilen yaratığı içgüdü yaratığı haline getirmiş olmalıdır. O, zekanın gelişmesini hiçbir suretle kolaylaştıramamıştır. Eğer bu sonuncusu, husule gelmiş olsaydı, bunun tayin edici faktörü karşılıklı sosyal uyarımlar olurdu. O, durmaksızın değiştirerek ve çeşitlendirerek yeni ve bilinçli bir uyma bakımından aralıksız bir çabayı zorunlu kılmıştır. Bununla,

o zekanın gelişmesini aralıksız dürtmüş ve uyarmış (16), içgüdüsel ve otomatik tepkileri zayıflatmış; soyaçekme faktörünü yavaş yavaş yoketmiş ve insanı plastik ve alıcı kılmıştır. İşte insan zekasının kaynağını borçlu ve ilerlemesini açıklayan birinci sabep intersimulation'a borçlu olmuştur.

İnsan çok geniş ve karmaşık cemiyetlerde yaşadı ve bu nedenle, hayvanlarla karşılaştırılınca, çok yükseldi.

İkinci neden: Tefrik ve temyiz etmek -ayırmak- ve analiz kabiliyeti. zekanın başlıca bir fonksiyonudur.

Bu fonksiyon, insanın yaşadığı alem ne kadar çok karmaşıklı ise, o kadar çok gelişmiştir. Çevrenin karmaşıklığının artması ile, insanın analiz fakültesi de artmaya mecburdur; o, kendi çevresine başka türlü uyamaz. Uyma durunca, insan ortadan silinmiştir. En kompleks çevre, sosyal çevredir ve onun kompleksliği tarih boyunca artmıştır, çünkü sosyal farklılaşmanın artması, başlıca sosyal bir processüs'dür.

O halde, zihnin tefrik ve temyiz etmek, analiz yapmak fakültesinin ilerlemesi, sosyal inter simulation'a ve sosyal farklılaşmaya borçludur.

Birincisi, ikincisinin bir yansımasından başka bir şey değildir. Bu, keza, sentez fakültesi için de doğrudur, onun ikinci başlıca fonksiyonudur.

Bu, küçük grupların gittikçe genişleyen gruplarda bütünleşen başlıca bütünleşme -integration- sürecnin yansımasından başka bir şey değildir. Bu sosyal süreç, zihnin sentetik fakültesinin paralel bir gelişmesini zorunlu kılmıştır. İnsan, çevreye başka türlü uyamayacaktı. Onun yokolması gerekecekti.

Biz, böylece, sosyal farklılaşmanın ilerlemesi ile zihnin sentetik fakültesinin ilerlemesi arasındaki tam bir paralelliğe malikiz; Sosyal bütünleşmenin ilerlemesi ve sentetik fakültenin bütünleşmesi.

Açıklanan bu iki fonksiyon da, yüksek zekanın başlıca karakteristiklrei aynı tarzda açıklanmışlardır.

Öte yandan, entellektüel ve kültürel ilerleme icadlar

ile icra edilmiş **icad** (invention) önceden var olan iki veya birçok fikirlerin mutlu bir evlenmesidir. Bir toplumun üyeleri arasındaki fikir alış-verişi ne kadar yoğun ise, icad alış-verişi de o kadar çok olur. Bu nedenler, sosyal interaction, entelektüel ilerlemenin kaynağı idi. Bu, bilgi biriktirme ve onu kültür hazineleri haline koymak için de doğrudur.

Biyolojik soydan gelme ile aktarılmış olmayan kültürel değerler, bireylerin ve sonraki sosyal temasları olmamış olsaydı, birikmiş olamayacaklardı.

Bunun gibi, insan kişiliğinin bütünlüğü, hatta ben fikri, mantığın başlıca yasaları ancak sosyal bir çeverde görünebilirdi.

Öte yandan, Psihiyatr'ların iyice bildikleri kişiliğin bütünlüğünün bozulması olguları, bu sosyal l'interaction faktörüne birdenbire, ani beklenmeyen sarsıntılara yahut bir sosyal çevreden başka bir sosyal çevreye çok sert bir geçişe borçludur (17).

Draghicesco, aynı tarzda, ne bellek'in, ne fikir çağrışımın, hatta ne de kavram yahut genel soyut fikirlerin. sosyal interaction ve onun başlıca formları karakterleri olmaksızın, açıklanamayacığını gösteriyor. Ruhsal süreçler, kendi varlıklarına tekabül eden sosyal süreçlere borçludurlar ve onların yansımasıdırlar (18).

Roberty, Durkheim ve **Simmel**'e göre, bireysel ruh, sosyal alemin mikroskobik bir yansımasından başka bir şey değildir.

Eğer birey, düşman grupların üyesi ise, onun psikolojisi çatışmalar ve çelişmelerle dolu olacaktır; o ancak aynı cinsten olan (homogéne) gruplara bağlı ise, onun ruhu da keza homogéne olacaktır.

Birey, üyesi bulunduğu gruplar kadar farklı "BEN"e malik olacaktır (19). Bu bakımdan deha -génie- adamları keza ancak sosyal interaction'un mahsulünden başka bir şey değildirler. Bunlar toplumun kesişme noktasında yahut zihni veya ruhi - mental- akımların ortak hedeflerini gösteren yuvalarında oturmuş bulunan kimselerdir. Bunlar, kütlelerin hakim duygularını ve ta-

vırlarını massederek onları kombine ederler ve sistemleştirirler ve bunladır ki, onlar etkilerini yaparlar. Deha, adamlarının dönüştürülemeyen orjinaliteleri iddiası, keza kütlelerin fikirlerinin, duygularının ve tavırlarının kesişme noktasında bulunduğu aynı olguya borçludur (20).

Draghicesco'nun bio-sociale teorisinin yorumlanması böyledir. Draghicesco'dan birkaç yıl ince ve kısmen Roberty'nin ve Durkheim'in etkisi altında, **J. Izoulet,** College de France'da profesör olalıdan beri, "Modern Devlet-La cité modern" adlı açık bir şekilde yazılmış olan kitabında, bio-social varsayımı ayrıntılarıyla ortaya koydu ve Draghicesco gibi, interaction faktörünün ve toplumun en aşağı organizmlere doğru olan evrimini -évolution- ve insanda "sosyal duygu" - sens social-nun sosyal, bilimsel ve endüstriyel duygunun, ideal ve moralin menşei - orgine-ni ve gelişmesini tayin ettiğini gösteriyor.

Aynı anda, **G. Simmel** ve **E. Durkheim,** eserlerinde ve kendi tarzlarında, bundan önceki benzer sonuçlara götüren bir sürü teoriler geliştirdiler; yani sosyal farklılaşmayı ve interaction süreçlerinin tefrik ve temyizin ya da ayrımını ve psikolojik sentez süreçleri ile tekabül halinde olduklarını; insan zihninin (21) sosyal alemin ve onun karakteristiklerinin bir yansımasından başka bir şey olmadığını; mekanın, zamanın, nedenin kalitenin nicelik'in soyut kavramlarının dini fikirlerin ve moral değerlerin sosyal interaction faktörü ile doğduklarını ve arttıklarını; esas itibariyle, cemiyetin kendisinin yansımaları ve incarnations'ları veya symbolları olduklarını göstermişlerdir. (Durkheim ve Simmel hakkındaki bahse bakınız) (22).

Biz az ileride, sosyolojinin prensipleri muhtelif memleketelerin yazarlarının parlak bir şekilde alıntı yapılmıştır. Onların eserleri arasında, Prof. Charles H. Gooley'in eserlerine özel bir yer ayrılmalıdır. (23)

COOLEY, oldukça farklı bir hareket noktası ile taslağı yapılan sosyoloji prensiplerine benzer sonuçlara varıyor.

Kendi kişisel hizmetleri arasında, birinci ve ikinci sosyal grupların aydın olan teorisini ve onun aile analizini, oyun kümeleşmesi ve komşuluk kümeleşmesi, birinci gruplar olarak özellikle önemli olduklarından, sayılmalıdır.

Sosyolojinin genel teorisine ayrılan eserleri yanında, birçok spesiyal etüdleri de yayınlamıştır ki, bu incelemelerde bazı psikolojik olayların ayrıntılarında sosyolojizmimn teorisinin ışığında yorumlamışlardır. Bütün bu incelemelerden ben önce dil sosyolojisine ayrılan bir sürü eserlerini sayacağım. Bu türdeki başka bir inceleme, Profesör **E. Dupréel** tarafından yapılmıştır. **Dupréel** adalet, doğruluk vb. ile ilgili olan biraz belirsiz fikirlerin, bazı sosyal ilişkilerin yansımalarından başka bir şey değildirler ve sosyal çevreye borçludurlar (24). Sonradan, **Durkheim**'in en ünlü öğrencilerinden biri olan **M. Halbwachs** belleğin sosyolojizm ile yorumlanmasına ayırdığı özel bir monografi yayınladı (25). Yazar, **Durkheim**'in dinin yorumlanmasında kullandığı metodu kulandı ve bireyin belleğinden farklı olan kamusal bir belleğin varolduğunu, belleğin sosyal kadrosu, bireyin belleğinin zorunlu şartı olduğunu ve sosyal organizasyonun karakterinin, üyelerinin belleğinin karakteri üzerine damgasını vurduğunu, birincisi değişirse, ikincisinin de değiştiğini göstermeyi denedi.

Bundan önce söylenenler, muhtelif psişik olayların yorumlanmasında sosyolojizm prensiplerinin muhtelif memleketlerde aynı zamanda yayınlandığını ve en basit, keza en karmaşık psişik süreçlere açıklanmasında, uygulanmasında geliştiklerini göstermiştir.

Bu eklemeden sonra, öteki sosyolojizm eserlerinin karakterleri üzerine tekrar dönmekten kaçınmak arzusuyla, Roberty'nin sosyolojisinin öteki önemli noktalarının karakteristikleri üzerinde dikkati toplayalım.

9) Sosyal olayların sınıflandırılması: Roberty'nin sistemine göre önemli çizgi uzviüstü (surorganique) veya sosyal olayların sınıflandırılmasıdır. Onun tanımlamasına göre, eğer surorganique olaylar, sosyal dü-

şünceler ise, onların sınıflandırılmaları, sosyal düşüncenin başlıca düşüncelerinin sınıflandırılması olmalıdır (26).

NEDEN ZİNCİRLEMELERİ

1) Analitik düşünce hipotetik, dogmatik değil.	Yahut Bilim	Nedenli (causale) zincirlemede bütün önceki düşünce şeklini aşağıdaki şekilde tayin eder.
2) Sentetik yahut apodictique düşünce.	Yahut Din	Cemiyetin bilimsel düşüncesi onun filozofisinin ve dininin karakterini tayin eder.
3) Symbolique yahut estetik düşünce.	Yahut Güzel Sanatlar kısmen aşk.	Bunlar da keza cemiyetin esas esthétique veya güzel sanat karakterini tayin ederler; ve bu üç düşünce şekli toplumun pratik düşüncesini tayin eder: Teknoloji, Endüstri ve Tarım, Ekonomik ve Politik örgütünü, adetlerini, Moral, Estetik vb. bunlar bilinçli olarak yaratılmış oldukları ölçüde (27).
4) Pratik yahut uygulanmış düşünce belli bir amaca varılması gereken belli bir amaç için bilgi üzerine dayandığını gösterir.	Uygulamalı Fizik ve Kimya'dan başlayarak ahlakta (Ethique) yahut sosyal davranış kuramında biten bütün uygulamalı bilimler. Kelimenin en geniş anlamıyla, Sosyal Teknoloji.	Düşüncenin nedenli (causale) zincirlemesi böyledir, kendi gerekli sonuçlarından Corrollaires biri gecikme kanunudur. Bir toplumun filozofisi veya dini, onun bilimini geciktirir, onun estetik düşüncesi, dini geciktirir ve onun bütün pratik düşüncesi kendi düşüncesinin bütün önceki formlarını geciktirir (28).

10) Gerçek kuvvet olarak düşünce ve iptidai sosyal faktör olarak bilim:

Roberty, çok yukarıda gosterdiğim gibi. her şeyi biricik faktörle açıklayan tekçi (moniste) sosyologlardan değildir. O, tersine olarak. çokçu (pluraliste)dir.

Roberty, insan denilen varlığa, onun davranhışlarına ve tarihi süreçlerine cosmo-bio-sociaux faktörler tarafından tayin edilmiş cosmo-bio-sociaux olaylar olarak bakar.. Fakat insan hat-tı hareketinin ve tarihsel oluşların, sosyal olaylar oldukları oranda (yani blinçli ve téléogolique (29) olaylar) sosyal düşüncenin başlıca şekillerinden biri tarafından tayin edilmişlerdir.

Düşünce, elektrik gibi, enerjinin en yüksek şekli olarak, hakiki bir kuvvettir. O, lokomotifleri ve makineleri bizim atölyelerimizde, mağazalarımızda çalışır; insan vücudunun makinasının davranışına etki yapar ve bireylerin ve kütlelerin hareketlerinde belirir, kısaca enerjinin en yüksek şekli olduğundan düşünce, hakiki bir kuvvettir (30).

Düşüncenin işleri, bütün diğer fiziksel ve kimyasal ve biyolojik enerji şekillcrini kontrol ve idare etmektir.

Düşüncenin genel gücünü bu kadar kuvvetle belirten, az sosyoloji sistemi varsa, bunlar herhalde azdır, analitik ve bilimsel düşünceye birinci yeri veren şüphesiz hiçbir sosyoloji sistemi yoktur.

Biliyoruz ki, Auguste Comte, insanı davranışının ve tarihsel oluşların ve süreçlerin tayininde fikirlere (idées) büyük bir önem vermişti. Comte'un sisteminde, Roberty'nin haklı olarak gösterdiği gibi, sentetik veya filozofik ve dinsel düşünceye büyük bir önem verilmemiştir. Bunlar, Comte'un üç hal kanununun temelindedirler: Onun bu hallere, théologique, metaphysique pozitif haller ki, bunlar sentetik alemin sentetik ve apodictique anlayışının karakteri üzerine kurulmuşlardır.

Roberty'e göre, pozitivizmin kusurlarından veya eksiklerinden biri buradadır. **Roberty, Comte'a karşıt olarak, bilimsel ve analitik düşünceye kesin suratte bi-**

rinci mevkii veriyor. Onun karakteri ve ilerlemesi başka bütün düşünce şekillerinin karakterini ve ilerlemesini tayin ederler ve onlarla, düşüncenin genel olarak, insan tarihinin faktörü olarak. düşüncenin nisbi gücünü tayin ederler.

Eğer toplumun analitik düşüncesi nitelik ve nicelik bakımından fakir ise, onun dinsel, filozofik güzel sanatlar veya uygulamalı teknolojisi fakir ve primitif olacaklardır.

"Hakiki ihtilalci" bilimin ilerlemesine hizmet edendir. "İki, iki daha dört eder." hakikatını ilk defa bulan insan, en büyük ihtilalcilerden biri idi.

Yalnız bilimin ilerlemesi. insanın gerçek özgürlüğünün artmasına götürür ve gerçek özgürlük bilgiden başka bir şey değildir. Fenomenleri ve onların ilişkilerini bilerek, kendi ihtiyaçlarımıza hizmet edecek şekilde onlara kumanda edebiliriz. İnsanların hakiki kurtarıcıları cahil ihitilalciler veya radikaller değillerdi, fakat yalnız gerçek olarak insan bilgisini artıranlardır. Pasteur, Newton, Faraday yahut Lavoisier'nin her biri bütün ihtilalcilerin bütününden, karşılaştırılamayacak kadar çok insan özgürlüğünün bütününü arttırmışlardır.

Tekabül eden hakiki düşüncenin yüksek etki yapmak kabiliyetinde, buharın, elektriğin vs.nin doğal kuvvetlerinin insani objektiflere tabiiyetinde iktidarı meydana çıkan doğal olaylar alanındaki hal gibi, analitik düşünce kesinliğe ve yüksek mükemmelliğe ulaşmıştır. * İmalathaneler (usines), lokomotifler, otomobiller, aéroplanes'ler, telsiz, telgraf merkezleri ve bütün endüstri tekniği, fiziksel ve kimyasal bilimsel düşünce gücünün belirmesinden başka bir şey değildir.

* Keza biyolojik bilimlerin gerçekleştrdikleri, tarih ve insan davranışı üzerine sonradan yaptıkları etkileriyle çok büyüktür. Tarih, Tıp, modern sağlık bilgileri ve sağlık önlemleri, biyolojik bilimlerin gücünün belirtileridirler.

* Sosyal bilimler alanıdaki gerçekleştirilen şeyler, bi-

limsel çalışmaların en fakiridirler. Surorganique olayların mahiyeti üzerinde ancak pek az şey biliyoruz. Tabiatiyle, onların rasyonel, éthique, sosyal ve politik kurumların rasyonel organizasyonu ve ilerlemenin akli kuramı gibi, uygulamalı teknolojileri fakir ve önemsizdir.

Bu alanda, bilimsel bir teknoloji yerine, çok sayıda ham hayal -utopie- projeleri sözümona bilimsel tekrar inşa etme planları, cahil politik teklifler, kör ve namussuz demagoglar tarafından yürütülen acı çeken kütlelerin kör ve elemanter hareketlerinden başka bir şey yoktur.

Bu alanda analitik düşüncenin gerçek ilerlemeler yapmasına kadar, hiçbir tekili ve rasyonel uygulamalı teknolojiye ulaşılması beklenmemelidir. Bütün reformcuların bütün kültürcü style'leri ve hiçbir anlamı olmayan parlak nutuklar çekmeleri bir farfaracılıkta kalmaya mahkumdur. Bundan başka bir şey değildir (31).

İşte bu kuramın temeli budur.

ELEŞTİRME

Şimdi Sociologisme Okulu'nun başlıca fikirlerini tekrar ele alalım ve hangi noktaya kadar onların tam ve doğru olduklarını görelim.

A) Sociologisme Okulu, zihnin (l'esprit) ilerlemesinin ve insanların psikolojisinin açıklanmasında, sosyal interaction faktörünü desteklemekte haklıdır. Sosyal interaction processus'leri ile psikoloji processus'ler arasındaki karşılıklı bağlantı kurmak girişiminde de; dinin, bilimin, (32) kavramların mantıksal kategorilerin, moralin, dinin ve başka sosyal değerlerin sosyal kaynağı üzerinde dayatırken haklıdır.

Eğer bu görüş, mümkün olan birçok bakımlardan biri olarak verilmiş olsaydı, buna karşı durmaklığım için hiçbir geçerli sebep göremeyecektim. Fakat bu hal yoktur.

Kuram, kendini tekelci olarak tanıtıyor. O, öteki bütün görüşlerin yanlış olduğunu bildiriyor. Bu iddiası kabul edilemez.

Birincisi, düşüncenin (pensée) veya surorganique olayların kaynağının interaction faktörü ile yeterince açıklanmış olup olmadığını ona soruyor. Ben bunu düşünmüyorum. Arılarda, karıncalarda ve öteki hayvanlarda, devamlı ve karmaşık karşılıklı ilişki buluyoruz; ve bununla birlikte, bu interaction "düşünce"yi ve buna benzer hiçbir şeyi husule getirmemiştir.

Bundan başka, kurama göre, toplum halinde ve sürekli interaction halinde yaşayan türlerin "zihniyet"i toplum halinde yaşamayan hayvanlarınkinden çok yüksek olduğu iddiası beklenemez. Bu beklenişe olgular cevap vermiyor.

Sosyal olmayan eşek arıları sosyal olan eşek arılarından, psikoloji bakımlarından aşağı olduklarını iddia etmekte hiçbir hakkımız olmadığını L. Morgan haklı olarak bildiriyor. Bunun gibi, sosyal olmayan bir kaplanın sosyal olan çakallardan aşağı olduğunu, yahut sosyal olmayan birçok kuşların, sosyal kuşlardan daha aptal olduklarını iddia etmekte hakkımız olmadığı söylüyor (33).

N. Mikhaiolovsky, G. Palaute ve L. Winiarsky, "Toplu yaşamın Cemiyet ve sosyal birlik veya bağlılık daima neslin zihninin durgunluğuna götürdüğü, izole ve endividualist bir tarzda yaşamanın, ruhun gelişmesini daima uyardığını tasdik etmelerinde tamamiyle haklı değillerdir. Onlar sosyolojizmin teorisinden yana olduklarından yeter delilini veriyorlar. Bu, zihinin kaynağının ve ilerlemesinin harikasını açıklamaya karşılıklı ilişkiler faktörünün yeterli olmaması demektir.

Roberty ve sosyolojizm okulunun öteki ünlü temsilcilerinin, interaction'un kendi sonuçlarını husule getirmeden önce, daha önce, gelişmiş bir dimağ şekli altında biyolojik faktörlerin kooperasyonuna malik olmak zorunluluğu olduğunu söyledikleri doğrudur. Bununla birlikte, biyolojik faktörlerin yardımıyle, birçok hayvanların oldukça gelişmiş bir sinir sistemi olduğu halde,

cemiyet halinde yaşamayan birçok hayvanlar interaction'suz bulunduğu doğrudur. Eğer bu doğru ise, bir sinir sisteminin doğmasının ve interaction faktöründen bağımsız olarak nisbeten gelişmiş bir zihniyet (mentalité) olanağını gerektirmez mi? Eğer bu kabul edilirse sosyal interaction artık bu halde hiç olmazda zihnin aşağı şekillerinin doğmasına, ne yeterli, ne de mutlak zorunlu değildir. O, en yüksek şekilleri için, ola ki, zorunlu olmalıdır, fakat o kendi başına seyrek olarak yeterlidir. İşte "düşünce"nin yahut uzviüstü -surorganique- olayların kaynağının ve gelişmesinin yeter açıklama prensibi olarak sosyal interaction teorisinin birinci sınırı (34).

Bu sonuç aşağıdaki düşüncelerle pekleştirilmiştir. Teoriye göre, insan denilen varlıklar arasında, interaction ne kadar yoğun, ne kadar karmaşık ve ne kadar uzun olursa düşüncenin ilerlemesi de o kadar büyük olacaktır.

İnsanlar arasındaki karşılıklı ilişki ve çalışmaların yoğunluğundan ve karmaşıklığından, doğru olarak ne anlaşıldığını okul açıkça belirtmemiştir. Eğer bunlar doğrudan doğruya karşılıklı yardımlarda çok uyarılmış çok şekillerden ibaret iseler, bu şartlar çok yoğun, karmaşık ve fazla uyarılmaya elverişli olan kütlenin ve kalabalığın interaction'undan verilmişlerdir. Bununla birlikte, kütlenin veya kalabalığın zekasının düşünce alanında hakikaten güzel ve yüksek olan şeyi husule getirdiği seyrek olarak görüldüğünü söylemek basit bir bayağılıktır.

Psikoloji, hakiki düşünceye taban tabana karşıt olarak bazı şeyler meydana getiren "kütle ruhu" "l'ame des foules" denilen şeye damgasını vurmuştur. Okulun bazı temsilcilerinin söyledikleri gibi, eğer interaction'un yoğunluğu ve karmaşıklığı nüfusun yoğunluğu ile ölçülüyorsa bu takdirde, geçmişte ve zamanımızda, toplumların yeryüzünde dağılışı, kültür seviyelerine ve yoğunluklarına göre hiç bir dar tekabül (corrétion) göstermiyorlar. Hindistan'ın ve Çin'in birçok bölgeleri çok yoğun bir havadaki nüfusa sahiptirler. Bununla birlikte, onlar kültür merdiveninin tepesinde bulunmaktan çok uzaktırlar. Birleşik Amerika Devletleri'nin nüfusunun yoğunluğu çok yüksek olmaktan uzaktır; ve bununla bir-

likte, bu memleket kültür merdiveninde yüksek yerededir.

Bu, tarihi perspectif'de de doğrudur. Eğer biz bir memleketin kültürde ilerlemesini veya gerilemesini, onun nüfusunun artması veya azalması ile tekrar bağlamayı denersek, hissedilebilir hiç bir tekabülü -corrélation- elde edemeyiz.

-Demographique- bahse bakınız. 1. cildimizdedir.

Bundan başka, interaction'un sürekliliği ve uzaması, gerek düşüncenin ve kültürün ilerlemesini, gerek hatta onların evvelce vardıkları seviyenin korunmasını garanti etmezler. Roma'da, Tarihin başlangıcının II. yüzyıldan sonra; Hindistan'da IV. yüzyıldan sonra, (Chalas İmparatorluğu'nun sonu) Hİnd kültürünün en yüksek mertebesi Çin'de Ming Dynastie'sinden sonra; eski Mısır'da XVIII. ve XIX. yüzyıllardan sonra; ve Yunanistan'da, tarihin başlangıç devrinden evvel III. yüzyıldan sonra, sosyal interaction şüphesiz mevcut olmakla devam etti ve biraz karmaşık oldu; ve bununla birlikte, tarihçiler bu devirlerden sonra, bu memleketlerin düşüncesi ve uygarlığı düştüler. Evvelce gerçekleşmiş olan seviyeye hiç kabiliyetli olamadılar. Bundan ötürü, sosyal interaction'un sürekliliği ve devamlılığı, evvelce varılmış olan düşünce düzeyinin korunması için hatta yeter bir garanti değildir.

Bundan başka, burada interaction'un yoğunlukları ve karmaşıklıkları var gibi görünüyorlar.

Eğer bu şekillerden bazıları, zihince ilerlemeye uygun iseler, diğer bazıları talırip edici görünüyorlar. Bu, bizim karmaşık ve harektli uygarlığımızda, ruh hastalıklarının artan miktarının gösterdiği şeydir. Akıllı bir doğruluk (cétitude) ile diyebilirz ki, onların artması, çok büyük oranda batı cemiyetinde sosyal interstimulation'un yoğunluğuna, karmaşıklığına ve çok şekilli karakterine borçludur (35).

Sosyal uyarımın ve zihni çalışma üzerindeki etkisi hakkındaki deneysel incelemelerinin sonuçları, eleştirilmiş olan varsayımdan yana tanıklık etmiyorlar. Ni-

telik bakımından birlikte çalışan kimselerin oluşturdukları bir grupta, karmaşık zihin fonksiyonlarının yapılması, bu aynı şahısların yalnız oldukları zamanki aynı fonksiyonlarının yapılmasından daha iyi değildirler.

Eğer nicelik bakımından, birlikte çalışırken, işin sürümü artarsa, işin kalitesi ıslah edilemez. Görülmüş olan zihin çalışmaları çok nazik olduğu oranda, zarar görür. İşin kalitesi, hatta kantite itibariyle, ıslahı daima vukubulmaz ve itiraz edilebilir kalır (36).

Bundan başka, üstün bireyler yalnız oldukları vakit, sosyal uyarım -stimulus- altında grup halindekinden daha iyi çalışırlar. Sosyal uyarımın çok basit zihni fonksiyonlar üzerindeki etkileri böyledir.

Bethoven'in bir symfonie'sinin kompozisyonunun, Newton'un Principia'larının, Kant'ın Saf aklın eleştirmesi adlı eserinin, Lobatchevsky'nin Geometri'sinin yahut başka bir dehanın eserinin, birlikte çalışan bir gruptaki sosyal uyarımın zihni bir fonksiyonun ne kadar olumsuz olursa olsun, keza dikkati çekebilen sonuçları beklenmelidir. Bu deneysel sonuçlar, problemin ne kadar karmaşık olduğunu yeniden telkin ederler. Zihince ilerlemede sosyal uyarımın yüksek surette faydalı şekilleri olduğu gibi, bu zihinsel ilerlemeye zararlı şekilleri de mevcut olması ihtimali vardır.

Bu düşünceler ispat etmeye yeter ki,

1) Birincisi, düşüncenin kaynağını ve gelişmesini açıklamak için bu interaction faktörü yeterli değildir;

2) İkincisi, zihni ilerleme veya gerilemenin zekası için yeterli değildir;

3) Üçüncüsü, tartışılan teori, interaction'un yoğunluğu ile karmaşıklığı ve süresi ile ne anlaşıldığını, okul analiz etmemiştir; Onları hangi tarzda ölçmek gerektiğini de açıklamamıştır. Bu sebeple, onun önermeleri belirsizdir ve emin değildir;

4) Dördüncüsü, hatta onlar, açıkça belirtilmiş olsalar bile, olgular teoriden bekleneni doğrulamıyorlar. İşte kusurları. Bununla, interaction faktörünün bütün önemi reddedilmiyor; fakat sosyolojizm okulunun ona verdiği

rolün aşırılığı reddediliyor. Bu, interaction alanında çok ayrıntılı incelemelerin zorunlu olduğunu telkin ediyor; o ne zaman, nerede, hangi şartlarda bazı interaction şekillerinin düşüncenin "doğurucu -génératrices" şartlar altında interaction kendi ilerlemesine daha ziyade engel olduğunu açıklamak için.

B) Sosyolojizm Okulu'na yapılan itiraz, psikolojik olayları, sosyal oluşları ya da süreçleri basit bir fonksiyonu gibi ve bireyde, grubun basit bir "yansıması" gibi yorumlamak iddiasına karşıdır.

Bu teori, tekelci olmak istediği oranda ve bütün insan psikolojisinin bütün olaylarını, insan düşüncesini ve insan dehasını, yalnız sosyal processus'ler dilinde açıklamak istediği oranda doğrulanmamıştır. Fakat teorinin, mümkün olan birçok yorumlamalardan biri olarak kuşku yok ki, bir değeri vardır.

Bununla birlikte, o, psikolojik fenomenleri, başka bir bakımdan açıklamak için yapılan bütün girişimleri yanlış olduklarını ilan ederken, bu teori daha fazla iddiada bulunuyor. Bu iddia reddedilmelidir.

Sosyal fenomenleri "fonction"lar olarak, oysa ki, bireylerin bazı vasıflarını da "değişken" olarak gözönüne alacak tarzda, sosyal fenomenleri, bireylerin psikolojik karakterleriyle bağlamak için yapılan girişim de, sosyolojizm okulunun tersine olan bir girişim kadar, metodolojik bakımdan da mantıksaldır.

Grup olaylarının, değişgenler olarak, grup üyelerinin özellikleri ile yorumlanması üzerinde de böyle denilebilir.

Kendi incelemelerinde, insanın bazı psikolojik karakterlerini, değişgenler olarak alan ve bazı sosyal fenomenleri, fonksiyonlar olarak buna bağlamayı deneyen G. Palante, İ. M. Baldwin, G. Tarede, Ch. A. Ellwood W. Mc. Dogall, F. Allport, G. Le Bon, E. A. Ross, E. C. Hayes ya da Freud Okulu'ndan yana olanlardan birinin teşebbüslerinde be hiçbir metodik günah görmüyorum.

Eğer bu türlü bazı teşebbüsler yanlış iseler, yanlış bireyin özellikleriyle başlamak ve oradan sosyal olaylara geçmek suretiyle hareket etmekten ibaret olan metoda

değil, fakat psikolojik okul bölümünde özetlenmiş olan başka yanlışlığa düşer. Bu yanlışlar bir kere düzeltilirse, physco- individualiste yorumlama sosyolojizmin yorumlamasına kadar ünlüdür. Bu çoktan faydalı sonuçlar vermiştir (37). Bundan önce söylenenler, sosyolojizm okulunun hizmetlerini, metodunu ve değerini değil, onun yorumlamasının, yalnız başka teorileri hariç bırakmak hakkını inkar ediyorlar.

***

C) Okula yapılan üçüncü itiraz, onun iddiasına karşıt olarak gerek mantıksal kalıpları -catégories- bilimin kavramlarını, dehayı, gerek pür sosyal kaynaklı icadları dönüştürmeyi başaramadığı hakkındadır. Okul bu yolda bazı şeyler yapmıştır, fakat iddia edildiğinden çok az şey yapmıştır.

Bize Tanrı ya da mana, ya da Totem kavramları toplumun kendi ayrı ve belli kişiliğinden başka bir şey olmadığı herşeye güçlü -omnipotence- olmak, ezeli olmak -eternité-, her yerde hazır olmak -omnipresence-, her şeyi bilmek -omniscience-, mutlak adalet -omnijustice- vb. gibi Tanrı'nın karakterleri, bireylerde zuhur ettiği gibi, toplumun tekabül eden karakterleri -Durkheim, Simmel- olduğu bize söylendiği vakit, biz bu tasdikler hakkında bazı bilgi çıkarabiliriz; fakat bunlar bu kavramlar Tanrı ya da "kutsal = sacré" anlayışlarının sırlarını açıklar mı?

Bu olaylar ya da super-phénoménes'ler üzerindeki fikirlerimizin sınırları tükendi mi? Korkarım ki hayır. Kuvvet mekan, zaman amil -efficience- cins vb. kalıpların -catégories-, toplumun karakterlerinin yansımasından başka bir şey olmadıkları bize söylendiği vakit, bu açıklamalardan bazı şeyler öğreniyoruz. Fakat mantıksal ve psikolojik insan kırallığının son derece karmaşık gerçeğinin karşısına konuldukları vakit, bunlar bize soluk görünüyorlar!

Toplum şekillerinin ekstrem farklı olmalarına rağmen, bu başlıca mantıksal kalıplarının Confucius'un, Aristo'nun Akinolu Saint Thomas'ın, Emmanuel Kant'ın, Newton'un, Pascal'ın, Durkheim'in ve Mendéleieff'in zi-

hinlerinde esas itibariyle aynı olduklarını görüyoruz.

Bu insanların yaşadıkları toplumlar, tamamiyle farklı oldukları için, özel bir toplumun karakterinin basit bir yansımasından başka bir şey olmasaydılar, bu hal olamazdı.

Kabul edebiliriz ki, bir deha -génie-, sosyal düşünce akımlarının bir odak noktası gibi, bir cemiyette yaygın halde varolan şeyin bir sözcüsü gibi yorumlanabilir, bu doğru olabilir, fakat dehanın sırlarını yokediyor mu?

Bu, bizim niçin bir M. Durand'a malik olmadığımızı. bir Newton'a neden herhangi birine malik olmadığımızı, Napolyon'a ya da Budda'ya ya da Muhammed'e malik olduğumuzu sosyolojik "odak"larda açıklıyor mu?

Teori, oldukça belirsiz olan kendi formülünde, bizim sorularımıza hiç cevap vermiyor. Bu teori, kendisinden yana olanlara beş yakın yıl içinde bu "odaklar"ın ne olacakları ve onların karakterleri hakkında en az önceden haber vermeye bir eğilim göstermiyor; çünkü. şüphesiz, bu önceden söylenemeyecekti.

A. Coste. sosyal çevre, filozofide, moralde, güzel sanatlarda, müzikte, dehanın -génie- görünmesi arasında her tekabülü kesin olarak inkar etmekte çok ileri gidiyor bununla beraber, tekabülün çokluk gevşek ve hemen hemen farkedilemez olduğunu iddia ettiği vakit haklıdır. -Démographique okul bölümüne bakınız - (Çağdaş Sosyoloji Teorileri 1. Ciltte)

Eleştirilen tezden yana olan kanıt başlığı ile, M. Ogburn, iki ya da daha fazla kimsenin bağımsız olarak gerçekleştirdikleri 148 icadın listesini yaptı (38). Fakat gerçekleştirilmiş olan milyonlarca icadlar olgusu yalnız 148'inin altından kalkmış olmaları ve bu 148 icadın tamamıyla farklı toplumlarda farklı koşullarda yaşayan kimseler tarafından yapıldığı olgusu, varsayımdan yana olmaktan çok ona karşı tanıktır.

Bundan başka, mümkündür ki, sosyal çevrenin karmaşıklığı ve akıcılığı, soyaçekme faktörünü biraz hafifletsin; fakat soyaçekmenin bundan sonra hiçbir önemli rolü oynamadığını söylemek akıllı ve hakimane olmak

demek değil midir? Eğitimin insan denilen varlıkları, birbirine benzer kıldığını iddia etmek mümkün müdür? Benzer çevre ve tedrib -drésage- koşulları altında, bütün bireyler eşit olarak kabiliyetli ya da kabiliyetsiz, eşit olarak ahmak ya da zeki midirler? Gittikçe gerçekleşmiş bir kendi kendine eşitlik, gelecek zamanda tamamiyle gerçekleşecek midir? Ne yazık!.

Bu farz ve tahmin, sadece metafiziktir, her adımda olgularla, deneylerle, biyolojik, psikolojik ve az spekülatif olan pedagojik deneylerle, araştırmalarla çelişir. Psikolojik ve mantıksal olayları ve bireylerin özelliklerini onların esas sosyal kaynaklarına dönüştürmek girişiminde okulun başarısızlığı bu birkaç kelime ile ima ve işaret edilmiştir. Bunların oldukça bir kısmı dönüştürülebilir, en büyük kısmı hala dönüştürülemez kalır (39). Okul fazla olarak, yapabildiğinden fazlası için de öğünüyor.

***

D) Roberty tarafından sosyal olayların sınıflandırılmasına gelince, bu sınıflandırma, birçok bakımlardan, mantıksaldır, sosyal düşüncenin başlıca şekillerini kucaklar; onların karakterlerini tam ve doğru olarak kavrar; bu sınıflandırma, tarihin ekonomik yorumlanmasından yana olanların yaptıkları karşıt sınıflandırmaya karşı olarak da faydalıdır. (Ekonomist okul bölümüne bakınız.)

İlk olarak sosyal faktör olarak bilimsel düşünce üzerinde ısrar ederken, bu sınıflandırma, önemi hemen hemen fazla değerlendirilemeyen bir faktörü gösteriyor. Bu faktörün analizine ayrılmış olan Roberty'nin eserlerinin sahifeleri ve bahisleri gerçekten parlaktırlar.

Bugünkü günde, tarihsel ve sosyal processus'lar bilimin rolü üzerinde olgu incelemelerinin birçoklarına sahibiz. Bu incelemelerin, Roberty'nin teorisini pekleştirmekten başka bir şey yapmadıklarını söylemek zorunluğu yoktur. Bu faktörü bir yana itmek ya da azaltmak için yapılan her girişimin günümüzde kabul edilmesi güçtür. Profesör Umoff'un basit hesabı gibi bir hesabı hatırlamak yetişir. Bu hesaba göre, bizim aktüel

olarak fabrikalarımızda kullanılan enerjinin yaklaşık toplamı 20 milyar buhar beygiri kuvvetinden aşağı değildir. Bu, insan işine çevrilince, günde on saat hesabıyla, sırf fiziksel iş yapan 200 milyar insanın işine karşılıktır. Bu kadar insanın yaptıkları iş demektir.

Bütün insanlık, el çalışmasından başka insan faaliyeti kategorisini aşarak, bir el işinden başka bir şey yapmayan esirlere çevirerek fizik ve kimya bilimi tarafından yaratılmış olan işin yüzde birini bile elde edemeyecektik... Milyonlarca yıldan sonra, tabiat bir buçuk milyar insan nüfusunu taşıyor; oysa ki, fizik biliminin bu sert ve kuvvetli düşüncesi, birbuçuk yüzyılda, ekiplenmiş enerji şeklinde ruhsuz ve ücretsiz olarak ihtiyaçlarımıza hizmet eden yüz kat büyük ölçüde işçiler yarattı (40).

Bundan başka, bilim alanındaki her değişmenin sosyal düşüncenin öteki alanlarına tekabül ederken -dinde, filozofide, sanatta (Art), pratik düşüncede, insan davranışında ve tarihsel oluşta, süreçte bir değişmeyi davet eder şeklindeki Roberty'nin fikri de inkar edilemez. Bir sürü olgular ve bunlara tekabül eden araştırmalar, bu tekabülün varolduğunu ve tamamiyle elle dokunulabildiğini gösterirler. Kabul etmek zorundayız ki, Roberty tarafından gösterilen gecikme kanunu, bazı ölçülerde, ola ki, doğrudur. Roberty'nin kuramının bu bölümünün ve öteki entellektüalistlerin başlıca kusurları ikidir:

1- Başka teorileri hariç bırakması şeklindeki iddiası,

2- Her düşünce şekli ile sonraki şekil arasındaki tekabülün tamamiyle mükemmel olduğunu farz ve kabul etmiş olması iddiası.

Söylediğim gibi, sosyal olaylar alanında, bir bağlı olma ve tek yanlı bir neden ilişkisi seyrek olarak vardır, fakat muhtelif faktörlerin birbirlerine bağlılık ilişkisi hemen hemen daima yapılıyor.

Bilimi, "değişken" olarak almak ve onu, din gibi, güzel sanat gibi, ekonomi öteki olaylar da, metodolojik bakımdan bilimin "fonksiyonlar" gibi gözönüne alarak bi-

limi bu olaylara tekrar bağlamayı denemek akla uygundur.

"Ekonomi faktörü" ya da başka faktörü "değişgen" olarak almak ve -bilim de içinde olduğu halde- öteki bütün faktörleri, onların "fonksiyonlar"ı gibi gözönüne almak da keza akla uygundur.

Bizim madem ki, birbirine tabi olaylar ile ve sosyal hayatın diğer terkip edenlerinin "fonksiyonel ilişkileri" ile işimiz vardır, o halde, bu tarza ihtiyaç yoktur. Robrty'nin tekelci ya da başkasını hariç bırakan iddiasını tamamiyle reddederek sınıflandırmasının değerini tanımalıyız (41).

2) ikinci kusuru, Roberty'nin mükemmel karşılıklı ilişkisini olgular doğru göstermiyorlar. O, kendi "entellektüalizmi"nin kurbanıdır ve o, insanın "mantıklı ve akllı bir hayvan olmadığını, fakat biyolojik bir organizma olduğunu, bundan ötürü keza illogique ve irrationel olduğunu unutuyor.

Özellikle Pareto tarafından işaret edilmiş olan bu illogique sebebiyle (Pareto bölümüne bakılabilir. 1. Cildde) insan çok defa akıldışı düşünür.

Onun muhakemesi -akıl yürütmesi- hemen hemen daima "muhtelif eğilimler", heyecanlar, duygulanmalar. çok defa onun ilgileri ya da onun zihin hali ya da davranışları ile, yeni bilimsel fikirler çelişik oldukları vakit, bu bilimsel fikirler, onun dinsel, estetik ve pratiği üzerine hiçbir etki yapmaksızın basit bir şekilde reddedilirler.

Çokluk, yeni bir fikir, mevcut olan ideolojilerle, bu ideolojileri reddetmeksizin, en gayr-i mantıki -illogique- tarzda bağdaşırlar. Bazı defa bu yeni fikir, kendisinden pek az bir şey kalmış olarak mahiyetini değiştirmiştir. Bu olgular, insan davranışında ve insanlığın zihniyeti tarihinde çok ortaktır. Bu, bütün bilimsel düşüncenin bütün değişmelerinin, sentetik düşüncenin tekabül eden bir değişmesine ya da pratik düşünceyi niçin değişmesine götürmediğini açıklar. Çok defa, düşüncenin önceki şeklindeki bu değişme, sonraki şekli üzerine hiçbir etki yapmaksızın geçer. Bazı defa bu değişmeler, kaldırılmışlar kaybedilmişlerdir.

Roberty'nin gecikme kanunu, onun kısmi bir hizmetidir. Her ne kadar Roberty'nin tekabülü elle turulur ise de, bu tekabül dardır ve mükemmel değildir.

Sosyolojizm okulunun bu dalına karşı yapılabilen başlıca itirazlar ve çizilebilen sınırlar, onun kuramlarının geri kalan bölümü bu kusurları dışında, geçerli olarak tanınmalı ve kabul edilmelidir.

Şimdi, bu okulun Durkheim tarafından temsil edilen çeşidine geçelim.

4. E. DURKHEIM OKULU

Sosyolojizm Okulu'nun ikinci başlıca çeşidi Durkheim ve arkadaşları tarafından temsil edilmiştir. Çağdaş sosyologlar arasında Durkheim en önemli yerlerden birini doldurur. Fransa'da, belki yalnız G. Tarde, Durkheim kadar etkili olmuştur. Bu, farklı birçok sebeplerden başka, Durkheim'in sosyolojik eserlerinin karakterine borçludur. O, geniş mantıksal ve filozofik düşünme fakültesini bilginin çok dikkatle inceleyen ve özenilen metodu ile birleştirmiştir. Onun tarafından yapılan her varsayım, sabırlı incelenmesinin temeli üzerine formüllendikten sonra, olgunun verilmiş gerçeklerinin tümevarımlı ile yeniden özenerek doğru olup olmadığını denemiştir. Bundan dolayı, bu çalışmaları Science Sociale'deki sırf kuramsal olan filozofik çalışmalarından çok üstündür. Bu çalışmalar, keza belli bir olayın dar ve adi tasvirinden üstündürler.

DURKHEIM SOSYOLOJİSİNİN GENEL VASIFLARI

Sosyolojizm Okulu'nun genel prensiplerinin yukarıda sayılan vasıfları, pratikte Durkheim sosyolojisininkilerinin aynıdır. Onları burada tekrarlamak zorunda değiliz (42).

Durkheim'den önce geliştirilmiş olan kuramlara Durkheim'in kattığı bazı özel çizgileri göstermek yetişir.

O, sosyolojinin pozisyonuna uygun olarak kaydediyor ki, kamusal bilinç bireysel bilincinden özel olarak farklıdır;

* Onlar farklı elemanlardan oluşmuşlardır;

* "Sosyoloji, psikolojijin zorunlu ve doğal sonucu değildir;

* Sosyal hayatın açıklanmasını, psikolojide değil, toplumun kendi mahiyetinde aranmalıdır (43).

Durkheim, "Kamusal bilinç"i, "Bireysel bilinç"den ayırmak için ve sosyal olguları sırf psikolojik olgulardan ayırdetmek için, iki miyar veriyor; dışta olmak ve baskı.

Toplumsal olayların mahiyeti onları sırf biyolojik olaylardan ayırır.

Kamusal tasavvurların, bireyin dışında olması olgusu ve ahlaksal, dinseli hukuksal, mantıksal kurallar şeklinde bireyin zihninde yaşayıp devam etmesi olgusu, bunların cebir veya baskı gücü ile vasıflanmış olmaları olgusu, ki, bireysel olgulara bakmaksızın, bireye kendilerini zorla kabul ettirmeye yarayan, bu iki karakter, sosyal olaylarla sırf psikolojik olaylar arasındaki sınır çizgisini gösterir (44).

Bu, mantıksal olarak, sosyal zihnin realitesi'ni (45), kollektif tasavvurları; zihinlerin ve tasavvurların realitesinden, bireysel psikolojinin realitesinden, bağımsız bir cemiyet kabul etmeye Durkheim'i götürmüştür.

Toplum, çok defa illogique, yahut a-logique, bağsız bağsız veya bağlantısız ve hayali bir varlık gibi gözönüne alındı. Oysa ki, hiç böyle değildir.

Bu anlayışın tersine olarak, kamusal bilinç, psişik yaşamın en yüksek şeklidir; çünkü o, bilincin bilincidir. O, birey, mahalli imkanların dışında ve üstüne konmuş olduğundan, o, eşyayı ancak sürekli ve esaslı görünüşleriyle görür; aktarılabilen fikirler halinde billurlaşır. Toplum bireylerden daha uzak ve daha iyi görür (46).

Böylece dışta olma ve baskı miyarları, Durkheim'i sadece sosyal zihnin varlığını bireylerden bağımsız ve onların dışında kabul etmeye götürmüştür. Bu nokta, Ro-

berty tarafından yetesiye işaret edilmemiş, fakat sosyolojik realitenin yahut psiko-organizmin çok sayıdaki temsilcilerinin tipik özelliğidir (47).

Çok uzağğa gitmeden önce, Durkheim kuramının bu bölümünün ne dereceye kadar doğru olduğunu kısaca tartışalım.

Bu kuramın anlamı şudur ki, psişik olaylar bireyler arasındaki sosyal etkiler sürecinde bir değişmeye uğrarlar ve bireyler arasındaki karşılıklı etkiler - interaction- olmasa farklı olacaklardır; ve sosyal processus'lerin düzenlenmesinde isolé bireylerin faaliyetlerinden beklenen düzenlilik ile uyuşma halide değildir.

Bu görüşe hemen hemen itiraz edilemez, fakat o, bireylerin zihninin dışında zihnin mevcudiyeti veya psişik fenomenlerin varlığı ve kendi ferdi üyelerinden bağımsız cemiyetin mevcudiyeti anlamını ifade ettiği oranda, bu teklif, önerme hemen hemen kabul edilemez.

O, hemen hemen yapıma bir başlık yaratır. Böyle olunca, Durkheim'in Réalisme'nin G. Tarde tarafından yapılan eleştirme tam ve doğru gibi görünüyor.

Tarde diyor ki: İtiraf ederim ki, bireyler hariç bırakıldıktan sonra, bakiye olarak topluma malik olacağımızı anlamak benim için güçtür. Eğer üniversitelerde öğrenciler ve profesörler hariç bırakılırsa geriye isimden başka birşey kalmayacağını sanırım. Durkheim, bizi tekrar Ortaçağın Réalismi'ne götürmeyi açıkça deniyor." (48).

Bu sosyal tek düzeylikler ile bireysel tek düzeylikler arasındaki fark, bireysel etkiler ve tepkiler kütlesinde bireysel olguların değiştirilmesi olgusu ile çok fazla basit olarak açıklanabilmesi ne kadar doğru ise, o kadar doğrudur.

Kısaca, Durkheim'in bu réalisme yanı, bilimsel bakımdan yanlıştır ve reddedilmelidir. Çünkü bu, doğru olmayan bir Mysticisme'den başka bir şey değildir. Bu, keza sözü geçen sosyologların réalismine benzer anlayışları için de uygulanabilir. Örneğin adli ve moral

olayların karakteristikleri olarak dışta olma ve baskı kriterleri faydalı olabilir.

Bununla beraber, Durkheim, yalnız mecburi olan olayların sosyal olaylar olduklarını söylemiştir. O, bunların alanını sebepsiz yere sınırlandırmıştır. Burada Tarde'in eleştirmesi keza doğrudur. Tarde, böyle olunca, yenenin yenilene olan münasebeti, esir etme olguları, yükümlülük veya zorunluluk olayları sosyal olaylar olacaktı.

Bununla birlikte, bir halkın yeni bir dine girmiş olması gibi serbest dayanışma gibi, serbest taklid etme gibi, serbest inceleme gibi ve bunların binlerce benzeri olan olgular gibi serbest ortak çalışma olan bütün hallerde, bütün bunlar sosyal olgular alanına kaydedilmiş olacaklardı. Sosyal fenomenlerin böyle anlaşılmasının yanlış olduğu apaçıktır (49).

Öyle sanıyorum ki, Tarde'in işaret ettiği yerler tamamiyle doğrudur.

Şimdi, Durkheim'in özel eserlerine geçelim. Onun gerçek hikmeti bundan önce sözkonusu olan genel tasdiklerinden ibaret değildir. Onun daha çok olgu incelemelerinden ve başlıca prensiplerinden savunmak için kurmayı denediği bir sürü karşılıklı bağlantılardan ibarettir.

SOSYAL DAYANIŞMANIN, NEDENLERİNİN ŞEKİLLERİ VE SONUÇLARININ DURKHEIM TARAFINDAN ANALİZİ:

Durkheim eserlerinde bu incelemeyi yapmıştır. "Sosyal İşbölümü Üzerine" adlı kitabına, oldukça aldatıcı bir başlık altında, sosyal dayanışmanın incelenmesini oldukça özenerek yapmıştır. Bu konuda kendisinden önce Eflatun, Aristo, Comenius, W. Petty, A. Ferguson, Adam Smith, Saint-Simon ve daha sonraları, A. Comte, Spencer, St. Mill, H. C. Carey ve öteki birçok ekonomistler, Durkheim'in teorisinin taslağını yapmışlardır. Ferdinan

Tönnies, Durkheim teorisinin hemen hemen aynı olan sosyal farklılaşma teorileri ortaya koymuşlardır. Bu, Durkheim'in hiçbir orjinalite göstermediği, veya kendinden öncekilerin yazmış olduklarına yeniden bir şey katmadığı demek değildir.

Eser, kendisinden öncekilerde bulunamayan olgu materyalllerinin dikkatli analizi üzerine kurulmuş olan birçok önermeleri içine alıyor.

Durkheim, kitabının birinci bölümünde, işbölümü'nü değişken olarak alıyor, onun şekillerini ve sonuçlarını veya "fonksiyon"lar olarak gözönüne alınmış olan öteki sosyal olaylar ile tekrar bağlamayı deniyor.

Elde edilmiş olan başlıca sonuçların ve karşılıklı bağlantıların "değişken"in deişmelerinin etkisinde olan sosyal-psişik olayların hangileri oldukları aşağıdaki tabloda özetlenebilir. İşbölümünün, sosyal faktör olarak, hayatın ve sosyal psikolojinin değişmeleri, objektif sosyal processusce'ler oldukları müddettçe, iş bölümünün karşılıklı bağlantıları olan çeşidinin bir "fonksiyonun"dan başka bir şey değildirler. Öyle ki, Durkheim sosyolojist pozisyonuna sadık kalmıştır.

Yazar, kitabının ikinci bölümünde, kendi denkleminin bir türlü sırasını bozdu veya değiştirdi ve kendi kendine sordu:

İşbölümünün kendisini tayin eden nedenler nelerdir? Yahut başka terimle, şimdi basit bir "fonksiyon" gibi gözönüne alınan bu olayın değişkenleri nelerdir?

Bu sorunun cevabı henüz tamamiyle verilmiş değildir. Durkheim'in sosyolojizm pozisyonuna sadık kalmış olduğu görülüyor.

İşbölümünün refah ve mutluluğa psikolojik eğilime borçlu olduğu şekilde adet olmuş olan cevap olguyu hiç açıklamaz. İşbölümünün artması ile refahın arttığına inanmak için hiç bir sebep yoktur. Tersine olarak bir yandan, yüksek derecede farklılaşmış olan toplumlarda, intihar hallerinin memnunsuzlukların ve sinir bozukluklarının artan sayısı; öte yandan, ilkel kavimlerin refah ve memnunluklarının iyice yerleşmiş olduğu ol-

gusu, işbölümünün ilerlemesi ile refahın azalmaya eğilim gösterdiğini pekleştirir. Bundan dolayı, bu psikolojik varsayım ve buna benzer öteki varsayımlar, sosyal farklılaşmanın gittikçe arttığını hiçbir suretle açıklayamazlar.

Nedenleri, objektif sosyal koşulların kendisinde aramalıdırlar. Başlıca faktörlerden biri, nüfusun çoğalmasıdır ve onun yoğunluğu yahut toplumun morfolojik yapısının dinamik ve moral yoğunluğudur. Bu artma, hayat kavgasının yoğunluğuna götürür. eğer büyüyen bir toplumun bütün üyeleri ayrı fonksiyonları yapıyorlarsa, hepsi de terzi iseler, yaşamak için gereken araçları bulmakta az kolaylıklara sahip olacaklardır. eğer üyeler arasında yarışma çok fazla ise, bir mesleğin üyeleri arasında yarışma çok fazla serttir. Onlar muhtelif mesleklerden olurlarsa, yoğun mücadele olmaksızın, yaşamak araçları elde etmek için çok daha kolaylıkla yan yana yaşayabilirler.

DEĞİŞKEN VE BUNUNLA HANGİ KOŞULLAR ALTINDA CORRELATION HALİNDE BULUNAN OLAYLAR, DEĞİŞKEN: İŞBÖLÜMÜ

1) Bir toplumda işbölümü bulunmazsa ya da zayıf ise, özel olaylar kategorilerinin her birinde özel sonuçlar işlenmiştir.

İnsan Davranışı ve Psikoloji: Bireyin ruhsal, ahlaksal ve sosyal bakımından aynı cinsten olmaları onların inançları, tarz ve davranışı vb. benzerdirler. Farklar sadece soyaçekime borçludurlar. Geleneğin hakim olması, bireycilik ve individualisme'in bulunmaması.

Hukuk, Ahlak ve Sosyal Kontrol: Toplumun ve sosyal bilincin aynı cinsten olması sayesinde onlar kuvvetlidirler, unanime'dirler ve atomlaşmış değildirler. Suç kuvveti ve yoğun sosyal bilince çarpan ve kuvvetli bir baskıyı davet eden bir eylemdir.

Ceza hukukunun hakimiyetinde -baskı ve ceza- grubun kanun kolleksiyonunda, uygar hukuk üzerinde ceza hukukunun hakimiyeti.

Adaletin amacı, suçlu tarafından kurbandır ve yapılan fenalığın tamiri değildir, fakat "baskı"dır.

Bununla beraber, grubun moral bilincinin kuvvetlenmesidir.

Sosyal Dayanışma ve Bağlar: Bireyin aynı cinsten olması (homogénéité) üzerine kurulmuş olan "mekanik dayanışma". Onları sağlam bir birlik halinde tekrar bağlayan bağ, bu defa bireylerin zihince ve moral bakımından aynı cinsten olmaları üzerine kurulmuş olan genel oy birliği.

Politika Rejimi: Bütün önemli sosyal işler ve adaletin bütün fiilleri, grubun bütün vücudunun bütün üyeleri tarafından genel toplantılarda kararlaştırılmışlardır.

Ekonomik Teşkilat: Cemaatın mülkiyeti.

Din ve İdeoloji: Şahsi olmayan bir totem kuvvetine inanç, bireysellik ve kişilik yokluğu, grubun üyelerinde bireyciliğin yokluğu, kutsal iktidarda bireyciliğin bulunmamasında yansır, mahalli (local) ve tribal vatanseverlik.

2) Zaman boyunca işbölümü artıyor. Bu, bir tarihsel eğilimdir. İşbölümü büyük oluğu vakit, aynı sosyal olay kategorilerinde aşağıdaki değişmeleri tayin eder:

İnsan Davranışı ve Psikoloji:

Bireylerin zihinsel -mental- ve moral benzerliğinin kaybolması. Onların bireyliğinin ve kişiliklerinin artması.

Onların zevkleri, inançları, fikir ve kanıları morali gittikçe benzer olmaktan çıkar.

İşin uzmanlaşması bireylerin uzmanlaşmasını husule getirir.

Uzmanlaşma, geleneğin zayıflamasını husule getirir.

Soya çekmenin tayin edici rolünün önemi gittikçe azalır. Bu kastların engellemelerini ve ana-babanın ve çocukların sosyal mesleklerinin ve pozisyonlarının transmission'unun zayıflamasını kolaylaştırır.

Hukuk, Ahlak ve Sosyal Kontrol:

Komün ve moral bilinci ve toplumun bilinci azalırlar.

Suçlar az çılgınca hissedilirler. Böylece genel sosyal bilinç azalırken, suçların şiddeti az duyulur.

Bölünmeler üyelerin yalnız bir bölümünde zararlı gibi gözönüne alınmaya başlarlar. Bu bölünmeler kutsal niteliğini kaybederler. Sonunda, hukuk, önleyici veya bastırıcı (répressif) karakterini gittikçe kaybeder.

Ceza da keza azalır, çünkü artık bütün grubun moral bilincini -vicdanını- kuvvetlendirmek zorunluluğu yoktur. Suçlunun kurbanına yaptığı haksızlığı tamirden başka yapacağı şey yoktur.

Sosyal Kontrol: Az sıkı ve çok gevşek oluyor. Davranışın etki alanının yalnız az sayısı düzenlenmiştir. Öteki alanlarda herkes kendi istediği gibi hareket eder.

Bireyin Özgürlüğünün Artması: Partilerin özgür uyuşması üzerine kurulmuş olan sözleşmeli hukun ilişkilerinin artması.

Sosyal Dayanışma ve Bağlar:

Bireylerin aynı cinsten olması (homogénéité) artık mevcut olmadığı için, o artık sosyal bağ rolü oynamaz. Yeni bağ yok ise, grubun birliği tahrip edici olacaktı. İşbölünü bu yeni bağ oluyor: Grubun sağlam birliği şimdi işbölümü ile husule gelmiş olan tecrit edilmiş -isolé- aynı cinsten olmayan bireylerin yetersizliği üzerine kurulmuştur. Onların simdi birbirlerine "ihtiyaçları" vardır ve birlikte çalışma - cooperation- olmaksızın yaşayamazlar, çünkü her birisi işin yalnız özel bir parçasını yapar. "Mekanik dayanışma" böyle "organik dayanışma" şeklini almış olacaktır.

Politika Rejimi:

Sosyal Fonksiyonların Uzmanlaşması: Soydan gelme politik statünün zayıflaması, grupların vatandaşların sözleşme ilişkileri.

Ekonomik Organizasyon:

Özel mülkiyet, ekonomik bireycilik, sözleşmeli birlikte çalışma.Herkesin bütün mesleklere girmesine müsaade eden "açık kapı" sistemi. Irsi sosyal pozisyonun çökmesi.

Din ve İdoloji:

Çok Tanrıcılıktan, Tek Tenrıcılığa Geçiş: Tanrının bireyselleşmesi (individualisation) ve kişileşmesi (personnification) ile dinin evrenselleşmesi.

Mahali ve tribal vatanseverlik ve kozmopolitizmi ve uluslararasıcılığını -internationalisme- uzatan ve artıran mahalli ve tribal vatanseverlik.

Sonuç olarak, nüfusun yoğunluğunun artması, iş bölümünün artmasına götürür. Bu sonuç, sosyal süreçlerde, organizasyonda ve bireylerin psikolojisinde yukarıda gösterilen sonuçlara götürür.

İşte, kısaca, sosyal dayanışma şekilleri, nedenleri ve sonuçları üzerinde Durkheim'in tam ve ahenkli teorisinin çatısı.Onun sosyolojik pozisyonu, bundan önce söylenenlerden elde edilmelidir.

Aynı sosyolojik prensipler Durkheim'in öteki monografik incelemelerine nüfuz etmişlerdir. O, intihar (50) üzerindeki mükemmel anketinde, gösteriyor ki,

1) Öncc, intihar hareketleri, psiko-patolojik faktörlerle veya taklid ile veya diğer sırf psikolojik faktörlerle veya fakirlik ile vaya mutsuz bir aşk ile yahut başka kişisel motiflerle açıklanamazlar.

İstatiklerle verilmiş olan gerçekler, bütün bu hipotezlerle çelişiktirler. Durkheim, bundan sonra gösteriyor ki, intiharaların başlıca tipleri -egoist, altrüist ve isimsiz - anonime- tamamiyle sosyal nedenlere borçludurlar.

Bencil intihar - Bireyin sosyal bakımdan yalnızlığının artması ile ilgilidir veya aynı şey demek olan, grubun sosyal bağının yoğunluğunun azalmasından ileri gelmektedir. Bu nedenle, bekarlar veya boşanmışlar, evli kimselerden çok yüksek intihar yüzdesi veriyorlar. Çünkü aile bağı, evli insanların yalnızlığını az yoğun kılar.

Dinleri çok dogmatik olan ve kendi üyelerini kuvvetle bütünleştirmiş bulunan katolikler, bunu yapmayan protestanlardan ve bağlardan kurtulmuş olan özgür dü-

şünenlerden çok zayıf intihar yüzdesi verirler.

Aynı nedenle, bireyin kendi kabuğundan çıktığı sosyal hareketin devirleri ya da harp devirleri, onların yalnızlığını azaltıyor, sosyal bağı artırıyor. İntiharların birdenbire azaldığını gösteriyorlar.

Adsız intihar - Sosyal dengenin ve toplumun sosyal dengesinin ve moral yapılışının yıkılmasından gelir. Ekonomik krizlerden ve iflaslardan sonraki intihar bu tipin örnekleridir. Bu intiharların, fakirliğin artması şeklinde, ötedenberi adet olmuş açıklanması doğru değildir, çünkü fakir sınıflardan olan birçok insanlar vardır ki, onlarda intihar hemen hemen hiç bilinmez ve çünkü intiharlar, yalnız denge bozukluğu zaman, yalnız fakirliğe götürmezler; fakat bu denge bozulması, refaha da götürür. Sebep, sosyal can cekişmenin gösterilmiş olan artmasıdır.

Alturist intihar - Birey, kendisine grubun üyesinden başka bir gözle bakmadığı vakit, kendi kişiliğini, kendisine yahut asıl kendi kişiliğine pek az baplı olduğu ve tamamiyle grup tarafından kontrol edildiği zaman, grupta bireyin artan massedilmesine borçludur.

Grup için zorunlu olduğu ve kendisini grup için feda etmek vazifesini duyduğu, veya kendi fiilleriyle gruba zarar verdiğini hissederken, kendisini arz ve teşhir ettiği vakit, bu massedilme kendisini psikolojik olarak ifade eder, ilkel grupların üyelerinde, bu vazife ve hakkından vazgeçme psikolojisi mekanik bir dayanışma ile belirir. Orduda er olarak, belli bir grupta bu azaların takım ruhunun kuvvetli olmasıyla belirir.(II. Kİtap).

Böylece "intihar eğrisi" ancak sosyolojik olarak açıklanabilir. Toplumun her an verilmş olan yapısıdır ki, intiharların sayısını tespit eder. Her toplumda bireyi, kendi kendini öldürmeye iten oldukça belli bir enerjide kollektif kuvvet vardır. Bu kimseler tarafından yapılan ve ilk ağızda bireyin kendi mizacının belirtisi gibi görünebilen hareketler, gerçekte tekabül eden sosyal yapının neticesi ve dış belirtisidirler. Her toplumun, morfolojik strüktürüne ve kollektif kontitüsyonuna göre, intihar fiiline mahsus

kollektif eğilimi vardır ve intihara yönelmiş olan bireysel eğilimleri tayin eden bu kollektif eğilimdir, aksi değildir.

Durkheim'in sosyolojik pozisyonunu yeniden belirten incelemenin sonuncu neticesi böyledir (51).

Durkheim, sonunda, din üzerindeki kitabında, aynı "sosyolojik" bakımdan dinin mahiyetinin, kaynaklarının, şekillerinin, sonuçlarının veya etkilerinin ve çeşitlerinin çok nüfuz edici bir analizini yapmıştır.

Dinin, Tanrı'ya inanç yahut doğa üstü kuvvetlere inanç gibi adet olan tarifinin yıkıcı bir eleştirilmesinden sonra, "sağlam bir inançlar ve kutsal eşyaya mahsus pratikler sistemi olarak yani kilise denilen aynı bir moral cemaatte, ona bağlı olanların hepsini birleştiren inançlar ve pratikler olarak dini tarif etmiştir (52).

Onun esası şudur: Bütün şeyler ve bütün olaylar iki aleme ayrılmışlardır:Kutsal dışı ve kutsal.

Bu öğretimler dine elverişli olanlara bu iki alemi birbirine karıştırmamalarını nasihat ve teşvik ediyorlar, çünkü bu iki alemin karıştırılması günahtır, yahut kutsal dinselliğe saldırış veya saygısızlıktır; ve din onlara kutsal aleme yaklaşmayı öğretir, yahut karışma husule geldiği vakit, bu suçlu sunuçları ortadan kaldırmak için, din, onlara, somut şekli ne olursa olsun, dinsel bir temizleme -saflaşma- yapmayı öğüt veriyor.

Din olaylarının bu fonksiyonları ve karakterleri binlerce şekil altında görünürler; dinsel servislerin yerleri alelade kutsal dışı faaliyetlerin yerleri özel olarak ayrılmasında; bu yerlerin günlük işler için kullanılmasının yasak edilmesinde; ve kutsala ayrılmış zamanın ve kutsal dışına ayrılmış zamanın ayrılmasında; ve bundan aziz günler doğarlar ki, bugünlerde kutsal dışı işler yapmak yasaktır. Dinin bu aynı mahiyetinin amacı, gerek itiraf halinde, gerek insanı günahından temizlemek; gerek vaftiz etmede olduğu gibi, bir profan insanı kutsala iştirak ettirmek; yahut kutsallaştırmak gibi ona bir kutsal ilave pay vermekte, natürist teoriyi eleştiriyor.

Durkheim, sonraki bölümde, dinin kaynağı üzerindeki ruhçu - animiste- ve natürist teoriyi, dinsel

inançların zuhurunu, rüyalar gibi, gölge görenler gibi, ölüm, psychoses'lar ve öteki bio-psychologique olaylar gibi bio-sociaux faktörler ile açıklamayı deniyor.

İkinci teori - M. Müller ve başkaları tarafından temsil edilen ikinci teori, dinin kaynağını, gök gürültüsü ile birlikte vukubulan fırtınalar gibi, şimşek, yer sarsıntısı, güneş, ay, ırmaklra vb. gibi ki, ilkel insanın dikkatine büyük ölçüde çarpan ve bu ilkel insanın, kendi hükmü altına alamadığı,kozmik olaylara bağlıyor.

Durkheim bu kuramların yanlışlarını ve yetersizliklerini inandırıcı tarzda gösteriyor (53). Sonunda, din, olaylarının şekillerini özenerek ve dikkatle analiz ettikten sonra, asıl kendi teorisini ileri sürüyor.

* Dinin kaynağı toplumun kendisidir.

* Din anlayışları toplumun karakterlerinin sembolleridirler.

* Kutsal, yahut Tanrı, kişilik kazanmış toplumdan başka bir şey değildir; ve

* Sosyal fonksiyon, cevher olarak, sosyal dayanışmanın yaratılması, kuvvetlendirilmesi ve korunmasıdır. Bu nedenle din, tarihte büyük bir iyilik etmek isteyen bir rol oynamıştır.

* Geçici ve mahalli krizlere rağmen, din, sosyal dayanışmanın varolduğu müddetçe, bazı şekiller altında varolacaktır.

* Dinin somut şekilleri değişirler, fakat onun özü ebedidir.

Kısaca, Durkheim bize, dinin ahenkli sosyolojik bir kuramını vermiştir (54).

Durkheim, aynı zamanda, bilginin genel olarak sosyolojik teorisini de vermiştir. Durkheim'in kendi sözlerini alırken, onun çıkardığı genel sonuçların temelini aşağıya alıyoruz.

*** Dinsel tasavvurlar**: Kollektif gerçekleri ifade eden kollektif tasavvurlaradır.

*** Dini törenler:** Ancak toplanmış olan bir grubun bağrında doğan ve grupların bazı zihin hallerini dürt-

meye ve harekete getirmeye, devam ettirmeye ve tekrar yapmaya yönelmiş ve - ancak grubun bağrından doğabilen- hareket tarzlarıdırlaar.

Dini hayat, bütün kollektif hayatın bir merkezde toplanmış yoğunlaşmış bir ifadesidir. Bundan dolayı, dinsel kuvvetler moral kuvvetlerdir.

* Din, gerçek toplumu bilmemek şöyle dursun, ondan soyutlama yapar. Onun imajıdır: din onun bütün görünüşlerini hatta çok vulgaire ve çok geri çevrilmiş yansımasıdır.

Zihnin Genel Kavramları:

Dinsel idées'ler ve kavramlar gibi, insan zihninin öteki genel kavramları vardır. Zaman, mekan, sınıf, kuvvet, kişilik, nedensellik vb. gibi ki, bunların hepsi, aynı sosyal faktörlere borçludurlar" örneği, zaman kavramının ne olacağı tasavvur edilmek denensin, biz onu buluyoruz, ölçüyoruz. Biz onu bulmak ve ölçmek için hangi tarzlardan soyutluyoruz? Mekan hakkında da böyledir, (mekan, zaman gibi farklılaşmaksızın, hemen hemen hiç düşünülmez.) Fakat mekanın bu kadar esaslı olan hükümleri nerden geliyorlar? Kendi kendine ne sağı, ne de solu, ne aşağısı, ne de yukarısı, ne kuzeyi, ne güneyi vb. vardır.

Bütün bu ayırmalar, apaçıktır ki, mahallere yöneltilmiş olan farklı duygusal değerlerden geliyorlar. (Fazla olarak, mekan tasavvurları, onun sosyal kaynağını gösterirler. Avustralya'da bazı gruplarda) mekani geniş bir daire şekli altında anlaşılmıştır, çünkü kampın kendisi daire şeklindedir ve tribal daire, tam ve doğru bulunmuştur.

Cins, kuvvet, kişilik, etkili olma kavramları ile ilgili ve benzer deliller çok ileride bulunacaktır.

Çelişme kavramının da, sosyal koşullara bağlı olup olmadığı sorulabilir, apaçıktır ki, eğer insanlar esas fikirler üzerinde uyuşmamış olsalardı, aynı zaman, mekan, neden, saygı vb. hakkında aynı anlayışlara malik olmamış olsalardı, onların zihinlerinin, her teması imkansız olacaktı. Toplum, kendi kendini terketmeksizin,

bu sınıfları -catégories- bireyin serbest biçimine bırakamazdı (55).

Kısaca, Durkheim'in hizmetleri, onun, sosyal ve psişik olayları sosyolojik yorumlaması böyledir. Gördüğümüz gibi, onun sosyolojisi esas itibariyle, Roberty okulunun sosyolojisininki ile uygunlık halindedir (56).

Durkheim'in pratik hükümlere ait olan politik ve esthetique fikirlerini tartışmaksızın bırakarak, yukarıdaki kuramların kısa bir eleştirilmesine geçelim.

***

ELEŞTİRME

Sosyolojizm Okulu'nun genel prensiplerinin yukarıda yapılan eleştirilmesi, **Durkheim** sosyolojisini de keza ilgilendirir. O halde, bu eleştirmeyi tekrarlamak zorunda değiliz. Biz yalnız diyebiliriz ki, **Durkheim**'in monographique incelemeleri açıkça göstermiştir ki, sosyal yorumlama şekli altındaki sırf soyal faktörler toplumun morphologie'si, onun organizasyonu ve onun süreçleri bilinmemezlik edemezler. **Durkheim**'in eserlerini onu özellikle açık kılmıştır. Fakat sosyolojik yorumlamayı kabul ederken, öteki yorumlamaların hepsini hariç bırakıncaya kadar, Durkheim'i takip edelim mi? Sanıyorum ki hayır. Durkheim'in kendisi, bu sonuç için yeterli bir sebep vermiştir. Onun kutsal fikri'nin zaman, mekan, causalité vb. idéelerinin kaynağını alınız.

Durkheim diyor ki, kutsal alemde, ilkel grubun dağılması ya da yaklaşması "devirleri"nin nöbetleşmesi, dinsel inançlara sebep olmuştur. Dağılma devrinde donuk, monoton ve can sıkıcı bir hayat sürereler; oysa ki yaklaşma devrinde, Avustralyalıların pekleştirdikleri gibi, büyük bir tahrik - exitation- neşeli bir delilik, hareketli bir heyecanlılık şekli altında interstimulation'dan içmenin beslenmenin, dansların vb. neticesi olan büyük bir tahrik, neşeli bir delilik, hararetli bir heyecanlılık şekli altında, tam bir psikoloji değişmesi hissederler. İlkel insanlar bunu, kendi duygularındaki bu değişmeyi

rasyonel olarak açıklamaktan aciz olduklarından, kendi vücutlarına giren ve vücutlarını da keza "kutsal" yapan bazı kutsal kuvvet ile açıklamışlardı. Bu teori yeter mi? değildir. Önce ilkel özlerin dağılma ve yaklaşma devirlerinin hatta nöbetleşmesi olgusu, büyük bir bölümü itibariyle, iklim mevsimleri ile idare edilmişlerdir: öz - aşiret- doğal ürünlerin fakir olduğu mevsimde küçük gruplar halinde dağılır ve doğal bolluk mevsiminde bir araya gelir. Bu hiç olmazsa, dolaylı bu sosyal oluşların, süreçlerin coğrafya faktörleri ile idare edildiği anlamına gelir; onlar farklı iseler, sosyal süreçler de aynı farkları göstereceklerdir ve bunun, kavmin ruhsal halleri farklı olacaktır. Özlerin totemleri, mahalli bitkiler veya hayvanlar olması olgularında biz başka bir apaçıklığa malik oluruz; gök ve cehennem fikirleri, iyi ve kötü Tanrılar vb. fikirleri coğrafi çevrenin yerel rengini taşırlar; ayın, güneşin, yıldırımın ve başka kozmik olayların tanrılaştırılması çok geneldir; Bütün bu vasıflar ve dinsel tasavurların başka binlerce benzerleri, bu tasavvurların kaynağındaki ve gelişmesindeki rolünü gösterirler.

Kozmik olayların, kozmik kuvvetlere çok tabi ya da bağlı olan ilkel kavimlerin ruhlarına çarpmakta kusur etmesi ihitmal içinde değildir, oysa ki, bu kuvvetler, kültürlü bir insanın zihnine çarpabilirler.

Bundan başka, **Durkheim** ve sosyolojisinin öteki temsilcileri kozmik çevre -milieu cismique- statik karakterini abartmışlardır. Zaman, mekan, nedensellik vb. fikirlerin kaynağında ve gelişmesinde, bu çevrenin rolü hala çok açıktır. Zamanın günlere, haftalara, aylara ve yıllara bölünmesi, kollektif faaliyetin rythme'ni ifade ediyorsa, bu bölme, aynı zamanda, doğal olaylarının rythme'ni ifade eder; zamanın günlere, yıllara ve mevsimlere bölünmesi, günlük aydınlık ve karanlık nöbetleşmesi ile uygunluk halindedir; mevsimlerin zincirlenmesi ile ve güneşin yıllık devirleri ile uygunluk halindedir (57).

Bu öyle apaçıktır ki; yalnız önceden kabul edilmiş bir fikir onu görmekten bizi alıkoyabilir. Mekan için de böyledir. Doğal çevre vakalarının ve eşyanın mesafeye ait

yerinin tayini ile kooridinasyon yokluğu için şekilden oldukça yoksun olan bir şey değildir. "Bu ağaçtan çok uzak", "bu tepenin sağında", "bu dağın dibinde", "bu ırmağın kaynak tarafı ya da akıntı tarafı", mesafeye ait olan bu koordinasyonlar bütün ilkel kavimler tarafından bilinirler. Onlar güneşin, yıldızların, ayın ve başka binlerce cosmique olayların pozisyonuna göre mesafe bakımından yönelmeyi hiç bilmezler. Onların bu hususlaki rolleri, contribal şekillerinin rolünden ola ki, çok daha apaçıktır.

En farklı politik ve sosyal organizasyonun sosyal gruplarının çok sayısında, zamanın ve mekanın nispeten "tektir" tasavvurları olgusu da, bunu kuvvetle doğrular.

Eğer **Durkheim** hipotezi tam ve doğru olsaydı, bu husule gelmeyecekti. Bu işaretler Durkheim'in sosyolojisinin taraf tutarlığı ve kozmik çevrenin, dinsel tasavvurların, zaman ve mekan fikirlerinin ve başka kavram ya da sınıf ya da kalıplarının kaynağında ve formasyonundaki inkar edilemeyen rolünü göstermeye elverirler.

Biyolojik faktörlerin bu konudaki rolü üzerinde de keza daha çok sebeple -haklı olarak- aynı şey söylenebilir. İlkel ve hatta uygar kavimlerde başlıca dinsel törenlerin biri, besinlerin ve yiyecek araçlarının çoğaltılması töreni değil midir? Aynı konu, dinsel büyük bir sayısını doldurduğu değil midir? Hristiyan duası, "Bize bugün, günlük ekmeğimizi veriniz" biçimindedir...

Doğurtmanın ve cinsler arasındaki ilişkilerin biyolojik olayı'nın benzer bir rol oynadığı doğru değil midir? Bu biyolojik olaylar ve benzerleri var olmamış olsaydı, fikirlerin, dinsel törenlerin, dinsel dualaların vb. tam yarısı zuhur edemeyecekti. Bundan başka, rüyalar, psychoses'lar, ruh hastalıkları vb. gibi biyolojik olayların ruhçu dinsel tasavvurların kayanağında ve gelişmesinde hiçbir rolü olmadıklarını ispat etmeyi başardı mı? Hayır. O, sadece şunu gösterdi ki, onlar yalnız kendi başlarına bunu hesaba katamazlar. Bunun üzerine şu aşikardır ki, insan denilen varlıklar, tamamiyle faklı bir sinir sis-

temine ve biyolojik yapılışa sahip olsalar da, onların fikirleri de tamamiyle farklı olacaktı, ya da hiç fikirleri olmayacaktı.

Sosyal temasın kendi rolünü yapabilmesi için, insanın biyolojik bir constitution'u olması, özellikle bir sinir sistemi olması zorunluğu vardır. Tarla fareleri veyahut serçe kuşları, istediğiniz kadar kendi aralarında hareket ederler, bununla birlikte, onların kendi aralarındaki etkisi - interaction- tasavvurlar, ya da dinsel kavramlar hiç husule getiremez. Bu nedenle, biyolojik kuvvetlerin rolünü bilmemek, aşırı olarak aldatıcıdır, **Durkheim**'in "sosyolojik coşkunluğunda" yaptığı gibi.

Durkheim'in en ünlü araştırıcı arkadaşlarından biri olan Bouglé bunu itiraf etmek zorunda kaldı:

İki eleman vardır ki, kollektif coşkun heyecanla" açıklanamazlar ve yaratılamazlar. Eşyanın tabiatı ve insan ruhunun tabiatı. Zihinsel -mental- gelişmede sosyal çevrenin bir rolü olduğu doğrudur, fakat gelişmesinden söz edilen tohumdur. Eğer insan, bu deneylerden önce, kendi doğası ile önceden tayin edilmiş - prédetérminé- bir tarzda hareket etmemiş olsaydı, en çeşitli deneyler ve interaction'lar, bizce bilinen fikirleri ve kavramları husule getirmemiş olacaklardı. Bu doğanın kendisi keza tamamiyle sosyal bir yaratma mıdır? Silah gibi bu kadar değerli entellektüel bir alet de sosyal kabiliyet midir? Kollektif hayattan doğan kuvvetler, onların işe karışmasından önce verilmiş olan oldukça çok sayıda şekiller üzerinde daima çalışmışlardır. Bu kuvetlerin, değiştirmek, kolaylaştırmak veya durdurmak için rol oynadıklarını siz ispat edebilirsiniz; fakat tersine olarak, yaratıcı kuvvetlerin sadece bu kuvvetler olduğunu ispat edemezsiniz (58).

Bu kısa işaretler, **Durkheim** sosyolojisinin aldatıcı olan tek yanlılığını göstermeye elverir. Bu nokta için bu kadar yetişir. Bundan önceki eleştirme, Durkheim tarafından da iş bölümü üzerinde incelemesinde doğrulanmış ve pekleştirilmiştir. İşbölümü ile öteki sosyal olaylar arasındaki bu karşılıklı bağlantıların -

corrélations- tam ve doğru -exacte- olduğunu kabuş ederken (59). İşbçlümünün kendisinin verilmiş olgunun hakim faktörleri neler idi?

Durkheim, bu problemi koyar koymaz, bu problemin doğurma ve kavmin çoğalması faktörüne bağlı olduğunu da hemen kabul etmelidir. Bu faktör esas itibariyle biyolojiktir. İşbölümünün artması, esas itibariyle nüfusun artmasının sonucudur. İşte cevap. İşbölümü, öteki bütün faktörler gibi, kendi başına yeterli olmadığı ve ancak metodolojik bakımdan bir değişken gibi alınması gerektiği apaçık delil midir? Bu faktörün bu itibari "üstünlüğü"nü fiili veya dogmatik üstünlük şeklinde değiştirmeyi veya onu öteki faktörlerden bağımsız gibi gözönüne almayı denediğimizden itibaren, bu metodun yetersizliği derhal apaçık olur (60).

Bu fikir zincirlemesini daha fazla kovalamaksızın, sosyal olayların yorumlanmasını ilgilendiren "sosyolojizm"in isteklerinin hepsini ve sosyoloji bilimine yaptığı değerli hizmetleri kabul ederek, onun bilimsel araştırmada bir tekel sahibi olmak isteğini çekinmeden reddetmeye mecbur olduğumuz sonucuna varmak için, bundan önce söylenenler yetişir.

Şimdi Sosyolojizm Okulu'nun **Gumplowicz**'in eserleri ve onun yandaşları tarafından temsil edilen üçüncü dalına geçelim.

***

5. GUMPLOWICZ (60), F. OPPENHEIMER VE BAŞKA BAZILARI

Gumplowiez'in kuramlarının nedensellik "kanunlar"ının devamında, gelişme, devrilik, karmaşıklık, çokculuk vb. da (61) cisimlenen sırf filozofik olan bölümü tartışmanın tamamiyle dışında kalacaktır. Bu bölüm, bilimin başlıca prensiplerinin analizi olarak çok elemanterdir; bu bilimsel kategorilerin sosyolojik yorumlanması olarak çok değerlidir.

Gumplowiez'in sosolojizmi.- **Gumplowiez**'in teorisinin karakteristikleri arasında, tamamiyle dikkate değer bir şekildeki, onun "sosyolojizm"i en apaçık olanıdır. O sosyolojinin başıca konusunun bireyler olmadığını, fakat sadece gruplar olduğunu; ve bireylerin kendilerinin grubun basit bir ürününden başka bir şey olmadığını bildiriyor.

Onun yerini göstermek için iki kısa parça elverecektir.

"Biz iddia ediyoruz ki, bir sosyal sürecin hakiki elemanları, birbirinden ayrılmış bireylerin değildirler; fakat gruplardır; biz tarihte bireylerin hareketlerindeki biteviyelikleri -yeknesaklıkları- değil, fakat grupların hareketlerindeki yeknesaklıkları inceleyeceğiz (62).

"Bireysel psikolojinin büyük yanlışlığı, insanın düşündüğünü farzetmesidir. Bu, düşüncenin kaynağının sürekli olarak bireyde aranmasına götürür. Buna sebep olarak, bireyin böyle düşündüğü ve başka türlü düşünmediği gösterilir.

"Yanlışlıklar zinciri; çünkü düşünen, insanın kendisi değildir, fakat sosyal cemaat -la communauté socialedır. O'nun düşüncesinin kaynağı, yaşadığı sosyal çevredir. İnsanın zihni ve düşüncesi, onun sosyal çevresinin, çıktığı ve içinde yaşadığı sosyal elemanın ürünüdür (63).

ELEŞTİRME

Bu parçalara devam etmek zorunluğu yoktur: Biz bu türlü düşünce ile evvelce alışkanlık peyda etmiştik. Not edilmesi gereken şey, sosyolojizm okulunun, bundan önce sözü edilen iki alt okulundan pek çok sert ve kaba olmasıdır. Bu nedenle daha çok eleştirilebilir. Ben bireyleri inkar ederken, grubun nasıl anlaşılacağını kendi kendime soruyorum. Bu bildiri, karmaşık bir organizasyonun dokusunu ya da yapısını incelemekten başka bir şeye ihtiyacı olmadığını, hücreleri incelemek ihtiyacında bulunmadığını ve hücrelerin tamamiyle in-

celeme dışında bırakılmaları gerektiğini ifade eden bir biyolojistin aynıdır (64).

Biyolojist, bu iddiaya hemen hemen hiç bir itibar katmaz. Sosyologlar da ne yazık ki, başka türlü yapmamışlardır (65).

Ben, "düşünen bir insan olmadığını, fakat düşünen cemaat olduğu"nu görmek isteyecektim. Ben bu arzuma muvaffak olamadım. Benim gördüğüm her şey böyledir: Bir bireyler grubu tarafından uygulamaya koyulan kararları ve fikirler, çok farklıdırlar; ve bazı defa bazı bireylerin fikir ve kanaatı daha değerlidir. Oysa ki, başka defa, öteki üyelerin fikir ya da kanaatı kazanır.

Ben bir "cemaat düşüncesi"ni hiç görmedim. Fazla olarak kimsenin de bunu gördüğünü sanmıyorum. Gumplowiez'in istediği, ya tam ve doğru olmayan söylemek tarzıdır, yada basit bir "yanlış"dır (66). Bu nokta hakkında da bu kadar.

***

Gumplowiez'in teorisinin prensipleri.- Onun kuramının öteki prensipleri şunlardır:

1- Çok doğuş kaynağı teorisi, yahut insanlığın çok kaynaklı olması, Gumplowiez'den otuz yıl önce, Gobineau tarafından geliştirilmiş idi.

2- Bir grup ile başka bir grup arasındaki bağsız -inhérent- ve öldürücü bir kinin farzedilmesi, bu gruplar arasında kaçınılamayan ve öldürücü bir mücadele neticesine maliktir.

3- Bu mücadele iledir ki, bir sosyal grubun büyümesi, ya da iki ya da daha fazla grupların bir tek "sosyal beden"e -corps social- karışması -fusion- nın mümkün olduğunu farzetme.

4- Muzaffer grup, kurbanlarını yendikten sonra, onları, tutsak, ya da tab'a yaparak, acımadan sömüren, onlara başarı ile hakim olmak için, onlara yasalar dikte ettirir ve böylece biz,

1) Muzaffer grupların ve esir edilmiş grupların birleşmesi olarak devletlerin kaynağına malik oluruz. Bu-

rada yenenler, imtiyazlı ve idare eden bir vücut olurlar. Oysa ki, yenilmiş olanlar, sömürülmüş olan ve haklardan yoksun bir kütle;

2) Esir edilmiş olan gruba hükmetmek ve onu sömürmek için, idare eden grup tarafından dikte ettirilmiş yükümlülükler kuralları bütünü olarak, hukukun kaynağı.

3) Yenenlerin aristokrat olmalarının, oysa ki, yenilenlerin aşağı tabakadan olmalarının sebebi olarak, tabakalaşmanın ve sosyal eşitsizliğin kaynağı.

5) Zaman boyunca, yenenlerle yenilenler arasındaki farklar azalır. Yenenler yenilenlerin dilini ve dinini kabul ederler. Aralarındaki çukur gittikçe dolar. Bu tarzda, grup, gittikçe kendisini sağlamlaştırır, başka bir gruba kendisine tabi kılıncaya kadar, ya da gerek kendi kendine tabi olmuş, böyle olunca, bundan önceki süreç meydana gelir. Bu Cicorci'nin tekrarlanmasında, biz tarihin esaslı bir gidişini buluyoruz.

Gumplowiez'in sosyolojik teorisinin kısaca bir özeti böyledir.

Yukarıdaki hipotezlerin topu, ya da onların bir bölümü savunanlar bulunmuştur. A. V. Small'dan, L. F. Ward'dan ve Kochanovsky'den başka, burada Frankfurt am Main Üniversitesinde Profesör Franz Oppenheimer'i ki, değerli eserlerinde (67) Gumplowiez ve Marx'ın, F. Savorgan'ın (68) sosyolojisinin çizgisini takip etti. Bununla beraber, son eserleri Gumplowiez'in spekülayonu ile çok az ortak yanı vardır; G. Ratzenhofer (69), kısmen ve diğer bazıları (70).

ELEŞTİRME

Bundan önceki kuramları ilgilendiren şey de, bizim eleştirme işaretlerimiz aşağıdaki biçimde özetlenebilirler:

1- Kuramın ilkeleri yeni değildirler. (Hayat kavgası üzerindeki bölüme bakılabilir:" Klasik Sosyoloji Teorileri" Cilt 1'de) Gördük ki, kavga, bütün değişmelerin kaynağıdır prensibi bunun içine, insan tarihinin prensibi de

girer, birkaç isim saymak gerekirse, **Heraclit,** ile **Zend Avesta** ile, en eski dinler ile, kilise babaları ile, **Machiavel** ile, **J. Bodin, Thomas Hobbes** ile ilan edilmişti.

Sosyal tabakalaşmanın kaynağı olarak harb'ı gösterenlerden, Gumplowiez'den çok daha önce ve ondan daha az dar bir şekilde, birçok yazarlar arasında biz **John Müller**'i ve **Simon Linguet**'i sayacağız.

Darwin'den ve **Spencer**'den sonra, yaşam kavgasının sosyal teorileri - Gumplowiez'in fikirlerine benzer- o kadar çoktur ki, burada bütün müellefleri ve eserlerini saymak faydasızdır (71).

2- Evvelce gösterdiğim gibi, Gumplowiez tarafından tekrar tasdik edilmiş olan insaniyetin kaynağının poligénétique teorisi ne ispat, ne de reddedilebilen bir varsayım arzeder.

3- Farklı ethnique gruplar arasındaki ilişkiler daima mutlak surette düşmanca olduğu ve onların daima sürekli isyan halinde oldukları hakkındaki Gumplowiez'in farz ve tahmini, durumu büyük ölçüde abartılmıştır. Eğer böyle olsaydı, birbirlerini yoketmiş olacaklardı, ve insanlığın tarihi, çoktan sona ermiş olacaktı.

Olgu incelemeleri göstermiştir ki, ilkel kavimlerde harbi hiç bilmeyenler vardır; harbi bilen kavimlerde, harp, sürrekli bir hal değildir ve harp esirlerini serbet bırakan, değiştiren veya kabul eden çok büyük sayıda özler -aşiretler- vardır (72). Öte yandan, ilkel kavimler arasında, birbirleriyle tamamiyle iyice barışçı ilişkiler kurmuş olduklarını gösteren olgular vardır. Geçmiş zamanda doğru olan bu şey, bugün de doğrudur. Harp, şüphesiz çağdaş uluslarda var olmakta devam ediyor, fakat bu harbin milletlerde ya da onların karşılıklı davranışlarında öldürücü biçimde düşmanca olacağı sonucunu çıkaracak kimse, apaçıktır ki, haksızdır (73).

4- Çok büyük olan yalnız bir grupta iki veya daha çok grubun birleşmeleri veya kaynaşmaları -fusion- ancak harp ile gerçekleşmişlerdir. Rus, Romen, İsviçre... Amerikan ve Avustralya devletlerinin nispeten barışçı şekilde kurulmasını söylemek elverir.

Eski tarihte Ortaçağ'da ve modern tarihte birçok haller vardır ki, -autonome- memleketler başka bir memlekete serbestçe bağlanmışlardır ve böylece bir tek devlet vücudu halinde birleşme ya da kaynaşma husule getirmişlerdir. Sözleşme yolu ile keza birçok halklar ve birlikler oluşturmuşlardır.

M. Kowalevsky de, haklı olarak, göstermiştir ki, ilkel gruplarda ve bugünkü ulusların ilk aşamalarında, bu birleşmelerden ya da kaynaşmalardan birçoğu, özel düşünürlerin faaliyeti ile yani hakimlerin ve değerli insanların çalışmaları ile vukubulmuşlardır. Olguların bu neticesi, Gumplowiez'in anlayışının taraf tutarlığını göstermeye elverir.

5- Sosyal tabakalaşmanın yalnızca harbe borçlu olduğu, hükümetlerin ve aristokrasilerin sadece askeri yol ile meydana geldiklerini ve onların yabancı galipler tarafından değişmez şekilde teşekkül etmiş olduklarını, oysa ki, aşağı sınıfların, yenilmişler tarafından teşkil edildiklerini iddia etmek de yanlıştır. Bazı hallerde durum böyle idi; fakat daha çok sayıda olan başka hallerde durum tamamiyle faklı idi ve harp ile hiç bir şey yapılmamıştı.

"**Social mobility**" adlı kitabımda (IV. böiüm) gösterdim ki, sosyal tabakalaşma, bu, ister bir çocuk çetesi olsun, bir haberciler kurumu olsun, bir sofular derneği olsun, bir "aynı seviyeye getirici" bir grup olsun vb. birlikte yaşayan her insan grubunda hiçbir harbin işe karışması olmaksızın, doğmuştur. Bu insan toplumu ile dar bir tekabül halindedir.

Az veya çok sürekli bir halde yaşayan ve harp etmeksizin, sosyal tabakanın mevcut olmadığı bir tek örnek bilmiyoruz (74).

İnsanlar arasında soyaçekici farkları ile, çevrenin farkları, hiçbir harp işe karışmaksızın, tabakalaşma olgusunu tayin ederler. Harp bunu kolaylaştırır. Harbin bir aristokrasisini kurduğu hallerde, biz evvelce aristokrasinin mevcut olmadığı bir yerde bir aristokrasi yaratılmasına malik değiliz. Biz daha ziyade, önceki bir

aristokrasinin yerine, yeni bir aristokrasinin basit bir geçmesine malikiz.

Bu demektir ki, Gumplowiez'in faktörü ne zorunludur ne de hatta tabakalaşmanın kaynağının ve varlığının tespit edilmesi için hatta ne de elverir.

7- Hükümetin ve yüksek sınıfların, daima zafer kazanmış fatihlerden teşkil edilmiş oldukları farz ve tahmini de keza tek yanlıdır. Bazı hallerde böyledir, fakat birçok hallerde bu tam ve doğru olmayan bir şeydir.

İptidai hükümet hakkındaki incelemeler, ilk krallığın menşei, sosyal tabakalaşmanın tarihi, geçmiş zamanın ve bugünün muhtelif toplumlarında yüksek sınıfların komposizyonu, Gumplowiez'in bütün hipotezleriyle çelişiktirler.

Eski toplumların çoğunun ilk büyük conducteurs'leri idare edicileri -drigeant- merkezi Avustralya özlerinin - aşiretlerinin... -oknirabata-ları gibi, İncas'larda. Manco capac ve Mama occla'lar musevilerde Musa, Çinliler'de Fu Hi vb. yabancı fatihler gibi değil, fakat büyük mucidler, eğitimciler, hakimler, yerli kanun yapanlar (legislatcureures'ler) olarak tarif ve tasvir edilmişlerdir.

Uygarlığın ilk aşamalarında pek çok krallar, birçok özlerin - aşiretlerin- idare edici sınıfı -classe dirigeante- ya da eski cermenlerin Tacit diyor ki, **dues ex sunt** öyle idi. Birçok sayıdaki toplumlardaki rahipler sınıflarını alalım. Onların yerliler tarafından kompoze edilmiş olduklarını buluyoruz.

Muhtelif kavimlerin tarihinin çok gecikmiş safhaları aynı tabloyu verirler. Bu olgular üzerinde, uzun zaman direnmek faydasızdır. Biz burada aynı hatayı buluyoruz: kısmi olan bir olgu evrensel kılınıyor; özel bir hal, genel bir kural haline sokuluyor.

7- Sonunda, kendi kendime soruyorum: Hukuk tarihinin, hukuk kurumlarının, ahlakın, örf ve adetlerin hiçbir uzmanı var mıdır ki, bütün zorunlu kuralların harpten doğmuş olduğu ve ona borçlu oldukları hususunda Gumplowiez'e hak vermiş olsunlar; ve bundan ötürü, bunlar yenilmiş tab'aları sürmek ve onlara hakim

olmak için yenilenler tarafından dikte ettirilmiş olan kurallardan başka bir şey değildirler. Ne Brunner'in, Post, Mayer, Dargun, Kohler, Efimenko, Thurnwald, B. Spencer ve Gillen, M. Kovalewsky, Henri Sumer Maine, Mazzarella, Steinmetz, Makarewiez vb. gibi karşılaştırmalı tarihleri; ne Westernmarck, Letourneau, Frazer, Durkheim, Huvelin, Hubert, Mauuss, H. Spencer, Hobhouse, W. G. Summer vb. gibi moral fikirlerin tarihini yazanların; L'éthonographie, l'éthnologie, veya çağdaş kültür Amthropolıgie'si yazarlarının davranışın şekillerinin ve hukkukun kaynağının kuramı için ciddi bir temel vermiyorlar.

Şüphesiz bazı hallerde, Gumplowiez'in faktörü uygun bir rol oynar, fakat bu faktör olmaksızın, insan toplumlarının kesin olarak hukuka malik olamayacaklarını veya davranışın bütün mecburi kuralarını Gumplowiez tarafından tekrar çizilmiş veya anlatışmış tarzda doğmuş olduklarını iddia etmek yanlıştır.

Bu işaretler, Gumplowiez'in teorilerinin yanlışlarını göstermeye elverirler. Bununla birlikte, **Gumplowiez'in** eserleri faydasız değildirler. O, yukarıdaki tek yanlılığı ve aşırılığı ile araştırıcıların dikkatlerini bu olaylar üzerine toplamasını kolaylaştırmıştır. Bu tartışılan olgulara, daha çok açıklıkla hüküm vermemize imkan veren çok özenilmiş bir sürü incelemelere götürmüştür. Bu anlamda, Gumplowiez'in sosyolojik eserleri (75) sosyoloji bilimine hizmet etmişlerdir.

SOSYOLOJİZM OKULU
SOSYAL BİÇİMLER OKULU

1. OKULUN KARAKTERLERİ VE BAŞLICA TEMSİLCİLERİ

SOSYOLOJİZM OKULU'nun başlıca çeşitlerinden dördüncüsü, Sociologie formelle'dir. Bu biçimsel sosyoloji okulu, sosyologistique okulun başlıca pren-

siplerini, interaction ve yorumlamaları içine alır. Sosyal olayların mahiyeti, sosyal gerçeğin birey üstü anlayışını, bireyselde, grubun ürünü olan anlayışı içine alır. Sosyal olayların yorumlanması vb. ile uğraşır.

Sosoloji'nin asıl konusunu, özel bilim olarak sosyal **interaction**'un biçimlerini ya da sosyal ilişkilerin biçimlerini, başka bilimlerce incelenen içeriklerinden bağımsız olarak, incelemektir.

Bu okuldan yana olanlar, her şey ile uğraşan ve çeşitli problemlerin bir "çorbası" olan "ansiklopedik" sosyolojiye karşıttır. Sosyoloji'yi özel ve sistemli bilim olarak, sınırlı, fakat iyice belli edilmiş bir inceleme alanı içinde kurmayı deniyorlar. Bu alanda,

İnsan ilişkilerinin biçimleri, ya da, sosyalleştirmenin biçimleri, somut tarihsel toplumun soyutlanması.

1- Sosyoloji, önce: **analitik** bir bilimdir.

2- Sosyal ilişkilerin biçimlerini incelediğinden, ansiklopedik sosyoloji'den daha tam ve doğru olabilir.

3- Öteki toplumsal bilimlerce karşılaştırılınca, eski Fizik'lere, ya da teknik oranla mécanique physique'in ve özellikle Matematik'lerin -sonuncular birinciler olmaksızın varolamazlar- aldıkları aynı yeri alırlar (hemen hemen).

Matematikler ya da toplumsal ilişkiler teorisi ne kadar çok iyi iseler, onların teknik bilimlere ya da başka sosyal bilimlere hizmetleri o kadar çok büyük olacaktır (76).

Okul kendisinin yeni olduğunu söylüyor. "Ansiklopedik" sosyolojiden epeyce genç olduğunu belirtiyor. Bu okulun kurucuları olarak **F. Tonnies, G. Simmel** gösteriliyor (77).

Bu okulun tarihi henüz otuz yılı geçmez. Bu noktayı tartışmayı şimdilik bırakalım, en ünlü temsilcilerinin eserlerinde verilmiş olan, okulun prensiplerinin kısaca bir taslağını yapalım. Temsilciler'den birkaçını sayalım.

F. Tönnies, R. Stammler, G. Richard, W. Von Wiese, A. Vierkandt, T. Litt, C. Bouglé, kısmen **E. A.**

Ross, son eserlerinde **R. Park** ve **E. Burgens**'dir.

G. Simmel'in (1858-1919) sosyoloji anlayışı, okulun en karakteristik anlayışıdır. Bu anlayış şöyledir:

Bir bilim gerçekten ayrı bir bilim olmak istediği gibi, Sosyoloji'de öteki bütün sosyal bilimler gibi, başka sosyal bilimler gibi, başka sosyal bilimler tarafından işlenmemiş olan kendisinin bir inceleme alanı ya da asıl kendi görüş noktası olmalıdır. Sosyolojik incelemeye özgü olan böyle bir özel alan bulunması, ayırdedilmiş bir bilim olarak sosyolojinin ortadan kaldırılmasına sebep olacaktı. Şimdi, sosyolojinin alanı ve görüş ya da hareket noktası nedir? İçerik bakımından, ekonomik, dinsel, linguistique, ahlaksal, tarihsel olaylar, bütün bu sosyal olaylara karşılık olarak çeşitli sosyal bilimlerce evvelce incelenmişlerdir. İçerik bakımından sosyoloji yapmaya yer yoktur.

Başka bilimlerin uğraşmadıkları tek alan ve görüş noktası, biçimler, toplumsallaşma ya da insan ilişkilerinin biçimleridir. Bu alan ya da görüş noktası, açıkça sosyolojiye düşer ve onu bağımsız ve özel bir bilim yapar.

Sosyoloji öteki sosyal bilimler hakkında, Geometri'nin, öteki doğa bilimleri hakkında aldığı davranış gibi, bir davranış alır. Geometri, fizik objelerinin mesafeye ait biçimlerini inceler, fakat içeriklerini incelemez. Sosyoloji de, sosyal olaylar hakkında aynı şeyi yapar. Aynı geometrik biçim gibi bir çevre gibi, farklı muhtevalarla da olabilirler ve farklı geometrik biçimler keza aynı fizik içeriğe malik olabilirler. İçerik ve biçim olaylardır ya da olaylar hakkında tamamiyle ayrı görüş noktalarıdırlar.

Aynı tarzda aynı biçimdeki insan ilişkilerinin aynı biçimleri, farklı sosyal içeriklere malik olabilir.

Aynı sosyal muhteva, sosyal ilişkilerin farklı biçimlerine sahip olabilirl. Başka bir terimle, insanlar arasındaki insan ilişkileri alanında biçim ve içerik tamamiyle farklı şeylerdir ve onlardan her biri, özel bir inceleme konusu olabilir.

İnsanlar-içi (arası) ilişkilerden her biri, insan iliş-

kilerinin biçimlerinden her biri, (üstünlük, bağlı olma, yarışma, taklid, işbölümü, partiler teşkil etme, başka birçok ilişki biçimleri) bir vatandaş grubunda, bir din cemaatında, bir haydut çetesinde, bir ekonomik organizasyonda, bir ailede, bir okulda, kısaca, içerik bakımından en farklı sosyal gruplarda bulunur ve bunu tersi de olabilir.

Bundan, insan ilişkilerinin biçimlerinin, toplumlaşma biçimlerinin, hatta sosyal örgütlenme biçimlerinin tasvir edilmesini, sınıflandırılmasını. analizini ve açıklamasını amaç edinen özel bir bilim olarak, sosyolojinin olanağı ve zorunluğu ortaya çıkar. Bu sosyolojinin incelediği bu biçimlerin içeriklerini bugün daha çok öteki bilimler incelemektedirler. Kısaca, **Simmel**'in sosyoloji anlayışı, özel sosyal bilim olarak böyledir (78). **Simmel**'in sosyolojisi, daha önceki incelemeleri olan: Sosyal faklılaşma hakkında, Sosyoloji problemi, Sosyal biçimler kendilerini nasıl korurlar ve bazı incelemelerini içine alıyor.

Simmel, tecrit edilme, değinme (temas), kumanda etme, tabi olma, muhalefet etme, toplumsal grubun sürüp gitmesi, toplumsal farklılaşma, bütünleşme ve başka bazı biçimler gibi birçok sosyal ilişki biçimlerinin analizini yapmayı sınıflandırmayı, yorumlamayı denemiştir.

F. Tonnies (1855'de doğdu), Kiel Üniversitesi'nde profesör oldu, 1877'de "Toplum ve Cemaat" alı eserini yayınladı. **Simmel**'den çok sonra formüllediği sosyolojiye esasında benzer bir sosyoloji ortaya koydu. **Tönnies,** değerli olan bu kitabında, yalnız "pur" sosyoloji ya da "Biçimsel sosyoloji- Sociologie formelle" taslağı yapmakla kalmıyor, toplumsal ilişkilerin başlıca biçimleri olgusunun bir analizini yaparken, bu sosyolojinin başlıca karakterini de gösteriyor. **Tönnies**'e göre toplumun ya da sosyal ilişkilerin başlıca iki biçimi vardır:

1- Cemaat = Gemeinschaft = Communauté,

2- Toplum (Cemiyet = Gesellschaft = Société)

Cemaat, -organik bir irade'ye- sahip olan bireylerin

birleşmesidir. Bu birleşmede, dayanışma, aynı kandan olmanın tabii kuvvetlreinden fışkırır. Bu, doğanın bir ürünüdür, ya da bir çeşit doğal organizmadır. Kişisel irade yoktur, bireyler, doğal dayanışmaya malik olan genel bir sosyal bedenin üyelerinden başka bir şey değildirler. Kendi içlerinde ahenkli bir ilişki ve bireyin iradesi, cemaatın iradesi tarafından kaldırılmış olduğundan, bireylerin irade ayrılığı, bu organik toplumun sonucu olarak, bir mülkiyet cemaatına ait hukukundan başka bir şey olmayan bir hukuka maliktir.

Tönnies'in cemaatı ile **Durkheim**'in çok sonra, "mekanik dayanışmalı grup" adını verdiği şeyin aynı olduğu kolayca görülebilir.

Toplum, kendi amaçlarını gerçekleştirmek için, asıl kendi bireysel iradeleri ile aralarında ilişki kuran bireylerin bütünüdür. Bu, doğanın bir ürünü değildir ve hiçbir suretle tabii bir organizma değildir. Bu, daha çok yapma bir mekanizma'dır (79). Bu biçim Durkheim tarafından organik dayanışma üzerine kurulmuş olan grup olarak belirtilmiştir.

Tönnies'in vermiş olduğu adlara karşıt olarak **Durkheim** tarafından bu sosyal tiplere kasten başka adlar verilmiş olduğunu düşünmekten insan kendisini alamıyor.

Bu iki toplum biçimlerinin öteki farkları aşağıdadır:

Cemaat	**Cemiyet -toplum-**
Ortak irade	Birey iradesi,
Üyeler birey değildirler,	Üyeler birey'dirler,
İnanç,	Bireylerin yararları üstün,
Din,	Doktrin,
Örf ve adetler,	Kamuoyu,
Doğal dayanışma,	Moda,
Ortak mülkiyet	Sözleşmeli dayanışma,
	Özel mülkiyet.

Cemaat, tarih bakımından, **cemiyet**ten önce meydana gelmiştir. Çünkü, ilkel gruplar, aile ve özler -aşiretler- bu biçimdeki toplum biçiminin somut örnekleridirler. Bununla birlikte, zaman boyunca, cemaat bütünlüğünü kaybetmeye başlamıştır, cemiyet görünmüştür.

Cemiyet cemaatın zararına olarak, ilerlemiş, insan gittikçe sayısı çoğalan ve yayılan bir grubun üyesi olmaya eğilim göstermiştir. Öyle ki, tarih, cemaaten cemiyete doğtu "halk kültüründen devletin uygarlığı"na doğru gitmiştir. Bu yol geriye dönemez.

Tönnies'in teorisi birkaç kelime ile böyle özetlenebilir. Bazı inhiraflar çok sonra, **Simmel** tarafından "Sosyal farklılaşma üzerine" adlı kitabında ve bir rus profesörü olan B. Kistiaskawski'nin "Geselleschaft und Einzelwesen" adlı eserinde (1899) geliştirilmiştir.

R. Stammler, sosyal biçimler ve sosyal içerikler arasındaki farkı, çok dikkate değer tarzda geliştirerek, **Formel** okulun prensiplerine büyük hizmetler yapmıştır ve biçim olarak hukuk'un sosyal ilişkilerin içeriği olarak "ekonomik olaylar"ın sistemli bir teorisini vermiştir. Bundan başka, evvelce Durkheim'in meslek arkadaşı olan, fakat "Genel Sosyoloji ve Sosyoloji Kanunları" adlı kitabında Durkheim'in teorisini birçok noktalarda eleştiren "Revue internationalle de Sociologie" adlı derginin müdürü olan Bordeaux İniversitesi profesörü **G. Richard** (1860'da doğdu) **Tönnies**'in sosyolojisi'ne özellikle yakın olan bir durum aldı.

Richard diyor ki, sosyolojinin alanı ne sosyal olayların bütünüdür, ne insan davranışının muhtelif olaylarıdır, ne cemiyet ile organizma arasındaki anolojilerdir, ne hiçbir tarih filozofisidir, ne hiçbir "ansiklopedicilik"dir.

Sosyoloji'nin alanı çok sınırlı ve çok bellidir; yani, toplum ile cemaat arasındaki ilişki, birlikte çalışma dolayısı ile karşılıklı zihin düşünce ilişkileri -toplum- ve cemaata özgü olaylardır (80).

Sonuç olarak, **Richard** eserinin büyük bir bölümü, tarih boyunca bu her iki biçim arasındaki ilişkilerin ana-

lizine ve onların gelişmelerinin birçok kanunlarının formüllenmesine ayrılmıştır. Bu kanunlar, formüllemelere benzer. Bu formüllemeler, cemaat biçiminin azalmasına ve zaman boyunca, cemiyet biçiminin artmasına doğru tarihsel bir eğilim gösterirler (81).

Okulun ünlü temsilcileri ve eserleri meyanında **A. Vierkandt**'ın (1867'de doğdu) "Gesellschaftslehre" (1923) adlı kitabı ile **Von Wiese**'nin "Allgemeine Soziologie" (1924) kitabını saymak zorunluğu vardır (82). Vierkandt'ın yolu, okulun çizgisindedir, fakat bu eser **L. Von Wiese**'in (1876'da doğdu) "Genel Sosyoloji- insanların ilişkilerinin bilgisi ya da sistemi" adlı eserleri, **Simsel**'in sosyoloji anlayışının en sistemli geliştirilmesi olarak gözönüne alınabilir.

Yazar, **Simmel'e, E. Waxweiller'e, E. A. Ross'a** ve **Max Weber'e** borçlu olduğunu kabul ediyor, fakat apaçıktır ki, kitap üzerinde **Simmel**'in ve **Ross**'un etkisi, adları bildirilen öteki sosyologların etkilerinden çok daha büyüktür.

Dr. Von Wiese'de, **Simmel** gibi, sosyolojiyi bağımsız bir bilim olarak kurmayı deniyor: "Amacım, sosyolojiyi saygıdeğer öteki bilimlerden kesin olarak ayrılmış, sıkı bir biçimde kurulmuş ahenkli ve sistemli bir bilim olarak işlemektir (83).

Wiese dc **Simmel** gibi bu amaca ulaşmak için bir tek yolun, sosyolojiyi insan ilişkilerinin bilimi, ya da aynı şey demek olan, toplumsal oluşların-süreçlerin biçimlerinin bilimi olduğunu kabul etmektedir.

Kitap, esasında, insan ilişkilerinin biçimlerinin sistemli bir sınıflandırılmasını vermek için bir girişim sunuyor. Kitabın arkasında, okuyucuyu, insan ilişkilerinin ya da sosyal süreçlerin bir sınıflandırılmasının tablosunu bulur. Onun sınıflandırmasının başlıca çizgileri şunlardır: Yazar bireyler arasındaki ilişki ile gruplar arasındaki ilişkiyi ayırdediyor. Bu gruplar arasındaki ilişki, bireyler arasındaki biçimlenmelerin bir çeşit billurlaşması arzeder.

Bu ilişki sınıflarından her biri şu sınıflara bö-

lünmüşlerdir:

I- BİREYLER İÇİN (ARASI) İLİŞKİLER:

Başlıca üç sınıfa ayrılmışlardır:

1) Başkasına doğru yönelim (temas) yaklaşma, uyma, kombinezon ve birlik (Union):

2) Başkasından uzak olma: Yarışma, karşı gelme (muhelefet -opposition), çatışma;

3) Karma biçim ki, birbirleri arasında kısmen yaklaşma, kısmen uzaklaşmadır.

II- GRUPLAR İÇİNDE İLİŞKİLER : Yada kelimenin dar anlamıyla sosyal processus'ler. Bunlar dört bölüme ayrılırlar:

1) Faklılaşma süreçleri, Sosyal yükselme ve sosyal sınıflarından çıkma, üstünlük, tabi olma, tabakalaşma, seçip ayıklama (sélection) ve bireyselleşme - individualisation-

2) Bütünleşme processus'leri: Yeknesaklaşma, istikrarlaşma, billurlaşma, sosyalleşme.

III- YIKMA YA DA TAHRİP PROCESSUS'LERİ:

Sömürme -exploitation-, gözde olma -favorisme-, bozma - corruption-, biçimlendirme -formalisation-, ticaret yapma -commercialisation-, kökleştirme - radicalisation-, soyma ya da yararlanma -prolification-

IV- DEĞİŞTİRME VE İNŞA ETME PROCESSUS'LERİ

Kurumlaştırma, meslekleştirme, serbestleştirme.

İşte isim olarak biçimlendirmeler ve sosyal ilişkiler ve sosyal processus'ler böyledir.

Sayılan alt-bölmeler de birçok alt-sınıflara bölünür ki, bunların toplamı da, aşağı yukarı 650 insan ilişkisi biçimi verirler (84). Kitapta bütünüyle, tabloda verilmiş olan insan ilişkilerinin her sınıfını, alt-sınıfını ve alt-alt-sınıfını motiflendiriliyor ve yorumlanıyor.

Bundan sonra bazı sınıfların mantıksal tartışılması ve psikolojik yorumlanması geliyor. Fakat bunlar kitabın ikinci derecedeki elemanlarını teşkil ediyorlar.

Bundan önce söylenenlerden görülüyor ki, **Dr. Von Wiese** sosyolojinin biçimsel -formel- anlaşılmasını, başka sosyologlardan daha sistemli olarak mantıksal sonuçlarını ortaya atmıştır.

Sosyal ilişkilerin muhtevası ile "Sociologie pur"ün buluşmasını önlemek için toplumsal "biçim" ile "muhteva" arasındaki bütün bağları kesti.

Formal mantık temeli üzerine kurulmuş olan bir sınıflandırmada insan ilişkilerinin son derece karmaşık bir alemini sokmayı denedi. Bu, **Von Wiese**'nin kitabına neden dolayı "**Simmel** sonrasının aktüel ruhunun hakim ifadesi" gibi bakılması gerektiğini açıklar. Bu nedenle, "**Formel Okul**"'un en çok ve en az yanlışarını göstermeye yararlı bir biçimde hizmet edebilir.

2. ELEŞTİRMELER

Formel Okul'un ileri sürdüklerinde tam ve doğru -exacte- olanları tartışmadan önce reddedilen şeyi hemen gösterelim. 1- Okulun yeni olduğu iddiası temelsizdir. Bu çok eski bir okuldur ve hatta belki de sosyal bilimlerin hiç biri onun kadar eski değildir. 2- Sosyal bilimlerin biçim ile muhteva arasındaki başlıca esaslı fark ya yanlıştır, ya da sosyoloji özel bir bilim olarak kurmak olanağı olmayan bir şey üzerindedir. 3- Sosyal ilişkilerin biçimlerinin sosyoloji disiplinleri tarafından incelenmiş oldukları iddiasının, gerçeklerle doğruluğu kontrol edilmemiştir. Bu ölçüde sosyolojiyi, toplumsal ilişkilerin biçimlerinin özerk bir bilimi olarak **Simmel**'in giriştiği iş temellendirilmemiştir. 4- **Simmel** ve öteki "formalistler" kendi prensiplerinde tutunmamışlardır. Fakat asıl kendi tanımlamalarını bozmuşlardır. Bu tarifle çelişik bir duruma düşmüşlerdir, çok defa aynı terimleri tamamiyle farklı anlamlarda yorumlamışlardır. 5- Sosyal ilişkilerin biçimleri üzerindeki **Simmel**'in anlayışı, hatta doğru ise,

bu, sosyolojinin, sosyal olayların ve onların karşılıklı bağlantılarının (çorrélation) genel karakterlerinin bilimi oldukça, var olamayacağı ya da var olmaması gerektiğini istemek demek değildir.

Aşağıdaki düşünceler bu eleştirmeyi önermelerin kesinliğini göstereceklerdir.

A- Sosyal ilişkilerin biçimlerinin başka bilimlerce incelenmediği iddiasının doğruluğu gerçeklerle gösterilmemiştir.

Simmel'in, Tönnies'in, Vierkandt'ın, Richard'ın ya da von **Wiese**'nin bütün sosyal ilişki biçimlerinin mükemmel ve çok açık bir tarzda Hukuk Bilimi, Anayasa hukuku ya da İdare Hukuku'nun temel bir konusu olduğu apaçık değil midir? Hükümdarlık, otorite, prestij, iktidar, hükümet, idare etme, çatışma, üstünlük, tabi olma, emrine girme, itaat olaylarının hatta esası ya da mahiyeti aynı zamanda onların biçimleri, kaynağı ve fonksiyonu daima Hukuk Bilimi'nin inceleme konularından biri idiler. Bu konuda, Hukuk Bilimi, Roma Hukuk bilginlerinin aracılığı ile bu olayların mükemmel, açık ve parlak tanımlamalarını çok vermişti.

Anayasa Hukuku üzerindeki her ciddi kitap bu sosyal ilişkilerin "biçimler"inin başlıca konuları olduklarını gösterecekti. Bu, Formel Sosyoloji'nin öteki biçimleri için de doğrudur.

Eğer Uluslararası Hukuk'u ele alırsak, değinme -temas-, tecrid edilme, uygunluk, muhalefet, çatışma, harp vb. gruplararası ilişki biçimlerini buluruz. Bunlar çoktan dikkatle incelenmişlerdir.

Bu defa, Formel Okul'dan yana olanlarca da dikkatle, daha açıkça ve daha keskin olarak inelenmişlerdir.

Bundan başka, yükümlülük'ün ya da görev, tabi olma, sözleşme, ilişkiler, tabakalaşma, sömürge, saymama ya da bozma, soyma, sebat ve süreklilik gibi sosyal ilişkilerin başlıca biçimleri gösteriyor ki, bütün bu sosyal biçimler, Medeni Hukuk, Criminel Hukuk, Hukuk Usulü ve Hukuk'un başka dalları tarafından, hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri, incelenmişlerdir, analiz

edilmişlerdir, tasvir edilmişlerdir, sınıflara ayrılmışlardır ve karşılıştırılmışlardır. Bütün bunlar o kadar apaçıktırlar ki, burada daha fazla ve uzun süre üzerinde durmak zorunluğu yoktur.

Hukuk bilimi üzerinde söylenen şey, başka bilimlerin büyük bir bölümü için de söylenebilir. Bu bilimler keza sosyal ilişki biçimlerini incelemişlerdir. Ekonomi bilimini alınız. Bu bilim, işbölümünü ve sosyal farklılaşmayı incelemedi mi? - Birlikte çalışma ve cemiyet ya da şirketten söz etmiyor mu? **Simmel**'in sadakat ve minnetdarlık dediği biçimler ya da sömürme ve gasp ve yağma? ve sosyal ilişkilerin çok sayıdaki öteki biçimleri?

Ekonomi Bilimi'nin hemen hemen bütün yasalarının tamamiyle formal olduklarını ve **Simmel**'in ilişki biçimleri dediği şeyi ifade ettiklerini söylemekte **Dr. O. Spann** tamamiyle haklıdır.

Bu, politika bilimi için de öteki bütün sosyal bilimlerin pratiğinde de hemen hemen doğrudur.

Kısaca, Formel Okul'un anladığı anlamda ve okulun görüşlerinin aynı ve benzeri biçimlerini incelemeyen bir sosyal bilim bulmak kolay değildir.

B- Bundan önce söylenenler, benim fikrime göre, Formel Okul'un niçin çok eski olduğunu açıklar. Onun kurucuları, **Vierkandt**'ın iddia ettiği gibi, ne **Tönnies**'dir, ne **Simmel**'dir (65), Ne Kant, ne Hegel, ne Herbart, ne Ferguson, ne Fichte, ne L. Stein, Gneist, İllient'dir, ne Spencere'dir. **G. Richard**'in çok tam ve doğru olarak gösterdiği gibi (86). Sosyal ilişkilerin ilk kurallarını formülleyenler: Özellikle bütün hukuk bilginleri (Jurisconsultes) ya da hukuk teoricileri bütün yasa yapıcıları (legislateurs) idiler. Hiç olmazsa başlarken **Confucius'e** ve sosyal ilişkilerin başlıca biçimlerini o kadar parlak surette formülleyen Roma Hukuk bilginleri ve bitirirken, hukuk teoricileri, bütün bunlar formel sosyologlar idiler.

Eğer onlar Formel Sosyoloji'nin öncüleri ve temsilcileri gibi gözönüne alınmamışlarsa, ancak onların eserlerinin hukuki olarak özellikleri belirtildiklerinden ve

sosyolojik olarak gösterilmediklerinden ileri gelmiştir. Bununla birlikte, onların eserleri, karakterleriyleriyle hatta kanun düsturlarında, başlangıçta Jüstiniyen'in le corpus jüris, civilis de justien, en sonunda, birçok medeni hukuk yasaları, madeni esas teşkilata özgü -constitutionel, Cinai ve Hukuk Usulü yasaları, Medeni Hukuk code'ları, kendilerine karşılık olan teorilerden söz açmayarak, insan ilişkilerinin, ya da toplumsal interaction'ın en parlak biçimsel analizlerinin örnekleridirler. Onların Protestas, İmperium, Majestes ve Mmus formülleri çağdaş biçimsel okulun, onları karakterize ettiği üstünlük biçimlerinden karşılaştırılamayacak kadar daha iyi ve daha formel idiler. Onların **commercium, consensus, cassio, beneficium** formülleri, muhtelif yükümlülükler, sözleşme ilişkileri biçimleri, **dominium, proprietes, possecio,** evlenme biçimleri, aile, kandan olma, miras vb. sosyologların ancak imrenecekleri ve mümkün oldukça yaklaşmak isteyecekleri bir ideal Formel Sosyoloji sunarlar.

Tönnies'in, **Simmel**'in, **Vierkandt**'ın ya da **von Wiese**'nin toplumsal biçimleri sınıflandırmaları, **codes**'larda ve hukuk teorilerinde sınıflandırılmış, tanımlanmış ve analiz edilmiş toplumsal biçimlerin eksik ve az formel bir saymından başka bir şey değildir. Bundan başka, toplumsal ilişkilerin biçimlerinin sınıflandırılmasında, Formel Okul, "formel olmayan" birçok sosyologların ayak izi bulunan yol izlediği görülecektir. Bundan şu sonuç çıkar:

1- Formel Okul çok eski bir okuldur.

2- Bütün büyük hukuk bilginleri ve hukuk teoricileri bu okulun kurucuları ve temsilcileri idiler.

3- Çağdaş formel sosyologlar kendi iddialarına aykırı olarak, inşa edilişlerinde söz konusu edilen hukukçulardan daha az formeldirler.

4- Formel Okulun prensiplerinin, eğilim ve arzularının yeni bir saflaştırılması onu, hukuk teoricilerinin ve "ideal formel Sosyoloji"den başka bir şey olmayan kanunlar toplamının çalışmalarına gittikçe sıkıca gö-

türmelidir.

Eğer bugünkü formel okul, bu sonuncu ile tamamiyle uygunluk halinde değilse, bu, göreceğimiz gibi, formel sosyologların bağlantılı olmamalarından ileri gelmektedir. Onlar "biçimsel -formel" olmak bakımından kendi iddialarını çok defa bozuyorlar ve kendi kitaplarına toplumsal olayların büyük sayıdaki "muhtevası"nı boşaltıyorlar.

Daha önce söylenenler, okulu bir ikileme bırakıyor: kendi formalizminde mükemmel bağlantılıdır ve böylece, hukuk teorilerinin ve codes'larının bir çeşidinden başka bir şey olmamak; ya da kendi "formalizm"ini kaybetmek ve formalistler tarafından çok ciddi bir biçimde eleştirilen ansiklopedik "Sosyoloji"nin bir türü olmak.

Okul bugünkü halinde, "Formalisme" ile, "encyklopédisme"in bir karışmasını temsil eder ve bu türlü her mükemmel olmayan bir karışım, birinin ve ötekinin kusurlarını taşır. Bu sosyoloji tiplerinden her birinin avantajları olmaksızın.

OKULUN BİÇİM VE İÇERİK KAVRAMLARI KEZA OLDUKÇA AZ DOYURUCUDURLAR:

En az **Aristo**'dan beri, şekil ve içerik'in filozofik kavramları ya da **cevher** -substance-, çok biliniyordu ve farklı biçimlerde anlaşılırnışlardı. Bununla birlikte, ne **Simmel**'in, ne de onun izinden gidenlerin oldukça açık olmayan bu anlayışlarında aydınlanmak için özenmemişlerdir. Bu kavramlar, mesafeye mahsus karakteristiklere malik olan objelerden söz ederken, kolayca ve uygun olarak uygulanabilirler; fakat bu kavramlar iktidar, otorite, üstünlük, emiraltına girme, yarışma ve mesafe ile ilgili geometrik boyutdan yoksun olan olaylara nasıl uygulanabilirler. Madem ki, bu kavramlar buna malik değildirler, farklı içlemlerle doldurulabilen ve bir top gibi, geometrik bir biçim ile ve ayniyle farklı içlemlerle doldurulabilen toplumsal biçim arasında bir benzetme kurmanın biraz aldatıcı olacağı açıkça anlaşılır.

"Toplumsal biçim" ile onun muhtevasının ayırdetme - tecrit etme- (Bu, geometrik olarak mesafe ile ilgili olan objeler alanında olanaklıdır.) keza çok aldatıcıdır ve o halde toplumsal olaylar aynı kaldıkları halde, onların üyeleri değişirler (87) demek de çok aldatıcıdır.

Biz bir şarap şişesini ya da su şişesini ya da şeker şişesini, biçimini değiştirmeksizin doldurabiliriz; fakat "biçim"i değişmeyen, örnek olarak Amerikalıların yerine, aynı cinsten olmayan -hétérogenes- tamamiyle yeni bir halk örneğin Çinlileri ya da Boschimas'larıkoyduğumuz ve fakat "biçim"i değişmeyen bir toplumsal kurumu, ben anlayamıyorum. Hatta kurumun yazılı yasası kağıt üzerinde hiç dokunulmamış olsa, onun biçimi ve örgütü, bununla birlikte, eski üyelerle karşılıştırılırsa, yeni üyelerin benzememeleri ile doğru orantılı olarak değişeceklerdi.

Toplumsal "biçim"in "içlem"inden bağımsız olarak varolduğunu doğru diye kabul etmeye de keza itiraz edilebilir.

Simmel'in kendisi, bir grubun üyelerinin sayısı gibi, hatta bir "**muhteva şartı**"nın, "**grubun biçimi**" üzerine kesin olarak etki yaptığını gösterdi. Simmel Okulunun terminolojisinin ve analojilerinin ne kadar belirsiz olduğunu bu örnekler gösteriyor. Onun yolundan gidenler, bazı hallerde, kabul edilemeyen biçim ve muhteva kavramlarını açıkça, bu "mesafe ile ilgili geometrik anlamda" kullanıyorlar ve biçimin, bir olay sınıfını ya da çok geniş bir kavramı göstermesi anlamında Aristo'nun mantıksal anlamında kullanıyorlar. Oysa ki, muhteva, bir alt-sınıf ya da alt sınıfı gösteren bir kavram anlamına geliyor. Bu anlamda sınıf ve bundan ötürü kavram, insan denilen varlıklar alt-sınıfların bir şeklidirler ve "insan denilen varlıklar"a göre muhteva fonksiyonu yapabilen **tekabül** eden "erkek" ve "kadın" biçim olarak alınmışlaradır.

Organizma, bitki ve hayvan terimleri hakkında da böyle söylenebilir. Burada, "organizma", biçim-şekildir, bitki ve hayvan onun muhtevasıdır (88).

Eğer bu kavramlar arasında mantıksal ilişki böyle ise, mantıkça aynı cinsten olmayan şeyler gibi olan bu

kavramlar birbirlerine bağlı olamazlar. Bu yorumlama ile, sosyoloji, toplumsal olayların biçimlerini inceler biçimindeki **Simmel**'in iddiası, başka toplumsal bilimlerin karşıt olarak, soysoloji, ancak insan ilişkilerinin bütün özel -spécifique- biçimlerinin karakterlerini ilgilendiren toplumsal olayların en genel karakterlerini inceler, anlamına gelir. Oysa ki, öteki bilimler spécifique karakterleriyle içeriği inceler. Bu, **Simmel**'in iddia ettiği gibi, sosyoloji, toplumsal olayların özel karakterlerini inceleyen bir bilim değildir, fakat **Simmel**'in inkar ettiği şeyi, yani genelleştirici bir bilimdir anlayışına götütürler. Bu anlayış ise, **Simmel**'in özel bir bilim olarak sosyolojiyi kurmak iddiaları ile çelişiktirler (89).

Bundan başka, **Simmel**'in ya da öteki "biçimciler"in gerek eserlerini dikkatle okuyan bir kimse, birçok terimlere ve özellikle "biçim-şekil" ve "içlem-muhteva" terimlerine verdikleri anlamın sürekliliğini ve çok defa büyük bir kaypaklığını kolayca keşfeder. Kitabın bir sahifesinde deniliyor ki: sosyolojinin inceleme konusu insan ilişkilerinin biçimleridir; birkaç satır ya da birkaç sahife sonra deniliyor ki, sosyolojinin konusu toplumsallaştırmanın - sosyalleştirmenin- biçimleridir; Bununla birlikte, insan ilişkilerinin biçimlerinin, bu iki şekildeki kavramı tamamiyle farklı kavramlar ifade ederler. İnsan ilişkilerinin biçimleri yalnız socialisation biçimleri anlamına gelmezler, fakat dağılma yalnız birlikte çalışma anlamına gelmezler, fakat isyan etme anlamına da gelir (90).

Eğer biz sosyolojiyi, socialisation biçimlerinin bilimi olarak tanımlarsak, bu processus'lerin socialisation'a karşıt olarak, sosyolojinin alanının dışına çıkarılmaları gerekir

Simmel'e ve bazı **Simmel**'cilere göre, bu iki tanımın aynı cinsten olmaması mevcut değildir. Onlar bunları bağdaştırmaya girişmeksizin, kendi aralarında değişebilen kavramlar gibi kullanıyorlar. Bunların doğal olarak bir sürü mantıksal bağlantısızlıklar ya da sonuçsuzluklar ve oldukça belirsiz teorik kuruluşlar çıkar.

Simmel'in sosyolojisinin temel anlayışları üzerinde söylenen şeyler, onun başka birçok önermeleri üzerinde de söylenebilir. Onlar bazı bakımlardan çok değerli iseler de, aynı belirsiz ve tayin edilmemiş karakteri ve aynı anlam kaypaklıklarını çok defa sırf teorik -spéculatif- bir karakter gösterirler (91).

Nihayet, **formel sosyoloji**'nin yetersizliği, keza kendi prensiplerinin "formaliste"lerin kendileri tarafından çiğnenmesi ile de ispat edilmiştir. Onların "ansiklopedik" sosyolojiyi ciddi eleştirmelerine rağmen, asıl kendi eserleri bu aynı "ansiklopedik karakteri" taşırlar. Onlar kendi "forme"ları içine boşaltılmış çok miktardaki "sosyal içerikler-muhtevalar" ile "bulaşmış"lardır.

Vierkandt'ın kitabı örnek olarak gösterilebilir. Vierkandt yalnız toplumsal olaylarla uğraşacağını bildirdiği halde, programını doldurmakla kusurludur. Kitap başlangıçta iki bölümde "İçerik-muhteva" insan içgüdülerinin uzun bir tartışması - Ben duygusu, tabi olma, karşılıklı yardım, mücadele temek, sempati vb. ile doldurulmuştur.

Böylece, **interaction** processus'unde onların değişmeleri; ailenin, meslek gruplarının, sınıfların, düzenin, milletlerin ve devletlerin; birlik filozofisinin ve toplumsal gerçeklerin; taklid, halk ruhunun vb.nin tarihinin taslakları; kısaca, formal olmayan sosyoloji kitaplarında bulunan bütün adet olmuş olan malzemelerin tarihsel gibi şeylerle doldurulmuşlardır ve değiştirilmesi ihtiyacı olanların değiştirilmeleri ile -mutatis mutandis- formel okulun bütün eserleri üzerinde de böyle söylenebilir. Ben onlardan hiçbirini bilmiyorum ki, "ansiklopedik karakter"e malik olmasın ve içinde biyolojinin, ethnologie'nin, anthropologie'nin, tarihin, psikolojinin, politika biliminin, ekonomi biliminin verilmiş gerçekleri -données- sokulmamış ve yararlanılmamış olsun.

Kısaca, "ansiklopedizm günahı", formel sosyolojide de ve onun eleştirdiği, formel olmayan sosyolojideki kadar olacaktır.

Bundan önce söylenenler sormel okul'un sosyolojiyi,

"özerk- muhtar- ve bağımsız bir bilim" olarak, biçim ve içlem- muhteva- kategorilerinin ayırdedilmesi üzerinde kurmayı başaramadığını gösterir. Buna öteki incelemeler gibi, kendi alanının basit bir şartlı ve tahminli sınırlandırılmasından daha fazla bir şey olduğunu iddia ettiği ölçüde, pratik kolaylık bakımından sosyolojiyi bağımsız bir bilim yapmaya girişmek, daha çok aldatıcı bir işe girişmektir. Birçok sosyologlar (92) bu "bağımsız sosyoloji"yi kurmakta çok sabırsız görünüyorlar. Bu amaç ile, onlar bütün sosyologların başka bilimlerce kullanılmış olan verilmiş gerçekleri ve malzemeleri kullanmalarını yasaklamaya hazırdırlar. Onların başka bilimlerin verilmiş gerçeklerinden mutlak surette bağımsız olan ve onlarla bulaşmamış ve karışmamış "bir saf sosyoloji'nin-sociologie pur- rüyasını görüyorlar. Onlar bu hayal ürünü olan amaca ulaşmak için, bağımsız bir bilim olarak sosyolojinin nasıl kurulabileceğini ve onun başka bilimlerden nasıl ayrılması gerektiği üzerinde tartışmalarla dolu olan yüzlerce kitap yazdı ve yayınladı.

Bütün bu akıl yürütmelerin hepsini kısır bulduğumu itiraf ederim. Eğer bir yazar bu sosyolojinin kurulmasının olağanüstü bir sırrını biliyorsa onu, "bilimsel sosyolojinin kurulması gereken tarzı üzerinde, yalnız muhakeme-akıl yürütme- ile değil, onu fiilen vücuda getirerek sırrını göstersin. Onun sırrı lehinde, onun basit muhakemesinden pek çok uygun kanıt, onun fiili kuruluşunun başarısıdır. Gerçekte, bu muhakemeler bu yazarın gücünün yetmediğinin kanıtıdırlar.

Bunun gibi, "bağımsız bir sosyoloji"yi kurmak işine girişmek, daga çok aldatıcıdır. Pratikte -Matematikler ve formel mantık belki bir kenara bırakılmak üzere- başka bilimlerin verilmiş gerçekleriyle "karışmamış - bulaşmamış- olan" ve bağımsız olan hiçbir bilim yoktur.

Ben hiçbir kimya ve biyoloji bilimi bilmiyorum ki, fiziğin verilmiş gerçeklerini kullanmamış olsun. Hiçbir biyoloji bilmiyorum ki, kimyanın ya da fiziğin ya da başka bilimlerin verilmiş gerçeklerini kullanmamış olsun. Fizyoloji'yi, ecologié'yi, systematique'i, histologie'yi -dokular ya da nesiçler bilimi'ni- ya da daha birçok şeyi içine al-

mayan bir anotomi yoktur. Fizik, kimya, biyoloji bilimlerinin dalları sıkıca birbirlerine karışmıştırlar. Onların organik kimya ya da colloidale kimya gibi bazıları, "çeşitli bilimler"in öyle bir ortak karışmasıdır ki, ancak onların hakiki karakterini tamamiyle inkar ederek "mutlak surette bağımsız bir bilim"in rüyasını görmek mümkündür.

Aynı verilmiş gerçeklerin -donées-karışımı-, aynı verilmiş gerçekler ve öncüller karışması toplumsal bilimler ya da insan denilen varlıklarla uğraşan bilmler alanında, keza daha çok kaybedilebilir. Biyolojinin, anatominin ve fizyolojinin verilmiş gerçekleri olmaksızın **psikoloji**'yi hayal edemiyorum.

Önemli ekonomik ya da politik bilimlere ait hiçbir eser göremiyorum ki, psikolojiden, biyolojiden, tarihten, démographie'den, éthique'den, hatta fiozofiden yararlanmamış olsun (93).

Dahası var, kültürel, psikolojik ve toplumsal bilimlerin bütün en önemli kitapları ve hatta biyolojide, çeşitli bilimlerin verilmiş gerçeklerinin bu karmaşasıyle en zengin olanlarıdırlar. **Lamark**'ın "Zoolojik Filozofi"sini ele alalım ya da **Darwin**'in "Türlerin Kaynağı" The Origin of Specis" adlı eserini alalım. Ben bu eserlerin, bilimlerin hangi dalına ait olduklarına kesin karar vermekte güçlük duyuyorum. Çeşitli bilimlerin verilmiş gerçekleri, hatta toplumsal bilimlerin verilmiş gerçekleri, böyle kitaplarda öyle karışmıştır ki, bu sorunu kesip atmak kolay değildir. Her halde onlar "özerklikten yana olan sosyologlar"ın rüyasını gördükleri "Formel ve bağımsız" kitapların kategorisine mensup da değildirler. Bu, kültürel ve toplumsal bilimler alanında çığır açan eserler için de keza doğrudur.

Plato'nun -Eflatun'un- "Cumhuriyet"ini, ya da Aristo'nun "Politika"sını, Vico'nun "Yeni bilim - La Scienza nuova"ını, ya da Adam Smith'in, Saint-Simon'un, E. Kant'ın, Auguste Comte'un, H. Spencer'in vb. nin kitaplarını alalım. Bütün bu büyük eserler, eleman olarak ve temel olarak çeşitli bilimlerin verilmiş gerçeklerine ma-

liktirler. O derecede ki, bilimin hangi bölümüne - ekonomi, sosyoloji, filoloji, psikoloji ya da politika bilimine- gerçekten mensup olduklarını biz tam ve doğru olarak söyleyemeyiz.

Öte yandan, okul değerlerinin seviyesinin üstünde hiçbir şey husule getirmeyen hiçbir "formel" çalışma tanımıyorum. Bu nedenle, sosyologların başka bilimlerin verilmiş gerçekleriyle bulaşmış olmayan ve oların alanlarına girmeyerek "mutlak surette bağımsız bir sosyoloji"ye niçin malik olmak ihtiyacını duyduklarını görmüyorum. Keza gerek sosyoloji alanında gerek başka bilimlerde, hayal ürünü olan - fantastique- bir amaca nasıl ulaşılamadığını da göremiyorum. Bu **formalisme**'in istediği şeyi husule getireceğini sanmıyorum. Girişmek, insan bilgisinin birliğini sırf rastgele olan ve pratik altbölümlere feda ediyor. Hatta bilimin dışındaki başka zorunluluklarla ve bilimlerin alt- bölümleriyle...

Bu demektir ki, formel sosyolojinin "bağımsız bir sosyoloji" kurmaya girişmesi daha çok aldatıcıdır.

Bununla birlikte, bundan önce söylenenler, formel okulun, sosyoloji de tamamiyle kısır olduğu anlamına gelmez. İnsan ilişkilerinin ve onların tiplerinin yaptığı analiz ile, insan ilişkilerinin ve toplumsal oluşları, süreçleri sistemleştirirken, sosyolojinin belli bir bölümünde değerli bir hizmet yapmıştır.

Somut insan ilişkilerinin çokluğu ve toplumsal processus'lerin karmaşıklığı az sayıda geniş sınıflamayı zorunlu kılmıştır, daha sonraki ikinci derecedeki bölümlerde ilişkiler arası -interrelation-, zoolojik ya da botanik sistemler gibi, sosyolojiyi bu dalların çokluğunda hiç olmazsa, toplumsal olayların genel alanında yöneltmeye olanak sağlayan yaklaşık bir sınıflamaya malik olmalıdır.

Formel okul, insan ilişkilerinin "biçimler-şekiller"inin düşüncesiyle ve onu sınıflandırmak için yaptığı çabalarıyla, sosyolojinin bu bölümünde değerli bazı şeyler getirmiştir.

Bununla birlike, bu konuda okul, bu hizmeti bu

araştıma düzenine formal okuldan her halde daha az kıymetleri olmayan başka sosyoloji okulları paylaşmalıdır.

Ne Tönnies'in, ne Simmel'in, ne de formal okuldan yana olanların hiç birinin sosyal ilişkilerin ve processus'lerin sınıflandırılmasında bir müteşebbis gibi gözönüne alınamayacağını görmek için, Spencer'in yaptığı sosyal bölüme, farklılaşma, bütünleşme, çözülme, bütünlüğün dağılması processus'lerin tarifi; **G. Tarde**'in tekrar, direnme, uyma ya da icat şeklinde üç gruba ayırmakla yaptığı esas sınıflamayı görmek yetişir.

Dr. Von Wiese'nin kendisinin ayrıntılı tablosu, insan ilişkilerinin başlıca üç bölümünden -biri, ötekine doğrubiri, ötekinden uzak ve karma G. Tarde'ı oldukça yakından izliyor. Simmel'i değil. bunun gibi, farklılaşma, bütünleşme ve tahrik etme biçimindeki Von Wiese'nin sosyal processus'leri sınıflandırması hafifçe değiştirilmiş bir şeklinden başka bir şey değildir. Bu işaretler hatta bu alanda formel okulun hizmetinin tekeli olmadığını göstermeye yetişir.

3- TOPLUMSAL OLAYLARIN, SÜREÇLERİN BİÇİMLERİNİN VE YÜZYILIMIZIN SOSYOLOJİSİNDE İNSAN İLİŞKİLERİ

Çağımızın sosyolojisinde sosyal süreçlerin ya da oluşların ve insan ilişkilerinin formal bir sistematiğinin problemi ile ilişkisine burada göz atmak söz konusudur. Bu incelemelerin sonuçları gösteriyor ki:

Burada çok büyük fikir ve kanaat farkı ile karşılaşılır. Bazı sosyologlar sosyal processus'ler ve insan ilişkilerinin aynı şey olduklarını kabul etmeye eğilim gösteriyorlar. Oysa ki, başka bazı sosyologlar, onlara farklı anlamlar veriyorlar. Bazı sosyologlar, processus'leri ve ilişkileri sistemli bir sınıflandırmaya çalışarak, onları oldukça gelişi güzel ve geçici olarak değerlendiriyorlar, analiz ediyorlar; oysa ki, başkaları, açıkça tanıtmaya çalışıyorlar. Sosyologların yararlandıkları sınıflandırmanın temelleri farklıdır, sistemli sınıflandırmaların çoğu, Herbert Spencer

bert Spencer tarafından ve özellikle Gabriel Tarde tarafından ileri sürülen sınıflandırmalar çizgisindedirler.

Bütün bunlar şu demektir ki, tartışılan problem, kesin olarak çözülmüş olmaktan uzaktır. Sosyologların bu probleme büyük bir dikkat göstermelerini zorunlu kılar. İşte yukarıdaki iddia ya da tasdikleri kuvvetlendiren tipik örnekler. Toplumsal processus'lerin ve ilişkilerin formel sistemli bir sınıflandırılmasını vermeye çalışmayan sosyologlar grubu olarak, ben Charles A. Ellwood'u ve E. C. Hayes, E. Waxweiler'i, Charles H. Cooley'i, Franklin H. Gidinge'ı sayacağım. Onlar toplumsal processus'lerin çok önemli sınıflandırmalarını yapıyorlar, fakat, "formel" bakımından değil. Bunu yapmaya çalışan sosyologlar grubunda, L. Von Wiese, Edward A. Ross, Robert E. Park, Ernest W. Burges, Emory Bogardus ve arkadaşları vardır.

Charles A. Cooley'in eserlerinde organizayon, organizasyonun bozulması, hakimiyet, üstünlük, yöneltme, şekillendirme, bireyselleştirme, sosyalleştirme, çatışma, düşmanlık ve telkin gibi insan ilişkilerinin ve toplumsal oluşların parlak bir analizi vardır. Fakat, hepsi toplumsal oluşların ya da insan ilişkilerinin biçimsel bir sistematiği bakımından onları sınıflandırmak için hiçbir çaba sarfetmeksizin verilmişlerdir (94).

Aynı tarzda Charles A. Ellwood, toplum olarak düzenleyici toplumsal bağlılık, sosyalleştirme, biriktirme uyma, birlikte çalışma, toplumsal temsil, toplumsal organizasyon, toplumsal süreklilik ve toplumsal dağılma gibi sosyal oluşların aydınlık bir analizini veriyor (95). Fakat bütün bunlar toplumsal oluşları ya da süreçleri sınıflandırmak amacıyla değil, önemli olmayan başka amaçlarla analiz edilmişlerdir.

***

Franklin H. Giddings'in yapıtları için de böyle söylenebilir.

O, sosyal oluşların en ilgi çekici ve en önemli olan bir sınıflama yapıyor (96). Fakat onun "sosyal doğuşun" açık ve kesin bir sistematiği bakımından ve başka amaçlarla

yapılmıştır. Bunun gibi, uydurma, yardım, gerçekleştirme, ıslah etme, çeşitlendirme, sosyalleştirme -socialisation-, somut, istek, organizasyon, etki veya iş -action- ve çokçu davranış gibi sosyal süreçleri analiz etmesi, genel olarak, onların formel sınıflandırılmasından başka bir bakımdan yapılmıştır (97).

***

Edward C. Hayes tarafından, sosyal processus'lerin değil, insan ilişkilerinin ayrıntılı bir sınıflandırılması verilmiştir. O, insan ilişkilerinin onüç sınıfını ayırdediyor:

Fikirlerin sosyal telkini, duyguların sempatik yayınlanması, fiili pratiklerin taklitle kandırma -ikna etme-, caydırma, uzlaştırma, tasdik etme veya pekleştirme, imrenme, üstün gelme, tabi olma yarışma, çatışma, birlikte çalışma ve organizasyon (98).

Bununla birlikte, bu sınıfların "formel" bakımından teklif edilmediği ve onların bir bölümünün cemiyet, çatışma, yarışma, uzlaşma gibi insan ilişkilerinin "form"larını; başka bir bölümünün de, telkin, kandırma, caydırma, gıpta etme vb. gibi, bir bireyin başka bir birey üzerine etki etmek tarzlarını arzettiğini görmek kolaydır.

***

Waxweiler'in, aşağıdaki gruplara göre, "sosyal faaliyetler", birleşme veya birleşiklik veya bağlılık, koruma, yarışma, yayılma, sürücülük -grégarisme-, girişim, kazanma ve seçip ayıklama -sélection- gibi gruplara sınıflandırması için de o kadar söylenebilir (99).

***

Sosyologların yukarıda geçen diğer grup sınıflandırmaları çok formeldirler, özellikle E. A. Ross'un sınıflandırmaları böyledir. Onun "Sosyolojinin Prensipleri", "Principles of Sociology" adlı kitabı, insan ilişkilerinin yahut sosyal processus'lerin şekillerinin sistemli bir inceleme elkitabıdır. O, sosyal processus'lerin aşağıdaki şekillerini çok becerikli bir ayrımını ve analizini yapmıştır:

İlk sosyalleştirme, toplumun doğuşu, cemiyet, üstünlük, sömürme, karşı durma -direnme-, tahrik etme,

düşmanlık - yarışma-, çatışma, sınıfların mücadelesi, harp -uyma-, intibak, birlikte çalışma, sosyal çabanın, iradenin ve düşüncenin örgütlenmesi, tabakalaşma, derecelenme, ayrıma tabi olma, eşit kılma, seçip ayıklama, toplumsallaştırma, kökünü sökme, sosyal kontrol, bireyselleştirme, hür kılma, ticaret yapma, meslekleştirme, kurumlaştırma - müesseseleştirme-, böylece, yayılma, kemikleşme, çökme, şekil değiştirme, yeniden kurma - tedvin etme-, -réedification- (100).

Bu kitap, Formel Okul'un yukarıda sözü edilen günahlarından sıyrılmış olduğundan L. Von Wiese'nin kitabı ile sosyal processus'lerin formel sınıflandırılmasının ihtimal ki, en çok dikkat çeken örneklerini vermiştir.

***

R. Park ve **E. Burges**' in "Sosyoloji Bilimine giriş" kitabı, **Emory S. Bugardus**'un "Sosyal Psikolojinin Temelleri" aynı çzgi üzerinde anlaşılmışlardır.

R. Park ve **E. Burges** tecrit etme, sosyal temas, sosyal interaction, yarışma, çatışma, uzlaşma veya uygunlaşma - accomodation-, temsil etme, karışma - amalgamation-, sosyal kontrol ve ilerleme gibi bazı sosyal oluşların ya da süreçlerin bir incelemenmesinin şekli altında bütün esaslı sosyal olayların analizini vermeye çalışıyorlar (101).

***

Bunun gibi, **E. Bugardus,** uyarımlararası - interstimulation-, haberleşme, telkin, taklit, yayılma, ayırma, birleşme veya bağlılık veya uzlaşma - accomodation- temsil -assimilation- ve sosyalleştirme (102).

***

E. H. Sutherland'un sınıflandırması dört tablodur:

1- Çatışma, 2- Kaçma, 3- Tabi olma, 4- Katılma.

Sosyal ilişkilerinin biçimlerinin yazar tarafından verilmiş olan sınıflandırılması, bir anlamda, sistemlidir. Bununla birlikte, çok farklıdır. Bu sınıflandırılmada, ilişkilerarası -interrelation- aşağıdaki sınıfları tasavvur edilmişlerdir:

1- Olumlu veya olumsuz action ile gerçekleşmiş ilişki.

Çünkü bireyler, yalnız bazı şey yaparak değil, fakat keza bir şey yapmaktan vazgeçerek de birbirlerine etki ederler.

2- Tek yanlı veya iki yanlı ilişki.

Bir bireyin kısmen etki ettiği, bir başka bireyin onun etkisi altında kalmadığı vakit olduğu gibi, böylece, yaşayan kuşağa, ölmüş olan kuşaklar tarafından yapılan etkinin görüldüğü hallerde.

3- Uzatılmış ve sürekli ilişki ve geçici ve gelişigüzel ilişki.

4- Düşmanlık ve dayanışma ilişkisi.

5- Doğrudan doğruya karşı karşıya veya dolayısıyla.

6- Bilinçli veya amaçlı; ve bilinçli veya kasti olmayan

7- Formel veya kurumlaşmış (müesseseleşmiş) ve biçimsel olmayan, evrensel olarak kabul edilmiş olan hiçbir kural veya (düstuncanon) bulunmadığı vakit.

Bu yedi sınıftan her biri, "dış" bakımından veya nesnel olarak elle dokunulabilir bakımdan tanımlanmışlardır.

Bir defa, alt-sınıflara bölününce, onlar bütün insan ilişkilerinin şekillerini içermeye elveişlidirler (103). Bu örnekler, sosyolojide sosyal münasebetler, processus'ler probleminin bugünkü halinin oldukça tam ve doğru bir fikir vermeye elverir. Bu paragrafın başlangıcında verilmiş olan değerlendirmelerin açıkça tam ve doğru olduklarını görüyoruz.

***

Bundan önce söylenenlerden çıkan başlıca sonuçlar şöyle özetlenebilir:

Sosyolojide sosyal oluşların ya da süreçlerin ve insan ilişkilerinin bir sistematiğinin zorunlu olduğu apaçıktır. Formel okul ve başka "relastionistes"ler bu probleme büyük bir dikkat gösterirken, sosyoloji bilimine bir hizmet yapmışlar, fakat bu problem çözülmekten uzaktır.

Bu sınıflamaların hatta görülen aynı cinsten ol-

maması - hétérogénéité- bugüne kadar bu konuda hiçbir oybirliği gerçekleştirmediği anlamına gelir. Mevcut sınıflamalar, hatta bunların içinde en çok işlenmiş olanları oldukça eksikdirler. Bunun örneğini Prof. **Ross**'un yahut Prof. **Park**'ın ve **Buges**'in sınıflamaları ile verilmişlerdir. Biz bu örneklerde birçok sosyal süreçler biçimleri buluyoruz.

Ross'un inceleme planında -nomenclature- cemiyet toplumsallaştırma, birlikte çalışma, uyma, sosyal çaba, irade ve düşünce organizasyonu gibi processus'ler arasında bir ayırmanın sebeplerini görmek güçtür; bozma. çökme, kemikleşme ve sömürme gibi processus'lere girilir.

Aynı tarzda Prof. **Park**'ın ve Prof. **Burges**'in sosyal temas ve interaction, uzlaşma veya uygun olma, temsil etme, toplumsallaştırma, uyma gibi processus'leri niçin ayrı olarak incelemediklerini pek anlayamadım. Bu processus'ler ve başka bazıları arasındaki sınır çizgileri ayrılmamış bir tarzda çizilmişlerdir ve onların ayrı incelenmesini biraz gelişigüzeldirler.

Bundan şu sonuç çıkar ki, bu sosyal oluşların, süreçlerin ilişkileri oldukça karışık oluyorlar. Özellikle onlar çok miktarda oldukları vakit, böyle oluyorlar. Bu nedenle, sosyologun bu alandaki işi, gösterilen yanlışlardan kurtulmuş olarak en iyi bir sınıflandırmayı vermekten ibarettir.

E. A. Ross'un tekrar gözden geçirilmiş olan sınflandırması, bu işin gerçekleşmesine doğru belki aşamalardırlar. F. H. Giddings'in "Sosyal doğuşun sistemi", sosyal grupların dinamik ve jenetik ilişkilerin onların her birine karşılık oluşturan tiplerinin sistemleştirilmesi için mükemmel bir alettir.

***

Yukardaki sınıflandırmanın ikinci kusuru, birçok sosyal oluşlar için açık tanımın bulunmamasıdır.

Günlük konuşmada ve sosyolojik edebiyatta çok büyük sayıda terimler vardır ki, bunların çok açık oldukları sanılır, fakat onların gerçekte hepsi belli edil-

memişlerdir. Bunlardan örnek olarak, sömürme, eşit kılma, bireysellik, örgüt, bütünlüğünü kaybetme ve başka bazılarını söyleyebiliriz.

Hangi sosyal ilişkiler sömürme ile vasıflandırılabilir? Bu çözülmesi gereken bir problemdir. Marxist anlayışlarla dolu olarak, biz kapitalist'in hemen hemen bütün fiillerinde sömürmeye eğilim gösteririz. Biz bir kapitalistin, esirlerin sahibinin yahut aristokratın, bütün fiilerinde sömürme görmeye eğilim gösteririz; bununla birlikte, kolay bir analiz, bu anlayışın tam ve doğru olmadığını göstermeye elverir.

Çokluk, bir kapitalist ile bir gündelikçi arasındaki, veya esir ile onun efendisi arasındaki ilişkiler düşmanlıktan uzaktırlar.

Sömürmeden çok, çok zayıfın, çok kuvvetli tarafından korunmasını hatırlatırlar. Zayıf bir işçiler sınıfını sömürülen kimseler olmaktan çok, sömürenler gibi göründükleri seyrek bir olgu değildir. Birçok ilişkiler arası -interrelations-, "sayı eşitliği" bakımından alırsak, bir sömürme görüneceklerdi; ve aynı ilişkiler arası nispi eşitlik bakımından alırsak, tamamiyle faklı bir aydınlıkta görüneceklerdi.

Bu kısa işaretler, bu terimlerin başlangıçta basit bir analiz sosyal processus'lerin belirtilmesinde, niçin kullanılamayacaklarını ve bu analiz olmaksızın onların kullanılmalarının, niçin açıklık yerine, karışıklığa yol açacağını telkin etmeye yetişir.

İlerleme, gerileme, ağırlaştırma, ıslah etme vb. gibi mutlak surette öznel değerlendirmelerden söz etmeksizin, organizasyon; organizasyonun dağılması, uyma ve çökme hakkında da aynı şeyler söylenebilir. Bu demektir ki, bu alanda sosyolojinin acele işlerinden biri, bu süreçlerin dikkatli monographique ve objektif incelemeye başlamaktır. Ve bu inceleme tabiatını aydınlatmaya götürecek ve onların bilimsel sınıflandırılmalarına en iyi temeli vereçektir.

***

Yukardaki sınıflandırmanın üçüncü kusuru, bu sı-

nıflamalarda her sosyal grupta bulunan sürekli ve evrensel olanları, yalnız özel -spécifique- ve geçici gruplarda belli bir devirde bulunanları, ayırdetmemeleridir.

Sosyoloji'nin başlıca işinin, sürekli ve üniversel sosyal processus'lerin analizinden ibaret olduğu ölçüde, onları yerel ve geçici bir karakteri olanlardan ayırmak, son derece önemlidir. Bu ayırma, mevcut sınıflamaların çoğunda yapılmamıştır.

Nihayet, Formel okul'un ve bazı relationiste'lerin sosyolojinin içeriğinin ve işinin, ilişki şekillerini ve sosyal oluşların, süreçlerini incelemek ile sınırlandırma eğilimi görülünce, bu iddianın aldatıcı olduğuna dikkati çekmek zorunludur.

Bitkilerin ve hayvanların botanique ve zoologique sistemler gibi, sosyal ilişkilerin ve sosyal processus'lerin sınıflandırılması ve analizi, sosyolojinin ancak bir bölümünü oluşturur. Sosyolojinin içeriğini bu bölümde sınırlandırılınca, sosyolojinin keza çok yaşamsal olan öteki bölümlerini çizmeye sıra gelir.

Her sınıflandırma özellikleri belirtmektir ve olayların nedenlerini çözümlemeye çok az yer verir. Biz Formel Okul'un iddialarını, harfi harfine takip etmiş olsaydık, netice, sosyolojinin tamamiyle iskolastik ve ölü bir bilim haline şekil değiştirmesini insan ilişkilerinin hemen hemen bir türlü kataloğu olmuş olurdu (104).

Neticede, bu iddialar reddedilmelidir ve insan ilişkilerinin biçimlerin incelenmesi, sosyolojinin ancak bir bölümüne dönüştürülmelidir.

Formel Okul ile biz genel sosyolojik kavramların başlıca tiplerini bitereceğiz. Biz şimdi, bir koşulu veya belli bir sosyal faktörü alan ve birçok sosyal olayları, onun fonksiyonu gibi yorumlamayı deneyen özel -spécifique- sosyolojik teorilerin incelenmesine geçeceğiz. Özel sosyolojik teorilerin analizini biz, günümüzde, oldukça popüler olan Ekonomist Okul ile başlayacağız. Bunun analizi yapılacağı vakit, başka cüz'i sosyolojik teorileri inceleyeceğiz. Bu tarzda Sociologisme Okul'unun bugünkü durumuna uygun bir fikre varmış olacağız.

EKONOMİST OKUL

Ben bu okulda "ekonomik elemanlar"ı bağımsız bir değişken olarak alan ve öteki sosyal olaylar üzerinde etkilerini veya bunlarla araştırmaya çalışan teorileri anlıyorum.

1. ÖNCÜLER

Günümüzde, yalnız sosyal düşüncenin tarihine tamamiyle yabancı olan kimseler bu okulun Karl Marx'ın ve Friedrich Engels'in eserleriyle doğduklarını iddia edebilirler. Gerçek odur ki, hatırlanamayacak bir zamandan beri düşünürler, "ekonomik elemanlar"ın insan davranışındaki, sosyal örgüt, sosyal processus'ler ve toplumun tarihsel alınyazısı üzerinde oynadıkları rolü öğrenmişlerdir.

Confucius ve Mencius gibi Doğu bilginlerinin ve eski Hind düşünürlerinin öğretimlerinde, ekonomik şartların önemini açıkça ya da kapalı bir şekilde belirtildiğini görüyoruz. **Confucius** ve **Mencius,** fakirliğin, halkın memnuniyetsizliğini ve sosyal karışıklıkları doğurduklarını ve halkı memnun edici ölçüde ekonomik doyurulmanın sosyal düzenin zorunlu bir şartı olduğunu göstermişlerdir.

Bu düşünürler, ekonomik elemanların, dinsel ve politik olayları şartlandırdıklarına da işaret etmişlerdir. Sözü geçen düşünürlere göre, bu hususlar, iyi bir hükümetin başlıca görevinin niçin halkın beslenmesine ve öteki ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasına yardım etmek olduğunu ve **Confucius**'un üç hal kanununda, niçin her devletin en önemli özelliğinin politik ve ahlaksal olaylar ile ilişki halinde olan ekonomik çizgiler halinde ortaya atıldığını ve sonunda Çin'in uzun tarihi boyunca, bu kadar çok sayıda ekonomik reformlara ve çeşitli eko-

nomik sistemlerin bu derece canlı bir şekilde tartışılmasına niçin rastladığımızı açıklamaktadır.

Hindistan'ın kutsal kitapları ve Hind hakimleri hakkında da aynı şeyleri söylemek mümkündür. "Bütün insanlık tarihinin merkezinde, açlık ve aşk vardır" sözü **Buddha**'ya atfedilmektedir.

Sadece kutsal Hind kitaplarının, ekonomik ilişkilerin düzenlenmesine, ekonomik örgütlenmeye ve ekonomik sorunlara büyük önem vermeleri bile, eski Hindistan'da, bütün düşünürlerin, ekonomik şartların insan davranışı ve sosyal hayat bakımından taşıdığı önemi kavradıklarına bir kanıt oluşturmaktadır.

Zend Avesta ve **İncil** gibi, nispeten eski kaynaklar da bunu doğrulamaktadırlar. **Eski Yunan'a gelince,** birkaç isim saymak gerekirse, **Thucydite, Eflatun** ve **Aristo** gibi tarihçiler ve filozoflar, birçok sosyal oluşumların açıklanmasında, ekonomik elemanlardan metodlu bir şekilde yararlanmışlardır.

Aristo'nun hükümet biçimleri ile ilgili teorisi, politika ve ahlak olaylarının ekonomik koşullar arasında bir karşılıklı bağlantı olduğuna dayanır. **Aristo**'nun değişimler toplumsal devrimler teorisinde şöyle denilmektedir:

"İnsanları ayaklanmaya götüren nedenler menfaat ve şeref ile bunların karşıtlarıdır: Çünkü şereflerini ve servetlerini kaybetmemek için devlet içinde kargaşalığa sebep olurlar... düşük ücretlerin ve karın bu alandaki etkileri ve bir ayaklanmaya neden olabilecekleri açıktır."

Aristo bu tümevarımı olguyla açıklıyor ve doğruluyor. **Thucydite**'in "Poloponez Harbinin Tarihi" adlı kitabı, primitif Grek tarihinin kısa bir taslağı ile başlıyor. Thucydite, greklerin evrimini çizerken, üretimdeki, zenginlikteki, ticaretteki, politik ve sosyal organizasyondaki, davranıştaki ve psikolojideki değişmelere neden olan ve onlarla tekabül halinde olan başlıca rolü dikkate değer bir şekilde belirtiyor. "O zaman kıyı halkları kendilerini, sıkıca kazanmaya verdiler ve hayatları çok sabit kararlı oldu; hatta bazıları, yeniden kazandıkları zenginlik inan-

Bu hususta, yalnız birkaç isim saymak gerekirse, özellikle ünlü yazaralar arasında: **M. Machiavel** ve **Guichardin**'i göstermek mümkündür. Her ikisi de, tarihsel oluşların süreçlerin yorumlanmasında, ekonomiye büyük bir dikkat göstermişlerdir. Her ikisi de, bir hükümet değişmesini, bir sınıf kavgasının ışığında, gözönüne almışlardır ve sınıf kavgasının kendisi, muhtelif sınıfların ekonomik yararlarının çatışması ile açıklanmıştı (1).

XVII. yüzyılın yazarları arasında, ingiliz révolution çağdaşı olan **James Harrington** adı bu hususta özellikle kaydedilmeye değer bir yer alır. The Commenwealth of Occana (1656) adlı kitabında, tarihin ekonomik yorumlanmasının sistemli bir teorisini veriyor. Onun Devise'i şöyledir:

Hakimiyetin yahut toprak mülkiyetinin oranı ya da dengesi nasıl olursa, imparatorluğun mahiyeti de öyle olur.

Bir memlekette bir insan, mülkiyetin en büyük payına sahip olduğu vakit, mutlak monarşi mevcut olmalıdır. Ne zaman mülkiyet ya da -zenginlik- bazı insanların ellerinde toplanmış olursa, o zaman bu, "Gothique ya da Médiavale monarşi"ye siyasal otoritenin kralı ellerinde ve imtiyazlı güçlü bir grubun ellerinde bulunduğu karma bir şekle götürür.

Ne zaman, mülkiyet,bütün bir halka bölünmüş ise, müstesna olarak büyük bir zenginliği hiçbir grup elinde tutmazsa, bütün bir halk zenginliğe sahip olursa, orada bir cumhuriyet ya da bir demokrasi mevcut olmalıdır.

Ne zaman, ulusal zenginliğin dağılımında değişmeler görülürse, o zaman bu değişmeler, politik bir rejimde de, hayatın öteki alanlarında da sosyal organizasyon alanında da, bunlara karşılık olan değişmeleri çağırır. **Harrington**'un teorisinin fonu böyledir.

***

Bu önermeler ve kendi eserinde yer alan öteki önermeler bu devirde kabul edilebildikleri oranda, tarihsel olgulardan alınmışlardır. Bu, Harrington'un teorisinin değerini bir kere daha artırıyor (2).

XVII. yüzyılın yazarları arasında **Garnier** (3), **Dalrymple** (4), **Moser, Reinhard, Mably John Müller** (5), **Darnave, Schlözer, Adam Smith, Adelung, Turgot, ve özellikle Raynal** (6) sayılabilir. **F. Engels** gibi yazarlar tarafından geliştirilmişlerdir.

Bu yazarların eserlerindeki hemen hemen bütün teoriler çok sonra XIX. yüzyılın yazarları tarafından geliştirilmişler ve önce **K. Marx** ve **F. Engels** tarafından ortaya konmuşlardır.

Sonunda, eserleri gerek **Karl Marx**'dan önce, onunkilerle aynı zamanda yayınlanmış olan XIX. yüzyılın ilk yarısının yazarlarına dönersek onların teorilerinin karakterleri hakkında hiçbir fikir vermeye girişmeksizin ancak eserlerinin adlarını bildirebileceğim.

XVIII. yüzyılın sonundan beri ve XIX. yüzyılın ilk yarısında, "Entellektüel atmosfer" tarihin ekonomik ya da materyalist yorumlanmasının fikirleri ile doymuş idi.

Marx'ın bazı ateşli mezhepdaşları taraftarları ve hatta bazı ünlü akademik yazarların, K. Marx'ın teorisini, sanki bu teorinin daha önce ortaya koyucuları yokmuş gibi, veya Hegel, Feuerbach, Saint-Simon veya L. Blanc'lar, yalnız çok küçük sayıda selefleri imiş gibi, bir **commun deus ex machina** ve bundan dolayı onlar **Marx**'ı sosyal bilimlerin "**Galile**"si ya da "**Darwin**"i gibi ilan ediyorlardı.

Gerçek odur ki, pratikte, Marx'ın bütün sosyolojik fikirlerini, aynı bir şekil altında hatta daha tam ve doğru (exacte) olarak başka yazarlar tarafından, ya da, "**Komünist Bildirisi - Manifesto communiste", "Kutsal Aile - Die Heilige Familie",** "Filozofinin Sefaleti - Missery of Philosophy", "Siyasi Ekonominin Eleştirilmesi Hakkında - **Zur Kritik der politischen Oekonomie**" adlı eserleriyle aynı zamanda yayınlanmış idiler.

Marx'ın bu esrlerinde, ilk defa tarihin materyalist yorumlanmasının az veya çok sistemli ifadesi bulunur.

***

XIX. yüzyılın tarihsel, ekonomik ve filozofik birçok eserleri, ekonomik koşullar üzerinde düşüncenin top-

lanması ile bu koşulların sosyal hayatın muhtelif *aşamaları- üzerindeki etkisinin incelenmesi ile ve politik, sosyal, dinsel, estetik ve ahlaksal birçok olayların ekonominin etkisi altındaki bir dilde açıklama ile karakterize edilmişlerdir. Bunu ispat etmek için, birçoklarını saymaya olanak olmamakla birlikte, aşağıdaki adları saymak yetişir:

W. Arnold, G. L. V. Maurer, Adam Müller, F. V. Bilow, L. Gieselbrecht, M. Toppen, Stüve, K. F. V. Klöden, Beumann, I. V. Koch Sternfeld, Höffler, Hassler, Franz Kurz, Chmel, K. F. V. Rumohrs, Haxthausen, Roscher, B. Hildebrand, Lorenz V. Stein, Drumann S. Hirsch, G. V. Raumer, Thierry, Rüge, Rotbertus, Lassale, Le Play, kısmen **Proudhon.**

Onlar, eserlerinde, tarihsel verilmiş gerçeklerin analizi yoluyla Marx ve Engels'in tarihin ekonomik ve materyalist yorumlanması formüllerinde, nazari -spéculatif- bir şekilde ve çok kusurlu veya eksik olarak, pratikte bütün iyi şeyleri formülleştirmişlerdir (7).

Nihayet, **Marx**'dan önce, 1837'de ve 1851'de, tarihin ekonomik anlayışını ve hemen hemen **Marx**'ınkinin aynı olan bir teoriyi formülleyen **Georg Wilhelm Von Raumer**'in adını söylemek zorunluğu vardır (8).

Bu kuram, **Raumer**'in büyük emekle meydana getirdiği tarihsel incelemesinin sonuçları olarak formüllenmiştir. Bu teoriden, konularını gösteren bazı parçalar verelim:

"Bütün politik değişmeler, üretim şekillerindeki değişmelerin hayat tarzlarının ve muhtelif sınıfların yeni durumunda ticarette ve trafikteki değişmeler ile ulaşım ilişkilerinin sonuçlarıdırlar. Politik değişmeler, sonuncu analizde, neticelerden başka şeyler değildirler, hatta zorunlu sonuçlardır. Hatta yalnız ahlakı, adetleri, yaşama ve düşünce tarzları değil, fakat keza muhtelif sosyal sınıfların birbirleriyle olan ilişkileri de değişen, değişmiş bir halkın sosyal ekonomik koşullarının zorunlu sonuçlarıdırlar.

Apaçıktır ki, bu bir halktaki manevi hareketlerin

önemini ve gücünü inkar etmek anlamına gelmez; fakat keza doğrudur ki bu hereketler birçok hallerde, ekonomik değişmelerdir ya da ekonomik değişmeler meydana gelmiş ve bu ekonomik değişmeleri izlemiş ve onlar arasında tutunmuş olan hareketlerdir."

Raumer'in teorisini özetlerken denilebilir ki:

* Evvela, üretimin karakteri ve şartları, en önemli faktörlerdir.

* Ve birinci derecedeki faktörlerdir;

* Onlar, bütün öteki sosyal olayların şartıdırlar.

* Üretimin şartlarındaki bir değişme, zenginliğin ve fakirliğin dağılışında, bu koşullara karşılık olan bir değişmeyi davet eder:

* Bu beriki, sınıfların farklılaşmasında bir değişme, sınıfların oluşması ve cemiyetin sınıfları arasındaki ilişkiler ve onun aile organizasyonunda bir değişme; bu değişmeler tekabül eden sosyal ve hukuksal kurumların ilişkilerine tekabül eden değiştirilmesini gerektirir.

* Ve bu berikiler, adetlerin alışkanlıkların, tarzların, ideolojilerin, inançlar ve toplumun psikolojisinin tekabül eden değiştirilmesi takip ederler. Kısaca, biz pratik olarak, **Marx**'ın teorisinin aynı olan bir teoriye sahibiz.

Bununla birlikte, bu, bu zaman öteki teorilerinin yanında bu iki teorinin de olağanüstü bir şey olmaları demek değildir Tersine olarak, "XIV. yüzyılın çevresinin Alman tarihsel ve ekonomik üretiminde -bu keza Fransız ve İngiliz üretimi için de doğrudur- bu, ekonomik problemler için o kadar canlı bir ilgi oldu ki, bir yazar sadece bu üretim akışında olarak, "ekonomik nedenlerin dikkati çok çeken bir değerlendirmesini ve önemini -örme gibi- yazarken kolayca varılabiliyordu."

Raumer, Marx ve **Engels** kadar basit bir surette geçerli idiler ve bu akıma bugüne kadar tasarlanabilenden çok fazla bir derecede tabi idiler. Onların orijinalitesi, genel formüller hususunda, kendilerinden önceki başka yazarların söyledikleri şeyleri sadece aşırılandırmalarından ve genelleştirmelerinden ibarettir.

Gerçek durum budur (9).

Sosyolojide ekonomik okulun yukarıdaki habercilerinin veya öncülerinin kısa bir incelenmesi ispat eder ki, bu okul, insan düşünüşü kadar eskidir; XIX. yüzyılın tekelinde değildir; bazan belirsiz kapalı bir şekilde, bazan net bir şekilde, ekonomik koşulların davranış üzerinde, insan vücudu ve ruhu üzerinde ve toplumsal oluşlar üzerinde etkisi anlaşılmıştı ve çoktan beri ekonomik şartların muhtelif toplumsal oluşlarla bir sürü karşılıklı bağlantılarını formüllenmişlerdi.

Şimdi son on yıllarda bu alanda yapılmış olan başlıca hizmetlerin incelenmesi ve analizine geçelim.

***

KARL MARX VE F. ENGELS

Marxist sosyalizm'in kurucularının dogmaları (10) ve onların ekonomik kuramları kelimenin dar anlamiyle, bizi bu kitapta ilgilendirmezler. Onların yalnız sosyolojik fikirleri burada tartışılacaktır.

Marx'ın oldukça iki anlamlı olan terminolojisine bakılınca, kendi anlayışını karakterize etmek için en iyi vasıta, asıl kendi sözlerini buraya aktarmaktır.

Onun teorisinin esası 1859'da **Critique de l'économie politique** adlı eserinde verilmiştir. Biz bu eserde şunları okuyoruz:

* "Benim vardığım genel sonuç, bir defa buna varılınca, benim incelemelerime hakim bir çizgi hizmetini görmekte devam eder. Bu aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

* İnsanları, takip ettikleri sosyal üretimde, kendi iradelerinden bağımsız ve zorunlu olan belli ilişkilere girerler; Bu ilişkilerle onların üretimin maddi gücünün gelişmesinin belli bir aşamasına karşılık olan üretim ilişkileridir.

* Bu üretim ilişkileri, toplumun ekonomik yapısının veya dokusunun gerçek temelini oluşturur.

* Bunun üzerinde hukuki ve politik **üstyapı** yükselir. Bu üstyapı, belli bir sosyal bilinç şekillerine tekabül eder.

* Maddi hayatın üretim tarzları, sosyal, politik ve manevi yaşam oluşlarını tayin eder.

* İnsanların varlığını tayin eden, onların bilinci değildir, lakin tersine olarak, onların bilincini tayin eden kendilerinin sosyal varlığıdır.

Tabii bir bilimin açıklığı ile belli edilebilen üretimin ekonomik şartlarının madi transformasyonu ile meşru, politik, dinsel, estetik yahut filozofik şekiller -bir kelime ile- insanların bilinç sahibi oldukları bu çatışmanın ideolojik şekilleri arasında daima bir ayırma yapmalıdır. Bu çatışma sonuna kadar gider.

Bizim birey üzerindeki fikir vaya kanaatımız olarak her şeyi onun kendi kendine düşündükleri üzerine kurulmadığı gibi, biz de bu transformasyon devrine onun asıl kendi bilinci ile hüküm veremeyiz; tersine olarak, bu bilinç daha ziyade maddi hayatın çelişlikleri ile, sosyal üretim kuvvetleri ile, üretim ilişkileri arasında mevcut olan çatışma açıklanabilmek ihtiyacındadır. Hiçbir sosyal düzen, orada yer alabilen bütün üretici kuvvetler gelişmeden kesinlikle kaybolmaz; daha gelişmiş olan yeni üretim ilişkileri, onların mevcudiyetinin maddi şartları eski toplumun bağrında olgunlaşmış olmadan önce katiyyen görünmezler.

Bundan ötürü, insanlık ancak çözümleyebileceği problemleri ele alır; çünkü meseleyi çok yakından incelerken problemin kendisi, çözümlenebilmesi için, zorunlu olan maddi şartları ancak daha önce hiç olmazsa, formasyon süreci halinde mevcut oldukları vakit, kendi kendisini ortaya koyar.

Biz üretimin, asyalı, antique, feodal ve modern burjuvazi metodlarını, topllumun ekonomik formasyonunun ilerlemesini devirler olarak büyük çizgilerle gösterebiliriz. Burjuva üretim ilişkileri, sosyal üretim süreçlerinin son düşmanlık şeklidirler. -Burada düşmanlık kelimesi ile bireysel düşmanlık anlamında değil, fakat toplumdaki

bireysel yaşamını çevreleyen şartlardan çıkan düşmanlık anlaşılmalıdır. Aynı zamanda burjuva cemiyetinin bağrında gelişen üretici kuvvetler, bu düşmanlığın çözümlenmesinin maddi şartlarını yaratırlar. Bu sosyal formasyon, bundan ötürü, insan cemiyetinin tarih öncesi aşamasının son bahsini teşkil ederler" (11). Eğer buna, sınıflar kavgası üzerindeki **Marx**'ın teorisini katarasak, onun tarihini ekonomik yorumlanmasının esas çizgilerini, "buraya kadar mevcut olan bütün cemiyetlerin tarihi, bir sınıf kavgası tarihidir. Serbest insan ve esir insan, **patricien** ve **plébéien** efendi seigneur ve serf... - ezenler ve ezilenler, biri ötekinin karşısında, sürekli bir muhalefet veya karşı koyma, direnme halinde dikilmiştir. Bunlar kimi vakit gizli, kimi vakit açık, aralıksız bir çarpışmayı desteklemişlerdir.

Her defasında, gerek toplumun büyük ölçüde bir ihtilaline - revolution-, bir yeniden organizasyonlaşmasına, gerek yenilen sınıfların genel bir yok olmasına götüren bir mücadeleyi desteklemişlerdir.

Feodal toplumun yıkıntısından çıkmış olan burjuva toplumu sınıfların düşmanlığına son vermedi. Bu burjuva cemiyeti, sadece yeni sınıflar, yeni şartları eski mücadelenin yerine, yeni mücadele şekli tesis etti. Bununla birlikte, Burjuvazi devri olan devrimiz, şu farklı karaktere sahiptir: O, sınıfların dümanlığını basitleştirdi. Toplum bölümünde gittikçe iki düşman kampa, direkt olarak birbirine karşı dikilen iki büyük sınıfa bölündü: Orta sınıf ve işçi sınıfı (12).

Marx-Engels'in sosyolojik teorisinin esası böyledir (13).

YORUMLAR-ELEŞTİRMELER

Marx'ın style'inin belirsizliği kendi teorilerinin ve Engels' inkilerinin, gerek marxist olsun, gerek olmasın, muhtelif yazarlar tarafından yorumlanmasının farklarının sebebidir.

Marx yazılarının bazı bölümleri ile çok alışkanlık ka-

zanmış kimse, marxistlerin şartlarını okurken, coşup taşmış olan mezhepdaşlarının "**kutsal bir vahiy**"in bir çeşit sırf dogmatik yorumlanmasını okumakta olduklarını düşünmekten kendisini alamaz. Bu türlü yorumlamaları ihmal ederek, söz konusu olan teorinin esaslı noktalarının başlıca yanlışlarını veya kusurlarını kısaca gösterelim.

A- Onun birinci, yanlışı veya kusuru, kendisinin "ne denli ilişki -relations causale- ve determinizm anlayışıdır."

"Üretim tarzı, sosyal siyasal ve hayatın spritüel processus'lerinin genel karakterini tayin eder.", gibi bir ifade, ne denli ilişkinin **antropomorphique** ve tek yanlı bir anlayışını önceden farz ve kabul ettirir: Neden, aktif bir şey olduğundan, kendi sonucunu, bir yanlı olarak tayin eder ve "yaratır", "üretir", Ortaçağın **cause efficens** ve netice ise atıl ve sebebe tamamiyle bağlıdır.

Günümüzde, bu anlayışı desteklemek oldukça güçtür. O, esasında metafizik olduğundan, büyük sayıda ilişkilere muhtelif olayların, özellikle sosyal alandaki muhtelif olayların ilşkilerine uygulanabilir değildir. Bu ilişkiler tek yanlı bir tabi olma da değildirler, fakat karşılıklı olarak birbirlerine tabidirler. Bu, çağdaş doğa bilimlerinin méthodologie'sinde, fonksiyonel münasebetler anlayışı bir "değişken" ile onun "Fonction"u arasındaki bir münasebet bir yanlı da olabilir veya iki yanlı olabilir. Tek yanlı nedenli yerine geçmiştir tek yanlı ve metafizik determinizm yerine takabül geçmiştir, yani bilgin, çağrışmış olan olayların yalnız fonsiyonel ilişlkiler ya da tekabül emsali ile göstermiş olan oldukça belli bir olasılık -ihtimaliyet- derecesi ile birbirine tabi (14) olduklarını tasdik eder.

Bu yerine koyma -ikame etme- sebep ve determinizm bahsinde bütün antropomorphique elemanlardan bizi serbest kılar ve tek yanlı ve iki yanlı ilişkiler incelemek olanağını bize verir.

Bu anlayış, her "**faktörü**" değişken gibi incelemek ve onun hangi ölçüde ve hangi olaylarla karşılıklı bağlantılı

olduğunu bulmak olanağını bize verir.

Bu anlayış çok büyük miktardaki hallerde keza bu fonksiyonel eşdeğerliliğin -işe karışmak- yani bir fonksiyonu değişken olarak almak ve onun fonksiyonlarını bulmak olanağını bize verir. Buna örnek, bir halde, "ekonomik bir faktör"ü, bir değişken olarak alabiliriz ve onun hangi ölçüde dinsel olaylarla tekabül halinde olduğunu inceleyebiliriz. Başka bir halde, dinsel olayları, değişken olarak alabiliriz ve onların "fonksiyonları"nı araştırmaya koyulabiliriz. Bunun gibi ekonomik olayların alanının fonksiyonlarını araştırmayı deneyebiliriz (15).

Sosyal olaylar alanında bizim tek yanlı tabi olma ilişkiler ile değil, fakat birbirine tabi olma ilişkileri ile ilgimiz vardır.

Tek yanlı neden ilişkisi anlayışının, bu olaylara uygulanması, bir sürü mantık yanlışlıklarına ve maddi hatalara götürür - I. cilddeki **Pareto** hakkındaki bahse bakınız.- Bu marxist teori ile doğru olarak varılan şeydir. Onun tek yanlı bir nedenli ilişki anlayışı, sosyal olarak birbirine bağlı olan olaylara uygulandığı vakit teorinin bazı mantıksal ve maddi hatalarının, marxist teorinin eleştirilmeleri ile marxist mezhepten olanlarda çelişik yorumlamaların, sonu gelmeyen çekişmelerin sebebidir. Bu, teorinin birçok kusurlarının kaynağıdır.

Problemi çok yakından inceleyelim.

Marks'ın teorisinin birinci fikri, ekonomik faktör, en önemli ve birinci faktördür ve başka bütün her şeyi - faktörleri- tayin eder.

Üstünlük -birincilik- iki şeyden biri:

* Bir neden zincirlemesinde bu faktör, birinci faktör olduğu ve başka bütün sosyal olayları tayin ettiği;

* Onun sosyal olayların tayininde, başka bütün faktörlerden çok büyük olduğu (diyelim ki, bunların etkisi de yalnız % 10 dur.) anlamını ifade eder (diyelim ki, onun etkisi % 90 dır.)

Birinci yorumlama, gördüğümüz gibi, tek yanlı ve geri dönülemez neden ilişkisi anlayışından başka birşey

değildir. İkinci yorumlama, fonksiyonel anlayış ile bağdaştırılabilir. Fakat ne yazık ki, ne **Marks** ve **Engels,** ne de onların öteki mezhepdaşlarından hiç biri sosyal olayların koşullandırılmalarında, muhtelif faktörlerin karşılaştırmalı etkililiğini ölçmek aracı göstermeyi denememişlerdir, ne de bu hususta muhtelif faktörlerin karşılaştırmalı etkililiğinin indices'lerini vermemişlerdir.

Tartışılmakta olan teorilerin kelime ve mantık bakımından anlamına göre, ekonomik faktörlerin üstünlüğü -önde gelirliği- birinci anlamda yorumlanmalıdır; yani ekonomik faktör birinci faktördür.

Çünkü, evvelce söylendiği gibi, neden zincirindeki bütün sosyal olayları tayin eder, yahut, çünkü o hareket ettirici olaydır.

Apaçıktır ki, bu anlayış kabul edilemez: Gerçekte coğrafi şartlar ve insana bağlı biyolojik dürtüler, zuhur etmişlerdir ve ekonomik faktörlerden daha fazla etki yaparlar. Zeka gibi, yahut dinsel fikirler ve hurafeler, yasak kuralları yahut örfler -moeurs-, ilkel sanat, ideal amaçlar denilebilen kutsal faaliyet, oyun v.s. en ilkel toplumda bulundukları bizce bilinmemektedir ve ekonomik şartlar gibi erkenden etki yapmaya başlarlar. Basit mide olarak primitif insan fikri, bugün hemen hemen desteklenemez ve savunulamaz. İnceden inceye yapılan bir sürü incelemeler bunun yanlışlığını göstermişlerdir (16). Bundan başka, insana bağlı olan dürtüler veya içgüdüler aralarla doğruluğu meydana çıkarılamayan yanlış bir nazari düşünceden başka br şey olmaması ihtimali vardır (17).

İnsanın ekonomik varlık olduğunu ve daima ekonomik hareket ettiğini ve klasik ekonomistlerin farz ve tahmin ettikleri gibi hatta iddia edemeyiz. Olgular bu iddiayı enerjik bir surette reddederler (18).

Bundan başka, **Espinas, Durkheim, P. Huvelin, Thurnwald, Malinowski, Hubert, Mauss** gibi bütün bir seri araştırıcılar, hatta iptidai -ilkel- aşamada üretim tekniği ve ekonomik hayatın bütünü, dinin, büyünün, bilimin başka çağdaş entellektüel olayların dü-

şüncesinden mutlak surette ayrılamadıklarını ve o olmaksızın anlaşılamaz olduklarını göstermişlerdir (19).

Çok gecikmiş aşamalar için, ekonominin din ile, büyü ile, rasyonalizm ile yahut gelenekcilik ile ekonominin şartlanması ve hatta modern kapitalizmin kendisinin bile dinsel kaynağı **Max Weber** tarafından aydınlatılmıştır (20).

İnsanın ekonomik bir varlık olduğunu ve daima ekonomik olarak hareket ederler biçimindeki bu iddiayı enerjik bir surette reddederler (21).

Bundan ötürü, eğer ekonomik faktör daima birinci hareket ettirici ise ve sosyal hayat alanındaki başka bütün değişmeler, ekonominin şartlarının değişmesine borçlu isler, ekonomik faktörün dynamisme'inin kendisini nasıl açıklayabiliriz?

Bu, onun mystique bir özelliği midir? sürekli hareket ettirici bir kuvvet midir; ya da kendi kendine hareket eden bir şey midir? ya da bu, başka faktörlere mi borçludur?

Madem ki ekonomik faktörün önde gelmesi - birinciliği- daima ilk hareket ettirici üzerine kurulmuştur, bu açıklanmalıdır. Bu faktörün kendi kendine hareket eden faktör olduğu hipotezi, mysticisme'in en berbat şekline eşdeğerdir ve o halde, bu hipotezde ekonomik faktör bir tür **Tanrı** oluyor.

Bu nedenle, bu hipotez reddedilmelidir. **Engels, Labriola** ve **Plekhanov** gibi marksistler birinci faktör üzerindeki karşıt etkisine kendilerini veriyorlar (22). Bu halde, teorinin hareket noktası ve ekonomik faktörün birinciliğinin temeli sakattır.

O halde, biz ekonomik faktörün karşısında, başka faktörlerin tek yanlı tabi olmasına değil, fakat ne hareket ettirici, ne **mobil** kalmayan karşılıklı tabi olma - interdépendance mutuelle-e malik olacaktık. Bununla, ekonomik faktörün üstünlüğü kaldırılmıştır. Bundan ötürü, teori kendi karakteristiklerini yitirir. Bütün başka faktörlerin ekonomik faktör üzerine olan ters etkisini kabul eden her marksist, kendi teorisini mantık ba-

kımından terkeder ve kendi iddialarını, ekonomik faktörün başka bazı faktörlerle tekabül halinde olduğunu, basit bir şekilde ilan ederek, fonksiyonel bir karşılıklı tabi olma anlayışına vardır (23).

Bu, tam ve doğru olmayan teorinin dayandırılmış olduğu neden anlayışı yanlarından birini ve bu anlayışın sonucu olarak ortaya çıkan bazı yanlışları gösterir. Sonunda, kuramın temsil ettiği özel bazı şeyler tahrip edilir.

B- Teorinin ikinci başlıca kusuru, ifadenin belirsizliği ve belli olmaması ekonomik faktörün sonuncu faktörüdür ve sosyal olayların en önemli sonuncu faktörüdür iddiasıdır:

Bilindiği gibi, bu bildiri iki tarzda yorumlanmıştır. Bazı marksist olan yazarlar ve marksist olmayan yazarlar, buna örnek: **Plekhanow** ve **Ellwood,** bütün tarihsel ve sosyal olayları, **Marx**'ın inandığı anlamda açıklamak için, ekonomik faktörün, başka bütün faktörleri hariç bırakacak -bir kenara itecek- şeklinde elvereceği anlamında yorumlamışlardır.

Bununla birlikte, başka bazı yazarlar, **Engels** bunlardan biridir. (Mesela **Selignan, Labriola, Marx** ve **Engels** yazılarının son devrinde) ekonomik faktörü, yalnız başına faktör olarak, onun yanında, az önemli olan başka faktörlerin bulunduğu anlamında yorumlamışdır (24).

Eğer biz bu yorumlamaların birincisini alırsak, o bizi bir sürü boş ve anlamsız beyanlara götürür. Eğer ikinci yorumlamayı alırsak, o, teorinin terkedilmesine eşdeğerdir. Birinci yorumlama, bir çeşit **tekçi anlayış**'dır. Burada sosyal hayatın bütününün ve tarihin bütün oluşlarının yalnız ekonomik faktör ile açıklanması için yapılmış bir girişimdir. Onun ümitsiz karakteri aşağıdaki düşünceler ile ispat edilmiştir (25).

Birincisi; Eğer sosyal hayatın bütünü, harp ve barış, fakirlik ve esirlik ve kurtuluş, ihtilal ve -gericilik-, aynı faktörün neticeleri iseler, bu, şu eşdeğeri verir:

A ve non A=F(E), yani en karşıt olaylar aynı sebebin

neticeleridirler. Bu eşdeğer, mantıksal bir anlamsızlıktır; O, bilimin başlıca prensibi ile çelişiktir; -neden (sebep=cause) ve sonuç tek şekilli ilişki- o, aynı nedenin en farklı ve en karşıt sonuçları olabileceğini kabul ediyor. Böyle bir öncü ile, hatta ayarlama anlayışı, yahut nedenli ya da fonksiyonel ilişki anlayışı tahrip edilmiştir.

Doğrusu, eğer A ve non A aynı bir E nedeninin neticeleri ise, her düzensizlik veya nedenli ilişki -relation causale- bulmak denemesi ümitsizdir. Öncül nedenin veya düzenliliğin inkarıdır. Bu tekçi faktör hakiki bir **concidenta oppositorum** -olayların bağdaştırılması- ve aynı kılınması oluyor. Bu, Ortaçağ iskolastiklerinin **Tanrı**'yı karakterize eden aynı türlü olan tarifi oluyor. Başka terimle, bu tekçi anlayış şu eşdeğere eşdeğerdir:

E Ekonomik faktör neden (cause)dır.	A ve non A B ve non B C ve non C D ve non D F ve non F >> >>.... N ve non N	yani davranışın bütün şekillerinin sebebidir. Bütün sosyal processus'lerin ve bütün tarihsel olayların nedenidir.

Hiçbir matematikçi, mantıkçı, ne de bilgin, hiçbir kanunu nedenli ilişki -relation causale- ne de uniformité formülü böyle bir öncül ile formülleyemeyecektir.

Bundan başka, eğer eşdeğerlikte E faktörü "**Bütün**"nün ve Tanrı'nın ya da alemin ya da "sosyal hayatın bütünü"nün üniversel bir şekilde yaygın olan anlayışına eşit bir anlayış anlamına geliyorsa, eşdeğerlik **tautologieque** olur. "Bütün ya da "Tanrı", "Bütün"ün ya da "Tanrı"nın nedeni'dir. "Sosyal hayatın bütünü", sosyal hayatın bütününün nedenidir. Bu **tautologique** olduğundan, akim veya kısırdır.

Eğer **tekelci faktör** ile E çok dar bir şey anlaşılıyorsa, hal budur. O vakit, tautologique yerine **pars, pro, toto** şeyin kısmi, şeyin bütününün sebebi olarak, daha fenasına malik oluruz; bir ekonomik faktör (bütün

sosyal hayatın kısmı), bütün sosyal hayatın nedeni gibi, bu tekrar şunu bildirmeye götürür: Bölüm'den bütün elde edilir; hiçbir şeyden bazı şey elde edilir."

Marx'ın önermesinin **tekci** yorumlanmasının mantıksal meyveleri böyledir (26).

Bu teşebbüsün maddi boşluğu veya faydasızlığı aşağıdaki düşünceden çıkıyor, hatta bizim alemimiz -univers- en basit dinamik olayını -fizik objelerinin hareketi çağdaş fizik mekaniği ile hiç olmazsa iki faktör ile, **atalet** -eylemsizlik- ve çekim ile açıklanabilir. Sosyal hayatın ve tarihin çok karmaşık dinamik açıklanmasını. tek bir faktörden istemek, budalalıktan başka bir şey anlamına gelmez. Bu teşebbüs ancak tautologieque'den başka bir şey vermeyecektir. Ekonomik materyalizm anlayışının bilimsel yetersizliğini göstermek için bundan önce söylenenler elverir. Bu iktidarsızlık veya acz, **Marx ve Engels**'in yazılarında, fikirlerinin ikinci yorumlanmasındaki pasajlarının sebebi idi.

***

Fakat ekonomik faktöre paralel olarak, başka faktörleri kabul eden bu ikinci yorumlama, teorinin pratikte terkedilmesidir. Bu ikinci yorumlama, **faktörlerin çokçu teorisi**'ne dönüyor ve birçok faktörlerin yanında, ekonomik faktörün, bir faktörden başka bir şey olmadığı anlamına geliyor. Bunu kabul etmek için Marksist olmak zorunluğu yoktur.

Bu **çokcu yorumlama** ile, ekonomik faktör **Marx** ve **Engels**'den yüzyıllarca önceden beri yüzlerce düşünür tarafından kabul edilmiş ve incelenmiştir.

Doğrudur ki, **Marx** ve **Engels** marksizmi, bu tekçi anlayışa geçerken şunu da sözlerine katıyorlar: Bu birçok faktörler arasında, **ekonomik faktör en önemlisidir.** "Birinci veya üstün faktördür."

Fakat hatta bu iddia, Marx ve Engels'den önce ve sonra marksist olmayan birçok yazarlar tarafından açıklanmıştır. Bundan ötürü, orijinalite iddia etmek için onların bunu ilave etmelerine hiçbir hak verilemez. Fazla olarak, bu ilave veya katma hiçbir mantıksal veya maddi

kanıt ile doğru olduğu ortaya konmamıştır.

Marx ve Engels, muhtelif faktörlerin önemini ve etkililiğini ölçmek için, bir metod vermeyi denemişlerdir; Ekonomik faktörün "birinciliği"nin müşiresini de vermemişlerdir; ne de kendi iddialarının mantıksal bakımdan doğru olduğunu göstermemişlerdir.

Marx ve Engels'in kuramının **çokcu** yorumlanması bu teorinin orjinalitesini de kaldırmaya elverir.

C- teorinin üçüncü kusuru, "ekonomik faktör", "Üretim kuvvetleri ve ilişkileri" ve "ekonomik temel" terimlerinin yeterince hariç bırakıcı ve spécifique olmalarıdır:

Marx'ın dinin belirsizliği -ambiguité- nedeniyle olacak ki, W. Sombart, K. Kautsky, A. Hausen (27) vb. gibi yorumcuları bu faktörü, bir teknikten başka türlü anlamamışlardır. Oysa ki, Engels, Masaryk, Seligman, Cunow vb. gibi başka bazıları da bu faktörün coğrafi çevre, tabii kaynaklar, çıkartma, transformation, transport, ticaret, dağılma mekanizması vb. anlamında genel üretim koşulları anlamına geldiğini anlamışlardır (28). Eğer biz bu birinci yorumlamayı kabul edersek, şu önermeye -hükme- sahip oluruz.

Teknik, birinci faktördür ve tarihin bütün mucizelerini teknik ile açıklayabiliriz. Teknik, toplumsal gerçeğin ancak bir bölümü olduğu gerçeğini gözönüne alarak, ondan önce olan şeyi mantıktan ya boş ve anlamsızdır (pars pro toto). Fazla olarak Teknik, toplumda oldukça bir miktardaki deneylerin topunu ve bilgiyi hatta idare ettiği gerçeği (29). **Marx** tarafından teknik ve bilimin farklılaşması, aynı şey olan şeyin ayrılması oluyor. (Bilim, tekniğin ve genel olarak bilimin mürekebi olarak ve sadece bilimden teşekkül etmiş teknik). eski mantıkçılar bu mantıksız girişimlere **quateuirnio terminorum** adını vermeye alışmışlardı.

Eğer biz ikinci ve çok geniş yorumlamayı kabul edersek, teorinin ve ekonomik faktör genel kavramının belirsiz karakterini arttrırız. Bu, içinde coğrafya koşulları, teknik bulunan bir çeşit çanta oluyor ve onun ar-

kasından, bilimin ve traffic'in, ticaretin, hukuk, ve siyasal kurumları kucaklayan dağılmanın bütün karmaşıklığı **neden -sebep=cause-** olarak veya değişgen olarak almak ve onun aracılığı ile bazı şeyleri açıklamayı denemek, bu ümitsiz bir girişimdir. Biz bilmediğimiz şeyle uğraştık, faktörün kompozisyonunun kendisine, doğrudan doğruya ve dolayısıyle giren olaylar üzerindeki eğilimlerini bulmayı deneyecektik.

Bu koşullar, bizim apaçık ve belli hiçbir tekabüle -corrélation- varmış olacağımıza ihtimal yoktur. Şu ihtimal vardır ki, Marx'ın mezhepdaşlarının çoğunun ve Marx'ın kendisinin yaptıkları gibi, biz en boş veya anlamsız tekabüller bulacaktık (30). Böyle olunca, anlamı ve muhtevası belli olmayan beyanlara ve formüllere dönüştürmüş olacağız ki, bunları bizim ne bulmamıza, ne de reddetmemize müsaade ederler. Kısır ve boş gevezesizlik bu metodun kaçınılamayan sonucudur.

D- Göstermiş olan **indeterminisme**'in bir neticesi, **Marx- Engels**'in faktörlerinin nedenli zincirlemesinin tam ve doğru anlamını veya onların bağlı olmasının zincirlenmesi de keza biraz belirsizdir.

Teknolojik olan bu zincirleme aşağıdaki şekildedir:

1- Üretimin tekniklerindeki değişmeler, aşağıdaki gelişmelere sebep olur;

2- Toplumun yapısında değişmeler "üretim ilişkiler"nde ve onlar da şunu tayin ederler:

3- Toplumun politik, sosyal ve entellektüel hayatındaki değişmeleri tayin ederler.

Ekonomik ikinci ve en geniş yorumlanmasında, zinzirlenme oldukça farklı bir şekil alır:

1- Üretimin ve değişimin genel koşullarındaki değişmeler şunları tayin ederler;

2- Toplumun sınıflarının kompozisyonundaki değişiklikleri, onlar da;

3- Sınıfların düşmanlığının değişmesini tayin eder, bunun sonucu;

4- Toplumun sosyal, politik ve entellektüel "üst-

yapısı"nın değiştirilmesidir.

Yaptığımız yorumlama ne olursa olsun, bu iki değimenin de göreli -relatif- bir değerden fazla bir şeyi olamaz., -birçok zincirlemelerden birinin değeri ve sosyal olayların mümkün bir çizgisi.

Bundan önce söylenenler de, sosyal ve tarihsel oluşları, süreçleri veya insanın davranışlarını işleyen kuvvetler arasında ekonomik faktör yalnız "aktif" veya "hareket ettirici (moteur)" olduğunu düşünmek için hiçbir nedenin var olmadığını gösterdim.

Keza şunu da gösterdim ki, "neden göstermeninsebep göstermenin- fonksiyonel anlayışı ve sosyal olayların kendi aralarında, birbirlerine bağlı -tabi- olması olgusu, hangi faktör olursa olsun, "değişgen" gibi- yalnız "teknik" değil, fakat "bilim=science", "din", "hukuk" ve başka birçokları - almamıza ve onların "fonction"larını veya her alanda, keza teknik alanda ve ekonomik olaylarda, etkilerini bulmayı denememize müsaade ederler.

Gördük ve daha da göreceğiz ki, bu girişimler yapılmıştır ve bunlar kısır girişimler değildirler. **Marx-Engels** kendi zincirlemelerinde, yalnız mümkün olan yalnız zincirlemeyi yaptıklarını iddia ettikleri oranda, onların iddiaları kabul edilemez. Bu iddiaya karşı, hukuk, din, yahut "entellektüel faktör", fonksiyon olarak alınan ekonomik faktör ile "hareket ettirici=moteur" olarak teklif edilen bir iddia konabilir. Biz nispi anlamda aldığımız ölçüde, "ekonomik faktör" ile "değişken" olarak, fakat onu **inhisarcı -exclusif-** olduğunu iddia etmeksizin, zincirleme kabul edilebilir ve onun başka olaylarla tekabülünün incelenmesinin neticeleri, onun değerini kararlaştıracaklardır.

Eğer inceleme, başka olaylarla karşılıklı bağlılığının varolduğunu ispat ederse, bağlılık üniversal ve sabittir ve emsali -coefficient- yüksektir. Bu, zincirlemenin bilimsel değerinin kanıtı olacaktı.

Eğer incelemenin sonuçları, karşıt iseler, bu karşılıklı bağlılığın bilimsel sosyoloji için değeri azdır. Ekonomik faktör ile başka sosyal olaylar arasında hangi öl-

çüde - oranda -corrélation- olduğunu ve onun değerini daha ileride göstereceğim. Ben burada sadece corrélationun tam ve doğru zincirlemeyi takip ettiği hakkındaki **Marx-Engels**'in bildirdiği şeyin çok aşırı olduğunu işaret edeceğim. Bu nokta üzerinde oldukça emin olunacaktır.

E- Marxist teorinin, başka karakteristikleri arasında, tarihsel determinizm anlayışının yanlış ve çelişik olduğunu saymalıdır. Bu anlayış, alınyazıcılık ile cüz'i iradenin yolsuz ve münasebetsiz bağdaştırılmasını temsil eder:

Okuyucu, **Marx**'ın yukarıda aldığımız uzun paragraflarını tekrar okusun. Biz bu yazılarda:

"İnsanların kendi aralarında oluşturdukları üretim münasebetleri zorunludurlar ve onların iradeleri dışındadır" sözlerini okuyoruz.

Üretim kuvvetleri insan denilen varlıklardan ve başka sosyal faktörlerden bağımsız olarak kendiliğinden gelişmişler gibi gösterilmişlerdir. Bütün insan tarihi süreci, "insan hareket eder ekonomik faktör onu yürütür" veya Bossuct yorumlamasına göre:

"İnsan hareket eder, Tanrı onu yürütür" gibi, hatta kapitalizmin tahribine ve sosyalizmin zaferine götürecek olan kaçınılamayan alınyazısı, ekonomik faktörün bu tamamiyle güçlü oyununun fikri üzerine kurulmuştur.

Deteminizmin bu kaderci yorumlanmasına, yalnız bilim bakımından çok itiraz edilebilir. Çünkü bilimsel determinizmin fatalisme ile hiçbir ortak yanı yoktur; bilimsel determinizm yanlız şunu der ki, ihtimaliyet teorisinin temeli üzerinde, felan filan olayların görünmesi, bağlantısı yada kaybolması, felan veya filan derecede olasıllıdır veya önemlidir ve fazla değildir. **"Kaçınılamaz",** zorunlu v.b. gibi bütün terimler, bilimde yoktur.

Marx ve **Engels** bu günaha, başka ikisini katıyorlar:

1) Sosyalizme doğru olan ahiret ilmi'ne ait - eschatologique- **"tarihsel"** eğilim ve yeryüzünün yarınki cenneti insan faktörlerinin **"kaçınılmaz"** oyunu ile garanti edilmiştir.

2) Sosyalist cennete ulaşılır ulaşılmaz, fatalizm mevcut olmayacaktır ve insanlık zorunluluk krallığından hürriyet krallığına sıçrayacaktır.

Bu mürekkepler fatalite, hürriyet ve ahiret bilimi ilişkisiz karışımı bütün marksist anlayışın eleştirilmesini lüzumsuz kılmıştır. Onun zayıflığı apaçıktır.

***

F) Nihayet, Marx-Engels'in çok eski olan sınıf kavgası üzerindeki teorisi, bir sürü eksiklerle, kusurla doludur.

"**Şimdiye kadar varolan bütün toplumların tarihi'ni, bir sınıf kavgası tarihi olduğu**"nu söylemenin sosyal sınıfların birlikte çalışması olmamış olduğu anlamını taşıdığı ölçüde, yanlış olduğu apaçıktır. Bu bir yanlıştır, çünkü sınıfların birlikte çalışması, sınıfların düşmanlığından hala daha üniverseldir.

İnsanlığın ilerlemesinin, yalnız sınıf kavgasına borçlu ve bunun dinamik faktör olduğu, anlamına geldiği ölçüde, dahi yanlıştır. Bir sürü araştırmalara göre, **Kropotikne**'nin "**yardımlaşma**" insanlığın ilerlemesinin sınıf kavgasına düşmanlığıkine borçlu olduğu sözü doğrudur.

Bu hususta **Tarde**'in göze batan işaretleri tam ve doğru görünüyor: "Tarihin başlangıcından beri, sınıflar, ordular durmaksızın mücadele edebilirlerdi; ve bununla birlikte, bu Geometri'yi, Mekaniği, yada Kimya'yı yaratamayacaklardı ve bunlar olmaksızın, doğayı kendine tabi kılmak, endüstriyi veya askerlik san'atını gerçekleştirmek, insan için mümkün olmayacaktı."

"Bütün bunlar, bu yıkıcı mücadelenin gürültüsünde, mümkün olmadığı ancak bazı düşünürlerin ve hakiki araştırıcıların kendi laboratuvarlarında ve bürolarında çalışmaları olgusu ile mümkün olmuştur."

Sadece ekonomik sınıf düşmanlığının mevcut olduğu anlamındaki **Marx'ın** teorisinin veya bunun en önemli gerçek olduğu iddiası, keza yanlıştır.

Sınıflarından düşmanlığından başka birçok şekilleri vardır - ethnique-, ulusal, dinsel ve politik mücadeleler gibi. Ekonomik sınıfların düşmanlığından tamamiyle

farklı olan bu düşmanlıklar çok önemlidirler.

Nihayet, yukardaki kusurlardan bağımsız olarak, **Marx- Engels**'in sınıf kavgaları ya da ekonomik sınıflar mücadelesi anlayışı, belirsiz ve çelişiktir.

Komünist bildirisinde, burada sınıftan kast, mesleki grup, koşul ya da düzen, lonca ve politik sınıflar içinde olmak üzere, bu sınıf terimini çok geniş anlamda kullanıyorlar.

Başka eserlerinde "**Filozofinin sefaleti ve sermaye**" adlı eserlerinde, bu sınıf terimini, dar anlamda kullanıyorlardı ve sosyal sınıfı mesleki gruptan, düzenden vb. ayırdediyorlardı.

Marx'ın "**Kapital**" adlı manuscript'inin üçüncü cildi, sosyal sınıfların analizi ile sona erer, fakat bu analizin sonu gelmemiştir. Bundan ötürü, **Marx** ve **Engels**'in eserlerinden, sosyal ya da ekonomik sınıflar hakkında hiçbir açık anlayış çıkaramıyoruz. Bu nedenle, onların sınıf kavgası hakkındaki teorileri, keza belli değildir. Kimi marksistler, sosyal sınıflar hakkında bir fikir vermeyi ve bir sınıflama yapmayı denemişlerdir.)K. Kautsky, Overberger, S. Solntzer, E. Bernstein, H. Cunow ve başkaları denemişlerdir.)

Bu denemelerden, sonuç olarak, sosyal sınıfın çelişik ve kabul edilemeyen bazı tanımları meydana gelmiştir. Muhtelif marksistlerin yapmış oldukları **Marx**'ın anlayışının yorumlanmaları bunlarda tamamiyle farklı bulunmuşlardır. Bundan ötürü, **Marx**'ın sosyal sınıf teorisi, ortada çok dolaşan "işçi=prolétariat", "bourgeoisie" vb. terimleri daima tarif edilmeye muhtaç kalmışlardır. Bunlar tam ve doğru anlamı bilinmeyen "hipothése"lerdir. Bundan önce sayılan nedenler dolayısıyle, **Marxist** teorinin bu bölümünün tamamiyle doyurucu olmadığını söylemek mümkündür.

***

G) **Marx**'ın teorisinin en çok değer verilebilen bölümü toplumsal-ekonomik çevrenin karşısında ideolojilerin tabi olmasının analizi bölümü; ve "objektif sosyal durum"un bireysel zihinlerde yansıdıklarını ve

düşünüldüklerini tasdik etmesi olabilir.

Bu fikir şu sözlerle anlatılıyor:

Bir birey hakkındaki fikir veya kanaatimiz, onun kendi kendine düşündüğü şey üzerine dayanmış olmadığı gibi, üretici kuvvetlerin ve üretim ilişkilerinin bu transformasyon devrinde onun asıl kendi bilincine toplumun bilinci ile hüküm veremiyoruz. Bu beyanda ve bunun gibi daha birçok beyanlarda, **Marx**'ın ve **Engels**'in sosyal olayların ideoloji yorumlanmasında "bizim sözlü tepkilerimiz"in sübjektif yorumlamalarımız, sadece aldatıcıdırlar ve onlar gerçeği tam olmayan bir tarzda yansıtmışlardır; insanın, grubun veya toplumun yalnız sözlü tepkilerinin -idélogie'lerin-temeli üzerine sosyal realiteyi koymuşlardır. Böylece, sosyal olayların veya bireyin tabiatını objektif olarak kavramanın imkansız olduğu söylenmiştir. Din ve inanç gibi birçok "ideolojik olaylar"ın hakiki fonksiyonu, sözlü olan ideolojilerin kendi kendilerinin söylediklerinden çok daha farklıdırlar. Bu beyanın esası tam ve doğrudur, fakat bir defa daha söyleyelim ki, bu **Marx** tarafından yapılan aşağıdaki beyanlarda adeti olan kendi aşırılığı ve belirsizliği ile ifade edilmiştir:

"İnsanlığın özvaroluşunu tayin eden, insanlığın bilinci - şuuru- değildir; tersine olarak, insanlığın sosyal mevcudiyeti -existence- kendi bilincini tayin eder."

Bundan başka, teori yeni olmaktan uzaktır. Teori, **Marx**'tan pek çok yüzyıl önce ifade edilmiş ve çok açıkça anlatılmıştır. Bundan ötürü, onun teorisinin hatta bu bölümünün de orjinal bir buluş olduğu iddia edilemez.

GENEL SONUÇLAR

Marx-Engels' in sosyolojik teorisi üzerinde söylenen şeyleri özetlemek için şunları sözlerimize katmak mümkündür:

1- Sırf bilimsel bakımdan, sağlam elemanlarını ilgilendiren hususta, onların teorilerinde hiç bir şey yok-

tur ki, kendilerinden önceki yazarlar tarafından söylenmemiş olsun.

2- Gerçekten, orjinal olan şey, bilimsel olmaktan uzaktır.

3- Teorinin tek değeri, **Marx**'ın devrinden önce ileri sürülmüş olan fikirleri, hissedilebilen güçlü ve aşırı bir şekilde genelleştirmesidir.

Bununla birlikte, gördüğümüz gibi, genel formüller karanlık ve belirsiz bir şekilde ifade edilmişlerdir ve tümevarımlı - inductif- ve deneysel incelemenin sonuçları olmaktan çok - spéculatif- ve dogmatik bir incelemenin neticeleridirler.

Bundan ötürü, sırf bilimsel bakımdan **Marx** ve **Engels**'i sosyal bilimlerin "**Darwin**"leri ve "**Galile**"leri gibi gözönüne almak için hiçbir sebep yoktur. Onların ve eserlerinin adlarının kazanmış oldukları büyük etki, yazılarının bilimsel değerine değil, fakat tamamiyle farklı olan ahvale borçludurlar (31). Eğer onlar, az sayıda verimli bilimsel incelemelere bir dürtü vermişlerse, aynı zamanda, çok sayıda yanlış hipotezleri ve ideolojileri ve **Marx** ve **Engels**'in "yazıları"nın "dinsel theologique" bir şekilde yorumlanması temeline dayanan çok büyük bir edebiyat kütlesini doğurmuşlardır. Bu, Kur'an'ın ve ulema'nın "İlahiyat- Thélogique" yorumlamalarına benzer. Bu edebiyat, pratik bakımdan, bilim alanı dışında kalır (32). Bütün hesaplar yapılınca, **Marx** ve **Engels,** sosyal düşünceyi kolaylaştırmaktan çok, onun ilerlemesine engel olmuşlardır.

Onların teorisi, günümüzde, göreceğimiz gibi, geçmişe karışmıştır.. Onların teorisinin bilimsel çizgileri, birçok ciddi ve deneysel incelemelerle, Classe üstü ve reddedilmiştir. Bu gün yalnız metafizikçi, **Marx** ve **Engels**'in anlayışlariyle uğraşabilecektir. Bilgin, onları ihmal edecek, ekonomik görünüş ile sosyal hayatın başka görünüşleri arasındaki karşılıklı bağlantıların tümevarımlı -inductif-ve deneysel incelemelerine geçecektir.

3. MUHTELİF EKONOMİK KOŞULLAR İLE BAŞKA TOPLUMSAL OLAYLAR ARASINDAKİ KARŞILIKLI BAĞLANTILAR ÜZERİNDEKİ ÇAĞDAŞ İNCELEMELER

ONLARIN GENEL KARAKTERİSTİKLERİ

Marksist teoriciler kendi üstadlarının "**vahy**"inin teolojik "exegénes'i ile uğraştıkları halde; birçok üstün saygılı düşünürler, **Marx**'ın sözlerinin eleştirilmesi ve reddedilmesi ile zamanlarını ve enerjilerini yitirmişlerdir; Birçok teorici, **Marx**'ın felan ve filan anlayışının ihtiva edebileceği anlam üzerinde kısır bilimsel ilişkilerle alay etmişlerdir, **Kant** ile **Marx** arasında ilişkiden veya bu kategorilerin mantıksal mı, tarihsel mi olduğu şeklinde vb. tartışılmıştır, bütün bunlar **Marx**'dan önce kendi gidişini izlediği birçok araştırıcılar, onun teorisini hesaba katmaksızın, muhtelif faktörler ile başka sosyal olaylar arasında karşılıklı bağlantılar üzerinde ciddi olarak bilimsel incelemelerle uğraşmışlardır. "Tarihin maddeci anlayışı"na veya başka faktörlerin düzende hiçbir önemi bulunmadığına önceden inanılmış hiçbir fikrine dikkat çevirmeksizin, nelerin - corrélations- olduklarını, hangi tekabülün kuvvetli olduğunu ve hangi olaylar arasındaki karşılıklı bağların rol oynadıklarını araştırmaya koyulmuşlardır.

1- **Birinci sonuç,** kazanılmış olan muhtelif ekonomik olaylar ile ekonomik olmayan olaylar arasındaki ilişki, çdk karmaşıktır. **Marx**'ın ve tarihin ekonomik yorumlanmasının tümdengelimli teorisini isteyen birçok yazarların sandıklarından pek çok karmaşıktır.

2- **İkinci sonuç,** muhtelif sosyal olaylar, muhtelif ekonomik koşullara son derece farklı derecelerde bağlıdırlar, her ne kadar bazı ekonomik olaylarla, ekonomik olmayan olaylar arasında karşılıklı bağlantı oldukça yüksek ise de, ekonomik olmayan başka bazı olaylarla, ekonomik olan olaylar arasında karşılıklı bağlantı hemen hemen sıfırdır.

3- **Üçüncü sonuç,** karşılıklı bağlılığın mükemmel olduğu hallerin hiçbirinin, doğru olup olmadığını kontrol edilmemiştir. Bu demektir ki, pratikte, "mahiyet"i çeşitliliği hareketi yahut değişmeyi sadece "ekonomik faktör" ile açıklanabilen, ekonomik olmayan karakterli sosyal olay yoktur.

4- **Dördüncü sonuç,** ekonomik olayların kendileri, başka olayların yalnız koşulları imiş gibi gözönüne alınmamalıdır, fakat onlar tarafından keza şartlanmış olduklarından, onların ilişkisi tek yanlı değil, fakat karşılıklı tabi olma ilişkisidir.

Bundan ötürü, biz ekonomik faktörleri "neden-sebep" olarak ve başka bütün olayları "sonuçlar-effets" olarak gözönüne alamayız. Bu, metod bakımından, ya da şartlanma "ekonomik faktör", ancak "bağımsız değişken" olarak alınabileceği, başka olaylar gibi alınabileceği demektir. O kadar çok haklı olarak bu başka olaylara "bağımsız değişkenler" gibi alınabilirler, oysa ki, ekonomik faktörler onların "fonksiyon"u gibi alınabilirler.

Bu incelemelerin sonuçları, kısaca böyledir. Günümüzde, çok sayıda bu türlü incelemelere sahip bulunuyoruz. Bunların mükemmel bir özetini bu kitapta vermek olanaksızdır. Keza aşağıdaki sahifelerde, bu incelemelerin ancak başlıca ve temsil edici iki tipini sayacağım.

4. EKONOMİK ŞARTLAR, ÖZELLİKLE ÜRETİMİN TEKNOLOJİSİ VE SOSYAL ORGANİZASYONUN ŞEKİLLERİ VE POLİTİK KURUMLAR

Bu alanda en önemli eserlerden biri **L. T. Hobhouse**'un - 1864'de doğmuştur.- **The Material Culture and Social Institutions of the Simpler Peoples;** adlı kitabı, G. C. Weeler'in ve M. Ginsberg'in ve **J. Mazzarella**'nın "Sosyal Tipler ve Hukuk" adlı kitabında özetlediği incelemelerdir (33).

Birinci incelemenin başlıca amacı, ekonomik şartlar

ile sosyal kurumlar arasında bir karşılıklı bağlantı bulunup bulunmadığı, eğer bir bağlantı varsa, onun tam ve doğru olanının ne olduğunu belli etmektir.

Hayatın güzel sanatlarda insanın doğa üzerinde yansıyan kontrolü olduğu kadar, "maddi kültür"ü yazarlar hareket noktası olarak almışlardır. Bu, marksist ekonomik faktöre tekabül eder; bununla birlikte, bu yazarlar bunu, marksist birinci neden olarak almamışlardır, fakat metodolojik "bağımsız değişken" olarak almışlardır.

Yazarlar, "bilginin genel seviyesinin iyi bir göstregesinin maddi kültür olduğunu söyleyerek, ve biz zihniyetin çok genel bir terimini kullanıyoruz" diyerek Marx'tan ayrılıyorlar.

Yazarlar "örnekler metodu" kullanmaktan kaçınacak tarzda, az ya da çok incelenmiş olan bütün kavimleri 400'den fazla maddi kültürlerine ya da üretim araçlarına ve aletlerine göre, yani kendilerine yiyecek tedarik etmek için kullandıkları metodlara göre, sınıflara ayırmışlardır.

Bu kavimlerin aşağıdaki sınıflandırılmasını veriyoruz.

Aşağı avcılar, yüksek avcılar, aşağı tarımcılar, yüksek tarımcılar, aşağı çobanlar, yüksek çobanlar, çok yüksek tarımcılar. Onlar, bundan sonra, bu maddi kültür biçimleri ile muhtelif sosyal kurumlar arasında karşılıklı bağlantılar araştırmışlardır. Onlar, bütün bu kavimlerin birer birer, inceleye inceleye karşılıklı bağlantıların kuvvet derecelerini yuvarlak bir şekilde ölçmeye yarayan, bir istatistik incelemesi yaparak, nicelikli tablolar ve diyagramlar şekli altında bunu başarmışlardır. Yazarlarca verilmiş olan birçok tablolar arasında alınmış olan aşağıdaki tablo, elde edilen sonuçlar hakkında bir fikir verebilir. Tablo gösteriyor ki, önce aynı maddi kültür şekli -ekonomik temel- hükümetin en farklı şekillerine bağlıdır. Ufki -yüzey- satırları okumalı. Bunun tersi de olabilir.

Aynı hükümet şekli, muhtelif ekonomik uygarlıklarda -dikey satırları okumalı- bulunur.

Bu demektir ki, "üretim kuvvetlerinin ve üretim ilişkilerinin karakteri" ile, belli bir politik "**üst yapı**" şekilleri

arasında sıkı bir karşılıklı bağlantı halindedirler veya politik kurumların, ekonomik faktörün bir fonksiyonundan başka bir şey olmadıklarını iddia etmek için hiçbir temel yoktur.

Öte yandan, tablo gösteriyor ki, bazı hükümet şekilleri, maddi kültürün belli bir aşamasında olan kavimlerde, başka kavimlerdekinden daha apaçıktır. Örneğin, zayıf hükümetlerin veya hiçbir hükümet olmayan hallerin yüzdesi "aşağı avcılar" için % 47'dir, "III. Tarımcı kavimler" için sıfırdır. Bu şunu telkin eder ki, "ekonomi" ile "hükümet" arasında oldukça bir karşılıklı bağlantı vardır, fakat bu karşılıklı bağlantı güçlü ya da dar olmaktan uzaktır.

MADDİ KÜLTÜR VE ADALET ŞEKİLLERİ

Her kavim sınıfında total sayıda adaletin dört şeklinin yüzdesi.

Kavimlerin sınıfları	Total yüzdesi	Özel intikam kanun yok	Politik müdahele ile özel intikam	Özel intikam elemanları ile politik müdahele	Düzgün sistem olarak halk adaleti
Aşağı avcılar	100	40	58	2	0
Yüksek avcılar	100	62	30	3	5
Doğal avcılar	100	17	11	61	11
Tarımcılar I	100	48	21	10	21
Çobanlar I	100	28	32	24	16
Tarımcılar II	100	35	18	23	24
Çobanlar II	100	19	19	13	48
Tarımcılar III	100	11	17	30	41

İdarenin zayıflığı veya yokluğu (oranı, %si) aşağı avcı kavimler için % 47 ve üçüncü kategori tarım kavimleri için ise sıfırdır.

Aşağı avcılardan III. Tarımcı kavimlere geçildiği vakit, aynı sonuçlar, hükümet şekillerinin evrimindeki "eğilimler"i gösteren verilmiş gerçeklerle aynı sonuç doğru bulunmuş ve pekleştirilmiştir.

Bu yazarlar tarafından verilmiş olan başka bütün tablolar ile pratikte aynı sonuçlar telkin edilmişlerdir. Adaletin şekilleri ile ilişikli olan bir şekil, kısaltılmış olarak böyledir. Baskı metodlarını ilgilendiren verilmiş gerçekler Tanrı'ya karşı yapılan saygısızlığın cezalandırılması, giderilmesi -telafisi- ceza ile tamir edilmesi vb. ve usul hukuku şekilleri, kanıt oran -yemin vb.- ilgilendiren verilmiş gerçekler çok komşudurlar.

Tablolar da keza benzerler. İffet veya dürüstlüğe, evlenmenin genel kontrolüne vb. evliliğin kamu tarafından kontrolünü ilgilendiren tablolar da keza benzerler. Bu tablolar, hükümete veya adalete ait olan tablolardan keza daha açıkça gösteriyorlar ki, ekonomik faktör ve evlenmenin ve ailenin şekilleri arasında az ya da çok kuvvetli ve inandırıcı hiçbir karşılıklı bağlantı mevcut değildir. Belli bir karşılıklı bağlantı mevcut imiş gibi görünüyor, fakat bu karşılıklı bağlantı çok zayıftır ve hemen hemen aile ve matrimoniale müesseselerin birçok çizgilerinde hemen hemen hissedilmemektedir.

MADDİ KÜLTÜR VE HARP

İncelenmiş olan 198 halden ancak dokuz halde "hiçbir harp" bulunmadı. Aşağı avcılarda dört hal vardı, yükseklerde iki hal ve aşağı tarımcı kavimlerde, iki hal vardı. Böylece, halkın kanaatinin tersine olarak, "teşkilatlı harp, daha çok endüstrinin ve genel olarak sosyal organizasyonun ilerlemesi ile gelişir."

Tablo gösteriyor ki, sırf ekonomik ihtiyaçların gücü, hatta nispeten primitif toplumlarda, büyük olduğu farz ve tahmin edilmiştir. Üretim metodları ile, muhtelif sos-

yal ve politik kurumların şekilleri arasında hiçbir dar karşılıklı bağlantı yoktur. Bu incelenmiş olan toplumların tamamiyle farklı ekonomik aşamalara ait olmaları gerçeğine rağmen. Burada belli bir karşılıklı bağlantı var görünüyor, fakat bu karşılıklı bağlantı eksik ve belirsizdir.

***

Mazzerella tarafından, ailenin, papazlar veya kilise heyetinin, taşınamayan mallara ait, miras hukuku, cezai başka kurumların şekilleri üzerinde yapılan gayretli incelemelerde elde edilmiş olan sonuçlar esas itibariyle aynıdırlar.

Matriarcal'ın çeşitlerinin ve çalkantılarının yayılma havasının en ince etüdünden sonra ve ailenin -nişanlı erkeğin nişanlı kızn ailesine girdiği- ailenin "ambilienne" şeklinin keza gayretli bir inelenmesinde sonra Mazzerella şu sonuca varıyor:

"Bu müesseseler, doğrudan doğğruya ekonomik nedenlere bağlı veya tabi değildirler... Çünkü bu müesseselere, ekonomik şartları tamamiyle farklı olan çok sayıdaki kavimlerde rastlanmaktadır." (34).

Eğer bir karşılıklı bağlantı varsa, o uzaktır ve son derece belirsizdir. Karşılıklı bağlantı şundan ibarettir: "Muhtar -özerk- sosyal grupların doğal ekonomik kaynaklardan faydalanması ve onların muhafazası için zorunlu çalışma güçlerinin bulunmaması -onlarda bu aile ve evlenme şekillerine rastlanır"

* Bu grupların erkek yetişkinlerinin yeter sayıda olmaması,

* Kullanılmaları ve muhafaza edilmeleri için büyük sayıda çalışmayı isteyen ve potansiyel olarak ve gerçek olarak sınırsız tabii kaynakların var olması (35).

* Aile şekillerinin -ve başka sosyal bir bütünün tabiiyeti- toplumun ekonomik şartları karşısında çok dolaylıdır.

* Eğer gerçek durum böyle ise, sosyal kuvvetlerin çok sayıda olduğu ve onların arasındaki ilişkilerin çok

karmaşık olduğu, çok karmaşık bir toplumda karşılıklı bağlantılar daha evvelki basit toplumlardakinden daha dar olabilir.

Olgular bu bekleyişe cevap veriyor gibi görünüyorlar. Daha kısaltmak için, durumu çok tam ve doğru ifade eden **Sombart**'ın beyanlarını söyleyeceğim. **Sombart,** inandırıcı bir tarzda gösteriyor ki, **Marx**'a karşı olarak, teknik -ya da üretim araç ve aletleri- sosyal ve ekonomik organizasyonların biçimlerini elle tutulur bir tarzda tayin etmemiştir

"Tarihin onu gösterdiği kadar, üretim tekniği ile toplumun belli başlı bir ekonomik sistemi arasında, dar ve zorunlu bir karşılıklı bağlantı yoktur... Çok defa en iyi ve önce mevcut bir teknik uygulanmamış kalır.

Öte yandan, bir cemiyetin kültürel durumu böyle olabilir ve bu çok defa evvelce varolan bir teknik, unutulur ve uygulanmaz olur, çünkü ya halkı çok gevşek, isteksiz ve kaygısızdır, ya da onu uygulayamaz.

Eğer belli bir tekniğe sahip olma, toplumun kültür kopleksi üzerinde, zorunlu bir etki yapması gerekiyorsa, ancak çok geç eskimiş köhneleşmiş olan üretim tekniğinde hiçbir teknik değişme olmaksızın, bütün bir kültürün çökmesi nasıl açıklanabilir? Bugün bizim yararlandığımız bazı icadlar, binlerce yıl önce Çinliler tarafından yapılmış idiler; bununla birlikte, bu icadlar Çinlileri, kendilerinin yorucu tarımını sistemlerini terk etmeye zorlamışlardır. Bundan ötürü, aynı tarzda, acaba teknik, bütün türlerini hangi tarzda tayin etmiştir?"

Kullanılan üretim tekniğinin karakteri ile sosyal organizasyonunun belli bir ekonomik sistemi arasında hiçbir karşılıklı bağlantı bulunmadığını buluyoruz.

Tamamiyle faklı üretim tekniği temeli üzerinde aynı ekonomik sistemin kullanıldığı birçok haler vardır; ve tamamiyle faklı olan ekonomik sistemlerde aynı tekniğin uygulandığı haller vardır. El çalışması tekniği ve makine çalışması tekniği temeli üzerinde ekonomik organizasyonun kapitalist bir sistemine malik idik, hala malikiz. Kapitalist ekonomi organizasyonunun başlıca

şekilleri, tamamiyle modern üretim tekniğinin sokulmasından sonra, esaslı çizgilerinde değişmez kalırlar; ve bunun tersi, Trienmal çiftlik sisteminde, serbest çiftlikler ekonomi sistemlerinde ve hür olmayan serfler sisteminde olduğu kadar uygulandı. Yüzyıllar boyunca, kapitalist sistem, aynı üretim tekniği ile, burada esirler ve orada özgür işçiler kullanıldı. Bütün bunlar, eğer cemiyetin ekonomik teşkilatı, yalnız üretim tekniğinin basit bir fonksiyonu olmuş olsaydı, mümkün olamayacaktı."

***

Ekonomik olmayan kültürel faktörlerin üretim tekniğine ve toplumun ekonomik organizasyonuna tabi olması üzerinde henüz az şey söylenmiştir, çünkü:

"Tamamiyle aynı cinsten olmayan kültür karmaşıklıkları, aynı ekonomik organizasyon altında mevcut olmuşlardır ve benzer kültür kompleksleri, aynı cinsten olmayan ekonomik sistemler altında mevcut olmuşlardır. Biz aynı kapitalizmi, küçük ve büyük devletlerde; cumhuriyetlerde ve mutlak monarşilerde; protestan memleketlerinde ve katolik memleketlerde görüyoruz.

Aynı kapitalist sistemde, katolik bilim ve "hurafesiz" bilim gibi, tamamiyle farklı ve güzel sanatların ve "bilimler" şekline; ve ahlaki, dinsel ve materyalist ideoloji akımlarına malikiz. Bunun karşıtı da doğrudur. Eflatun, Spinoza ve Hegel'in, ekonomik sisteme mensup oldukları ispat edilemez; faklı üç sisteme zorunlu olarak bağlı oldukları; veya bu sistemlerin bir fonksiyonundan başka bir şey olmadıkları ispat edilemez.

Bu sözler bundan önceki tablo ile ispat edilen şeyi iyice özetler. Bu, üretim tekniği ile ekonomik sistemler arasında hiçbir karşılıklı bağlantı mevcut olmadığı veya onların arasında ve ekonomik olmayan sosyal olaylar arasında hiç bir karşılıklı bağlantının mevcut bulunmadığı ve **Sombart**'ın da buna inanması demek değildir. Bu sadece şu anlama gelir ki, karşılıklı bağlantı uzaktır, az bellidir ve çok değişebilir.

"Tarihin ekonomik yorumlayıcıları"nın düşündükleri

corrélation, bazı olaylar hakkında, daima eksik kaldığından, bazı defa, başka olaylar hakkında, hemen hemen hissedilemez. Ya da sıfırdır.

Çıkarılan bu sonuç, pratik olarak, benim bildiğim kadar, başka bütün dikkatli incelemeler ile ve ekonomik olaylarla karmaşık sosyal olaylar arasındaki karşılıklı bağlantının gerçekten bilimseldir ve bütün dikkatli incelemeler ile doğruluğu kabul edilmiş ve pekleştirilmiştir.

Aşağıdaki açıklamalar tamamlayıcı temsil edici örnekler hizmetini görebilirler.

5. EKONOMİK KOŞULLAR VE TOPLUMUN ÇÖKMESİ VEYA İLERLEMESİ

Bir milletin yükselmesi ya da çökmesi ile sadece çeşitli ekonomik faktörler arasında, ya da bu faktörlerin üstün etkileri arasında bir karşılıklı bağlantı kurmaya çalışan birçok kuramlar vardır. Bu teorilerde, bir milletin çökmesi ya da yükselmesi anlayışı belirsiz olduğundan, bunları ispat etmek ya da reddetmek güçtür. Bu teoriler parmaklar arasında kayan ilkçağın susemenderi gibidirler. Bunların yazarları "çökme" ya da "yükselme" terimleri ile anladıkları şeyi çok açıkça tanımlamaya özenmişlerdir. Bu teoriler, bilimsel hipotezi olgunluğuna henüz ulaşamamışlardır, çok kısa bir şekilde tartışılabilirler. Bu, çökmenin ekonomik teorilerini inceleyişimin neden kısa olacağını açıklar.

***

İlkçağdan, ekonomik refahın bozukluğuna ve manevi bozukluğa ve kadınlaşmaya ve nihayet çökmeye götürdüğünü -Séneque, Polibe, G. Metellus, Diodore, Machiavel ve başkaları- öğreten bir teoriye sahip bulunuyoruz.

Keza ilkçağdan beri, fakirleşmenin ve fakirliğin, suçlar, hastalık, memnunsuzluk, isyan, anarşi ve çökme doğurduklarını bildiren sözlere sahip bulunuyoruz.

Bu teoriler, çeşitleri ile birçok defa alınıp ak-

tarılmışlardır ve bugün de alınıp aktarılmaktadırlar. Bu iki teorinin de, evrensel açıklamasını oldukça, yanlış olduğu apaçıktır.

Biz fakirlik devrinde husule gelen "çökmeler" biliriz, örneği, Batı Roma İmparatorluğu. Bununla birlikte, aynı Roma İmparatorluğu, geçmiş tarihinde birçok fakirlik devirleri geçirmiş idi ve çökmemişti. Mevcut olan milletlerin ve imparatorlukların çoğu, özellikle Çin'in, son derece fakir olduğu birçok devirlerini biliyordu ve çökmedi. Bu basit tümevarım, çökmeyi fakirlikle açıklamak isteyen teorinin yanlışlığını göstermeye elverir.

Öte yandan çökmeyi, refah ve ekonomik lüks ile açıklamak isteyen teori hakkında da aynı şey söylenebilir.

Şimdi çökme olaylarını ekonomik faktörlerle açıklamaya çalışan çok karmaşık teorilere geçelim. Örnek olarak, Brook Adams'ın, V. Simkhovitch'in ve kısmen R. A. Freeman'ın teorilerini alacağım

Brook Adams'ın teorileri The Law of Civilization and Decay'de ve The New Empire'de sunulmuşlardır. Brook Adams, genel bir teori vermemiştir, fakat biraz çelişik olan faklı bir teoriler serisi vermiştir. Bir yerde, "hakim" faktörün coğrafi faktör olduğunu (36) başka bir yerde, ırk faktörünün; bir başka yerde, ekonominin ya da kozmik enerjinin tekrar dağılımı (37) olduğunu söylüyor. Bununla birlikte, onun çökme teorisinin itilmiş - poussée- kısmı "çökmenin ekonomik yorumlanması" olarak vasıflandırdığı kısımdır. Bu işin gerçeği aşağıdadır.

"Kaçınılamayan yaşam kavgasında, insanlar mücadele için cihazlanmaya çabalarlar ve taş devrinin sonundan beri, hiçbir millet, nispeten ucuz bir metal rezervi olmaksızın, bunu başaramamıştır. Böylece, metallerin pozisyonu yer değiştirmenin yönünde etki yapmıştır."

Bu, pazarların yerini tayin etmiştir Pazarlar, özlere - aşiretlere- ayrılan yerleri ile, devletlerin ve imparatorlukların organizasyonuna götürmüşlerdir. Böylece, bir milletin refahı pazarlara ve bu pazarlara götüren

ya da getiren yollara bağlıdır. "Ticaret yolları değiştiği vakit, pazarlar hareket ederler; ve iktidar yer değiştirir."

Bu, harpları, ihtilalleri ve başka ayaklanmaları takip ettiğinden, hakim pazarları değişmiş olan milletin çökmesine ticaret ve zenginlik merkezleri olan yeni bir miletin yükselmesine götürür (38). Teorinin esası budur.

Toplayıcı bir "alt-teori" karmakarışıklaşır. Adams'a göre, iyice istidatlı ırklar günlük yaşam kavgasında bütün enerjilerini sarfetmezler, bu ırklar bir zenginlik şekli altında kendi artan kısımlarını biriktirirler. Bu zenginlik fetih ve ekonomik yarışma ile, cemaatan aktarılır.

Bundan şu çıkar ki, bazı cemaatlarda, artan enerji - zenginlik- üretici enerji üzerine aktarılacak bir kütle halinde birikir." O vakit, askeri şeflerin üstünlüğünün iş adamlarına geçmesi ile belirir; askerle ve entellektüeller kendileri üretmekten vazgeçerler ve onların hakim tasavvurları "tefeci" olurlar.

Bu noktaya varılınca, er ya da geç toplumun çökmesi kaçınılmaz olur.

Yazarın tarihsel yanlışlarını sayacak kadar burada yerimiz yoktur. Keza onun teorisinin geçerliliğini hatta kabul ederken bile, çökme olaylarını ve memleketin sosyal üstünlüğünün bir ötekine geçmesini ilgilendiren çok önemli yüzlerce olguyu açıklayamadığını göstermek için keza pek çok sahifeye ihtiyacımız olacaktı.

Bununla birlikte, o kadar uzağa gitmek zorunluğu yoktur. Teorinin tamam ve mükemmel olmayan karakterini göstermek için, ticaret yollarının değişmesini açıklayan nedenlerin ve bununla, pazarların ve hegemonya yerinin nedenlerinin neler olduklarını, insanın kendi kendisine sorması elverir.

B. Adams'ın teorisi soruya cevap vermiyor. Daha sonra biz, daha bazı ırkların artan kendi enerjilerini, zenginlik şekli altında biriktirmeye kabiliyetli olmalarına tanık ya da sebep olarak gösterilen sebeplerin neler olduklarını ve başka bazılarının bunu yapamamalarının neden ileri geldiklerini, kendi kendimize soruyoruz.

Bazı milletlerin askeri yarışma ile ve askeri fetih ile

başka milletlerin zenginliklerine el koymalar ve ticaret yollarını ve pazarları bununla güçlü imparatorlukların yerini değiştirebilmelerini tayin eden faktörler nelerdir?

B. Adams bunu kazanılmış bir olgu olarak gözönüne alıyor. Sorunu hata analiz etmeyi denemiyor. Bununla birlikte, onun dediği gibi, zenginliğin ve ticaret yollarının transferine, bir ırkın üstünlüğü, keskin görüşü ve kavrayışı ya da askeri üstünlüğü ile yardım etmek mümkün ise, bu pratikte ırk ve onun soydan gelen özellikleri ticaret yollarını ve pazarları, zenginliğin transferinin yönünü tayin ederler. Başka terimle, üstün olan veya ağır basan faktör, ticaret yolları ve pazarlar faktörü değil, ırk faktörüdür.

Bu, fazla olarak bir milletin çökmesi, ne ticaret yolları, ne zenginliğin değişme yönü, kesin olmaıkları anlamını ifade eder. (Yazara göre), onlar, yetenekli bir ırk tarafından değiştirilebilirler; fakat bu etkiyi yapan ırk faktörü, onun öğrenimi ekipleşmesi ve onların doğal kaynakları vb.dir.

Kısaca, teori kendi kendine karşı dönüyor. Bundan başka Çin'e ve Hindistan'a doğru giden ticaret yolları, binlerce yıldan beri mevcut oldukları, bu yolların birçok defa değiştikleri halde ve bununla birlikte, bu memleketler çökmemişler ise, hala mevcut olduklarını söylemek zorunluğu yoktur. Teorinin yanlışlığını göstermek için bu işaretler yetişir. Teoride bir gerçek payı vardır, fakat yalnız bir pay (39).

Şimdi, birçok Alman yazarları tarafından ileri sürülen ve Profesör V. Simkhowitch tarafından Roma'nın düşmesi adındaki teorisinde yeniden ele alınan ilgi çekici bir çökme teorisine geçelim (40).

Doğrusunu söylemek gerekirse, çökmenin ekonomik yorumlanmasının teorisi tam ve doğru olarak söylenmemiştir. Bu, daha çok, coğrafi-ekonomik teoridir, çünkü Simkhowitch'in çökme faktörü, toprağın tükenmesi, bir yandan phisicio- chimicio-comique kuvvetlerin sonucudur. Öte yandan, toprağın ekonomik işletilmesinin sonucudur.

Teorinin esası basit ve açıktır. Teori, ne ahlak bozukluğunun ne lutifundia'nın, ne harpların, ne ırkça tükenmenin, ne de başka hiçbir faktörün, Roma'nın çökmesinde birinci faktör olmadığını iddia ediyor. Bunların hepsi vardı. Onlar daha çok derin bir nedenin, Roma İmparatorluğu'nun toprağının tükenmesi ikinci neticeleri idiler.

Yazara göre, inceden inceye çizilen onun artan kısırlığı, Roma'da çok yoğun bir tarımdan, az yoğun bir tarıma geçişi, küçük boyutlu çiftliklerden büyüklerine geçiş; ve lutifundialara geçişi tayin etti.

Toprağın tükenmesi tarımın çökmesinin sebebi oldu, arazinin köylüler tarafından çölleştirilmesinin, zenginliğin merkezleşmesinin artan bir ekonomik organizasyon bozulmasının, nüfus azalmasının, ahlak bozukluğunun sebebi olduğu ve sonunda, çökmenin sebebi oldu. Yazar, kendi teorisini özetlerken şu sonuca varıyor:

"Bütün bu incelemenin gösterdiği şey, havadaki oksijen eksikliği insan denilen varlıkların en kuvetlisini ölüme mahkum etmesi gibi, toprağın artan bir şekilde tükenmesi de, Roma'yı mahkum etmek için tamamiyle elvermişti.

Onun moral ya da immoral karakteri, kuvveti ya da zayıflığı, onun dehası -génie- ya da entellektüel kusurları, onun ölümünü hazırlayan haller üzerine etki etmemişlerdi.

Onun, eğer oksijeni olmuş olsaydı, yaşayabilirdi; O öldü, çünkü buna malik değildi. Fakat hatırlamalıdır ki, eğer oksijenin mevcut olması, hayatı açıklamıyorsa, onun bulunmaması, ölümü açıklamaya yetişir (41).

Bu gösteriyor ki, yazarın doğru bulduğu şey, Roma'nın çökmesinin farklı faktörleri arasında, toprağın tükenmesini gözönüne almalıdır, şeklindeki basit bir fikirden ibaret değildir; fakat bu tükenme, bu çökmeyi tayin etmek için derin ve kendi başına yeterli faktör olduğu iddiasından ibarettir. -bu, neticeleri, gerek Roma'nın moral karakteri ile, gerek onun dehası -génieveya entellektüel kusurları ile, gerek başka her şey ile bir

yana itilemeyen faktördür;

Bu yorumlama Simkhowitch'in teorisini, tekçi, veya çok yukarıda sözü geçen "tek yanlı cautisation" teorilerin bir tipi yapıyor. Her ne kadar hatta Roma tarihçileri tarafından inkar edilmiş (42) ise de, biz Simkhowitch'in faktörünün, Roma'nın bütünlüğünün bozulmasında kendi rolünü oynadığı hakkında kendisine hak verebiliriz.

Bununla birlikte, bu imtiyaz hakkına -veya tavizerağmen, bu bütünlüğün bozulmasının sebebi olarak "hariç bırakıcılığı - exclusivité- ya da üstünlük ya da birincilik iddiasını reddetmeliyiz.

1) Bir sürü tarihsel olgular gösteriyorlar ki, toprağın tükenmesi, zorunlu olarak çökmeye götürmez.

M. Ping-Hualee göstermiştir ki, Çin'de, uzun tarihi ve nüfusun artması açısından bakılınca, toprağın tükenmesi birçok kez husule gelmiştir ve bununla birlikte, Çin hala mevcuttur. Tükenme devirlerinden sonra, onun halkının faaliyeti sayesinde, toprak yeniden bereketli hale getirilmiştir ve toprağın sürekli verimsizliğinin tehlikeli neticeleri önlenmiştir (43). Bu gösteriyor ki, toprağın tükenmesinin sonuçları önlenebilir ve zorunlu olarak çökmeye götürmezler.

2) Biliyoruz ki, toprağın gittikçe artan verimsizliği süreci, eğer buna karşılık olacak önlemler alınmış olursa ve özellikle toprağı verimli kılacak önlemler alınmış olursa, durdurulabilir.

Bu demektir ki, çökme, önlenemeyen bir şey olarak hiçbir suretle düşünülmemelidir. Ve "nüfusun dehası, morali, kuvveti va başka kaliteleri" ona etki yapabilir ve onu önleyebilir. Bu demektir ki, hatta toprağın tükenmesi herşeyden bağımsız bir sebep değildir. Fakat başka birçok kuvvetlerin sosyal, biyolojik ve mantal kuvvetler kadar **cosmique** kuvvetlerin bir sonucudur. Bunun süreti ve yoğunluğu nüfusun sayısı ile ve yoğunluğu ile, iklim etkileri ile ve kozmik etkiler ile, nüfusun tarım tekniği ile, onun dehası ile veya onun ahmaklığı ile, barış veya harp ile vb. bütünlüğün bozulması

tayin edilmiştir.

Bu apaçık nedenler, onu, çökmenin bağımsız nedeni gibi, üstün ve kafi sebebi gibi kabul etmemize müsaade etmezler. Esasen, yazarın kuramı doğru olsaydı, yaşayan milletlerin hatta nasıl yaşadıklarını, Roma arazisinin, geniş nüfus yığınlarını taşımakta nasıl devam ettiğini, insan kendi kendine sorar.

Eğer Roma toprağının tükenmesi ilerlemiş ve kaçınılmaz idi ise, orada gittikçe azalan sosyal grupların varlığını mümkün kılmasını devam ettirmesi gerekirdi.

Eğer tükenme, şu veya bu tarzda belli bir devirde durdurulmuş ise, onun ve kaçınılmaz olmadığını gösterir. Birçok Avrupa memleketleri birçok defa fazla **iskan** edilmişlerdir ve onlar birçok defa kıtlık ve açlık çekmişlerdir (44). Toprağın tükenmesinin niçin bu memleketlerde husule gelmediğini; veya husule gelmişse, niçin onların sonuncu çökmesine sebep olmadığını, insan kendi kendisine sorar.

Sonunda, yazarın oksijen eksikliği, ölümün korkutucu sebebi olarak yaklaştırması da, keza çok yanlıştır ve oksijen eksikliğinin yeter bir ölüm sebebi olduğu doğrudur, fakat ölüm, keza besin, su, mesken bulunmamasından da ve zehir, hastalık bulaşması, bir kurşun ve başka yüzlerce faktörlerden de olabilir. Hepsi yeter ölüm sebebi olabilir.

Aynı tarzda, bir sosyal grubun çökmesinin sebebi, askeri imha ile de olabilir. Açlık ile ölüm, nüfusun soysuzlaşması ile de olabilir. Ağır ve uzamış grev, büyük ahlak bozukluğu, nüfus... taşkın, jeolojik felaket vb. olabilir.

Ölümün bu sebeplerden biri tarafından vukubulduğunu ileri süren basit teorik olanak -imkan- bizi bunlardan birini kabul etmemize ve "işte sebep" dememize müsaade etmez. Fiilen mevcut olmuş olan mümkün yüz sebepten hangisinin ve onun niçin bertaraf edilemeyeceğini ve giderilemeyeceğini kesin olarak bilmeliyiz.

Simkhowitch'in Roma'da gösterdiği sebebin

Roma'da mevcut olduğunu kabul ederken, mümkün olan başka sebepler, harp ve barbarların istilası, anarşi, nüfusun ırk bakımından transformasyonu, ahlak bozukluğu, ıssız bırakma, ekonomik organizasyon bozukluğu vb. keza mevcut olduklarını da kabul etmek çok doğrudur. Bu nedenle yazarın mantığının takip ettiği her şey, bu olgulardan her birinin sebep olmuş olduğunu, o kadar çok haklı olarak, iddia edebilirdi. Eğer biz buna, Roma'nın düşmesinin, birçok faktörlerin (45) yarışmasının sonucu olduğunu, Simkhowitch'in teorisinin uygun olmayan veya tam ve doğru olmayan karakteri apaçık olur.

Roma'da toprağın tükenmesinin kesin olmamasından başka, teori, kendi faktörünün hariç bırakıcılığı -tekelciliğin- ve üstünlüğü veya birinciliğinin -birinci faktör sayılması istenmesi, Roma'nın düşmesinin, inhisarcı -exclusive- olan başka yetmiş yedi teoriden hemen hemen daha iyi, daha değerli değildir.

Genel bir tarzda, bir imparatorluğun çökmesi kadar karmaşık bir olayın tek bir faktör ile açıklanabilmesi ihtimali yoktur (46). Bu türlü olan her teori, yanlış olmaya veya eğer seçilmiş faktör çok geniş ise, çok belirsiz olmaya mahkumdur ve "her şey her şeyin sebebidir" sözünden daha fazla bir anlam ifade etmemektedir.

***

"Machinisme"in veya "üretimin makine tekniği"nin özellikle çağdaş makine faktörünün, insan denilen varlıklar ve sosyal hayat üzerindeki olumsuz etkileri hakkındaki **R. Austin Freeman**'ın yapmış olduğu inceleme tamamiyle farklıdır. Bu etüd, incelenmiş olan faktörü, birinci sebep olarak almıyor, fakat tersine olarak, makine faktörünün kendisinin başka faktörler ile yaratılmış ve tayin edilmiş olduğunu gösteriyor.

Teori, çökme olaylarının evrensel bir açıklamasını vermeyi iddia etmiyor; "Machinisme"in görülmüş olan neticelerini de, kaçınılmaz olduklarını da iddia etmiyor O, sadece machinisme veya "makina endüstrisi" faktörünün verilmiş değişken alıyor ve onun başlıca so-

nuçlarını tekrar çizmeye çalışıyor:

* Birincisi, machinisme veya hatta mekanik endüstri üzerine;

* İkincisi, insani çevre üzerine;

* Üçüncüsü, insan üzerine kollektif olarak;

* Dördüncüsü, insan üzerine, bireysel olarak.

Bu, **Freedman**'ın iddiaları ılımlı ve problemi ortaya koyuş tarzının dürüst olduğunu gösteriyor. Onun çıkardığı sonuçlar modern makine tekniğinin pek çok sayıdaki olumsuz neticeleri topladığından ve bir esas, bana öyle geliyor ki, oldukça tam ve doğrudurlar, bu neticeleri, kabul edilebilen sosyolojik teklifler olarak sayılmaya layıktırlar. Bunlar, yazarın kendi sözlerine göre, kısaltılmış bir şekilde aşağıdadırlar:

I- Machinisme'in kendi kendisi üzerindeki tepkileri üç yönde görünürler:

a) Machinisme'in başka machinisme'leri doğurması eğiliminde;

b) Enerji doğrucu machinisme'in, enerji tüketici makinaları doğurması eğiliminde, alet-makinaları ve üretim makinaları;

c) Her iki tip makinaların had bir automation yönünde gelişmesi eğiliminde, insan faktörünün tekabül eden elimine edilme eğiliminde.

II-A. İnsanın doğal çevresi üzerine, machinisme :

1) Kendi etkisine tabi olan bölgelerin genel yıpratılmasına sebep olarak,

2) Büyük endüstri şehirleri yaratarak, makinanın ihtiyaçlarına adapte olmuş, fakat orada yaşamaya mahkum kalmış insan denilen varlıkların birçok ihtiyaçlarına adapte olmamış olan büyük şehirler yaratarak;

3) Dev gibi tüketici gerektiren, doğal kaynakların yağma edilmesini gerektiren, bunların neticesinde, dünyanın yararlanılabilen zenginliklerinin hissedilebilen azalması ve geriye nispeten uygun olmayan bir durum hazırlamıştır.

Bu tiplerin genel eğilimi, insanın oturmasına yarayacak olan dünyanın istidadını azaltmak, yani uygun bir çevreyi uygun olmayan çevre şekline sokmaktır.

B- İkinci derecedeki çevre üzerine, tepkiler mekanizasyonu ile:

1) Mekanın kısaltılması ve mesafenin etkilerinin azalması. O, mahallerin görünüşünün artan bir şekildeki tek şekilliği ve yerel karakteristiklerin kaldırılması neticesine eğilim gösterir; ve bu yeknesaklık doğal ürünlere yayılır. Ulaşım kolaylığı locomotion vasıtalarının daima artan bir merkezleştirilmesini ve bu vasıtalara bireylerin hakim olması kaybını, onların sahip olmalarının güvensizliğini ve onların kullanılmasının zorunlu karakterini birlikte getirmeye eğilim gösterir.

2) Makine el hünerlerinin insanın yerini almaya eğilim gösterir. Üretim ajanı olarak imalatın -üretimin- merkezleşmesine götürür ve bunun sonucu olarak yerel küçük endüstrilerin sönmesi ile; basit ve ucuz araçların yerine, karmaşık ve pahalı olan üretim araçlarının geçmesine götürür. Machinisme, endüstri mamulleri hususunda, üretilen şeylerin nicelik olarak artmasına ve onların fiyatlarının azalması, bu objelerin ilkel madde kalitesi bakımından düşmesi, elişinin, müddetin ve güzelliğin azalması eğilimini gösterir. Ürünlerin bireysel ya da sadece insani ihtiyaçlara uygulanmasının azalması; tekrar, yeknesaklık -biteviyelik-ve objelerin ilgi ve karakterinin eksikliği. Böylece, bu bakımlardan tepkiler çokluk, uygunsuzdurlar.

***

III- Kollektif olarak insan üzerine tepkileri:

a) İşçi sınıfının nispeten yetişmiş bir tip kalifiye işçiler tarafından doğrudan doğruya transformasyonu, net bir şekilde iyi ve kendi şartlarından net bir şekilde tatmin edilmiş somut büyük bir bölümü itibariyle karşılaştırılınca, çaresi bulunamayacak kadar uygunsuz şartlarda yaşayan ve memnun olmayan nispeten aşağı bir tipten kalifiye olmamış işçilerden teşekkül etmiş olan somut bir teşekkülde:

b) Bundan ötürü, büyük organizasyonun yaratılması, üyesi kendi çıkarlarının, cemaatın kalan üyelerinin çıkarlariyle düşmanca olduğunu idrak eden ve politik faaliyetini topluma aykırı karakterli olan;

c) Uluslararası bir hareketin görünmesi var olan düzeni ihtilalci metodlar ile tahrip etme açık amacı olan sendikacılık.

d) Bireysel sanatkarın -artisan- ya da kalifiye küçük işçi gruplarının girişiminin mali bir operateur'e manufacturier transferi, onun kontrolü altında otomatik makinelere ve kalifiye olmayan birçok işçilerden meydana gelmiş olan bir grubuna transferi;

e) Sosyal düzenin müzmin -cronique- bozulması ve ekonomik karar kılması -istikrarı-.

f) Topluma aykırı organizasyonların teşekkülü, stokları ve ürünlerin fiyatlarını kontrol etmek amacını güden anlaşmalar, cartels'ler, trusts'ler vb.;

g) Nispeten sınırlı sayıdaki insanlar ile pek çok büyük servetler toplanması ve biriktirilmesi ve bunun sayesinde, insanlar üzerinde büyük bir kontrol gücüne sahip olunması;

h) Üretici olmayan bir sınıfa, üretici sınıftan bir halkın büyük kütleler transferi.

***

IV. Bireysel olarak insan üzerine tepkileri:

a) Sanatkarın kaybolması ve onun yerine, makinenin geçmesi ve manevra (kalifiye olmayan işçiler).

b) Bireyin karakter değiştirmesi; maharet ve araç noksanı bir kendine güven eksikliğini doğurur. Kendi faaliyetinin ve kişisel görevlerinin vatandaş olarak devlet tarafından yüklenildiğini kabul eder ve hatta arzu eder.

c) Sanatkarın -artisan- çeşitli, ilginç, hoşa giden işin değişiminden husule gelen latif mantal hallerin genel azalması. İmalathane işçisinin, hoşa gitmeyen, monoton, sıkıntılı çalışmalarına karşı.

d) İmalathane işçisinin fena şartlarına bir endüstri kartiyesinde oturma ile, imalathanede geçmiş olan

zaman, özgürlük kaybı ve sıkı bir disipline esir olmaya karşıt olarak, sanatkarın nispeten iyi ve insanca olan yaşam koşullarının değiştirilmesi.

e) İşçinin sosyal düzeyinin düşmesi ve kendisi için şans eşitliğinin kaybı;

f) İnce zevkin ve mükemmel estetik güzel sanatların yerine, zevkin ve estetik değerlerin düşmesi ve (atonie esthétique)in ve zevkin düzeyinin düşmesi;

g) Bireyin yapıcı durumundan, pasif seyirci veya dinleyici durumuna transferinden husule gelen kültür kaybı;

h) Böylece, locomotion'un artan mekanizasyonunun bir neticesi olarak

-Sosyal hareketlilik-Sabit bir nüfusun -halkın- oturduğu bölgelerde mümkün olan mükemmel sosyal dengelerin kaybı"na düşeriz.

i) Desteklenen -aynı merkezde toplanmış- olan çabanın indirilmesi;

j) Boş zamanların indirilmesi ve gezide harcanan zamanın miktarının artması;

k) Başı boş gezen ve dolaşan insanın artması ve objesiz gayretin ve tahrikin artması;

l) Gezi ilgisinin azalması ve merak yokluğu. Uzak bölgelere ve onların halklarına bakış ilgisinin azalması.

Böylece machinisme'in tepkileri, bütünüyle, insana uygun olmamışlardır (47).

Ben **Freeman**'ın kitabından uzun bir parça aldım, çünkü o, bu kuru kısaltmada, toplumun çökmesine götüren mekanik üretim tekniğinin muhtelif sonuçlarını, ola ki, başkalarının yaptığından çok tam bir tarzda gösteriyor. Her ne kadar sonuçların listesi oldukça taraf tutucu ise de, çünkü bu liste, incelenmiş olan faktörün birçok iyilik isteyen etkisini saymıyor, onun mekanik bir endüstrinin "fenalıklarını sayması tam ve doğru görünüyor. Ve bundan ötürü değerlidir. Mekanik endüstri, bir faktör gibi gözönüne alınmıştır; benim Freeman'ın eserini bu kesimde saymamın sebebi budur. Onun ese-

rinin bu bölümü, üretim araçları ve aletleri ile sosyal çökmenin karmaşık olayları arasında tanık olarak alınan karşılıklı bağlantının bir örneğidir.

***

6. SOSYOLOJİDE EKONOMİST OKUL

GENEL SONUÇLAR

1) Bundan önce söylenenler, bu okulun eski olduğunu gösteriyor.

2) Okul, sosyal bilimlerde en önemlilerden biridir.

3) **Marx** ve **Engels,** hiçbir surette bu okulun kurucuları olarak gözönüne alınamazlar. Onlar, bu okulu başka yüzlerce araştırıcının getirdiklerinden fazla bir şey katmamışlardır.

4) Çok sayıdaki araştırıcıların incelemeleri ekonomik denilen koşulların birçok ve çeşitli olaylarla tekabül halinde olduklarını göstermişlerdir. Bu nedenle onlar, sosyal olayların yorumlanmasında ve analizinde ihmal edilemezler.

5) Birçok alanlarda, sosyal bilim yalnız belli bir sosyal olay ile belli bir ekonomik koşul arasında bir karşılıklı bağlantının var olup olmadığını söylemekle kalmaz, fakat hatta bunun derecesini ve kat sayısını da söyleyebilir.

6) Bu katsayıları ekonomik faktör ile mükemmelen karşılıklı bağlantı halinde olabilen sosyal olayın hemen hemen mevcut olmadığını gösterirler. Bazıları, tamamiyle elle tutulabilen bir karşılıklı bağlılıktadırlar, diğerleri, yalnız hafif ve başka bazıları hissedilebilen hiçbir tekabül göstermezler.

Bu demektir ki, ekonomik faktörü tamamiyle güçlü, birinci veya sonuncu faktör veya hatta biricik "hareket ettirici- moteur" olarak almak, oysa ki, bütün diğerlerinin "tabiler" olarak almak, hiçbir suretle mümkün değildir.

7) Sosyal olayların kendi aralarında birbirlerine tabi olduklarını ve tek yanlı bir tabi olma göstermediklerini

gözönüne alırsak, bu netice, keza daha doğru olur.

Bu sebeple, ekonomik faktörün corrélation'lar karakteri ile ispat edilmiş olan kendi başına yetersizliği, onu kendi başına bir "fonction" olarak alırsak ve bundan önceki incelemelerde "basit fonksiyonlar" olarak alınmış olan başka faktörler karşısında onun tabi oluşunu gösterirsek, onun yetersizliği keza çok büyük olur.

Mantık ve olgu bakımından, çok haklı olan başka sosyoloji okulları, ekonomistlerin onlara yaptıkları tarzda hareket etmişlerdir.

8) Buraya kadar gösterilen sebepler, birinci ve ikinci faktör üzerindeki kısır ve verimsiz tartışma ve hangilerinin hareket ettirici ve mobiller oldukları, hangilerinin nedenler ve sonuçlar oldukları, hangilerinin en az veya en çok önemli oldukları vb. hakkındaki kısır ve verimsiz tartışmanın terkedilmesini gerektirir.

9) Bundan önce söylenenler gösteriyor ki, günümüzde bu alanda sosyologların işinin, belirsiz, iki anlamlı ve spekülatif genellemeler üretmekten ibaret olmadığını, genel olarak, biraz tayin edilmiş olmayan, belirsiz bir ekonomik faktör üzerinde "metafizik derin düşüncelerden ibaret olmadığını ve her şeyi açıklayan taraf tutan sansasyonel hipotezler yaratmaktan ibaret olmadığını, fakat olgu iyice tanımlanmış veya iyice belli bir ekonomik şart ile iyice belli edilmiş bir sosyal olay arasında elle tutulabilen bir karşılıklı bağlantının varolduğunun ya da mevcut olmadığının kantite olarak ve inceden inceye, tümevarımlı -inductif- bir olgu incelemesinden ibarettir; ve eğer karşılıklı bağlantı mevcut ise, tekabülün derecesinin, evrenselliğinin onun karakterinin ve çeşitlerinin incelenmesinden ibarettir.

Bu türlü inceleme, hiçbir radikal ve spekülatif genellemenin yapılamayacağı sonucunu çıkarmak işi-sosyoloji bilimine düşer. Bu incelemeler yeterince miktar olarak biriktikleri vakit bu ve yalnız bu, geniş genellemeler yapacak dar sonuçlara bizi yükseltebilecektir.

10) Bundan önce söylenenler çağdaş sosyolojinin çoktan bu yola girmiş olduğunu gösteriyor.

Psikolojizm okulu ile sosyolojizm okulu arasındaki sınırın oldukça belirsiz olduğu evvelce söylendi. Bu sınır, Amerika'da Cumhuriyetçi Parti ile Demokrat Parti arasındaki farkı hatırlatıyor. Bu partilerin her biri, cumhuriyetçi ve demokrattır. Fakat aynı zamanda bu partilerin bağımsız valığına götüren bazı belli olmayan farklar vardır.

Buna benzer bir tarzda, sosyolojizm okulu, esas itibariyle, psikolojiktir ve psikolojizm okulu da, esas itibariyle, sosyolojistikçidir. Bununla birlikte, son on yıllarda sosyolojik düşüncenin her iki akımından bağımsız varlığının bazı sebepleri vardır. Bu faklar arasında, en çok elle tutulabileni metodolojik bir farktır.

Sosyolojizm okulu, psişik olayları, sosyal şartlarla -koşullarla- yorumlamayı dener. Bu okul, bu olayları bireyler arasındaki oluşları -inteaction-transindividüel- süreçleri ve sosyal hallerden türetir.

Psikolojizm okulu, tersine olarak, bireyin psişik karakterlreinden hareket eder, onları değişken olarak alır ve sosyal olayları bunların türeyişi ya da belirtisi gibi yorumlamayı dener. Fark burada oldukça şematik bir şekildedir ve birçok sosyologlar bu kutuplar arasında aracı pozisyon alırlar. Bununla birlikte, fark vardır, aşağıdaki paragraflar bunu açıkça göstereceklerdir.

1. ÖNCÜLER VE OKULUN BAŞLICA DALLARI

Sosyolojist okulun muhtelif dallarının habercilerinin çoğu, sosyal olayların ekonomik yorumlanmasına katılanlar gibi, pratikte gözönüne alınabilirler. Zeka, ruh, zihin (l'esprit), arzular, iradeler, insanın içgüdüleri, yahut insanın öteki psişik karakterleri, sosyal olguların tayininde "hesaplanırlar" ve insan davranışının ve sosyal süreçlerin en önemli ajanlarından olduklarını en eski düşünce de işaret etmektedir. İnsanın beden hareketine ve

doğanın bütün değişmelerine muhtelif spritüel yahut psikolojik ajanların basit belirtisi ya da görüntüsü gibi bakan primitif "ruhculuk-animisme" evrenin ve insani tarihin dinamiğinin iptidai psikolojik yorumlanmasının belki en çok dikkate değer şekli olabilir.

Eski Hindlilerin, Budistlerin ve Çinlilerin kaynaklarından alınan bazı parçaları beni tasdik etmişlerdir ve başka birçokları gibi, "Materyalist filozoflar" tarafından tekrar gözden geçirilmiştir. Şimdi Psikolojide Davranış Okulu'nun muhtelif fikirlerini ve şekillerini alıyorlar.

Kısaca, psikolojide bütün çağdaş okulların konuları çoktan beri, insan aksiyonlarının ve sosyal olayların tekabül eden yorumlanmaları, psikolojik teorinin her özel çeşitlenmesi bakımından arz ve teklif edilmiştir.

Günümüzde evrensel olarak kabul edilmiş bir psikolojimiz yoktur. Fakat farklı psikolojilerimiz vardır. Bu psikolojiler, hemen hemen psikologlar kadar çoktur.

Psikologları kendi tartışmalarında bırakarak, biz bu birçok psikolojilerden, ancak kendi prensipleri bakımından gerçekten sosyal olayları yorumlamayı deneyenleri alacağız. Bu, psikolojik sosyolojinin aşağıdaki başlıca dallarını bize bırakır:

1) İçgüdü ile yorumlamalar

2) Davranış ile yorumlamalar,

3) Arzular, inançlar, eğilimler, iradeler, duygular ve başka deneylerle

Psikolojik Okul'un başlıca dallarının analizine biz dinin, adetlerin kamuoyunun, hukukun yahut başka psiko-sosyal yahut kültürel faktörlerin sosyal rolü üzerindeki teorilerin incelenmesini katarsak okulun bugünkü durumu üzerindeki bilgimiz yetecektir.

Confucianiste, Stois'te filozofi, Eflatun, Aristo, Zenon Epictéte, Polibe ve öteki Stoicien'ler, kilise babaları ve Ortaçağ düşünürlerinin çoğu, aynı fikir üzerinde muhtelif tarzlarda ve kısmen ahlaksal ve dinsel öğretim şeklinde, kısmen filozofik ve psikolojik teoriler şeklinde,

fakat manastırlarda ve benzeri kurumlarda, insan varlığının başarı ile uygulanmış olan yeniden eğitimi sanatı şekline ısrar etmişlerdir. Psikolojinin bu branşı bugün "içebakış- instrospective" ve "amaçlılık-intentionaliste" "structurelles" psikoloji tarafından temsil edilmiştir. (Bak. İntentionalite hakkında Münir R. Öymen'in "Alman Filozofisi")

İnsan davranışının bu "içe bakış" psikolojisinin yorumlanması yanında, zihin (l'esprit), keza insan davranışının psiko- sosyal olayların mekanist psikolojik yorumlanmasını da biliyor. Bunu **Demokrite, Lucréce,** psikolojik olayların sırf materyalist ve mekanist teorileri ile ispat etmişlerdir. Bu yorumlama akımı, sosyal düşüncenin bütün sonraki tarihi boyunca, kendisini muhafaza etmiştir. XVII. yüzyılda, gördüğümüz gibi, bu devrin düşünürlerinin mekanist psikolojisinde belirmiştir. (Mekanist bahse bakınız, kitabımızın Birinci Cildinde yayınlandı)

XVIII. yüzyılda, **Condillac,** yahut **La Metrie** gibi ve XIX. yüzyılda **Huxley, H. Spencer** gibi ve buna muhtelif psiko- sosyal olayların nitelik bakımından ve deneysel incelemelerinin incelenmesini de katarak -sosyolojizm ile psikolojizm arasında orta pozisyonu işgal eden incelemeler psikolojinin bu alanda bulunduğu hali hakkında en tam ve doğru bir fikre varacağız.

Biz şimdi psikolojik okulun içgüdücü dalının kısa analizine geçiyoruz. (Ve kısmen biyolojik Okulda, kitabımızın birinci cildinde yayınlandı.)

2. İÇGÜDÜ İLE YORUMLAMA

Ben burada içgüdü anlayışları veya içgüdülerin sınıflandırılmaları yahut günümüzde çok tartışılan ve herhangi bir sonuca varmayan bu problemin öteki görünüşleri hakkındaki tartışmaya girmek niyetinde değilim. Bir şey açıktır. İçgüdülerin en ekstrem hasım veya rakipleri onları gerek psikolojide, gerek sosyolojide tamamiyle terketmenin imkansız olduğunda bir-

leşmişlerdir.

Öte yandan, terimin çok fena kullanıldığını ve onun çok ihtiyatla kullanılması gerektiğini ortaya koymuştur (1) Pratik bakımdan sosyolojinin dışında kalan bu tartışmayı bir kenara bırakarak ve "içgüdüsel" "instinctive" sosyolojinin genel teorilerini ihmal ederek, onların genelliği sebebiyle, nereye kadar akla yakın ve kabul edilebilir oldukları bilinemediğinden sosyal olayların (içgüdüsel) yorumlanmalarının monografilerine bağlanalım ve bunların hangi noktaya kadar bilimsel bakımdan faydalı olduklarını arayalım.

Genel teorilerin teklif ettikleri basit yorumlama planında duracak yerde, monografi çalışmaları sosyal olayları fiili olarak yorumlamayı denerler; onun sonucu olarak, bu okulun en çok ve en az eksiklerinin çok fazla symptomatique'dirler. Bu tip monografiler çoktan beri hayli fazladır. Temsili örnekler olarak:

* Birincisi, asıl sosyal olan içgüdülerin, sosyal fonksiyonlarının incelenmesine ayrılmış olan bir sürü monografileri hatırlatacağım.

* İkincisi, seksüel içgüdünün sosyal fonksiyonlarını açıklayan bir sürü monografileri hatırlatacağım.

* Üçüncü olarak, rekabet ve mücadele içgüdüsünün analık- babalık içgüdüsünün "çalışma", "hürriyet", "tasarruf-tutum" vb. gibi başka içgüdülerin sosyolojisini ilgilendiren incelemeleri hatırlatacağım.

Bu çalışmaların iki veya üç grubunun kısa ve veciz analizi bütün "içgüdücü sosyolojiler"in en kuvvetli ve en zayıf noktalarını göstermeye yetişir.

* Dördüncüsü, mezhepdaşların şeflere, bir toplumun üyelerinin başkanlarına bağlılığında, aynı libido rol oynar.

* Beşincisi, kalabalık olayları, telkin, taklid vb. **libido**nun belirtilerinden başka şeyler değildirler.

* Altıncısı, totemizm, din, yasak -tabou- vb. keza aynı faktörün muhtelif belirtilerinden başka şeyler değildirler. Aşk ilişkileri, grubun düşüncesinin esasını teş-

kil ederler. **Libido** bağları, grubu karakterize eden şeylerdir (2).

Telkin, Libido'nun maskesinden başka bir şey değildir. Sosyal içgüdü, Libido'nun başka bir adıdır (3).

Freud'un bu fikirleri **Hans Blüher** tarafından daha yaygın bir tarzda geliştirildi. O kendi eserinde, insana doğru iten ve onu ortak hayata götüren büyük sosyal vücudun yaratmasına iten kuvvetin, ne ekonomik zaruret, ne savunma zarureti, ne de bakşa hiçbir faktör olmadığını, fakat erkeğin erkek tarafından çekilmesinin özel şekli altında cinsiyet - sexualité- veya libido olduğunu göstermeyi deniyor.

Blüher, hususile, eğer küçük aile grupları erkeğin kadına olan libido ilişkilerinin oyunu neticesi göründüklerini erkeğin dişiye libido ilişkileri göründüğünü büyük cemiyetlerde, onların mevcudiyetine gelince, erkeğin kadına olan libido ilişkilerinin gerek azlığı, gerek tahrip edildiği yerde, mümkün oldukları fikri üzerinde ısrar ediyor (4).

Erkek kadın inziva -bir köşeye çekilme- aradıklarından, böylece sosyal içgüdüye ve grup hissine karşı belirdiğinden, seksüel tatmin amaciyle birleşirler. Onlar ne kadar aşık iseler, birbirlerine o kadar yeterler. Bu anlamda, grubun dayanışması (solidarité), erkeğin kadına olan seksüel aşkı düşman (antogoniste)dirler ve birinci ile az karşıt (tezad) halinde olacaklardır. Bundan ötürü homosexuel aşk, grubun bağları ile çok bağdaşabilir (5).

Freud teorisinin ayrıntılarına girmeye hemen hemen ihtiyaç yoktur. Bundan önce söylenenler, popüler teorinin tamamiyle eksik olduğunu gösterir. Bu kadar az bilimsel olan bu inşalarda nispeten çok taraftar bulmasına yalnız hayret edilebilir.

Gerçektir ki, önce **Freud**'un Libido anlayışını érotisme'i yahut sexualite'nin kendisini alalım. Bu anlayış şöyledir:

Biz "libido" ile "aşk" (amour) adı altında topluca ifadesini bulan her şeye bağlı olan içgüdü aksiyonunu an-

lıyoruz. Bizim aşk kelimesi ile gösterdiğimiz şeyin esası, gaye olarak seksüel birleşme ile beliren seksüel aşktan ibarettir.

Fakat biz bir yandan, kendini sevmeyi, öte yandan, evlad ve baba aşkını, dostluğu ve genel olarak insanlık aşkını ayıramıyoruz. Objeleri somutlaştırmaya ve fikirleri soyutlaştırmaya bir eğilimi gibi ayıramıyoruz (6).

Bundan başka içgüdünün de keza içgüdü olduğunu, telkin, savunma içgüdüsü taklidin, hypnotique uyku halinin ve başka birçok olayların da keza libido veya aşk olduğunu okuyoruz.

Bu tarif gösteriyor ki, Freud'un libidosu aşk veya sexualitési, her şeyi içine alan bir kapıdır, dar anlamiyle cinsiyet ile başlayan, hypnotisme ile, toplumsallık - socialité- idealizm, baba aşkı, dostluk, savunma içgüdüsü ile son bulan istenen her şey bu kaba girer. Bu, hayat kavramının kendisi kadar geniştir. Okul, insanın bütün faaliyetini seksüel bir faaliyet olarak, insanın kendisini yeni doğmuş çocukluktan beri basit bir cinsiyet makinesi gibi ve sosyal olayları toplumun kendisini, dini büyüyü, hukuku, güzel sanatları ve bilimleri hep bu seksüel faktörün çok şekilli görünüşü olarak gözönüne alıyor, buna nasıl şaşmayalım? Bu metod, bütün evreni, suyun birleşmesi gibi gözönüne alan **Talés** gibi, eski filozofların metodunun aynıdır. Bu filozofi, metafizik bakımdan iyi olabilir, fakat bilim bakımından kısırdır. Çünkü tautologique'dir. Libidonun böyle anlaşılması ve bu teori şu tasdikten başka bize hiçbir şey getirmiyor:

"İnsanın ve toplumun hayati faaliyetleri bir **fonction**'dan, hayatın faktörünün bir görünüşünden başka bir şey değildir" Çünkü **Freud**'un Libido'su hayat fikri ile aynıdır.

Bu tasdik tam ve doğru olabilir, fakat ne yazık ki, o, hiçbir içeriği olmayan bir şeydir. Fazla olarak, teori, temel mantıki prensip olan özdeçlik -aynılıkı- saymıyor, bozuyor:

R. Park ve **E. Burges,** haklı olarak, "Bütün bu davranışlları bir formül ile açıklamak, hiç bir şeyi açık-

lamamak demektir" diyorlar (7).

O, Libido terimine çok faklı bir anlam veriyor, bazan tamamiyle dar, bazan sınırsız anlamlar veriyor. Bundan ne yazarlar, ne okuyucular neden söz edildiğini, ne üzerinde konuşuşduğunu bilmedikleri meydana çıkıyor. Bu şartlarda, olaylar arasında, açık bir karşılıklı bağlantı neden ilişkisi veya belli bir ilişki kurmak imkansızdır. Biz ne, getirmek istediğimizi, ne de neden getirmek istediğimizi bilmiyoruz. Bir belirsiz -indéterminé- olaylar ormanında ve olaylar ülkesinde hata yapıyoruz. Freud teorisinden yana olan teoriciler gerçekte doğru yoldan sapıyorlar. Biz doğru yoldan çıkarıyoruz, delalet içinde bırakıyoruz. Bu da doğaldır. Bir kelime ile, teori tamamiyle uygun veya tam kabul edilir değildir, tam ve mükemmel değildir. Bizim sosyal olayları anlamamıza veya seksüel faktör ile sosyal olayların başka kategorileri arasında mevcut olan münasebeti tayin etmemize hizmet ettiğini kabul etmek imkansızdır (8).

Bu satırlar bu gruptaki müellifler için de yetecektir.

Bu alanda ikinci grubu teşkil eden çalışmlar şunlardır:

Havelock Ellis'in cinsiyet psikolojisinin aşamaları altı cild W. I. Thomas'ın "cins ve cemiyet", E. Westermark'ın evlenmesi, W. Mc. Dougal'ın "Sosyal Psikolojiye Giriş" adlı kitabının X. bölümü.

İlk üç eser kısmen sosyolojiktirler. Onların büyük bir bölümü cinsin gerek fizyolojisinin ve psikolojisinin, gerek cinsiyet olaylarının evlenmenin ve ailenin tarihsel gelişmelerinin bir tasviri analizine ayrılmıştır.

Eğer biz bu eserlerden, içerdikleri başlıca sosyolojik tasdikler çekersek, aşağıdaki önermeleri toplarız.

1- Nesil üretme içgüdüsü, içgüdülerin en güçlüsüdür (9).

2- Psikolojik bakımdan seksüel kıskançlık, kadın mahcupluğu ona refakat eder (10).

3- O, insan denilen varlıkların neslin devamını, sexes'lerin çekimini, aşk davranışlarını açıklar.

4- Cinsler arasında organik farklar, bir sürü sosyal olayları açıklar. Örneği; nüfusun bütün birinci gruplaşmaları erkeklerin etrafında toplanmaktan çok, dişilerin etrafında toplanmışlardır (11).

Dıştan evlenmeye karşı, tekamül olduğuna hiç şüphe yoktur. Onun menşei, erkeğin kaygısındadır (12). Oysa ki, cinsler (sexes'ler) arasındaki organik farklar cinslerin -sexeslerin- meşguliyetlerinin farklarını ve erkek ve dişi sosyal sınıflar halinde grupların bölümünü doğurtmuşlardır (13). Zaptetmek ile evlenmek, erkeklerin kuvvetinin doğrudan doğruya ifadesidir (14). Cinsiyet dürtüsü, hayatın ideal ve estetik gelişmesinin başlıca kaynaklarından biridir" (15).

Seksüel çekilim, ailenin, evlenmenin başlıca kaynaklarından biridir (16).

Seks, şiirde, dinde, hukukta, vs.de kendi ifadesini bulur (17). Sayılan esrlerde ve benzeri eserlerde bildirilmiş olan birçok önermelerden bazıları bunlardır. Bu tasdik veya iddiaların çoğu doğru görünüyorlar, fakat bu alanda çok tam ve doğru ve çok önemli bir türülü karşılıklı bağlantılar aranırsa, bundan önceki tasdikler iddialar gibi tasdikleri az tatmin edilmiştir.

Kabul edebiliriz ki, aile ve evlenme seksüel içgüdünün neticeleridirler. Fakat zamandaki ve mekandaki bu müesseselerin şekillerinin son derece çok çeşitlerini açıklar mı? Eğer içgüdü sabit bir şey ise, bu çeşitler onunla açıklanamazlar. Yoğunluğunda ve şekillerinde bir insandan öteki insana, bir devirden öteki devre çeşitli iseler, bu inceleme onu göstermektedir ve bu içgüdünün öteki olaylara olan çeşitlenmesini bağlayan ilişkisini göstermelidir. Ne yazık ki, şimdiye kadar bu inceleme hakikaten sistemli bir şekilde yapılmamıştır. Dışarıdan evlenmeye doğru olan evrimin, hiç şüphe yok ki, kaynağı "erkeğin kaygısında olduğu"nu kabul edebiliriz. Eğer böyle ise ve eğer erkeğin kaygısı yaratılıştan -innée- bir karakter ise, içten evlenme veya dıştan evlenmenin kaybolmasını nasıl açıklayabiliriz?

Eğer kaygı, zamanda çeşitler gösteriyorsa, ya-

radılıştan olduğunu gözönüne almak yanlıştır. Bu kaygı kazanılmış bir karakterdir. Apaçıktır ki, içten evlenme, tek kadınla evlenme ve bundan ötürü karşılıklı rıza ile evlenme, erkeğin kaygısı diye bir öncül ile açıklanamaz ve biz şu sonuca varmaya zorlanmışızdır ki, ya öncülün kendisi tam ve doğru değildir veya teori, bu alandaki temel olayları açıklamaya yetmiyor. Bu, keza, "esir etme ile veya kaşçırma ile evlenme, erkeğin kuvetinin doğrudan doğruya ifadesidir gibi" ve buna benzer tasdikler veya iddialar için de doğrudur. Bu, "erkeğin kuveti" yönünden sebep ise, bu evlenme şekli niçin kaybolmuştur?

Dindeki erkeklik töreni de aynı içgüdünün bir belirtisi olduğunu keza kabul edebiliriz. Fakat bir kere daha soralım ki, niçin bütün bu dinlerde bulunmuyor? Niçin kendi şekilleri çeşitlidirler?

Eğer seksüel içgüdü en kuvvetlerinden biri ise, bu takdirde, mutlak cinsiyet sofuluğu olgularını veya cinsiyet mahcupluğunu nasıl açıklamalıdır?

Bu birkaç kelime ile, tartışılan teorilerin zayıf noktalarını gösteriyorlar. Bu teoriler, son dererece zengin olan farklılığı açıklayamıyorlar. Onlar isabet edilmemiş olan birçok karşılıklı bağlantıları tasdik ediyorlar. Bu teoriler, seksüel dürtünün özel belirtileri olan fiilleri, hangilerinin kazanılmış, hangilerinin öteki içgüdülerden doğmuş olduklarını kesinlikle tefrik ve temyiz etmiyorlar. Onlar içgüdünün sürekli ve doğrudan doğruya değişebilen etkilerden açıkça ayırt etmiyorlar. Dolaylı ve değişebilen etkilerini, gerek çiftleşme tarzlarını, gerek aşk davranışlarını açıklamaktan bu teoriler acizdirler. Örneğin, içgüdü teorisi, bazı hallerde tek kadınla evlenmenin normal şekli olduğunu niçin açıklamıyorlar? Niçin homo-seksüel aşk bazı toplumlarda müsaade edildiği halde, başka toplumlarda niçin cezalandırıyorlar? Niçin sofuluk ve boşanma, bazı toplumlarda çokturlar ve başka devirlerde çok azdırlar? Seksüel bağının artmasına götürüyor? Niçim kadının kıskançlığı mahcupluğu bazı hallerde görünür de, başka bazı hallerde mevcut değildir? Niçin doğum kabiliyeti zamanında ve mekanda dalgalıdır?

Kısaca, içgüdünün bugünkü kuramları, bu alandaki en önemli olayları açıklamıyorlar. Eğer onlar kendi iddialarını doğru göstermek istiyorlarsa bu olayların hepsini açıkça açıklamalıdırlar. Başka türlü, bu kuramlar, bir parça hakikati ihtiva edebilirler, fakat bu hakikat parçasının gerek öneminin ne olduğunu belirtemeyen basit bir hipotezden başka bir şey ifade etmezler. Ne tartışılan kuramların yazarları, ne de onların eleştirmenleri bunları henüz bilmiyorlar (18). Bu alan son derece ilgi çekici ve önemlidir. Bununla birlikte, sırf sosyoloji bakımından henüz az işlenmiştir.

BABALIK VE ANNELİK İÇGÜDÜSÜNÜN SOSYAL ETKİLERİ:

Bu kelime altında anlaşılmış olan her şeyi, gerçekte büyük bir ölçüde kazanılmış olan tepkilerle karışmış olan muhtelif içgüdüler arzeder.

Bununla birlikte, babalık ve annelik içgüdüsünün çok basit reflekler örgüsü gibi mevcut olduğunu kabul ederken bunun insan davranışında ve toplumun yaşamında etkilerinin neler olduğunu kendi kendimize soralım. Cevabı aşağıdadır:

* "Babalık ve annelik içgüdüsü, ailenin temelidir"

* "Bu içgüdü, çocuklara, evlenme törenine, aileyi ilgilendiren şekli kanunlara kendini feda etmek fiiline iter." Bu,

* Bütün şefkatli heyecanların; fiili olarak hayırhah (iyilik isteyen) bütün dürtülerin kaynağıdır." Bu,

* Moral kaygının büyük zenbereğidir."

* Fiili olarak **aşk** özelliğini alabilmeye elverişli olan her duyguya bazı derecelerde girer."

Bu içgüdüdendir ki, **Budizm** ve **Hristiyanlık** gibi dinlerin merhameti çıkar. Hiçbir öğretim veya hiçbir sosyal veya dinsel yaptırım kuveti içgüdünün mevcut olmadığı kimsede şefkati, merhameti meydana getiremez (19).

İçgüdünün insan davranışındaki ve sosyal hayattaki etkilreinin listesini takip etmeyeceğim.

Yukarıda söylenen etkiler gerçekten babalık ve annelik içgüdüsünün belirtileri iseler, o takdirde, anne ve baba tarafından çocuklarını öldürmek, onlara işkence yapmak ve zulmetmek olaylarını nasıl açıklayabiliriz?

Bunlar ilkel gruplarda çok görülen (20) ve modern toplumlarda çok tatlılaşmış şekli altında rastlanan olgulardır. Eğer bu içgüdü mevcut ise, binlerce ana-babanın bulunduğu bugünlük toplumda, niçin çocuk kaçırılıyor? Niçin kavgasız ana-babalar bu kadar çoktur?

Eğer babalık ve anelik içgüdüsü, bir içgüdü ise, bu olgular husule gelemeyecekti. Çünkü içgüdü onları imkansız kılacaktı. Eğer bunlar vukubuluyorsa, şu doğrudur ki, ya bu içgüdü mevcut değildir, veya başka faktörlerle, o epeyce tahrip edilmiştir ve geri itilmiştir.

Bu sonuncu açıklama, genel olarak yapılan bir açıklamadır. Fakat bu takdirde, teori açık olması için, içgüdünün ne zaman, hangi koşullarda ve hangi araçlarla geri itilmiş (refoulé) olduğunu göstermek zorunluğu vardır. Onun bazı hallerde geri itilmesi -refoulement- ve onun başka aksiyonlardaki action'u olgusu, içgüdünün farklı bireylerdeki ve farklı gruplardaki yoğunluğuna borçlu mudur? Veya, onun yoğunluğu sabit olarak, yukarıdaki olgular muhtelif geriitme -refoulement- faktörlerinin muhtelif enerji farklarına mı borçludur? Ne yazık ki, yazarlar bu konuda sırf dogmatik tasdiklerden başka bir şey ortaya koymamışlardır. Bundan şu sonuç çıkar ki, büyük sayıdaki araştırmalardan çok varsayımlı kalmışlardır ve içgüdü olgularının kullanılması çok tartışılabilir kalmışlardır. İşte birkaç örmek:

1- "Bu yazının aileden değil, onun dışındaki bütün insan severlik (merhamet) dürtülerinin kaynağıdır."

2- Aileye feda etmek,

3- "Hiçbir dini veya sosyal yaptırım sistemi olmaksızın, kim olursa olsun merhamet ithal edemez.
Eğer zihinde de bu içgüdü total olarak eksik ise."

1- Vahşi: "merhametli bir baba kendi aşiretinin dışındaki bütün insani varlıklar karşısında son derece vahşi davaranabilir."

2- Çocuk öldürme

3- Medeniyetimizin iyilik işinin (action charitable) büyük gelişmesi.
Bu içgüdünün kendi içgüdünün artmasına borçlu olması zarureti yoktur."
(Bu demektir ki, merhametin çok artması, içgüdü artmaksızın mümkündür.

Bu tablo gösteriyor ki, aynı içgüdüye karşıt etkiler atfedilmiştir. Bu demektir ki, A ve non A aynı faktörün etkileri gibi gözönüne alınmışlardır. Yüksek derecede tartışılabilen mantıksal operasyon.

***

Bu içgüdüyü ilgilendiren teoriler, esasında öteki içgüdülere ait olanlar gibi, bu operasyonlarla doludurlar. Bir yandan, içgüdüye oldukça belli bir etki varsayıyorlar, öte yandan, bu içgüdüye karşıt bir etki olduğu söyleniyor. Bunun yeter derecede bir açıklaması yapılmıyor.

Bu gösterilen şeyler problemin ne kadar kusurlu bir tarzda incelenmiş olduğunu, sekse ve babalık-annelik içgüdüsünün sözkonusu teorinin boşluklarının ne kadar büyük olduklarını gösteriyorlar. Bizim günümüzde sahip olduğmuz şey, genel planların ötesine gitmiyor, yarısı doğru, yarısı yanlıştır ve terimin bilimsel anlamında tam, doğru ve kesin bir şey gibi anlaşılması hiçbir tarzda gözönüne alınamaz.

Bu sürü halinde yaşama içgüdüsü üzerinde de, daha çok nedenlerle, aynı şeyler söylenebilir. Bu içgüdü mevcut mudur, değil midir? biçimindeki bir tartışmaya girmeksizin, muhtelif yazarlarca ona yöneltilen fonksiyonları dikkatle incelemekten başka bir şey yapmayacağız.

Bu konuda birçok inceleme yapılmıştır. Yalnız iki kitaptan alınmış olan ve bu fonksiyonların kısa listesini ona borçludurlar. Kendi varlığının gerçeğinin, birlikte çalışma sosyal olayları, şehirlerin büyümesi, göçmenlerin şehirlere çekilmesi, gösterişler, sokaklarda kalabalık ve taşkınlık ve -ethnique- bilinç (21), insanın sosyal hayatı, telkin, taklid, elsevemlik -altruizm-, toleranssızlık, tahammülsüzlük, taassup, yalnızlıktan korku, örflerin standartlaşması, kalabalık şiddetli sürü tutkusu -ihtirası-, panikte sürü ya da güruh tutkusu, kumanda etmede duygululuk ve halkçılık araştırması, keza benzer tarzda açıklanmışlardır (22).

Eğer bütün bu olaylar gerçekten aynı içgüdünün belirtisi ise, bu, içgüdünün mevcut olmadığına en mükemmel bir kanıttır. Çünkü birbirlerinden bu kadar uzaklaşan ya da muhtelif belirtileri ile bir içgüdü artık bir içgüdü değildir. Eğer bu içgüdü mevcut ise, bu "belirtiler"in ona atfedilmesi haksızlıktır. Kabul ettiğimiz sonuç ne olursa olsun, o, bu teorilerin büyük kaypaklığı anlamına gelir.

***

Bazı olayların içgüdüye bağlanmış olmasının, tamamiyle haksız olduğunu görmek kolaydır. Buna örnek, şehirlerin büyümesi olayını onunla açıklamak daha çok aldatıcıdır. Eğer bu doğru olsaydı, bundan şu neticeyi çıkarmak gerekirdi ki, şehre gitmeyenler, adı geçen içgüdüden yoksundurlar ve geçmişin nüfusu (halkı), büyük şehirler meydana gelmeden önce, bu içgüdüye sahip değildi. Bu netice fazla olarak, şu neticenin çı-

karılmasına götürür ki, içgüdü olmaması demektir, çünkü kazanılmış içgüdü, çelişik bir kavramdır.

Eğer kumanda etme olayı, sürü halinde yaşama içgüdüsünün bir belirtisi ise, birçok anarşi olaylarını ve şefe itaat yokluğu, **Dr. Troter** tarafından inkar edilen bağımsızlık içgüdüsünün belirtisi gibi yorumlanmamalıdır.

Eğer yalnızlıktan korkma, sürü halinde yaşama içgüdüsünün bir belirtisi ise, böyle olunca, sofular, musevi keşişleri - herkesten uzak yaşayanlar ve kalabalıktan kaçanların hepsi, apaçıktır ki, ya **Trotter**'in içgüdüsüne malik değildirler, veya onun tarafından inkar edilen yalnızlık içgüdüsüne (23) sahiptirler.

Eğer telkin ve taklid, sürü haline yaşama içgüdüsünün bir belirtisi ise, böyle olunca, apaçıktır ki, "bir orjinalite ve inatçılık içgüdüsü" mevcuttur, çünkü hemen hemen bütün insanlar bazı ilişkilerde talkine duyguludurlar, başka bazı ilişkilerde tamamiyle duygulu değildirler. Eleştirmeme devam etmeyeceğim. Bundan önce söylenenler, bu teorinin ne dereceye kadar da nazari (spéculatif), en hafif eleştirmeler karşısında, ne dereceye kadar doğru olduklarını göstermeye elverir.

BAŞKA İÇGÜDÜLER:

Çok yukarıda yaşam kavgası kuramlarından sözederken, (Biyolojik okul bölümünde) mücadele içgüdüsünün teorilerine benzer kusurlar eksikler gösterildi. Bütün bu itirazlar, ayrıca haklı sebepler, sosyal olayların başka birçok içgüdücü yorumlamalara uygulanabilirler. Buna örnek, "korku içgüdüsü" le "merak" ya da "tecessüs", "din", "hürriyet", "kazanma", "inşa etmiş", "muhabbet", "mülkiyet", "iş", vb. (24). Kısa kesmek için analizi ve eleştirmeyi bir yana bırakıyorum. Bu, teorilerin daha öncekilerden daha çok tam ve mükemmel olmadıklarını söylemek yetişir.

İÇGÜDÜ İLE YORUMLAMALAR HAKKINDA GENEL SONUÇ:

Tartışılan kuramların yukarıdaki eksiklerine veya kusurlarına, bir de "**ruhçuluk**=animisme" karakterini de katmak zorunluğu vardır. Bütün olayların ilkel animist yorumlanması, onları orada gizli olan mystique ruhların faaliyetinin neticeleri gibi gözönüne almaktan ibarettir. Furtına, "**Zeus**'un faaliyetinin belirtisi"dir; ölüm, ruhun vücuttan ayrılması neticesidir; doğum, ruhun dişiye girmesi neticesidir.

İçgüdücü teoriler, aynı animist yorumlamanın saflaşmış bir şeklinden başka bir şey değildirler. İnsanın ve onun faaliyetinin arkasında, içgüdü denilen oldukça çok ruhlar yer alırlar. Ve bu teoriler, bütün olayları içgüdüler ruhun belirtisi gibi yorumlarlar. Cinsiyet faaliyetine, sexe dürtüsünün belirtisi gibi bakılmıştır; çocuklarla ana-babalar arasındaki lişkiler, babalık ve annelik içgüdüsünün esrarlı faaliyetine atfolunmuştur; harp, mücadele içgüdüsüne, barış, barış içgüdüsüne vb. atfedilmiştir.

Yorumlamanın fonu aşağıdaki operasyondan ibarettir:

Bir insan alınır ve içgüdücünün fantazisine göre, ona birçok l'instincts-esprits'ler doldurulur, bazı araştırıcılar insana ancak üç yahut dört içgüdüsel faktör koyarlar; Ötekiler, insanı bu cinsten yüz elli kadar faktörle doldururlar. Onlar, bu operasyondan sıyrıldıktan sonra, insanın belli bir faaaliyetini alırlar, buna örnek mücadele faaliyetini alırlar ve bunu, "her mücadele faaliyeti, mücadele içgüdüsünün bir belirtisidir" diyerek açıklarlar.

Halkın davranışını mı açıklamak istiyorsunuz? Sürü halinde yaşamak içgüdüsünü alınız ve açıklamayı başarırsınız. Ana- baba çocuklarına niçin bakarlar? hayrete düşmemelidir, "Babalık-annelik içgüdüsü bunun sebebidir."

Bu açıklama metodu gerçekte son derece basittir. Bununla birlikte, açıktır ki, bu metod esasında ruhçu açıklamanın aynıdır. Görünen fark, eskiden kullanılan

"zihin", "Tanrı" yahut "şeytan" kelimelerinin yerlerine, çok seçkin "içgüdü"ler terimi konmuşlardır.

Bu açıklamaya hayret etmeli midir? Herkes insana, kendi hoşuna gittiği kadar farklı içgüdüler dolduruyor! Bununla birlikte, apaçıktır ki; buradaki karanlığı, karanlıkla veya bilinmeyeni bilinmeyenle yahut bilinmeyeni, hiç bilinmeyenle açıklamaktan ibaret olan biri vardır. Fazla olarak, madem ki, içgüdünün kendisi, elle tutulur bir şey değildir, bu "maddi olmayan değişken" ile "belirti" imiş gibi gözönüne alınmış olan bazı "maddi" olaylar arasında bir karşılıklı bağlantı kurmak, son derece güçtür. A, babalık içgüdüsü olsun, içgüdü ilan eder ki, olayın arkası a,b,c, bu değişkenin fonksiyonudurlar: (A)f=a,b,c,d. Bu denklemi tahkik etmek (bu eşdeğerin doğru olup olmadığını bulmak) için A'yı tanımak lazımdır. Fakat o, maddi olmayan bir şey olduğu olgusundan, biz onu kavrayamayız, onu ölçemeyiz. Eşdeğerin kesinliğini tahkik edemeyiz, a,b,c,d nin maddi olaylar veya trans- subjektif olması olgusu bile ve A bir gayr-i maddi, mahiyette bir sübjektif "kuvvet" olması bile, objektif olarak ölçülemezmiş ve denenmiş olan şey arasında, bir köprü atmamıza imkan vermez.

Bunun neticesi olarak, bir azası trans-sübjektifs'den ibaret olan (a,b,c,d), ötekisi sübjektiften ibaret bulunan (içgüdü, idea, duygu, dilek, arzu, eğilim, vb. bu tip eşdeğerler tahkik edilemez kalmaya, onlar gibi, değerin şahsın bilmediği olaylar kalmaya mahkumdurlar. Bu durum, apaçıktır ki, cesaret verici değildir.

Okuyucu, bundan önceki bütün eleştirmelerimde, benim içgüdüleri inkar etmediğimi not edecektir. Alman filozofları tarzında konuşmak için, benim eleştirmem "mündemiç-immanente" idi. Ben içgüdülerin tecrübelerini kazanılmış gibi gözönüne aldım; ve bu tarz ve tahmin sebebiyle mevcut olan teorilerin eksiklerini göstermeye çalıştım.

Bundan önceki nedenlerle bu teoriler, kusurlu ve eksik olarak kabul edilmelidirler. Biz şimdi bu hakikat payını inceleyeceğiz.

3. DAVRANIŞ İLE YORUMLAMALAR

A- Genel Karakteri:

Aktüel olarak biz psikolojiye değil, fakat "davranış"ın birçok psikolojilerine sahip bulunuyoruz. Biz burada davranış adı altında **Sherrington, Magnus** ve özellikle **İvan Paulov** ve onun okulu tarafından geliştirilmiş olan hayvan ve insan hattı-hareketlerinin deneysel incelenmesinin bir dalını alıyoruz. Bu okul, insan hareketinin bilimine, başka her davranış okulundan daha çok hizmet etmiştir ve başka davranış psikolojilerindeki birçok spekülasyonlardan uzak kalmıştır. Onun başlıca hizmetlerinden biri, şartlı refleksler ve şartlı olmayan veya fıtri reflekler teorisidir. Bu sonuçların varlığı, hiçbir şüpheye yer vermeksizin ispat edilmiştir.

İspat edilmiştir ki, bütün şartlı veya kazanılmış tepkiler, şartlı olmayan tepkiler üzerine oturtulmuştur.

Keza ispat edilmiştir ki, şartlı olmayan tepkilerin yardımıyla, birçok defa tekrar edilmiş olan şartlı tepkiler "sönmeye" ve sonunda kaybolmaya eğilim gösterirler.

Şartlı refleksler ile şartsız refleksler arasındaki ve başka şartlı tepkiler arasındaki ilişkinin mekanizması; onların anlaşılması, tadili, sönmesi keza iyice incelenmiştir.

Bundan şu netice çıkar ki, biz şimdi bu sırdan bazı şey biliyoruz. Başka şeyler arasında şartlı olmayan reflekslerin incelenmesi, birçok yaradılıştan -innée-predis pozisyonların varlığını ve gerek hayvandaki, gerek insandaki önemini kabul ediyoruz (25).

Bu, insan faaliyetinin ve sosyal süreçlerinin davranış ile yorumlanması, içgüdü -instinctiviste- yorumlamaların aynı demek midir? Hiçbir tarzda. Büyük bir fark vardır. Bu, davranış psikologlarının, hareketin kendisinin verilmiş objektif gerçeklerinin arkasında, hiçbir "esrarlı faktör"ün varlığını kabul etmemeleridir. Hatta şartlı olmayan reflekslerin mahiyeti şu anlama gelir ki, felan veya filan uyarı -stimuli- ile organizmanın tepkileri arasında bir bağ kazanılmış olmaktan çok, yaradılıştandır.

Bunun (bu bağın) yaradılıştan -fıtri- olup olmadığına da değil, ancak sırf objektif olarak verilmiş olan muhtelif verilmiş gerçeklerin temeli üzerine karar verilebilir.

Şartlı tepkiler için de böyledir, yani uyarım -stimulus- ile tepki arasındaki bağın -connexion- kazanılmış olduğu tepkiler için de böyledir. Başka terimle davranış okulunun bütün eşdeğerlileri **trans-subjektif** olaylar arasındaki eşdeğerlerdir, fakat sübjektif alem ile ,trans-sübjektif alem arasında, içgüdü teorisinde olduğu gibi, bir eşdeğerlik yoktur.

Pavlov'un derslerinde hiçbir "objektif" kelimesi yoktur. "İdée"den hiç yararlanılmamıştır. Hiçbir "heyecan", "arzu" terimi vb. Bu sebeple davranışın eşdeğerlilikleri, trans- sübjektif alem ile sübjektif alemi ayıran geçilemez bir uçurumdan rahatsız değildir ve onlar denenmişler, doğru olup olmadıkları incelenmiş ve ispat edilmişlerdir. Bu sebeple, onlar, yazarın fantazisi üzerine kurularak değil, trans- sübjektif olayların apaçıklığı üzerine kurularak, belli karşılıklı bağlantı kurabilmişlerdir.

Bu, insani action'un ve sosyal olayların içgüdü teorileri ile yapılmış olan analizini, onların davranış ile analizini ayıran farkı ispat etmeye yetişir.

Her ne olursa olsun, bazı yaradılıştan tepkilerin varlığını ilgilendiren şeyde uyuşma vardır, onlar kendi inceleme metodlarında tamamiyle farklıdırlar.

Keza sosyal olayların yorumlanması karşısında, onların tavrı da keza farklıdır. Hakiki davranışın her yorumlanması, hakiki bir trans-sübjektifden hareket etmeli, trans-sübjektif olaylar vasıtası ile geçmeli ve trans-sübjektif olaylar arasında bir karşılıklı bağlantı -corrélation- kurulmalıdır.

Olaylar zinciri, bir "psikolojik faktör"ün konulması hiçbir suretle kesilmiş olmamalıdır. Ne vakit bu şart yerine getirilmiş ise, ancak o vakit trans-sübjektif olaylar arasında karşılıklı bağlantı kurmayı denemeye müsaade edilmiştir, fakat bu, sübjektif olaylar, sözlü tepkiler, jestler, çağırma edatları -interjections- dışarıdan görülebilen başka olaylar trans-sübjektif şekli altında ifade edilmiş

oldukları oranda keza yapılabilir.

B- Davranış üzerine kurulmuş metodlar ile onu insan faaliyetinin ve sosyal süreçlerin incelenmelerinde hariç bırakan metodlar arasında ilişki:

Bu trans-sübjektif olay ve başka trans-subjektif olaylar arasında bir ilişki kuran her sosoylojik inceleme, genel bir tarzda, davranışa ait veya tabi olarak gözönüne alınabilir. Örneği;

Belli bir coğrafi şart ile, ekonomik bir şart arasında veya belli bir ekonomik şart ile dinsel bir mezhebin belli bir şekli altında, kendisini dış fiillerde ifade eden yukarıdaki karşılıklı bağlantılar davranışı belirten teorilredir.

Bütün bu incelemeler nedenli veya fonksiyonel zincirden sırf psişik yahut subjektif zincirleri hariç bırakırlar. Bütün bu incelemeler trans-subjektif olaylardan geçerler. Ve keza trans-subjektif olgulara varırlar. Biz sosyolojide, bu geniş anlamiyle, çok sayıda davranış incelemelerine sahip bulunuyoruz.

Bütün içe bakışın ve her içebakış metodunun ayıklanması ile trans-subjektif uyarımlar ve cevaplar formülü bakımından insan hareketinin ve psikolojinin özel yorumlanması gibi, davranışın dar anlamında, sosyal olayların davranış ile yorumlanmaları nispeten az sayıdadır hatta mevcut olanlar da belli bir sosyal olaylar catégorie'si olgusunun yorumlanmasının plan ve programının basit bir tartışmasına ayrılmışlardır (26).

Fazla olarak, bu berikilerin çok büyük bir miktarı, eleştirme bölümlerinde kuvvetli, yapıcı bölümüne geçince, çok defa zayıftırlar. Bu bölümdekiler, ya güya-objektifdirler (27) veya speküatif ve metafizik etüdlerdir (28).

İnsan hareketinin yorumlanmasının olanağı ve sınırları üzerinde bugün psikolojide mevcut bulunan canlı tartışmalar sebebiyle ve bütün psikolojik teorilerin tartışmalarının bütün cereyanında bu problemle karşılaşacağımız cihetle ve bütün sosyologların bütün araştırmalarında ona pratik olarak yer verdiklerinden, biz

insan davranışının ve sosyal olayların incelenmesinde,

* Davranış yolunun mümkün olup olmadığını, ve

* Bu yolun kendisinin sınırları olup olmadığını,

* İçebakış (introspection) metodunun zorunlu olup olmadığını, ve

* Her iki metodun da mümkün olup olmadığını ve nasıl olduğunu bilmek problemi üzerinde duracağız.

Watson tipi davranışın ekstrem taraftarları, davranışın metodunun bütün hattı-hareketi veya insan psikolojisinin analizi ve özelliklerini belirtmek için tamamiyle elverdiğini, ve içebakış veya içgözlem metodlarının tamamiyle faydasız olduğunu, anlayış bakımından değer verilebilen hiçbir şey vermediğini ilan ediyorlar. Onlar, sıkı bir davranış veya trans-subjektif terminolojisinde, insanın iç veya psişik deneylerine kadar, bilinç ile başlayıp idées'ler ile, heyecanlarla, arzularla vb. bitirmek için tasvir etmek imkansızdır.

Neticede, onların "filozofi"si, bir çeşit materyalizm şekli almaya eğiliyor, bunun için bütün psişik olaylar ya mevcut değildirler veya biraz yapmadırlar ve hiç olmazsa, bütün anlayış değerinden yoksundurlar.

Öte yandan **introspection** metodlarının insan davranışı ve insan psikolojisi bilgimizin üstün metodları olduklarını ilan eden bir sürü psikolojik ve sosyolojik teoriler vardır.

Onların fikrine göre, arzular, fikirler, dilekler, idealler, duygular... vb. insan davranışını dış ve trans-subjektif şekillerinde tayin eden gerçek kuvvetlerdir. Bu dış actionlar bu psişik kuvvetlerin belirtisinden başka bir şey değillerdir; Trans-subjektif sosyal süreçler onlar tarafından şartlandırılmışlardır. Ve onlar olmaksızın anlaşılamazlar. Sonunda, onların nedenlerinin açıklanması bir trans-subjektif olaylar zincirinde -bakınız ileride..- subjektif kuvvetlerin araya sokulmasından ibarettir.

Birbirine karşıt olan bu bakımlardan hangisi tam ve doğrudur? Yazarın fikrine göre, sırf medolojik bakımdan her ikisi de yanlıştırlar. Ekstrem davranış yanlıştır

çünkü iç deneyler sıkı bir surette harici olan bir action'un terminolojisinde, tam olarak tasvir edilemezler. Bunda durulursa, tasvir ya da peltik veya anlaşılmaz söz kadar fakir ve eksikdirler, yahut şekil değiştirmiş iç gözleme döner güya bir tasvir başka bir şey değildirler. İşte örnekler: "bilinç bir elektron-proton yığını"dır.(A.P.Weiss)

* "Blinç karmaşık bir bütünleme (integration)"dur ve sözlü ve jestli mekanizmalarla sıkı ilişki halinde olan veya onları gerektiren, sonunda, çok sık olarak sosyal ifadeye varan beden faaliyetlerinin bir devamıdır (29). (K. Lashley).

* Heyecan, uyarım-tepki'nin özel bir ilişkisidir.

Eğer ben bilinç ve heyecan kelimelerini, bu tanımların başlarına koymasaydım, bu formüller, bilincin veya heyecanın tarifleri olduklarından kimse şüphe etmeyecekti. Onların fakir, eksik ve "sağır-dilsiz" olduklarını gösteren nispet böyledir.

Fazla olarak, benim tablom, keza bir **elektron**-proton yığınıdır. Bu, onun bilinç olması demek midir? Bir kurbağa, "kompleks bir entegrasyon" sözlü ve jestli mekanizmaları" ihtiva eden bir beden faaliyetleri devamıdır. Bu, kurbağanın, bir bilinç olması veya onun "bilinci", insanın "bilinci"nin aynı olması demek midir? Bir yılan, şüphesiz bir "özel uyarım-tepki ilişkisi" gösterir. Bundan, yılanın bir heyecan olduğu veya onun "heyecanları"nın, insanınkinin aynı olduğu sonucunu çıkaralım mı?

Bu tasvirin niçin tamamiyle fakir ve eksik olduğunu göstermek için bu işaretler yetişir. Onlar keza gösteriyorlar ki, bu "bilimsel" formüller, gerçekte metafiziğin en kötü türlüsüdür.

Bu olgu, içebakış yoluyla kazanılan tecrübenin değersiz ve boş olmadığını göstermektedir. Bu aynı zamanda, insan hareketinin içebakış psikolojisi bilgisi ve terimleri tamamiyle bir yana bırakılarak, sadece davranış ile özelliklerinin belirtilmesi ve tarif edilmesinin son derece zayıf ve uygunsuz kalmaya mahkum olduğunu da ortaya koymaktadır.

Buna ilave olarak, eylemlerin ve insan psikolojisinin, sadece davranış yoluyla tanımının yetersizliği, gerek dış olayların ya da sübjektif psişik yolun, gerek bilim, din, ideoloji, kilise -din- okul vb. gibi sembolik toplumsal olayların "anlamı"na erişmemesinde de kendini göstermektedir.

"**Anlam**", kastlar, bezler ya da sınıf sisteminde değişimlerde gözlenebilecek bir dış ya da trans-subjektif olay olmadığından "anlam"ın sadece davranış terimleriyle tanımlanması genellikle mümkün değildir. Kant filozofisinin, ya da Newton'un, Konfüçiyüsçülüğün "ilkeleri"nin, ya da "iki kere iki dört eder"in "anlamı" ne fizik bir olaydır, ne de kaslar ve bezlerin gerilimi ile tanımlanabilir; bunu bir miroskop ile görmek ya da bir kimya analizinde incelemek de mümkün değildir. Bir ağırlık ölçüsü nasıl bir alanın ölçüsüne yaramazsa, "davranışın ağları" da, hiçbir biçimde "anlam"ı yakalayamaz. New York ile Los Angelos'un uzaklığı 2500 kilodur deyimi saçmadır.

Aynı biçimde "bilinç sesle ilgili ya da subvokal bir reflekstir", ya da "Kant'ın ahlakı bir elektron-proton karışımının toplamıdır", ya da "Mülkiyet olayı organizmanın çekilme ve kendini koruma davranışlarının bir bileşimi ve bunu takiben bazı bezlerin salgılarıdır." ifadeleri de saçmadır.

Yalnız bu karmaşık deneylerin anlamı değil, aynı zamanda "aşk ve kin", saygı ve bağlılık, kırgınlık ve korku, mutluluk ve acı çekmek gibi şeylerin anlamı da "içedönük deney gerçekten bir yana bırakılırsa", sadece davranışçı metodlarla ne anlaşılabilir, ne de anlatılabilir.

Watson: "Zenciler korkularını ya da kaygılarını ya da saygılarını belirtirler." diyor. Bu sadece bir davranışın anlatımı değildir. Çünkü içebakış ve psişik deneyi kullanmayan bir gözlemciye zencilerin bütün gösterebilecekleri ve kaslarındaki ve başka bütün trans-subjektif hareketlerdeki değişmeler olacaktır ki, bunların içinde "korku"dan, "aşk"tan, "kaygı"dan be başka psişik deneylerden eser yoktur. Sadece bu deyimlerin ve ben-

zerlerinin dahil edilmesi bile saf davranışa "introspection-un bulaştırılmasıdır. "Sembolik tahrikler" ya da "davranış" ya da "psiko-sosyal tavır biçimleri" gibi çok kullanılan terimler için de aynı şey söylenebilir.

Bir sembol, bir anlamdan ayrılamaz ve bunun anlamı sembolik dürtülerin fiziksel yapısından farklıdır. Bayrak fiziksel olarak bir direğe bağlı bir kumaş parçasıdır, fakat sembol olarak çok daha başka ve fiziksel görünümüyle kıyaslanamayacak kadar karmaşık bir anlamı vardır. **Eflatun**'un "Devlet"i, fiziksel olarak beyaz bir yüzey üzerine siyah harflerin yer aldığı bir kağıttır. Fakat **Eflatun**'un Devlet'inin çok daha farklı bir anlamı vardır.

Davranışçılıkdan yana olanlar "iç deney"den yararlanmayı reddettiği ve sadece dış fiziksel olayların tanımı -tasviri- ile yetindikleri sürece sembol kavramı bile onun için mevcut değildir ve varolamaz.

Pavlov ve **Sherrington** gibi davranışçılığın gerçek ve klasik temsilcileri "dışarının" gözlenemeyecek olayları ile uğraşmazlar, introspectif psikolojinin açık ya da örtülü terimlerinden hiç birini kullanamazlar ve "bir mesafeyi bir ağırlık ölçüsü ile ölçmeye" ya da iç ve subjektif olayları davranış metodları ile incelemeye hiçbir zaman kalkmazlar.

Davranışçılıktan yana olan biri "iç deney"den yararlanırsa, sırf davranışçılıktan yana olmaktan çıkar ve örtülü bir biçimde evvelce reddettiği "introspection"culuğu kullanmış olur.

Davranışçılıktan yana olanlarca yayılan "davranış", "uyum", "davranış tipi" ve başka terimler içinde aynı şey söylenebilir. Bu terimler, örtülü bir biçimde çok sayıda "iç psişik deney"i içine alır ve böylece, saflıklarını az ya da çok yitirir. Gerçekte davranışçılığın sahte aşırı taraftarları, evvlce reddettikleri şeyleri, bu biçimde ve örtülü bir biçimde kabul etmiş olurlar. Bu, onların tutarsızlıklarını gösterir ve metodlarının yetersizliğini kendileri ispatlamış olurlar. Bu, metodolojik açıdan da başka bir elverişsizlik doğurur. Bir introspectif terminolojinin örtülü bir biçimde kullanılması sonucunda,

insan davranışı ile ilgili tanımlamaları, yukardaki davranışçı formüllerde olduğu gibi, silik, karanlık ve belirsiz olur.

Bu belirtiler, aşırı davranışçı denilenlerin yanlışlarının birkaçını göstermek için yeterlidir.Bu, aşırı introspection'cuların haklı olduğunu mu gösterir. Hiçbir biçimde. Davranışçılık kendi sınırları içinde kuşkusuz, insan davranışının ve dolayısıyla, toplumsal olayların bilimsel açıdan incelenmesinde büyük bir değer taşıyan bir yöntemdir. İnsanların dış hareketlerinin ve transsubjektif hareket biçimlerinin yapısı incelenmeden, bu alanda objektif ve kesin birşey elde edemeyiz. Transsubjektif olaylar dünyasında davranışçılık bilimsel olarak kullanılabilecek tek yöntemdir.

Belirtmeye çalıştığım gibi, hataları subjektif deney alanına girdiği, mesafeleri ağırlık ölçüleri ile ölçmeye başladığı ve bunu yapamayınca da, bütün öteki yöntemlerin ve hatta iç psişik deneyler aleminin varlığını inkar etmeye kalkıştığı zaman başlar.

Davranışçılığın gerçek teorisyenleri **Paulov, Sherrington, Magnus**'un esasen yapmadığı bu hatalar bir yana bırakılacak olursa, davranışçılık insan davranışını trans-subjektif bir olay olarak psişik unsurların işe karışmaksızın, trans- subjektif tepkiler ya da bir nedenler zinciri halinde olaylar içinde incelediğini ilan ederken, tamamıyla haklıdır. Ancak bu, davranışçılığa ne introspection'un öğretici değerini inkar etme - davranışçılığın gerçek teorisyenlerinin inkar etmemektedir- ne de insan deneylerinin içerden introspection metodu ile tanımlanması olanağını safdışı bırakmak hakkını verir. "Korku", "aşk" ya da "kırgınlık" gibi terimler **Watson**' un yukarda belirtilen formüllerine yaklaştığı zaman objektif niteliklerini kaybederler ve anlamını yitirirler; tam tersine, bilimsel değerlerini ve insan davranışıyla ilgili bilgilerimizi zenginleştirirler.

Davranışçılık formülü olayların dış ya da transsubjektif yönünü gösterir. İntrospectif formül buna bağlı olan iç deneyi anlatır. Her ikisi bir araya gelince, iki un-

surun karşılıklı ilişkisini açıklar ve bu yolla olayların bütününü anlatır.

Bu işbirliği sayesinde bilgimiz genişler; her cins tanımlama daha doğru ve daha değerli olur ve bunların anlamı, birbirini tamamlar. Sadece bilgi açısından bakıldığında, gereği gibi uygulandığı takdirde, bu karşılıklı yardımın her hangi bir sakınca doğurabileceğini düşünmek mümkün değildir.

Fakat yukarıdaki avantajların çoğalabilmesi için, her iki metodun kendi alanlarında uygulanması gerekir. Bunlardan hiçbiri tamamen heterojen ve o alanda incelenmesi için hiç de elverişli olmayan metodları ile, diğerinin alnına girmek hakkına sahip değildir. Bunlardan birinin tanımı ötekinin tanımı ile paralel olmalı, fakat ona karıştırılmamalıdır. İçebakış deneyleri hiçbir şekilde trans-subjektif davranışın nedensellik zincirine sokulamaz ve aynı şekilde, trans- subjektif kavram ve yöntemlerde, iç deneylerin anlatımında kullanılamaz.

Bunların ilişki biçimi -tipleri- şöyle olmalıdır:

Korku durumun (l'aspect interne) içe bakış metodu ile tasviri	Nefes alma güçlüğü, titreme, bütün vücudun sarsılması vb. (Dış durumun davranışçı yolla anlatımı -Tasviri- (Description par le comportement, de l'aspect externe)

Bu tasvirlerden (anlatımlardan) her biri farklı bir dil gibi olayların iki yönünü ve aralarındaki ilişkiyi, farklı terimlerle ortaya koyar. Bırakalım, davranışçılar, trans-subjektif olayları, objektif metodlarla incelesinler; bırakalım, iç gözlemciler, insanın içdeney'i için ayrı -aynı- şeyi yapsınlar.

Birbirlerinin alanına girince, mesafeyi ağırlık ölçüleri ile ölçmeye başlarlar. Aşırı davranışçılık ile ilgili olarak bu nokta yukarıda ispat edilmişti. Introspection ve introspectif sosyoloji bakımından ise bu, ileride ayrıntıları

ile ispat edilecektir. Şimdilik bu görüşler söz konusu sorun karşısında takınacağımız tutumu belirtmeye ve ilreide açıklanacak olan sosyal olayların iç-gözlem yoluyla psikolojik açıdan yorumlanmaları hakkındaki eleştirileri anlamaya yeterlidir. Şimdi davranışçı sosyolojinin somut -elle tutulur- incelemelerine geçelim.

C- Besinlerin harekete geçirici özelliğinin insan davranışı üzerindeki processus'ler ve sosyal organizasyon üzerindeki etkisi.

Şimdiye kadar davranış bakımından sosyal olayların, tümevarımlı -inductif- yorumlanması hakkında çok az durduk. Bu yorumlamalardan bazıları yukarıda söylendi. Bazı yorumlamalar da vardır ki, basit bir davranış incelemesinin basit bir planından başka bir şey değildir. Ya da onlar tümevarımlı gerçek bir yorumlama yapmak için çok geneldirler.

Üzerindeki çalışmanın bir şemasını vermek istiyorum. Bu çalışmanın hataları, sosyal olayların davranışçı açıdan yapılacak başka yorumlamaları için uyarıcı ve başarılı yönleri de taşvik edebilir.

Bu incelemede bana yön veren ilkeleri yukarıda tanımlamıştım.

1- Ölçülebilir bir trans-subjektif harekete geçiriciden yola çıkıyor, buradan trans-subjektif olaylara geçiliyor, son olarak, trans-subjektif olaylara varılıyor.

2- Ttrans-subjektif olayların nedensellik zinciri iç psişik deneyler ya da iç psişik ajanlar "etkenler"in işe karıştırılması ile bozulmamalıdır.

3- Alınan besinin niteliği ve niceliğindeki değişimlerle aynı zamanda meydana gelen iç psişik deneylerin tasviri özelliklerinin belirtilmesi trans-subjektif olaylar alanındaki değişimlerin özelliklerin belirtilmesine karıştırılmamalıdır. Buna ilave edilmelidir.

4- İncelemenin hareket noktası olarak **Paulov**'un beslenme processus'ü hakkındaki teorisi alınmıştır, yani processus'ü kontrol eden sinir merkezi teorisi ve bunun işleyiş mekanizması -sinir sistemindeki beslenme merkezinin" kan ve sinir sisteminin kendisi aracılığı ile ha-

rekete geçirilmesinin ve durdurulmasının şartlandırılması ve şartlandırılmamış davranışları -özetle **Pavlov** teorisinin esası alınmıştır.

Burada ayrıntılar bir kenara bırakılarak metodoloji, önemli noktalar ile elde edilen başlıca sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Alınan besinlerin niceliğini ve niteliğini, bağımsız bir değişken olarak alır ve ilgimizi bu değişkenin en az fizyolojik besinsizlik durumunun altında olduğu durumlarda yoğunlaştırırsak, bu değişken ile insanların ve hayvanların bedence nitelikleri arasında pek çok araştırıcı tarafından tespit edilmiş bir seri karşılıklı bağlantı buluruz.

Alınan besinlerin niteliği ve niceliği organların, boyun, ağırlığın, vücudun kimyasal yapısının, göğüs hacminin, kafa tası biçiminin ve vücudun başka hatlarının pek çok özelliğini tayin eder. Bütün bu ilişkiler içinde, besinsizlik önemli değişiklikler ortaya çıkarır. Farklı nitelikte ve nicelikte besin alan değişik sosyal gruplar arasındaki birçok bedensel farklar, bu unsurla açıklanabilir. Örneği, fakir sınıflara oranla daha rahat bir hayat yaşayan sınıfların ağırlığı ve boyu fazladır.

İkinci olarak besinsizlik, bütün fizyolojik oluşlarda, süreçlerde köklü bir değişikliği belirler. Bu husus fizyolojistler tarafından oldukça iyi incelenmiştir.

Üçüncü olarak, besinsizlik nedeniyle, vücutta ve fizyolojide meydana gelen değişikliklere paralel olarak, sübjektif psişik deneyde de bir seri değişiklik olur.

A- Fizyolojik ve nispi besinsizliğin başlangıcında, duygu ve heyecan alanında "iştah"ın ortaya çıktığını görüyoruz. Besinsizlik sürüp giderse, "iştah" çok daha değişik bir "açlık" duygusuna dönüşüyor ve daha sonra, zayıflık bir tür acı, "boşluk" ve hissizlik gibi değişik ve karmaşık duygular haline geliyor. Bu duygular arasında, zaman zaman sinirlilik, kırgınlık, duyarlığın azalması ve genel bir psişik depresyon halleri görülür.

B- Duyum -sentation-, idrak -perception- ve dikkat alanında besinsizliğin (inanition) ilk aşamalarında be-

sinler ve beslenme ile ilgili olmayan bütün olaylara karşı duyarlığın ve dikkati azaldığı, buna karşılık, besinler ve beslenme ile doğrudan, ya da dolaylı, ilişki halinde olan bütün olaylara karşı duyarlığın ve dikkatin şiddetle arttığı görülüyor...

Besinsizliğin uzaması, sonunda genel bir çöküşe ve hissizliğe götürüyor. İdrak -algılama- sisteminin bütünü düzenini yitiriyor ve dış dünyayı ve onun unsurlarını analiz etmek yetkisini kaybediyor.

C- Yaratıcı hayalgücü ve fikirlerin çağrışımı alanlarında besinsizlik, besinler ve beslenme ile ilgili olmayan bütün görüntüler, sembolleri ve fikirleri bilinç alanının dışına iterken, bilinç alanı "besinler ile ilgili" görüntüler, semboller ve fikirlerle doluyor. Aynı zamanda, fikir çağrışımlarının serbestçe akışı istek dışı olarak "besinler ile ilgili" sembolik sembol, görüntü ve fikirlerle gittikçe daha açık biçimde kesiliyor ve bu çoğu zaman besinler ile ilgili hayaller görmeye ve bir besinsizlik saplantısına yol açıyor. İnsanlar gittikçe besinlerden ve onunla ilgili olaylardan başka herhangi bir şeyi gitgide düşünemez oluyorlar.

D- Sözlü tepkiler alanında bu durum, büyük açlık çeken insanların konuşmalarında besinler ile ilgili konuların, öteki bütün konuları bir yana iterek gittikçe daha fazla yer almaları şeklinde ortaya çıkıyor.

E- **Bellek-hafıza-alanında,** besinsizliğin ilk aşaması, belleğin besinlerin dışındaki konularda zayıflaması ve beslenme olayları ile ilgili konularda güçlenmesi ile ortaya çıkıyor. Besinsizliğin daha sonraki aşamalarında, bellek, genel olarak zayıflıyor ve insanı kendi adını ve adresini unutmaya kadar götürüyor.

F- **Arzular ve dilekler alanında,** besinlerle ilgili olmayan bütün dileklerin azaldığını ve besinlerle ilgili arzuların arttığını görüyoruz.

G- **Kararlılık alanında** da irade çabalarının zayıfladığını ve besinsizliğin sürüp gitmesi halinde, kişiyi duygusuz, kayıtsız ve maksatlı bir çaba sarfedemez hale getirdiğini görüyoruz.

H- **Psişik hayatın bütün alanında,** besinsizlik bütün bir processus'ün ihtilali ile birlikte olur. Şiddetli ve uzun süren bir besinsizliğe "ben"in bütünlüğünün bozulması; onun ahenginin ve birliğinin bozulması; psychose'ların ve zihni ya da ruhsal -mental- karışıklıkların birlikte olduğu görülüyor. Böylece, besinsizlik ile, insanın bedeni, fizyolojisi ve psikolojisi çok büyük ölçüde değişir. Dördüncüsü, besinsizlik insan hattı-hareketini bütünü ile değiştirir.

Noksan bir beslenmenin etkisi altında, insanın bedence, fizyoloji ve psikoloji bakımlarından değiştiği bilindiğine göre, onun varlık tarzı değişir.

Bu değişmede merkez teşkil eden olay, aç insanın besin maddelerine gittikçe daha çok çekilmesi, besinler elde etmek ve onlara sahip olmak hareketi kendisini gösterir. Başka bir terimle, her davranış, besin sağlamak için tepki karakterinin başlamaya ya da besinler ya da onların yerini tutacak olan eşdeğerlerine yaklaşmaya eğilir. Hatta bu çekim gerçeği, sonradan deney ile öğrenilmiş değildir, yaradılıştandır.

Bazı davranış tiplerinde teknik ya da somut belirme öğrenilmişlerdir ve ahvale göre değişirler. Bu bakımdan, besin elde etmek için yapılan işlerin topu, **"sırf eylemler"**dir. Sadece besin bulunmaması ile dürtülmüş olarak faktörler ile dürtülmüş olan **"karma eylemler"** şeklinde alt bölümlere ayrılmışlardır.

Bu iki çeşit davranış da, besinler elde etmekte **basit** tepkilere ve onlar da besin tedarik etmekte **karmaşık** tepkilere bölünürler. Konusu besin elde etmek olan çeşitli uzun fiil -action- zinciri taşkil ederek - bir iş tutmak, onu yapmak, mağazaya gitmek, besin satın almak için çarşıya gitmek, besinleri pişirmek ve sonunda onları yemek içmekten ibaret olan -besin elde etmekte- yapılan **karmaşık** tepkiler bu işteki alt bölümlerdir.

İnsan action'larının bütün sayısında bu action'ların payını analiz ederken, aşağıdaki genellemeyi yapmak mümkündür:

Besinleri elde etmek için katlanılan engeller ne kadar

büyük iseler, insan davranışının topunda besinler aramanın action'larının oranı o kadar büyüktür.

Ne vakit ki, büyük bir açlık halinde olduğu gibi, bu engeller son derece büyük olurlar, insan davranışının topu sırf eylemlerden -actes pures- meydana gelmiş olan besinler arama basit bir arama davranışı olmaya eğilim göstreirler.

İnsanın davranışının zamanının incelenmesi, bu gelir ve giderlerin rakamının incelenmesi bunu gösterir.

Bununla birlikte, besinlere doğru eğilimin şiddeti sabit - constante- değildir, fakat besinsizliğin uzun sürmesine ve derecesine göre değişir. Mutlak bir beslenme eksikliği ya da yokluğunda, en yüksek derecesinde, üçüncü, dördüncü ve beşinci gün varılır. Daha sonra, onun şideti azalmaya başlar, diriliğin -hayatiyetin- ve insanın enerjisinin zayıflaması sonunda.

***

Bundan önce söylenenler şu anlama gelir ki, **açlık,** beslenme ile hiçbir ilişkisi olmayan bütün eylemleri davranışımızdan hariç bırakmaya ve vücut makinesini sadece bir beslenme makinesi halinde değiştirmeye eğilim gösterir. Bundan ötürü, besin yokluğunun dürtmesinin etkisi altında, insanlar, aç olmasalardı işleyemeyecekleri hareketleri -suçları- yapmaya ve böylece bu tehlikeli hareketleri işlerler.

Amacı, insanların mensup oldukları kümenin - grubun- ilgi ve yararlarını savunmak olan eylemlerin bütünü hakkında da böyledir. Gruba ya da hemcinslerine anlaşılabilen - préjudiciable- fakat ahvale göre, açlığı giderici olması nedeniyle dolayısıyle yardım edebilen eylemlerde azalmaya eğilim gösterirler. Bundan ötürü, vahşetten çok korkan kimseler, iyice beslenmiş oldukları vakit, çok defa vahşi - cabbibale- olurlar ve komşularını, çocuklarını ve hemcinslerini açlıktan ölürken öldürürler. Bu sebepten ötürü, onlar, açlığa bir çare bulmak için boş yere öldürülenlerin sayısını arttığını görürüz.

Bu koşullarda, namuslu bir insan, ekmek elde etmek için,kendi dostlarına, ana-babasına karşı hain

olurlar. Aynı tarzda, **cinsel tepkiler** grubunda da, doğrudan doğruya, ya da dolaylı olarak, bir değişme olur. Cinsel işteha yok olur ya da zayıflar. İnsanlarda çiftleşme eylemleri sayıca azalır.

Öte yandan, cinsel namusluluk reddedilebilir. Besin elde etmek için, cinsel namusluluk reddedilebilir.

Buradan, kadınların açlık devirlerinde, kendilerini alıp çalıştıranlar çıkarsa, namussuzluk eylemlerinin sayısının arttığı görülür.

***

Bunun gibi, başka bütün hareketler, sırf deney ile kazanılmışlardır. -Dinsel, moral, sosyal, estetik ve sözleşmeli bütün hareketler, gerektiği halde, açlığı giderici oldukları zaman, belirmezler.

Namuslu insan, hırsız olur; gururlu insan, küçülür; bağımsız insan, **Esau** gibi, büyük kardeş olma hukukunu -droit d'ainesse-, şerefini ve özgürlüğünü, bir tabak mercimek için, satmaya hazırdır.

Son olarak diyebiliriz ki, kanılar, fikirler ve inançlar da keza bir değişime uğrarlar. Onlar eğer açlık giderici hareketleri engellenirse, insan hareketi değiir.

Beşinci olarak, insan davranışının yukarıdaki değişmesi, sosyal olaylarda da görülür. Nüfusun büyük bir bölümü az beslenmiş ise, ya da, az beslenme halinin artmasına uğramış ise, sosyal olaylar alanında da bu bakımdan anlaşılabilen değişmeler olur.

Beslenme fiileri her gün kaç defa yapıldığı -bir kaç defa yemek yendiği gibi- mevcut olan bütün toplumlarda beslenme fiileri, mevcut olan bütün toplumlarda beslenme faktörünün sabit fonksiyonları, birçok sosyal kurumların mevcut olduğunu açıklar. Kendi üyeleri için besin elde etmek, hazırlamak ve dağıtmak amacı olan toplumun bütün faaliyetleri ve kurumları, beslenme faktörünün sabit fonksiyonları gibi gözönüne alınmalıdırlar.

Somut biçimleri ne olursa olsun, üretimle, dağıtımla, değişimle ve tüketimle ilgili sözde ekonomik buluşların önemli bir bölümü bu niteliktedir.

Kütlenin belirsizlik durumları ortaya çıktığı zaman, bu basit fonksiyonların yanı sıra, bazı değişken sosyal fonksiyonlar da ortaya çıkar. Bu durumda açlıktan acı çeken bütün halkın davranışı, yukarıda belirtildiği gibi, besinlere yönelen bir nitelik kazanır. Bu şartlar altında, açlık çeken toplumun somut koşullarından başka, aşağıdaki sosyal etkilerin birinin ya da birçoğunun ortaya çıkması beklenebilir:

1- Besin elde etmek için yeni metodların ortaya çıkması, ya da eski metodların iyileştirilmesi;

2- Başka toplumlardan besin alınmasının artması;

3- Açlık çeken ülkeden, açlık çekmeyen ülkelere doğru barışçı yolla ya da zorla göçün artması;

4- Açlık çekmeyen toplumların açlık çeken halklar tarafından istilası; ya da bu istilanın kuvvetle durdurulması ki, buradan da savaş ve çatışma olayları doğmaktadır;

5- Mülkiyet ve daha az ölçüde, kişilere karşı işlenen suçların artması;

6- Zenginliğe ve zengin sınıfların besinlerine fakirler ve açlık çekenler tarafından elkonulmasının şiddetli bir artışı olan karışıklıkların ve ihtilalci davranışların çoğalması;

7- Hükümetin ekonomik işlere karışmasının ve besin üretimi ile dağıtım üzerinde hükümet denetiminin artması; -açlık çeken devlet sosyalizmi-;

8- Ekmek karşılığında fakirlerin, zenginlerin tutsaklığı ya da bağımsızlığı altına girmesi;

9- Eğer besinlerin çekiciliği ile belirlenen bütün bu eylemler ihtiyaçların giderilmesinde başarıya ulaşmazsa ya da bu olayların hepsi bir arada olmaktadır.

4. ARZULAR, AMAÇLAR, HAZ VE ELEM, İLGİLER, İSTEKLER VE TAVIRLAR İLE YORUMLAMALAR

A- Bu grubun genel karakteri:

Psikolojik okulun başlıca çeşitlerinin üçüncüsü, insan hareketini ve sosyal oluşları, süreçleri anlamak, bazı belli sayıdaki gruplarda onları sınıflandırmak, insan hareketi ve sosyal süreçleri dinamik faktörler gibi incelemek, bu faktörlerinin dinamizminin belirtisi olarak bu süreçleri yorumlamak için, insanın psikolojij deneylerini anahtar gibi alan birçok teoriler tarfından temsil edilmişlerdir.

Bu yorumlamanın da fonunun çok eski olduğunu söylemek faydasızdır. Hind, Çin, Yunan ve Roma düşüncelerinin eski kaynakları ile başlarken ve Ortaçağın eserleri ile geçerken, biz her yerde insanların arzularına, duygularına, dileklerine, kanılarına, başka subjektif psişik faktörlere iyi veya kötü olabilen, fakat büyük bir etkisi olduğunu belirten tasdikler veya iddialar buluyoruz. Bu faktörlerin birçok sınıflandırılmalarını aynı kaynaklarda buluyoruz.

Aktüel olarak, bu tipten teoriler yetesiye çoktur. Onların terminolojisi biraz faklıdır, fakat onların mahiyeti veya esası aynıdır. Hepsi de psişik deneyi değişken olarak insan harektinin ve sosyal processus'lerin yorumlanması için, psişik deneyi almakta hepsinin esası aynıdır. Ve bu sonuncular, bu değişkenlerin oyununu fonksiyon olarak gözönüne alıyorlar. Bu teorilerin başçıca çeşitleri aşağıda gösterileceklerdir.

B- İnançlar, arzular ve eğilimlerle yorumlamalar:

Bu tip yorumlamaların en ünlü modern temsilcileri, ihtimal ki, **Gabriel Tarde** (1843-1904)dır, **Lester F. Ward** (1841- 1913)dır.

XIX. Yüzyılın sonunun ve XX. Yüzyılın başlangıcının sosyologları arasında, **Tarde** bütün birinci yerlerden birini doldurur.

Tarde, küçük bir Fransız şehrinde doğmuş, hakim, cinayet istatikçisi, bilimsel bir gazetenin yazarı ve nihayet College de France'da modern filozofi profesörü idi.

Bir çok eserleri arasında en önemlileri şunlardır:

* Taklid Kanunları (30),

* Ceza Filozofisi (31),

* Hukukun Şekil Değiştirmeleri (32),

* Sosyal Mantık (33), Sosyolojik denemeler ve Karışmalar(34),

* Evrensel Direnme veya Muhalefet (35),

* Sosyal Kanunlar (36),

* Sosyal Psikoloji İncelemeleri (37),

* Fikir veya Kanaat ve Kalabalık (38),

Tarde'in sosyolojik doktrininin esası onun Sosyal Kanunlar adlı eserinde verilmiştir.

Tarde, parlak yazar ve ilhamlı bir düşünür olarak, Sosyolojide, Sosyal psikolojide, Criminologie'de, Ekonomide ve Filozofide büyük sayıda planlar, idéee'ler ve orjinal teoriler bırakmıştır.

Tarde, orijinalitenin, ilhamın ve sezgi bilgisinin ucuna çıkmakla dikkati çekmişse se, teorileri gösteriyor ki, o sıkı bir bilim temsilcisi olmaktan çok, bir sosyal filozoftur. Onun teorilerinin çoğunda précision ve zaruri açıklık eksiktirler ve diğer bazıları daha çok nazari - spéculatif- dirler.

Bununla birlikte, **Tarde,** çağdaş sosyolojik düşünce üzerine çok büyük bir etki yapmıştır. Onun metafiziğini, Monadologie'sini, Crimonologie'sini ve Sosyolojiyi doğrudan doğruya ilgilendirmeyen başka bir teorilerini tartışmaksızın bir yana bırakılarak, **Sosyolojik** sisteminin esası aşağıda özetlenebilir:

1- Sosyal olaylar psychique mahiyettedirler, onlar **bireysel ruhlar arasında bir action**'dan ibarettirler. Onlar birbirleriyle etki halinde bulunan inançlardan oluşmuşlardır. Nerede bireyler arasındaki bu ruhsal action bulunursa, orada keza toplum ve sosyal olaylar saf halde

bulunurlar. Nerede bu ruhsal ilişkiler yoksa, orada toplum yoktur (39).

Bu gösteriyor ki, **Tarde,** Psychologisme'in temsilcisi ise de gerek **Psiko-sosyal,** gerek **biyolojik** organicisme'e bağlamayı reddetmiştir. O "sosyal düşünce", "kamusal ruh" vb. terimlerini kuvvetle reddetmiştir. O, sosyolojide "Nominalisme"in bir temsilcisi kalıyor.

2- Bireylerin zihinleri veya dimağları arasındaki action'un, yani sosyal processus'lerin mahiyetini teşkil eden arzuların ve inançların değişimi ve akımı - başlıca üç şekilde vardır: tekrar veya taklid, muhalefet ve uyma veya icad.

Bir bireyin zihninde meydana gelen her fikir (idée) veya yeni inanç, başka bireyler tarafından tekrar veya taklid edilmeye eğilir, o taklid dalgası doğurur ve bütün topluma yayılamaya eğilim gösterir.

Onun yayılmasının ilerlemelerinde, er veya geç, bir başka icad merkezinden gelen başka bir taklid dalgası ile karşılaşır. Bu iki veya birçok taklid dalgalarının karşılaşması neticesi olarak muhalefet olayları verir.

Böylece, taklid, sosyal süreçlerin ikinci şekli olarak direnmeyi husule getirir. İki veya birçok taklid dalgaları neticesi olarak, eşit kuvvete ve bağdaşamaz oldukları vakit, gerek her iki dalganın da karşılıklı tahribi, gerek en zayıf taklid dalgasının en kuvvetli taklid dalgası tarafından tahribi; veya her iki tip taklidin karşılıklı uyumu (adaption'u) olur, bu, yeni bir icada eşdeğerdir.

Böylece, sosyal processus'ün üçüncü şekli olarak uyma veya icad'dır.

Her icadla uyumu iki veya birçok taklid tiplerinin (fikirler -idées- inançlar) bir bireyin zihninde "mutlu izdivacı"dır. Yeni bir icad yapılarak, yeni bir taklid dalgası vukubulur; ve o, kendini yayarak, başka bir taklid dalgasına rastlar. Bundan onların direnmesi husule gelir ve bu muhalefete veya direnme yeni bir icada götürür ve böylece devam eder.

Tarde, da sosyal processus anlayışı, onun dinamizminin başlıca şekilleri böyledir (40).

3- Bundan önce söylenenlerden şu çıkar ki, **Tarde**'a göre icad -invention- sosyal değişmenin kaynağıdır. Her fikir (idée), inanç yahut icad edilmiş olan yeni davranış şekli, sosyal denizin suyuna atılmış bir taş gibidir. O, bir taklid dalgası husule getirir ve o, bir dalgaya rastlayıncaya kadar yayılır. Onlar birbirlerini sararlar ve üç şeyden biri:

* Onlar birbirlerini yok ederler,

* Onlardan biri, ötekini yok eder,

* Veya onlar yeni bir icadın kaynağıdırlar.

Durmaksızın devam eden bu icadlar, taklidler, muhalefet veya direnmeler sosyal hayatın dinamizmi meydana gelir.

4- Bu üç sosyal processus'dan, taklid ve icad **Tarde** tarafından özellikle incelenmişlerdir. O, icadları kolaylaştıran veya icadlara engel olan faktörleri göstermeyi denedi. Yaradılıştan entellektüel kapasite, sosyal zorunluluk ve sosyal şartlar bu faktörler arasındadırlar. **Tarde**'ın taklid kanunları arasında aşağıdaki noktaları not etmelidir:

Taklid dalgası, kendi başlangıç merkezinden itibaren geometrik bir ilerlemeye göre yayılmaya eğilim gösterir. "Taklidler kendi sosyal çevreleri tarafından kırılırlar."

Irkça aynı cinsten olmamak, bir taklid dalgasının mutlu yayılmasına engel koyan bir şarttır.

Taklidlerin kendileri gerek mantıksal, gerek extralogique olurlar. Her iki şekil, genel olarak, sosyal bakımdam üstün olandan, sosyal bakımdan aşağı olana giderler.

İç taklid ruhta, dış taklid pratikte önde gelir.

Bir toplumun tarihinde bir adet ve moda devirleri rythme'i vardır. Adet (coutume) devrinde, hakim bir tarzda taklid edilenler, eski tiplerdir. Oysa ki, moda devrinde, en modern inançların veya davranış tiplerinin prestiji vardır ve onlar taklid edilmemişlerdir.

Tarde'ın sosyolojik teorisinin taslağı böyledir. Bu teori onun sosyal hayat anlayışlarınını, sosyal hayatın

dynamisme'inin, onun şekillerinin ve faktörlerinin tamamiyle psikolojik olduklarını gösteriyor.

Sosyolojinin amacı, tarihin veya insanların davranışlarının trans-subjektif olaylarını kendi psiko-fizik şekillerinde değil, fakat fikirlerin, inançların, arzuların ve başkaiç deneylerin dinamizminde açıklamaktır.

İnsanların davranışları, onların ilişkileri, tarihi veya sosyal vakalar trans-subjektif olaylar oldukça, **Tarde**'ın sosyolojisini ilgilendirmezler, onu ancak, zihni (mentale) olayların belirtisi oldukları oranda ilgilendirirler ve ancak onlar icadın muhalefet veya direnmenin ve taklidin ruhsal processus'lere etki ettikleri oranda **Tarde**'ın sosyolojisini ilgilendirirler. Bunun dışında, onlar onun sosyolojisi için her ilgiyi kaybaderler (41).

Bu demektir ki, **Tarde**'ın sosyolojisinin fiili objektivi bireylerin psişik interaction'unu incelemeyi az deneyen başka birçok sosyologlarınkinden tamamiyle faklıdır. Ancak insani ha-tı hareketi, insanlar arasındaki insani ilişkileri - interrelations humaines-, sosyal ve tarihi olayları böyle olarak mantal processus'lerin "belirtileri" olan veya olmayan olgudan bağımsız inceleyen **Tarde** ve başka psikolojist sosyologlar, fikirlerin, arzuların, inançların dinamizmini, onların sosyal akışında sökmeyi ya da sırrını bulmayı denemişlerdir.

Oysa ki, başka sosyologlar, tersine olarak Trans-subjektif insan hat-tı hareketinin ve sosyal olayların böyle olduğu kadar, dinamizmini açıklamaya, çözmeye çalışıyorlar: Burada sosyolojinin hatta mahiyeteinin - nature- ve konusunun kavranılmasında büyük bir fark vardır. Hatta bu fark iki sosyologlar sınıfı arasındaki başka birçok farkları açıklar.

Lester F. Ward.- Sosyal olayların "arzular" ve "eğilimler" ile yorumlanmasının en ünlü temsilcilerinin ikincisi **Lester F. Ward** (1841-1913)dır (42).

Henri Gary, W. G. Sumner ve **L. Ward** dünyanın en ünlü sosyologları arasında, o devirde, Amerikan sosyologlarının birinci kuşağının en çok dikkati çeken kişiliklerini temsil ederler.

Ward'ın birçok eserlerinde ve özellikle "Dinamik sosyoloji", "Uygarlığın psişik faktörü", "Sosyolojinin dışı", "Pür sosyoloji", "Uygulamalı Sosyoloji", sosyoloji olmaktan çok, sosyal filozofi olarak geniş bir sistem ortaya koymuştur. Bizi burada ilgilendirmeyen onun sisteminin filozofik bölümünü bir yana bırakarak, eserinin pür -sırf- sosyolojik olan bölümünü, sosyal kuvvetler teorisinden ve sosyal processus'lerin téléolojik ve finalist karakteri ile doğal süreçlerin kör karakterinin arasındaki karşılaştırmaktan ibarettir.

Ward'ın **"sosyal kuvvetler teorisi",** önce, dinamik faktör ile tayin edici faktörlerin ayırmaları ile dikkati çeker.

Dinamik faktörler, arzular veya duygulardır. Tayin edici faktör ise, insan "zekasıdır." Birinciler dinamik enerji verirler, ikincisi, amaçlara ulaşmak için, gidilecek yolları ve vasıtaları idrak eder. Bu bir kuvvet değil, sadece bir şarttır. O harekete koymak, sadece idrak eder. Arzuların kör kuvveti (43) hakiki sosyal kuvvetler olarak arzular aşağıdaki şekilde sınıflandırılmışlardır (44).

Bedeni fonksiyonu Fizik kuvvetler	Ontegénétique kuvvetler Phylogénétique kuvvetler	Haz arayan, ızdıraptan kaçan doğrudan doğruya: seksüel dolaylı:ailevi
Spriruelles kuvvetler ruhsal fonksiyon	Sociogénétique kuvvetler	Emin ve iyiyi arayan moraller güzeli arayan estetik ve faydalıyı arayan entellektüeller.

Bu arzular insan davranışının toplumsal süreçlerin "hareki kuvveti -force motrice"dirler.

Zihin fonksiyonu, yavaş tekamülden beri, arzuların kör kuvvetlerine kılavuzluk etmekte idi. Zihnin bu fonksiyonu derece derece artar. Neticede, zihnin tarafından kendilerine kılavuzluk edilmeyen doğal processus'lerin

kör ve doğrudan doğruya karakteri yarine, zihin etkisi altında, insanın sosyal uyması gittikçe amaçlı ve indirect bir karakter alır.

Bu demektir ki, insanın sosyal adaptasyonu, gittikçe yapma veya suni ve hesaplanmışi zeka tarafından kendini idare ve kendini kontrol etmiş oluyor.

Ward, insanlığın geleceğinin daha çok iyimser bir görüşünü getiriyor ve onun teorisi, insani kuvvetler her eğilimin sonuncu hedefi olarak -evrensel- mutluluğun bir organizasyonuna doğru bilginin kılavuzluğu ile insani kuvveti uyarıyor (45). Birçok sosyologlar, kısmen **Ward**'ın etkisinde, kısmen ondan bağımsız olarak, onunkilere benzer teoriler ortaya koymuşlardır. Örneği: **E. A. Ross**'un sosyal kuvvetler olarak gözönüne alınmış olan arzular teorisi, böyledir.

Arzular iki büyük sınıfa ayrılmışlardır:

1- Doğal arzular; 2- Kültürel arzular.

1- **Doğal arzular** şunlardır:

a) İşteha açıcılar: Açlık, sususzluk, cinsel işteha;

b) Zevk vericiler: Korku, elem için ikraz, refah, ısı, şehvetli haz aşkı;

c) Egotique'ler: Utanma, imrenme, hürriyet aşkı, zafer aşkı, iktidar aşkı;

d) Duygusal'lar: Duygudaşlık, toplumsallık aşk, kin, kıskançlık, öfke, intikam;

e) Eğlendiriciler: Oyun dürtüleri, kendini ifade etmek hazzı;

2- **Kültürel arzular** şunlardır:

Din; éthnique, ésthétique; zihni veya fikri (46).

Profesör **Charles A. Ellwood** son eserlerinde, coğrafi ve biyolojik kuvvetlere paralel olarak, psişik faktörlere, ilca veya dürtülere (impulsions), duygulara ve zekaya büyük bir önem veriyor (47).

Onun fikrine göre, "bütün hayatımız ve bütün sosyal hareketimiz, yalnız duygu ile doymuş değildirler, fakat geniş ölçüde, duygu ile kılavuzluk ve kontrol edilmiştir.

Bunun gibi "zeka, sosyal ilerlemede faal bir faktördür." Bu faktör çok önemli bir rol oynar.

W. G. Sumner ve A. Keller -açlık, aşk, kibir -nahyet-vanité- ve korku-, F. A. Bushee ve kısmen O. Spann gibi başka birçok yazarlar benzer pozisyonları kabul etmişlerdir (48).

Okulun intelektualiste olduğu kadar, hédonistique olan bu çeşidi böyledir.

C- İlgilerle yorumlamalar:

İçgözlem bakımından psikolojik yorumlamaların söz konusu olan grubun ikinci bir çeşidi "ilgiler"i insan davranışının ve sosyal sosyal süreçlerin değişken olarak alan teorilerle temsil edilmişlerdir. "**İlgi**" terimi, "arzu" veya "duygu" teriminden farklıdır ve ilgilerin sınıflandırılması, bir yazardan ötekine çeşitlidir. Fakat, aslında, ilgi teorisinin karakteri, esas itibariyle Arzular teorisinin karakterinin aynıdır.

Sosyal dinamizmin sürekli ve esaslı faktörleri oldukça, ilgiler hakkındaki **Gustave Ratzenhofer**'in ve **Albion Small** teorileri temsil edilmişlerdir.

Ratzenhofer'e göre, "başlangıçta ilgiler vardı." Onları "ihtiyaçlar" veya iç ilcalar veya dürtüler gibi gözönüne alırken, "bütün sosyolojik ilgi hazinelerinin kapılarını açan, ilgiler anahtarı olduğunu ilan" ediyor. Sosyal hayat çok büyük bir ilgiler ağıdır ve sosyal dinamiğin kendisi bir çatışma, uyma, toplumun üyelerinin ilgilerinin kendi aralarındaki sürüp giden eski, Ratzenhofer'e göre başlıca ilgiler şunlardır:

BAŞLICA İLGİLER:

a) Irki veya cinsel ilgi;

b) Beslenme ve kendini koruma veya fizyolojik ilgi;

c) Bireysel ilgiler;

d) Sosyal ilgiler; (aile, sınıf, millet);

e) Deney-üstü ilgiler -kavranamayan ve yüce bir

mutlak'da veya dinde ve filozofide- (49).

Albion Small'ın **ilgiler teorisi** (50). **Ratzenhofer**'in teorisinin bir değişikliğini temsil eder. Keza **Small**'e göre, "İlgiler" insanları yapan cevherleridir." "Hayatın yolunun bütünü, gerek bireysel aşamasında, gerek sosyal aşamasında gözönüne alınınca, kesin olarak, ilgilerin gelişmesi, uyması ve tatminidir.

İlgiler teorisi, bu anlamda, "Sosyoloji'nin sonuncu kelimesi"dir (51). İlgiler, **Small** tarafından altı sınıfta (catégorie) sınıflandırılmışlardır: Sağlık, servet, prestij, bilgi, güzellik ve adalet (52).

Sosyal olayları başlıca veya kısmi sosyal kuvvet gibi açıklamak için ilgiler kavramını kullanan başka birçok teorileri saymaya ihtiyaç yoktur. **Ross, Spann** ve hatta **A. Bentley** bunları kullanmışlardır. Bu teoriden ekonomistler geniş tarzda yararlanmışlardır, fakat onların bu terimi kullanması çok farklıdır. Onların "ilgiler"i ölçüye gelir ve onlar hemen hemen **trans-subjektif** olayları temsil ederler. Bundan dolayı, ilgiler hakkında yukarıdaki sosyolojik kavramlarla özellikle Ratzenhofer'in ve Small'ın yorumlamaları ile karıştırılmamalıdır.

D- Arzular, istekler vs. ile yorumlama:

Eğer biz evvelce, geçen teorilerde ilgiler kelimesinin yerine "arzular" kelimesini koyarsak ve yukarıdaki sınıflandırmaları hafifçe değiştirirsek, sosyal olayların "arzular" ile yorumlanmasını elde ederiz.

W. I. Thomas'ın -1863'de doğmuş- **R. Park**'ın (1864'de doğmuş) ve **Burgess**'in teorileri, insan davranışının ve sosyal dinamiğin bu eski yorumlama kategorisinin modern şekilleri gözönüne alınabilirler. **Ward, Small, Ratzenhofer** gibi ve başkaları XVII. yüzyılın sosyal fizikçileri gibi, "iştehaları" yahut "ilgiler"i, sosyal hayatın sonuncu analizde dönüştürülebilen atomları gibi gözöüne alırlar. **Thomas, Park** ve **Burgees** gibi profesörler, arzulara sosyal olayların en elemanter yapıcı bölümleri gibi bakarlar.

Sosyolojik analizde "arzular" kimyasal analizde electrons'ların rolüne benzer bir rol oynarlar. Arzular çoktur,

fakat az sayıdaki başlıca sınıflarda toplanabilirler.

Bu kategoriler dörttür.

1) Güven arzusu, 2) Değişme arzusu, 3) Şöhret arzusu.

Arzuların ve duyguların kombinezonları, tavırları, kimyada iptidai cevherlerin, karşısında elektronların ilişkilerinde olduğu gibi, arzular karşısında **tavırlar** veya davranış tiplerini teşkil eder (53).

Arzulara açıklama prensibi gibi malik olan başka inceleme örnekleri, Freud Okulunun, birçok psikologların sosyal filozofların ve asıl filozofların eserlerinde verilmişlerdir.

E- Fikirler, duygular ve heyecanlar ile yorumlama:

Sosyal olayların fikirler ile ve özellikle bilimsel fikirlerle yorumlanmasının en çok dikkati çeken örnekleri çok yukarıda **Robery**'nin ve **A. Fouillé**'nin -Sosyolojizm okuluna bakınız- teorileri ve benzeri olan teorileri burada özetlemeye ihtiyacımız yoktur.

Sosyal olayların duygular, ve heyecanlar ile yahut başka ruhsal deneyim "mürekkepleri" ile yapılan başka yorumlanmalarının ayrıntılı analizini vermek de burada faydasızdır ve şunu söylemek yetişir ki, bu yorumlamalar yok değildirler (54). Fakat, öte yandan, onlar yukarıdaki psikolojik teorilerin -fonu- ile olmaktan çok, terminologie ile farklıdırlar. Onlar gibi, duygusal teessürler, etkilenmeler ve heyecanlar adı altında, bireylerarası olarak, insan hat-tı hareketinde ve sosyal-tarih olaylarında onun işlenmesini göstermeyi deniyor.

F- Eleştirme:

Bundan önce söylenenler sosyal olayların içgözlem psikolojisinde yorumlanmalarının esaslarını ihtiva ediyor. Şimdi teorilerin eleştirilmesine geçelim. Terminoloji ve başka ayrıntı farklarına rağmen, onların esaslı "içe bakış- introspectif" karakterleri aynıdır. Bunun sonucu olarak, onların zayıf noktaları ve kuvvetli noktaları, pratik olarak, aynıdırlar. Bu teorilerin esaslı yetersizlikleri aşağıdaki gibi görünüyorlar:

1- Bu teoriler, psişik deneyleri, trans-subjektif olayların dinamiğini tayin eden nedenler olarak yaptığı oranda, ruhçu yorumlamanın bir çeşidinden başka bir şey değildirler.

Çok yukarıda davranış ile yapılan yorumların eleştirilmesinde onların esaslı eksiklerinin veya kusurlarının, onların davranış terminolojisinde mutlak surette ifde edilemeyen iç deney alanına haksız veya usulsüz sokuşturulmasından ibaret olduğunu ve bu metodlarla incelenemeyeceklerini gösterdim. Aynı yanlışlık, sözü edilen teorilerle işlenmiştir. Müstesna olarak şu fark ile ki, davranışın ve sosyal vak'aların trans- subjektif olayları alanı üzerine, yersiz olarak onların terminolojileri ve içebakış metodları ile ayak basıyor. Bu terminoloji ve metodlar bunlar için uygun değildir. Bu teoriler, bu transsubjektif olayların fikirler, iştehalar vs. ile tayin edilmiş olduklarını ilan ediyorlar.Bu ruhsal deneyler, transsubjektif süreçlerin dinamiğini idare ve kontrol eden faktörler haline gelmişlerdir. Bu ölçüde, bu teoriler, ruhcu-animiste yorumlamanın bir çeşidi gibi gözönüne alınmalıdırlar. Bu anlamda, bu teoriler, sözüm ona bilimsel teorilerdir.

Gerçekte onların açıklanması nasıldır? Bu çok basittir. Yazarlar, insana, oldukça çok sayıda, iştehalar, ilgiler, arzular, duygular ve heyecanlar dolduruyorlar. O insanın davranışını alıyor ve onu çok basit bir tarzda açıklıyor. İnsan bir sürü seksüel faaliyetler yapıyor, çünkü o, "cinsel iştehaı", seksüel "arzu" veya "nesli üretme ilgisi"ne sahiptir. İnsan mahkemeye gidiyor ve bir başka insanı kovalıyor, çünkü onun "adalet iştehası", arzusu vardır. Ve böyle sürüp gider. Arzular, iştehalar, duygular, burada ilkel ruhcu teorilerde "ruhlar-esprits" veya doğa üstü ajanlar tarafından oynanmış olan rolün aynını oynarlar. Açıklamalar **Moliére**'in ünlü kelimesinin tekrarıdırlar: "Afyon uyutur, onun uyutucu özelliği vardır."

2- Teorilerin hatta mahiyeti trans-subjektif olayların her neden veya fonksiyon analizi son derece güç veya olanaksız kılmıştır.

Bu teoriler, gördüğümüz gibi, iştehalar, arzular, ilgiler vs. gibi ruhsal deneylerin, vücudun hareketlerinin ve trans- subjektif sosyal ve tarihsel vak'aların dinamiğinin nedenleri olarak, tayin edici kuvvetler olduğunu iddia ediyorlar.

Teoriler ruhsal serileri ve olaylar trans-subjektifini tekrar bağlamaya çalışıyorlar. Bu iddianın ilk sonucu, bu teorilerin psikolojideki ve filozofideki benzer teorilere karşı dikilen itirazların hepsine cevap verilmelidir.

Bir fikir veya bir "işteha" veya bir "arzu" pür olarak ruhsal deney oldukça, sinir sisteminin alıcılarına, iletgenlerine - nakillerine- ve motorlarına, mücadele veya doğumun düşmesi gibi, vs. beden harektlerine, aynı zamanda trans-subjektif olaylara nasıl etki edebiliyorlar? İşte bu teorileri yenmek için karşılaştıkları problem.

Bu teoriler, filozofi bölümünde oldukça mükemmel olmadıkları için, onlar bu ve başka birçok itirazlar önünde şüphesiz güçlük duymalıdırlar. Yukardaki itiraza ve başka itirazlara, doyurucu cevap vermeksizin, onların başlıca iddia ve tasdikinin değersiz ve itiraz edilebilir kalırlar. Onun başka bütün iddia ve tastiklerine de itiraz edilebilir. Onlar hareket noktalarından itibaren kusurludurlar.

İnsan davranışının veya sosyal vak'aların neden analizi şematik olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

A	B	A'	B'	A''	B''
İşteha veya arzu	Dış action	İşteha veya arzu	Dış action	İşteha veya arzu	Dış action
B'' sebepler	B'	A' sebepler	B sebepler	A sebepler	

Eğer ruhsal bir faktör, bir dış actionun sebebi olarak gözönüne alınmışsa, böyle olunca, bu nedensellik sırrından fazla olarak biz B,B',B'' trans-subjektif olaylarının, A,A',A'' zincir halkasının araya so-

kuşturulmasıyla birbirinden ayrılmış olan bir neden zincirine malik oluruz: neden zincirinde A,A',A" zincirin toplu böylece trans- subjektif olaylar krallığından ruhsal deney krallığının durmayan tehlikeli mantal bir sıçrama arzeder.

Bu nedenli zincirden çok şeyler söylemem mümkün olduğu, fakat bilimin böyle şeyler hiç bilmediği apaçıktır. Bu zincirin hatta karakteri, başka bilimlerin tanıdığı nedenselliğin inkarıdır, çünkü bütün nedenli formüller burada trans- subjektif olaylardan hareket ediyorlar, onları kullanıyorlar ve onlarla yetiniyorlar. Onlar, trans-subjektif olmayan zincir halkalarının sokuşturulması ile onların **causale** devamının kesilmesini kesin olarak kabul etmezler. Bu mistisizm, olayların her nedenli analizini hariç bırakır. Bu teorilerin ilk sakıncaları böyledir.

Onların ikinci sakıncası, insanın aksiyonunun geçtiği aşamaların analizinde görülebilir. İşte buna iki örnek: **Novicow**'a göre, her bilinçli hareket, bazı trans-subjektif açıklamadan hareket eder; bir defa başlayınca, "iç veya ruhsal" aşamaya girer ve orada duyum, tasavvur, fikir, arzu, istek "cisimleşme"-"(incarnation)" olan bir dış actionun şekli olmaya yeniden başlar.

M. E. Meyer'e göre, dış aksiyonun doğması, daha karmaşıktır. Her iki teori de şematik olarak şöyle temsil edilebilirler:

Novicow'a göre, bir refleksin doğmasının aşamaları (55).

B _____ Duyum-Tasavvur -idée-arzu-istek- _____ C

Trans-subjektif (uyarım)	Bir actionun ve onun müteakip psişik aşamalarının nedenli (causals) zincirinin psişik bağlanması	Trans-subjektif tepki

M. E. Mayer'e göre, action'un doğuşu (génése) (56).

Tepki fikri	İmajın motivant kuvveti	Motiflerin çatışma aşamaları	Karakterin etkisi	Hadefle rin tayini	Vasıtaları incelenmesi	İstek (voliton)

Trans - subjektif (uyarım) — Bir actionun ve onun müteakip psişik aşamalarının — Trans-subjektif tepki.

subjektif neden zincirinin psişik bağlantısı.

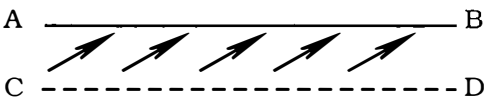
Gözönüne alınan bütün teorileri bazı çeşitleri ile, açıkça veya kapalıca, benzer bazı şeyleri farz ve tahmin ettirirler. Bu teorilere göre, psişik zincirlenmeyi, o dış actionu husule getiren faktör veya değişken olarak psişik zincirlenmeyi almalıyız. Bu demektir ki, biz, değişkenlerin bütün mürekkeplerini hesap etmemiz gerekir: duyumlar, tasavvurlar, arzular, motifler, fikirler, amaç veya niyetler ve istekler.

Bunlardan her biri, her psişik değişgenin alt-değişkenini arzeder. Fazla olarak, bütün bu alt-değişkenlerin, durmaksızın çalkalandıkları ve değiştikleri verilmiş olarak, son derece gayr-i sabit veya kararsız olduklarını da gözönüne alınız ve onların ölçülmesinde metod yokluğunu da keza gözönüne alınız. Yalnız bu haller gözönüne alındıkları vakit, tamamiyle açık olur ki, en büyük matematikçilerin kendileri bu alt-değişkenleri ve onların çalkantılarını - dalgalanmalarını- hesap edemezler; sonunda, onların "fonction"u yalnız bir dış actionu imkansız olur.

Birçok ferdlerin action'larının serisi, eleştirilen teoriler bakımından analiz edilmiş olduğu eşdeğeri yalnız Tanrı halleder. Araştırıcı, bir nevi durmaksızın dans eden, değişen ve tahavvül eden çok büyük sayıdaki bir nevi gölge çevresinde (ortasında)dır. O bu bölgeleri, on-

ların yardımıyle, gerek bir olayı, gerek trans-subjektif olayların hepsini açıklamak için, bu gölgeleri, "değişkenler" olarak almaya mecburdur; Metod, gerçekten kapalı ve karanlık ile açıklamak metodudur. Dış actionlar, onları açıklamak için ileri sürülen psişik değişkenlerden pek çok basittirler. Teoriler, incelenmenin güçlüklerini hafifletecek yerde, davranışın bilimsel analizini olanaksız kılacak bir noktaya kadar, güçlükleri biriktiriyorlar.

Bundan önceki şemanın yerine, aşağıdaki şema konmakla durıum daha iyi olmaz.

A. B dış aksiyon zinciri veya **trans-subjektif olaylar** ve iştehalar, arzular, ideler yahut istekler akımı olsun. Bu iki diziden her biri aralıksız gelişir. A, B serisi onun "fonction"u, neticesi veya belirtisidir.

Analiz henüz imkansız kalır, çünkü C, D serisi, A, B serisinden çok karmaşıktır. Arzuların, iştehaların çoğalması ve durmayan gürültüsü vs. değişkeni o derece karmaşıklaştırır ve o kadar fena tayin eder ki, her iki serinin karşılıklı bağlantısı ve onların zincirlenmesi, pratik olarak hariç kalmışlardır.

Bu önerme, a arzusunun bir **A dış action** şekil altında belirmesini önceden farz ve tahmin ettirir, b, c, d, e arzuları, tekabül eden B, C, D, E actionları şekil altında; başka türlü söyleyelim, her tartışma boştur. Bununla birlikte, bu önermelerin tasdiki imkansızdır Çünkü aynı a arzusuna, muhtelif şekildeki dış faaliyet şekilleri eşlik edebilirler ve aynı dış faaliyet en farklı arzulara veya iştehalara eşlik etmiş olabilirler. Benim yemek yemek arzumu, bir lokantaya girmek fiili yahut bir sebze bahçesinde yeralması toplamak fiili yahut besin satın almak için bir imalathanede çalışarak para kazanmak fiili yahut

bir öğle yemeği için, tiyatroda şarkı söylemek fiili takip edebilir.

Bir daktilografın dış aksiyonuna, Florida'ya bir gezi yapmak rüyası, yahut daktiloda yazı yazarak elde edeceği para ile bir elbise satın almak düşüncesi yahut bir balo salonunda para sarfetmek fikri eşlik edebilir.

Eğer hal böyle ise, eleştirilen teorinin şekline göre açıklama olanaksızdır. C, D serisinin verilmiş bir bölümü ile, A, B serisinin verilmiş bir bölümü arasında güvenilir hiçbir karşılıklı bağlantı kurulamaz. Teorinin bütünü çöker.

5. GERÇEKTE TEORİLER AZ ŞEY AÇIKLARLAR VE YAZARLARIN KENDİLERİ BUNLARI KULLANAMAZLAR

Bundan önceki eleştirme, tartışılmakta olan teoriler tarafından mükemmel surette desteklenmişlerdir.

1) Herşeyden önce, iştehaların, arzuların, ilgilerin, duyguların veya heyecanların sayılarının sınıflandırılmaları, bir yazardan öteki yazara çeşitlidirler. Bazılar dört ya da altı ayırdediyorlar, oysa ki, başka bazıları onları yüzden fazla sınıfa ayırıyorlar. Kim haklıdır? Hiç kimse. Çünkü sınıflandırmalar hiçbir olgu gerçeği temeli üzerine konmamışlardır, fakat sırf teoriktirler ve yazarların keyif ve hevesleri üzerine kurulmuşlardır.

***

2) Eğer biz **Small**'ın niçin altı sınıf ayırdettiğini, otuzaltı sınıf ayırdetmediğini sorarsak ya da **Thomas**'ın niçin yalnız dört arzu ayırdettiğini, yüz kırkdört "arzu" ayırdetmediğini sorarsak, doyurucu hiçbir cevap bulamayız.

İçgüdülerin sınıflandırılması için de durum böyledir. Yalnız şu farkla ki, birçok içgüdülerin sınıflandırılmaları, en iyi sınıflandırmalardır. Çünkü gözlem yapılmış olan tek şekillilikler -uniformités- temeli üzerine kurulmuşlardır, oysa ki, bu psikolojik teorilerde, realiteye

benzer bir yaklaşıklık bulmak yaman şeydir: iştehalar, arzular ya da ilgiler sınıflarını örnek olarak, "adalet ilgisi" ya da "toplumsallık-socialité" ya da "gurur veya nahvet" ya da "senpati arzusu" ve "değişme" gibi gözönüne alınamaz. Hatta bu kategorilerin, kendi istediğiniz kadar ve kendi istediğiniz tarzda doldurabileceğiniz bir çeşit karanlık mağaralar arz ve temsil ettikleri açık değil midir? Fazla bazı belli olmayan şeyleri hayal etmek güçtür."

Bize denildi ki, değişme arzusu, avlanma, atletizm, oyun, suç, bilimsel araştırma, sömürme şekillerinde ve hatta her türlü şiddetli seksüel deneyler arasında "cisimlenebilir".

Bunun gibi, güvenlik arzusu, kendine besin ve yiyecek vasıtaları tedarik etme eyleminde hasislik fiilerinde, sistemli çalışmada, muhafazakarlıkta, tehlikeden kaçmada, saldırma ve savaşma faaliyetlerinde vb. belirir. Ya da kibir veya nahvet ilgisi, pratikte, giyimlerimde, süslenmede, sosyal etiketlerde, ün almak için savaş yapmada, eğlencelerde, oyun tutkusunda, uyuşturucu, uyarıcı şeyler kullanmada, dansta, tiyatrovari tasavvurlarda, güzel sanatlarda vb. "maddeleşir".

Arzuların muhtelif türlü görünüşlerinin bu çeşidi ve bu cinsten oluşu, açıkça gösteriyor ki, onlardan her biri, kendi aralarında ne nevrolojik, ne psikolojik veya mantıksal ilişki olmaksızın, aynı cinsten olmayan faaliyetlerin rastgele bir çantaya doldurulmasına eşdeğerdir. Arzuların bütün sınıflandırılmaları, belki de bu niteliktedirler. Bu, iştehaların ve ilgilerin sınıflandırılması vb. için de doğrudur.

Fazla olarak, arzuların iştehaların ya da ilgilerin değişken hizmetini görebilmeleri için, onların sabit olup olmadıklarını, ya da onların uyarımının yoğunluğu, gücü değişip değişmediğini bilmeye mecburuz. İnsan denilen bütün varlıklarda, bir insandan öteki insana, bir cinsten öteki cinse ve aynı bir insanda, bir andan başka bir ana onların dozajı türlü türlü müdür?

Biz keza hangi arzuların, iştehaların, ilgilerin en kuv-

vetli ya da en zayıf olduklarını, onların ilişkilerinin olduğunu, gerek düşmanca bir köşeye çekilmiş olsun, ne vakit, nerede ve niçin böyle olduklarını da keza bilmeliyiz. Onların yoğunluğunun ve çeşitlenmesinin nasıl ölçüleceğini de bilmeliyiz. Ancak bu problemlerin ve başka birçok problemlerin çözülmüş olacakları vakittir ki, bu güya "değişkenler" doğru değişkenler olarak kullanılabileceklerdir. Onlar, "arzular, iştehalar, ilgiler" değişkenlerinin fonctionları olarak yorumlanmış dış actionlar ile bağlamak denenebilecektir. Bu türlü hiçbir şey yapılmamıştır, hatta denenmemiştir. Keza bu, insan davranışının başlıca -temel- "değişkenler"i olarak...

***

6. BU TEORİLERİN ÇEŞİTLİ KARAKTERİSTİK NOKTALARINA İTİRAZ EDİLEBİLİR

Bütün teoriler için ortak olan eksikleri veya kusurları onların spécifique çizgileri için de keza itiraz edilebilirler.

Tarde'ın "taklid"ini veya ona atfedilen rolü örnek olarak alınız. Hatta kavram son derece belirsizdir. Bu kavram o kadar geniştir ki, bir insanlar hareketlerinde veya bir grubun sosyal karakteristiklerinde, **Tarde**'a göre, taklidin belirtisi veya neticesidir. Bu kavram o kadar geniştir ki, pratik olarak her benzerlik olayını, insnların hareketlerindeki veya bir grubun sosyal karakteristiklerindeki uygulamda her benzerlik, **Tarde**'a göre, taklidin belirtisi veya sonucudur. Her şeyi kucaklayan o kavram gibi, **Freud**'un libidosu gibi, hiçbir belli içeriği kalmadığını söylemek faydasızdır. Ve bilimsel bakımdan faydasız olur. Eğer çok dar anlamda alınırsa, o zaman **Tarde**'ın ve başka birçoklarının ona atfettikleri her geniş rolü hiç haketmez (57).

Ward'ın zaman akışınca, doğal evrimin kör karakteri yerine, ilerleme amaçlı eğilim varsayımını koymasını keza alınız.

Bu teori, profesör **L. T. Hobhouse**'un benzer teorisi gibi, zaman akışınca, insanın eğilimi gittikçe akla uygun - rationnelle- olduğunu ve sosyal processus'lerin, insan denilen varlıkların bilinçli istekleri ile kontrol edilmye eğilim gösterdiklerini iddia ediyor, teorisi, ispat edilmekten uzaktır. Teori bizi çekiyor ve inandırıcı görünüyor, bununla birlikte, dikkatle incelendiği vakit, o hiç olmazsa, itiraz edilebilir olduğu fark edilmelidir.

Modern insanın bazı görünüşler altında, **ilkel insandan** akılcı -rationaliste- olduğu doğrudur; fakat başka ilişkiler altında, biz şüphesiz, geçmiş zamanın kavimlerinden, ilkçağ toplumlarından daha yüksek bir derecede kör kuvvetlerin avıyız. Bunun gibi, sözkonusu olan teorilerde itiraz edilebilen başka nitelikler de göstermek mümkün olacaktı, fakat yer darlığı bunu yapmamıza müsaade etmiyor. Ben bu teorilerin genel eleştirilmesini bu işaretlerle yapmak suretiyle bitireceğim. Bundan önceki işaretler, bu teorilerin zayıf noktalarını göstermeye elverir. Din, adet, hukuk, sanat, kamuoyu faktörlerinin ve başka psiko-sosyal faktörlerin sosyal rolünü inceleyen teorilerin tartışılmasında bu kusur veya eksikleri tekrar bulacağız.

7- İÇGÖZLEM İLE YAPILAN YORUMLAMALAR ÜZERİNDEKİ SONUÇ

Bundan az önce okunan eleştirme, bu teorilere, onlar trans- subjektif olaylar alanına sokulmaya eğilim gösterdikleri oranda, karşıtıdır. Bu trans-subjektif olaylar, onların metodları aracılığı ile ve bu teoriler psişik faktörden, trans-subjektif olayların bir nedenli faktörü yapmayı iddia ettikleri oranda, incelenemezler. Bununla birlikte, bu içgözlem teorilerinin değersiz oldukları demek değildir. Tersine olarak, onların bir değeri vardır, çünkü onlar iç ruhsal deneyi ve psiko-sosyal olayların anlamını tasvir ederler. Bu alan, bizim için trans-subjektif olgular evreni kadar değerlidir ve bu alanın sınırları içinde, içgözlem psikolojisinin teorileri, ihtimal ki,

inceleme metodu olmalıdır. Bu, onların büyük bir anlayış değeri anlamına gelir. Bunun gibi, insanın veya grubun ruhsal deneyinin dinamizmi, ancak içgözlem teorilerinin metodları ve tarminolojisi ile tam ve doğru olarak tasvir edilebilir. Bu bilgi için onlar her tarzda lazım ve zorunludurlar. Hatta kitap, yazı, sözlü tepkiler, resim, müzik, törenler ve başka sembolik uyarımlar ve tepkiler gibi, bazı trans-subjektif olayları incelediğimiz vakit bile, onların anlamlarını anlamak için, içgözlemci olmaya mecburuz. Bütün bunlar, iştehalarla, arzularla vb. ile iç deneyin içgözlem ile özelliklerinin belirtilmesinin Charles H. Cooley'e göre, "dramatik bilgi"nin (58) büyük bir bilimsel değeri vardır, anlamına gelir.

Fakat herkes kendisine düşeni yapmalıdır. Biz trans-subjektif olayların **causation**unu, sınıflandırılmasını ve tasvirini ilgilendiren davranışı gözönüne almaya mecburuz ve sırf iç deneyin yorumlanmasında içgözlemi gözönüne almaya mecburuz. Bu metodlardan birinin ötekininin alanına sokuşturulması bilimsel bakımdan kısırdır.

Sonunda, biz bu iki serinin dinamizminin paralelizmini, fakat onlardan birini, ötekinin nedeni veya sonucu yapmaksızın, incelemeyi deneyebiliriz. Bu iş, bu alanlardan birinde, öteki alanda vücude gelen değişmelere paralel olarak, vücude gelen değişmeleri tasvir etmekten ibarettir. Tabiatiyle, her seri kendi terminolojisinde tasvir edilmelidir.

Helmholz'un klasik incelemesi, bu tasvirin mümkün olduğunu gösterdi; - Trans-subjektif bakımından zaman üstünde verilmiş olan uzunluk dalgalarının titreşimlerinin bir sayısı verilmiş bir müziğin sesi olarak iç bakımdan idrak edilmiştir.

Tüketilmiş olan bir besinin nicelik ve niteliğindeki felan değişmeye, idrak, dikkat, heyecan, hayalgücü, çağrışım vb. süreçlerde belli değişmeler eşlik ederler. Davranış bakımından tasvir edilmiş şey, kasların hareketinde belli bir değişme olarak ve bezlerin salgılarında iç bakımdan veya "korku" veya "kıskançlık" olarak tasvir

edilmiştir. Psiko- sosyal olayların bu iki yanlı tasviri, tek yanlı tasvirden çok zengindir. Fakat keza görünüşlerin "her biri"nin tasvirinde bir gerek davranışı, gerek içgözlemi gözönüne almaya mecburuz. Biz iç görünüşü davranış ile tasvir etmekten ve trans-subjektif olayların içgözleminden -introspectif- kaçmalıyız. Söz konusu olan teoriler, bu bakımdan oldukça az doyurucudurlar, çünkü tabiatı itibariyle, içgözlemci - introspectiviste- olduklarından, bu teoriler, trans-subjektif olguların incelenmesi için kullanılmış olan "bilimsel enstrümanlar" hattında inşa edilmişlerdir.

Teoriler renksiz, donukdurlar ve bir bireyin, bir grubun veya bir devrin iç-evreninin anlaşılması için iyi bir romanın, tarihsel hikayenin ayrıntıların incelenmesinin veya hatta Kayserting'in bir filozofun gezisinin hatıraları veya **O. Spann**'ın çalışmaları gibi, bilim zekasının sosyal filozofinin yapamadıklarından mukayese edilemeyecek kadar az verirler. Veya **Carlyle**'in Léontie'nin, Danilevsky'nin veya birçoklarının "bir devrin veya bir toplumun düşüncesinin veya ruhunun tasviri"nde tabiat bilimini taklid etmiyorlar ve namusluca ve tabiatiyle iç gözlemcidirler.

ÇEŞİTLİ KÜLTÜR OLAYLARININ PSİKO-SOSYOLOJİK TEORİLERİ

Bu bölümde sosyolojik olayları din, hukuk ya da güzel sanat gibi çeşitli kültür kuvvetlerinin bir foksiyonu olarak yorumlamayı deneyen sosyolojik teorileri kısaca inceleyeceğiz.

Bu "değişkenler"in psiko-sosyal olaylar oldukları bir sınır içinde bu teoriler farklı olmayarak sosyolojizm okuluna ve psikolojizm okuluna bağlıdırlar. Bu nedenle bu teorilere psiko-sosyolojik teoriler adı verilir.

Her sosyolog bunların büyük sayıda olduklarını bilir. Bu kitap gibi genel bir incelemede bu teorilerin hepsini ele almaya olanak yoktur. Ben aşağıdaki tarzda hareket edeceğim. Ben bu teorilerden bir grup alacağım, örnek olarak inanç ve dinin toplumsal rolünü inceleyen teorileri göstereceğim ve bu mahiyetteki başlıca teorileri inceledikten sonra onların hangi ölçüde geçerli olduklarını, eksiklerini ya da kusurlarını ve zayıf noktalarını göstermeye çalışacağım.

Esas noktalardaki yetersizliklerin, kültür faktörlerinin, başka faktörlerin yetersizlikleri de aynıdırlar. Bunun içindir ki, ancak bu grup teorilerin bir analizinden sonra öteki sağlam teoriler dikkatimizi çeker. Onların hangi anlamda kabul edilebileceklerini, hangi anlamda onlara itiraz edilebileceğini göstermek için bazı örnekler ve işaretler yetecektir. Kültür faktörlerinin sayısız teorilerini bu tarzda incelemek bugünkü hallerde bana en iyi bir yol gibi görünüyor. Bu teorilerin psikolojik oldukları ölçüde, analizleri psikolojik okul konusunda, bundan önceki bölümde ileri sürülmüş olan değerlendirmeleri kuvvetlendirecektir.

İnanç ve din'in fonksiyon olarak sosyal olayların yorumlanmaları üzerine bir göz gezdirelim.

1. İNAÇLAR, BÜYÜ, EFSANELER, HURAFELER VE FAKTÖR OLARAK GÖZÖNÜNE ALINMIŞ OLAN DİN VE İDEOLOJİLER

GENEL İŞARETLER- İnançların ve genel olarak dinin rolünü göstermeyi deneyen başlıca teorileri özellikle sosyal olayların dinamiğinde inceleyeceğim.

İnançlar terimi ile, gerek bilimin yetkisinin ötesinde, gerek bilim bakımından tam ve doğru olmayan, delilsiz olan hükümlerin bütününü anlıyorum.

Bilimsel olmayan bütün hükümler içlemleri - kapsamları- ne olursa olsun inançlardır. Herkesin zihin ya fa fikir dağarcığında bu hükümlerin çok büyük bir yer kapladıklarını söylemek faydasızdır. Onlar genellikle sözümona bilimseldirler, onların gerçek mahiyeti kolayca anlaşılamaz.

Bu inançların toplumsal fonksiyonları nelerdir?

Sosyal olayların tayininde herhangi bir rol oynarlar mı? Eğer evet denirse hangi rolü oynarlar ve inançlarla toplumsal hayatın öteki elemanları arasında ilişki var mıdır?

Bizim bu bölümde tartışacağımız çalışmaların cevap teşkil etmeleri gereken problemler bunlardır. Bu problemlerin incelenmesine ayrılan birçok önemli araştırmalar arasında ancak bu sorulara cevap vermeye elverişli olanlar gözönüne alınacaklardır. Dünyanın ve insanlık tarihinin Tanrısal öngörü ile ya da **Tanrı ile idare edildiğini savunan teolojik teorilerin hepsi, ya da başka her mistik güç** hariç bırakılmalıdır. Çünkü bunları ne ispat ne de reddedebiliriz. İşte konunun mahiyeti ile empoze edilmiş sınırlar bunlardır.

Bu problemlerin incelenmesine ayrılan eserlerin sayısı pek çoktur. Bunlar üzerinde bir özet yapmak bir tek insanın gücü içinde değildir. Bununla birlikte, bu eserlerin ancak bir bölümünü ele alabileceğiz.

A- ÖNCÜLER

İnanç ve özellikle **büyü** ile ilgili inançlar ya da **dinsel inançlar** insan kaderinin en fiili ya da etkili faktörüdür teorisi, ola ki, toplumsal teori biçimlerinin en eksiklerinden biridir. Bu teori, bizce bilinen insan düşünüşünün en eski kaynaklarının içine girmiştir. En eski kümeleşmelerde bulunan din ve büyü vakalarında görünür. Hemen hemen bütün Doğu'nun kutsal kitaplarında Odyssée'de, Hind'de, İncil'de ve bunlara benzer başka kaynaklarda ana motiftir.

Bunun sonucu olarak **Saint-Augustin**'den ve kilise babalarından **Maciavel**'e, **Marcile de Padoue**'e, **Campanella, J. Bodin, Boussuet, Voltaire, J. J. Rousseau, Saint-Simon, Auguste Comte,** ve **H. Spencer** bunların hepsi inançların rolünü bazı ölçülerde tanımış ve kabul etmişlerdir. Hatta **Auguste Comte** bu inançları bir temel faktör yapmıştır ve "üç hal kanunu"nu, dinin karakteri üzerine kurmuştur. O vakitten beri, sosyologlar bu alanda birçok farklı teoriler formüllemişlerdir. İnançların, dinin ve büyünün rolünü incelemeyi deneyenler arasında, az ya da çok gözlemden hareket eden ve bu alanda bazı genellemeler sunmayı ve ileri sürmeyi deneyenler arasında en çok dikkate değen teoriler, **F de Goulanges, B. Kidd, G. Le Bon, Charles Ellwood, E. A. Ross, G. Sorel, E. Durkheim, J. Frazer** ve en son olarak **Max Weber** vardır.

***

B- F. DE GOULANGES (1830-1889)UN TEORİSİ

İlkçağ ve Ortaçağı inceleyen ünlü Fransız tarihçisi olan Füstel de Goulanges "**İlkçağ Devleti**" adlı klasik kitabında dinin sosyolojik teorisini açıkladı. Bu, Grek ve Roma toplumlarının hangi prensiplere göre ve hangi kurallara göre yönetildiklerini ve zaman boyunca toplumsal ve politik organizasyonunun evrimini ve değişmelerini tayin edici faktörlerin neler olduğunu göstermek için bir denemedir (1). Yazarın teorisi aşağıdaki pasajlarda gö-

zönüne alınabilir.

"Onları husule getiren neden güçlü olmalıdır ve bu neden insanda bulunmalıdır. İnsan toplumunun yasaları ilk çağdakilerin aynı değillerse bu insanda bazı şeylerin değiştiğini gösterir. Gerçektir ki, bizim varlığımızın bir bölümü yüzyıldan yüzyıla değişmiştir; bu değişen şey **zeka**dır. Zeka daima hareket halindedir, hemen hemen daima ilerlemektedir. Bu nedenle onun sayesinde bizim yasalarımız ve kurumlarımız değişmeye uğrarlar. Bugün insan 125 yıl önce düşündüğünü düşünmüyor. Bunun içindir ki, insan artık kendisini o zaman idare ettiği gibi idare etmiyor (2).

Böylece, **F. de Goulanges**'e göre fikirler toplumsal değişmelerin nedenidir ve toplumsal olayların hakim faktörüdür. Daha ileride hangi fikirlere sahip olduklarını tayin eder ve açıklarız. Grek'in ve Roma'nın tarihi, buna bir tanıktır. İnsan zekasının fikirleri ile bir kavmin toplumsal hali arasında sıkı bir ilişki örneğidir. Eskilerin yasalarına, onların inançlarını düşünmeksizin bakarsanız, siz onlarda belirsizlikler, acayiplikler, açıklanamazlıklar bulursunuz. Fakat bu kurumlara ve yasalara bakılınca, inançları koyunuz, olgular derhal çok açık olacaktır. Böylece onlar kendiliğinden anlaşılacaktır. Bu ırkın - insan ırkının- ilk çağlarına çıkarken, yani zekanın bu kurumları kurduğu zamanda, insan denilen varlığın hayat ve ölüm, ikinci hayat, Tanrısal prensip üzerine kendi kendine edindiği fikir görünür. Bu kanılar ile özel hukukun Antik kurumları arasındaki ve bu inançlardan türeyen dinsel törenler ile politika kurumları arasındaki samimi ilişki görülür.

İnançlarla kanunlar arasındaki karşılaştırma gösterir ki, ilkel bir din, Grek ve Roma ailesini kurdu, evlenmeyi ve ataerkil otoriteyi kurdu, akrabalık sırasını tespit etti, mülkiyet hakkını ve veraset hakkını belirtti. Bu aynı din, aileyi genişlettikten ve yaydıktan sonra, büyük bir topluma, keza kente şekil verdi, onda ailedeki gibi hüküm sürdü. Bu kurumlar eskilerin bütün özel hukuku gibi... ondan gelmişlerdir. Fakat zamanla bu inançlar değiştirildiler ya da silindiler. Özel mülkiyet ve po-

lltika kurumları onunla birlikte değiştiler. O vakit, toplumsal devrimler ve biçim değiştirmeler, zekanın biçim değiştirmesini muntazam takip ederek, bir seri devrimler ve biçim değişmeleri oldu (3).

F. de Goulanges, Grek'lerin ve Romalıların en eski dinlerinin ölmüş olan atalara tapma olduğunu, başlıca sembolün kutsal ateşten ibaret olduğunu gösterdi. O fazla olarak bu fikirlerin eski ailenin karakterini ve ayrılma yasalarını, kız ve çocuklar arasındaki eşitsizliği, akrabalık biçimlerini, mülkiyet hakkını, otorite karakterini, veraset hakkını eski toplumun bütün esas karakterlerini nasıl tayin ettiklerini çok dikkate değer bir biçimde gösterdi (4).

Bu kavimlerin tarihinin ikinci devrinde başka bir tip eski din meydana gelmiştir. Zeus, Athéne, Junan vb. gibi biçimler altında fizik tabiatı tanrılaştırdı: Bu din, ailenin eski dinin zararına olarak büyüdü. "Bu yeni dinin ahlakı farklı idi. O, insanlara aile ödevlerini öğretmekle yetinmiyordu. Bu ikinci din gelişmekte devam ettikçe, genişlemek zorunda kaldı.

Bunun sonucu olarak, bu toplumların bütün politik ve toplumsal yapısı da keza değişti. Kent teşekkül ediyordu. Hükümet, hakimlik -magistrature- yasalar, toplumsal sınıflar ve kurumlar değiştiler. Bir reformlar ve devrimler serisi birbirini izledi (5).

Yazarın işlemiş olduğu teorinin kesin sonuçları şunlardır: "Eski toplum, eski bir din tarafından vücuda getirilmişti.

Başlıca dogması, her Tanrı yalnız bir aileyi, bir citéyi korur ve yalnız onun için vardır anlayışından ibarettir. Bu din, hukuk doğurmuştu: insanlar arasındaki ilişkiler mülkiyet, veraset, muhakeme usulü, her şey kurallara bağlanmıştı, fakat tabii hak ve adalet prensipleriyle değil, yalnız bu dinin dogmaları ve kendi mezhebinin ihtiyaçları bakımından.

Eskilerin bu toplum rejimde, din özel hayatta ve genel hayatta mutlak hakimdi. Devlet, bir din cemaatı idi, kral bir papazdı; hakim -magistrat- bir rahip, yasa

kutsal bir formül idi; vatanseverlik acıma idi. Menfi bir afaroz etme; birey özgürlüğü bilinmiyordu vb.

Fakat toplum yavaş yavaş değişti. Değişmeler hükümette ve hukukta yapıldı. Aynı zamanda inançlarda da değişmeler oldu. Hukuk ve politika biraz bağımsız olmaya başladı, insanların inançlarını terketmeleri idi". -Bu formülü not etmelidir-

Daha sonra, yeni fikirler getiren ve onlarla, eski toplumu yeniden ve kökünden değiştiren Hristiyanlık göründü. Böyle Hristiyanlık, yeni bir toplumsal örgüt formülü yarattı (6). **Fustel de Goulanges,** şu formülü çıkarıyor: "Biz bir inancın tarihini yaptık. Bu inanç şöyle kuruldu. İnsan toplumu kendi kendisini teşkil eder, kendi kendisini değiştirir; toplum bir seri devrimlerden geçer, kaybolur: toplum yüz değiştirir. Antik zamanların yasası böyle idi (7).

***

C- CHARLES A. ELLWOOD'UN TEORİSİ

Dinin ve uygarlığın bugünkü bunalımının analizini yaparken **Profesör Charles A. Ellwood** (8) dinin toplumsal fonksiyonları üzerinde, bütünüyle benzer sonuçlara vardı:

"Biz bugün Hristiyanlığın ilk devrinin ilk yıllarından beri vuku bulan, çok yavaş gelişen, birçoklarının dikkatini çekmeyen bir din devriminin ortasındayız. Bu bunalım, bilimin ilerlemelerine borçlu olarak, fikirlerimizin ve değerlerimizin bir değişmesinden ortaya çıkıyor (9). Fikirlerde ve dinde böyle bir bunalım, karşısında insan davranışının ve toplumsal kurumların, bu kurumların değişmesine bağlı kalarak değişmesini izleyecektir ve değişiyor. Çünkü din, insanın ve toplumun sosyal kontrolünün daima en önemli araçlarından biridir. Bu büyük kontrol faktörü zayıflamışsa, insanın davranışının ilkel ve topluma aykırı şekillerine doğru bir geriye gidiş, uygarlığın gerilemesine, çökmesine, sosyal ve moral puta tapıcılığa dönüşe doğru kendini gösterir. Yazara göre, Hristiyanlığın bunalımına borçlu olan ve gerilemesinin

belirtileri çok aktüeldir. Popüler ideolojilerde, Nietzache'ninkiler gibi, kuvvetin ve fizik mücadelenin üstünlüğünün sağlanması; dünya harbi; hédonisme; şehvet bencilliğinin artmaları; ailenin dağılması, boşanmaların artması "serbest aşk", zührevi hastalıkların artması; mysticisme'in büyüyen bataklığı, çoktanrıcılığın, ateizmin ve materyalizmin artan gelgitleri - med ve cezirleri-; şiddete ve sosyal mücadelede inancın artması ve daha birçok olgular bugün, bu din bunalımının ilk sonuçlarıdırlar (10).

***

Yazar, bundan sonra dinsel olmayan çeşitli toplumsal olayların karşısında dinin tayin edici rolünü gösteriyor. Psikolojik olarak din, insanın davranışını ve psikolojik oluşları ve süreçleri etkili bir şekilde bazan kontrol edebilen bir güçtür.

Sofular'ın kurbanların ya da şehitlerin örnekleri bunu gösterir. Din, en çok hayati enerji verir: "Fikirler için aklın yaptığı iyi şeyi, din, duygular için yapar."

İnsan kişiliğinin ve insan toplumunun kainatta bütün olarak esaslı değerlerinin projeksiyonu olduğu gibi, din insan hayatını yürütür. Sırf bencil olan dürtüleri -ilcaları- impulsions firenler, insanın sosyal toplumlaşmasını kolaylaştırır." İnsanı, kendi evreni ile olan irade ve heyecanların ilişkisi altında ahenkleştirir."

Din, en etkili toplumsal kontrol araçlarından biridir. Din toplumsal alışkanlıkları uyarır ve topluma aykırı eğilimlere engel olur. Din bütün topluma kendi kutsal değeri kavramını verir. Toplumsal kurumlar için de hukuk ve düzen için de böyledir. Din dışı sosyal bir dünya kararlı olmayan bir sosyal dünya olacaktı. Coşkun heyecandan ve görüş genişliğinden yoksun, kararsızlık ya da şüphe içinde bir dünya olacaktı. Bireysel rahatlığın rolü ölü noktasında dönüştürülmüş bir dünya olacaktı. Sonunda, bir kavmin her ilerlemesi, kendi dinsel ilerlemesi ile belirmesi ve bir uygarlığın çökmesinden önce dinin çökmesi doğaldır. "Şu halde dinin ölümü, bütün yüksek uygarlığın ölümü anlamına gelir." (11).

D- E. DURKHEIM'İN TEORİSİ

Durkheim'in din üzerindeki teorisinin esasını evvelce gördük. Madem ki, din, toplumun bir ürünüdür, onun en parlak ve en iyi şekil altında "toplumsal" merkezleşme ve yoğunlaşmadır diyor.

O halde, din, kendi üyeleri arasında dayanışmanın yaratılmasının, genişlemesinin ve artmasının güçlü bir aracıdır. Onun rolü bu bakımdan büyük idi ve tamamiyle pozitifti.

Bilimsel deneylerin ispat edeceği değerleri yanında, dinsel inançların ispat edeceği değerlerin, hiç denecek kadar aşağı olan özel bir deney üzerine dayanır. Her ne kadar ondan faklı ise de (12). "Hemen hemen bütün toplumsal kurumlar dinden doğmuşlardır..."

Zihnin temel kalıpları ve bunun sonucu olarak bilimin catégorie'leri, dinsel bir mahiyettedirler. Evrimin nispeten ilerlemiş bir aşamasına değin, ahlak ve hukuk kuralları, dinsel törenlere özgü emirlerden ayırt edilmemiş olarak kalmışlardır. Dinsel hayat, bütün kollektif hayatın merkezleşmesi, ya da yoğunlaşmış ifadesidir. Eğer din, toplumda esaslı olan her şeyi doğurmuş ise, bu toplum fikrinin, dinin ruhu olmasındandır.

"Bu bakımdan **Tanrı** ile ilişki kuran inanç sahibi, cahilin bilmediği yeni gerçekleri yalnız gören bir insan değildir; o çok kuvvetli bir insandır. O, kendisinde çok kuvvet duyar; gerek hayatın imtihan eden sıkıntılarına dayanmak ya da onlara katlanmak ya da onları aşmak için kendisinde çok kuvvet duyar.

Dinsel düşüncenin arka arkaya içerdiği, özel sembolleri izlemeye özgü olan dinde böylece bazı ebedi şeyler vardır. Onlar bütün özel sembollerin sürüp gitmesine yönelir. Dinsel düşüncede arka arkaya ihtiva edilmişlerdir. Hiç bir toplum yoktur ki, sahip olduğu din, toplumun birliğini ve kişiliğini yapan kollektif duyguları ve kollektif fikirleri zaman zaman desteklemek ve doğrulamak ihtiyacını duymamış olsun." (13).

***

E- G. LE BON'UN TEORİLERİ (1841'de doğmuştur)

Le Bon, farklı bir biçimde, fakat bazan tamamiyle açık bir tarzda inançların büyük etkisini doğruluyor. Bon'un teorisi şöyledir:

İnsan, mantıksal bir yaratık değildir. O, en akılsız şeylere, en mantıksız şeylere inanmaya elverişlidir. Eğer inandığı şeyler, kendi heyecanlarını, duygularını karşılıyorsa, bir inanç, bir insanın zihnine girmez, **akıl,** onu kontrol etmeye kabiliyetsiz olur. Böyle hallerde her eleştirme aciz olur. Sonunda, aklın ve mantığın tarihsel rolü daha çok ılımlı idi.

Hayatta ve tarihte gerçek faktör inançlar idi. Onlardan kaçınılamaz. Onlar, insanın fikir dağarcığının daima esas bölümünü teşkil etmişlerdir. İnsanlık, şimdiye değin inançları olmaksızın yaşayamamıştır, gelecek zamanda da onlardan vazgeçemeyecektir. Belli bir tanrı ve belli bir din tersine dönebilir, fakat yeni bir Tanrı ve inanç biçimi ile onun yerine geçmek için.

Onlar, kesinlikle boş değildi, gelecekte de boş olamayacaktı. Bundan şu çıkar ki, bir kavmin inançlarındaki her değişmeyi, onun toplumsal hayatında büyük bir değişme izler. Bu anlamda inançlar, insan tarihinin en güçlü faktörlerinden biriydi (14).

***

F- I. G. FRAZER'İN TEORİSİ

İlkel toplumların insan inaçlarının bu ünlü gözlemcisinin, inançların ve hurafelerin toplumsal rolü üzerindeki incelemelerinde vardığı sonuçlar pek çok deneysel ve açıktırlar. Bu sonuçlar şunlardır:

1- İnançlar, insan davranışının ve toplumsal kontrolün fiili faktörleridirler.

2- **Hurafelerin rolü,** bütünü itibariyle, daha çok iyilik isteyen biçimdedir.

İşte **Frazer,** kendi incelenmesini kendisi şöyle özetliyor.

"Hurafenin kurumların gelişmesi üzerindeki etkisinin bu incelenmesini özetlemek için aşağıda gösterdiğimi ya da hiç olmazsa, ihtimal içinde işaret ettiğimi sanıyorum:

I- Bazı ırklarda ve bazı devirlerde hurafe, hükümete saygıyı kuvvetlendirmiştir. Özellikle monarşik hükümet saygıyı kuvvetlendirmiştir. Bununla birlikte onun yararlanmasını güven altına alınmasına yardım etmiştir.

II- Bazı ırklarda ve bazı devirlerde özel mülkiyete saygıyı kuvvetlendirmiştir. Böylece ondan faydalanmayı sağlamıştır.

III- Bazı ırklarda ve bazı devirlerde **hurafe,** evlenmeye saygıyı kuvetlendirmiştir. Bununla seksüel ahlaklılığın kurallarının sıkı bir gözlemine hizmet etmiştir. Keza evlenmiş insanlardan ve beklarlara kadar.

IV- Bazı ırklarda ve bazı devirlerde insan hayatına saygıyı kuvvetlendirmiştir. Bununla ondan faydalanmaya hizmet etmiştir." (15).

***

G- BOUGLE'NIN TEORİSİ

G. Bouglé Hindistan'da kastlar rejimi üzerindeki incelemesinde şu sonuca varıyor: Din faktörü olmaksızın kast sisteminin ne kaynağı, ne uzun ömrü, ne Niesfeld'in ekonomik teorisi, ne Sénard'ın aile teorisi, ne birçok yazarların ırk teorisi, kast sisteminin kaynağını açıklayamazlar. Bu faktörler, o kadar belli bir rol oynamaları ihtimali varsa da, din faktörü olmaksızın, sistemi husule getiremeyeceklerdir.

Din faktörü, dinsel hukuk biçimi altında, ilkel hukuku doğurdu... O, birçok ırk gruplarının birbirlerinden ayrılmasına sebep oldu. Her ırk karışımını bağışlanamayacak bir günah saydı. Din, bu ayırmayla uğraştı. Bir eski aile fedakarlığından bazı kutsal şeyler yaptı. Kurbanların kuralları ve törenleri gittikçe karmaşık olduğu oranda onları yerine getirmek için, özel bir

teknik eğitime malik olmak zorunluluğu oldu. Bundan Brahman kastının gücünün artması, onların öteki gruplarından ayrılması ve kendi aralarında birbirlerinden ayrılma oldu.

Zaman boyunca, vaktiyle gruplar arasında tamamiyle nispi olan bu uzlaşma gittikçe katı ve sıkı oldu. Sonra soydan gelme ve sonunda, Brahman rahiplerinin etkisi altında sürekli olarak tespit edildi (16).

Biz kısaca taslağı yapılan bu teoride dinle, politik ve toplumsal sistem arasında bir karşılıklı bağlantı denemesi edindik.

***

H- E.A. ROSS'UN, W. G. SUMNER'İN VE A. G. KELLER'İN TEORİLERİ

E. A. Ross ve **G. Sorel,** inançların, destanların ve efsanelerin insan psikolojisi ve toplumsal oluşlar üzerindeki etkisinin özel noktasını çok özlü ve açık biçimde ortaya koyuyor.

Prof. A. Ross, (2). Toplumsal kontrolünde, çeşitli kültür faktörlerinin -inanç, din, hukuk, güzel sanat, bilim vb.- insan davranışının ve toplumsal oluşların üzerindeki etkisinin sistemli biçimde taslağını yaptı. Parlak bir üslupda güzel konuşmasıyla belirtti ki, insanın davranışı vehim ile idare edilebilir. İnanılan bir inanç doğru olsun olmasın, insan davranışını tayin eden gerçek bir kuvvettir. Din, toplumsal oluşların nedenini teşkil eden kuvvetlerden biri idi (17).

***

Sorel'in görüşü şudur ki, geleceğe ait bir sürü aksiyon ya da vakalar anlayışının fiili bir faktörü, onların objektif gidişini, hatta bu anlayış objektif bakımından yanlış dahi olsa, büyük ölçüde etki eder. Çeşitli **destanlar** ve **efsaneler** için de böyledir. "Deney gösteriyor ki, bir geleceğin anlaşılması, belli bir ölçüde, o oldukça belli bir tarzda yapıldığı zaman çok etkili olabilir ve çok az sakıncaları bulunabilir. Bu, gelecek zamana katılanlar

kendilerinde bir kavmin, bir partinin ya da bir sınıfın bütün çok kuvvetli eğilimlerini içine alan bu efsaneler biçimini aldıkları vakit, bu durum belirir.

Hayatın bütün hallerinde içgüdülerin bulunması ile zihne tekrar girerler ve insanların kendi arzularını,kendi tutkularını ve kendi fikir faaliyetlerini derhal hareket haline getirmek ümitlerine tam bir gerçeklik görünüşü verirler.

Bundan önceki hakikat, birçok örneklerle ispat edilebilir. İlk Hristiyanlar, İsa'nın dönüşünü ilk neslin sonunda ve azizler kralının açılmasıyla, puta tapan, dinsiz, kafir, müşrik alemin tamamiyle yıkılacağını beklediler. Katastrof vuku bulmadı. Fakat, **Hristiyan düşüncesi** bundan öyle faydalandı ki, bazı çağdaş bilginler, Christ'in bütün kehanetlerinin bu noktada toplandığını iddia ettiler. **Luther'** in ve **Calvin**'in Avrupa'nın dince heyecanlandırılması, üzerine dayanmış olan ümitleri hiç bir biçimde gerçekleşmediler. Bu nedenden dolayı, Hristiyanlığın yenilenmesini ve canlanmasını rüyalarından çıkan geniş sonucu inkar etmeli miyiz? Kabul edilmelidir ki, Revolution'un gerçek gelişmeleri, Hristiyanlığa ilk taraftar olanların coşkun heyecanları ile yaratılmış olan büyülü, tatlı tablolarda hiç bir şeye benzetmemişlerdi. fakat bu tablolar olmaksızın Revolution muzaffer olacak mıydı?

Zamanımızda, **Mazzini** bir hayal ve kruntu deliliği adı verilen zamanımızın kehanetlerini izledi, fakat hiç inkar edilemez ki, **Mazzini** olmaksızın İtalya kesin olarak büyük bir devlet olamayacaktı (18).

Kısaca, efsane ve inançlar sırf inanç oldukça olguların gidişini tayin ederler.

***

İ- BENJAMIN KIDD'İN TEOİSİ

B. Kidd, inancın ve dinin sosyal fonksiyonlarını en genel teorilerinden birini vermeyi denedi. Kidd'in hipotezlerinin esaslı noktaları şunlardır: Bütün organizmaların evriminin birinci faktörü **hayat kavgası** idi.

Onun sayesinde yüksek organizmalar aşağı organizmaların zararına olarak hayatta kalmışlardır.

Evrimin her ilerlemesi, büyük sayıdaki hayatların yok olmasına ve elenmesine malolmuştur. İnsan da, keza hayat kavgası faktörü nedeniyle, evrim geçirdi. Onun öteki hayvanlar üzerindeki zaferi, bu merhametsiz kavganın sürecinde gelişen **akla** ya **zeka**'ya borçlu idi. Öteki hayvanlarda olduğu gibi, insan türünün kendisindeki her ilerleme, çok büyük bir şeye malolmuştur. Bazı bireylerin ya da bazı grupların ilerlemelerine müsaade edilmesi, diğer büyük sayıdaki bireylerin ya da grupların kendilerini feda etmelerine borçludurlar. Bununla birlikte, yalnız bu faktör, insan ilerlemesinin nedeni idiyse, çok büyük sayıdaki olaylar anlaşılmamış kalacaklardır.

Eğer zeka'nın bencil silahı ile yürütülmüş ve yönetilmiş olan hayat kavgası kanunu, insan gruplarının tek faktörü idiyse, böyle olunca, birçok entellektüel ve zengin grupların çoğu, az zeki grupların zararına olarak yaşayıp duracaklardı. Böyle olunca, acımayan bir mücadele insanlar arasında bir avantaj olacaktı. Mutlak bencillik o vakit yüksek derecede hüküm sürecekti. Fakat ilerlemenin kendisi bu korkunç zararlardan kaçınmak için duracaktı. Çünkü sırf bencillik bakımından, bir grubun lehinde, durmaksızın bireylerin feda edilmesini ve bazıları için, yüksek sayıdaki grupların feda edilmesini isteyen bir ilerlemeyi izlemek ya da gerçekleştirmek için, burada akla uygun bir motif olmayacaktı.

Bu olanaklardan hiçbiri gerçekleşmedi. Parlak entellektüel başka kavimler hayatta kaldılar. Bizim uygarlığımızın kendisi bizim entellektüel üstünlüğümüz nedeniyle sönmüş olan uygarlıkların çoğununkinden az gelişti.

İkincisi, bizim toplumsal hayatımızda bir mutlak bencillik kanununu sağlık vermiyorum. Fakat, tersine olarak, sınırlı bir elsevenlik, kendi menfaat ve hayatını yakınlarına feda etmesi öğüdünü veriyor. Bizim acıma,

şefkat ve insanlıksever kurumlarımız vardı vb.

Nihayet, insanların ilerlemesinin gidişini kesecek doğrudan doğruya menfaatlerine rağmen onu durdurmuyorlar. Fakat durmaksızın ilerlemeye çok büyük bir para ödemeye devam ediyorlar.

Bütün bu olaylar, ilerlemenin paradoksunu temsil ediyorlar. Bunların yalnız insan zekasının fonksiyonunu yapması ile, apaçıktır ki, açıklanamazlar. İnsan zekası, esasında bencildir, hatta hayat kavgasındaki işlemesinde bencil bir neden ile görülür.

***

Yukardaki olguların itiraz edilemez oldukları verilmiş olduğundan bencil neden ve hayat kavgası dışında, insanın toplumsal ilerlemesini açıklamasına elverişli olan ve grup uğrunda bireylerin durmaksızın feda edilmeleri ve toplumların uğrunda grubun feda edilmeleri gibi, başka bazı faktörleri kabul etmek zorundayız.

Bizim elsevenliğimiz, bizim şefkat ve merhametimiz, insanseverliğimiz ve nihayet birçok dağınık gruplardan, entellektüel bakımdan daha çok gelişmiş olmayan çeşitli grupların yaşamakta devam etmeleri olgusunu kabul etmek zorundayız (19).

Bu faktör, **din**dir. "İnaç biçimi, öteki dünyada son derece akli bir yatırım kuvveti ihtiva ederek bireylerin menfaatleri ve toplumsal organizmanın menfaatleri, bireylerin davranışlarının bu büyük payı için bulunması düşmancadırlar. Irkın tabi olduğu evrimin genel yararına birincilerin ikincilere üstün olmaları sayesindedir.

"Bireylerin toplumsal davranışları için, öteki dünya extra-akli yaptırım kuvvetini içermeksizin toplumun evriminde hiç bir inanç biçimi din olarak fonksiyon yapamaz. "Akli bir din, bilim bakımından, imkansızdır ve eşyanın mahiyeti nedeniyle, terimlerde hiçbir iç çelişmedir (20).

Kidd'in fikri böyledir. Bu demektir ki, insanlığın sosyal evrimi, sadece özellikle bencil nedene borçlu değildir, fakat daha çok öteki dünyadaki bir inanca, ya da extra-akli bir dine borçludur.

Onun rolü gittikçe gelişti. Din, insan denilen bütün varlıkların elseven eylemlerini ve hareketlerini tayin ediyor. Bu kuvvettir ki, bireyleri ortak hayata -collevitéye- kendilerini feda etmeye iter. Din ne kadar kuvvetli ise, collectivité'ler o kadar sosyaldir. Onlar o kadar hayatta kalma şansına maliktirler.

Entellektüel bakımdan yüksek fakat dince zayıf olan toplumların niçin kaybolduklarını, oysa, entellektüel olan az parlak olan fakat sosyal olarak ve dince çok kuvvetli olan collectivité'lerin niçin hayatta kaldıklarını açıklar.

Sonuç olarak, insan din sayesindedir ki, ilerlemeye karşı isyan etmemiştir, onun uğrunda -ilerleme yolunda- korkunç atılımlar yapmaya devam ediyor. "Zeka, hayat yarışında bireye kendini yerinde tutmasına imkan veren sisteme en önemli faktörlerinin biri olmakta doğal olarak devam ediyor, fakat bu kesinlikle başlıca faktör değildir (21).

***

J- MAX WEBER'İN DİN SOSYOLOJİSİ (22)

Onun incelenmesinin başlıca problemi:

M. Weber'in din sosyolojisine ayırdığı üç büyük cildin (23), bu alanda yirminci yüzyılın en büyük hizmetlerinden biri olması olasılığı vardır. Her ne kadar bu ciltler, 1904'den ölümüne kadar geçen devirde yayınlanmış olan yazıların bir toplanmasından meydana gelmişse de, her ne kadar çalışmanın hepsi tamamlanmamışsa da, buna rağmen bu ciltler, yazarın öteki bazı konuşmalarına katılınca, bu alanda Max Weber'in teorisi üzerinde yetecek kadar sistemli ve açık bir fikir verir.

Eserin başlıca konusu, din ile ekonomik olaylar arasındaki ilişkilerin analizidir. Bununla birlikte bu konu, o kadar geniş bir ölçüde ve o kadar derinliğine işlenmiştir ki, eser, yalnız bir din sosyolojisi değil, fakat bütün kül-

türlerin sin sosyolojisini de sunar. Fazla olarak bu türlü büyük sayıdaki eserlere karşıt olarak, kendisini özel olarak önemli kılan çok sayıdaki olgular üzerine kurulmuş olmasıdır.

Ben burada **Max Weber**'in metodolojisini ve özel terminolojisini bir yana bırakacağım. Onun bir çeşit karmaşık olan analiz "tekniği"ni prensiplerinin şeklini bozmadan basitleştireceğim.

Onun incelemesinin başlıca problemi, ola ki, ekonomik olaylarla dinsel olaylar arasındaki tam ve doğru ilişkiyi aydınlatmaktır.

Tarihin ekonomik yorumlanmasının iddia ettiği gibi, din olayları ekonomik olaylar tarafından tek yanlı şartlanmış mıdır? ya da;

* Ekonomik olaylar, din olayları tarafından şartlanmış mıdırlar? Ya da;

* Bu iki olay, karşılıklı olarak, kendi aralarında birbirlerine bağlı mıdırlar?

Eğer onlar karşılıklı olarak, bir öteki üzerine tabi - bağlı- iseler ve onlardan her biri başka faktörler kategorilerine tabi ise, bu halde, din faktörünün tayin edici olduğunu bulmak nasıl mümkündür?

* Eğer din, tayin edici ise, onun ekonomik olaylar üzerine ve toplumun kültür hayatının toplumsal organizasyonunun bütünü üzerine gerçekleri nelerdir?

Max Weber'in çözmeye çalıştığı başlıca problemler böyledir.

METODOLOJİK PRENSİPLER

Onun yukarıdaki sorulara cevabı aşağıda şöyle özetlenebilir:

Din olayları ve **ekonomik olaylar karşılıklı olarak birbirlerine tabidirler.** Onlardan birini, ötekinin basit bir fonksiyonu olarak ve her tek yanlı yorumlanması yanlıştır.

Sonuç olarak, tarihin ekonomik yorumlanması teorisi yanlıştır. Ekonomik olaylar, din faktörünün basit bir fonksiyonu gibi gözönüne alan karşıt teori de keza

yanlıştır. Onlar birbirlerine tabidirler. Her biri, bir seri başka koşulların etkisi altındadırlar. Fakat metod bakımından, bu faktörlerden her birini "değişgen" olarak almak ve ondan belli bir alandaki ve şimdiki halde ekonomik olaylar alanındaki özel sonuçlarını keşfetmek mümkündür. Max Weber'in hareket noktası böyledir.

Max Weber, din faktörünü "değişken" olarak ele alıyor ve onun ekonomik olaylar üzerindeki ve öteki toplumsal olaylar üzerindeki etkisini keşfetmeyi deniyor (24). Böylece, Max Weber, **Pareto**'ya ve tarihin ekonomik yorumlanmasına ayrılan bölümlerde benim gösterdiğim anlamda çokcu-pluraliste- ve fonksiyoncu-fonctionaliste-dir.

***

Dinin ekonomik olaylar üzerindeki etkilerinin incelenmesinde gözönüne alınan dini terkip ve teşkil eden şeyleri nelerdir?

Din faktörünü, metodolojik değişken olarak aldıktan sonra, Max Weber, dinin ekonomik hayat üzerindeki etkisini bulmak için, dinin ekonomik ahlakını alıyor.

"Dinin ekonomik ahlakı"nı, dinin çeşitli teolojik dogmaları olarak anlamıyor, dinin kendi üyelerinden istediği, onlara zorla kabul ettirdiği "pratik davranış biçimleri"nin bütününü anlıyor. O, her dinin ekonomik ahlakının, birçok faktörlerin sonucu olduğunu biliyor ve kabul ediyor. Fakat, bunlar arasında keza din faktörünün de bulunduğunu kabul ediyor.

"Ekonomik ahlak"ın bütün faktörlerinin incelenmesi, gerçekte sonsuz ve imkansız olacağından, **ekonomik ahlakı, esas itibariyle, dinin bir ürünü olarak almalıdır,** onun etkilerini ya da sonuçlarını incelerken, genel olarak dinin etkilerini bulmalıdır.

Bu çalışma, araştırıcı toplumsal kümelerin hayatını incelerken, gerçekleşebilir. Bu, kendi karakterinin etkisi altında kuvvetle kalan toplumsal kümelerin "zümrelerin-hayatı üzerindeki din ahlakının ekonomik tesirlerini ya da neticelerini araştırdığı vakit gerçekleşebilir (25).

Weber, kendi işini sınırlandırırken, **dünyanın altı**

dininin ekonomik ahlakını alıyor:

Confucianisme, Hindouisme, Boudhisme, Hristiyanlık, İslamlık, Yahudilik. Ve bu dinlerden her birinin ekonomik ahlakının karakterinden ekonomik organizasyon üzerindeki ve bu dinlerden birine mensup olan kavimlerin hayatı üzerindeki etkilerini inceliyor: (26). F, Bu tarzda, din ile ekonomik olaylar arasında bir corrélation kurmayı deniyor.

Weber, dinlerden her birinin etkilerini uzun boylu analiz ediyor. Biz burada doğal olarak bu analizi takip edemeyiz. Yer darlığı bunu yapmama imkan vermiyor. Keza analiz metodunu ve Max Weber'in vardığı sonuçları tasvir etmek için ancak bir örnek alacağım. Eğer buraya öteki dinlerin başlıca etkileri üzerinde onun asıl kendisi tarafından yapılmış olan bir özetini katabilirsem, biz Max Weber'in eseri üzerinde bir fikir edinmiş oluruz. Ben, yazar tarafından özellikle iyice incelenmiş olan modern kapitaliz ile protestanlık arasındki ilişkiyi örnek olarak alacağım.

***

MODERN KAPİTALİZM VE PROTESTANLIK (27)

"**Kapitalist Ekonomi**" denilen şeyin, geçmişte Avrupalı olmayan memleketlerde, her ne kadar birçok unsurları bulunmuşsa da, modern batı kapitalizmi son ve özel bir olaydır.

MODERN KAPİTALİZMİN RUHUNUN KARAKTERLERİ

Exacte bilimlerin prensipleri üzerinde ve özel mülkiyet üzerinde kurulmuş, rationel bir surette örgütlenmiş ve idare edilmiş ekonomik girişimdir; bir pazar için üretim, kütleler için kütleler tarafından üretim; para için üretim; insanın kendisini devletine, yeteneğine veya kendi işlerine vermesini isteyen işde en çok heyecan, his ve etkili olma; bu kendini verme veya fedakarlık bireyin meslek işinin kendi kendine bir amaç gibi, herkesin hayatının başlıca bir fonksiyonu gibi ve bunun sonucu ola-

rak, modern kapitalist toplumda iş, bazı rastgele bir şey olmayıp, fakat bunun için insanın bu iş için hayatının başlıca yeteneği için mevcut olan en büyük yükümlülükler olarak devletine veya mesleğine hararetle kendini vermesi ile din haline getirmesini, hizmet etmesini enpoze eder.

Bu yetenek, ahlakı, modern kapitalizmin ruhunun en dikkate değer çizgilerinden biridir.

Neticede, insanlar, işlerinde etkili olmaya göre değerlendirilirler. Kendilerine para ödenmiştir. Kendi hallerinde zayıf olanlar düşerler, iyi olanlar yükselirler, kapitalist toplum insana, iş ve hali ne olursa olsun, ilk önce, işçi olarak değer verir.

Bu çizgilere şunları da katmalıdır:

Bir yandan, akılcılık ve faydacılık, girişim ve icad ruhunun mümkün olan araçlarla uyarılması ve teşviki;

Öte yandan "gelenekcilik" için etkili olmayan ve her şey için mevcut olan çok mükemmel ve çok rasyonel metodlar bakımından atalet -eylemsizlik-inerti sebebiyle mevcut olmuş olan her şey veya hurafevi, akıl-dışı veya mükemmel olmayan için geçebilen her şey için en büyük red veya defetme.

Modern kapitalizmin, ideal bakımdan söz edilince, tipik karakterleri bunlardır. Bu çizgilerle o, kapitalizmin İlkçağ ve Ortaçağ şekillerinden radikal bir surette farklıdır. Batı toplumunun modern özel olayını temsil eder.

Madem ki, bu ekonomik organizasyon olabiliyor, o halde belli bir psikolojiye ve belli bir davranışa sahip olan insan denilen varlıklar ve karşılıklı olarak bağlı olan sosyal şartlar olmalıdır. Apaçıktır ki, böyle bir ekonomik organizasyon sistemi, tamamiyle tembel, hurafelere bağlı, kabiliyetsiz ve irrationel bir kavim ile olanaksızdır.

Bu ekonomik organizasyon, ancak insanlar "oldukça belli bir türlü psikoloji"ye ve davranışa malik olmaya başlarlarsa ve aşağıdaki koşullar verilmişlerse mümkündür.

a) Akli işleri hesap edebilme ve idare etme;

b) Üretimin bütün vasıtalarını uygun hale getirme,

c) Üretimin rasyonel tekniği,

d) Akli hukuk,

e) Çalışma özgürlüğü,

f) Ticaret yapma ve işin üretim pazarlarının örgütlenmesi (28).

Böyle bir sistemin mevcut olması için zorunlu olan psikolojiye ve davranışa gelince, bunlar modern kapitalizmin ruhunun ilk yapıcılarından ve ilk temsilcilerinden biri olan **Benjamin Franklin** tarafından asıl kendi davranışı ile Adviceto toayoung Tradesman'ında ve kendisinin Necessary Hints to thoso thal Would be Rich'lerinde ideal bir şekilde örneği verilmişlerdir.

Burada keza, "ideal tip" **Max Weber** tarafından uygulanmıştır. "Zaman paradır", "Kredi paradır." "Para parayı çeker." "Namusluluk, en iyi hareket çizgisidir." "Ciddi hesaplar her işte zorunludur." "Muntazam davranış ve namusluluk, faaliyet, hakikat, samimilik ve bütünlük bütün alanlarda ve iş alanlarında da zorunludur."

Franklin tarafından verilen ve kendi faaliyetinde metodik olarak uygulanmış olan bu reçeteler, veya başka benzer reçeteler psikolojik karakterlerdir ve bunlar, hiç olmazsa bir dereceye kadar, olmaksızın modern kapitalizm imkansız olacaktı (29).

Apaçıktır ki, onlar göründüklerinden ve mevcut olduktan beri, bu psikoloji ve davranış belli bir ölçüde, batı toplumlarının kütlelerine aşılanmışlar idi.

Şimdi çözülecek problem, insan denilen varlıkların kendi davranışlarında ve psikolojilerinde, bu transformasyonun tayin eden kuvvetlerine uydurmaktır. **Weber,** cevap veriyor:

Modern batı kapitalizmi, kendi kaynağından protestan dininden ve onun ekonomik ahlakından çekip alıyor.

Modern kapitalizmin ruhu, Protestanlığın ruhudur. Onun davranış kurallarıdır ve onun pratik ah-

lakıdır. Modern kapitalizmin meydana gelmesinden önce, protestan dininin alanında, önceden hissedilmiş, kültive edilmiş ve hazırlanmıştı. Kapitalizmin ruhu kapitalizmden önce kendini gösterdi. **Weber** işaret ediyor ki, ekonomik bir organizasyondan önce idéologque faktörler gelir ve onun şartlarını sağlarlar (30).

Bu iddia veya tasdikin kanıtları nelerdir? Bunlar birçoktur.

1) **Luther**'in ve **Calvin**'in ve başka protestan doktorların öğretimlerinin esaslı bir analizinde **Weber,** protestanlığın ruhu, kendi günlük pratik ahlakında, yukarda özellikleri belirtilen modern kapitalizmin ruhunun aynı olduğunu gösterdi.

Protestanlık, insan hayatının bir rationalisation'unu büyük ölçüde öne sürdü; yeteneğe ve modern mesleklere engin bir ahlaksal değer verdi; Protestanlık, işi kutsallaştırdı. İşin düzenlenmiş, namuslu ve coşkun heyecan ile yapılmasını kutsal bir ödev gibi gözönüne almaya başladı ve insan selametinin her şeyden önce düzenlenmiş ve akla uygun bir hayat sürmekten ibaret olduğunu öğüt verdi, **sırf sofu idealinden insanı döndürdü, onu dünyaya çok bağladı,** fakat dindar ödevlere doğru götürdü.

Protestanlık, keza namuslu para kazanmayı günah olmayan bir faaliyet gibi gözönüne aldı. Kısaca, kapitalizmin ruhu, esas itibariyle protestanlık ruhudur.

2) **Weber**'in cevabının değeri, keza şu olgu ile desteklenmiştir ki, Reform'dan beri, ekonomik bakımdan başta gelen memleketler, protestan memleketlerdir. (Hollanda, İngiltere, Amerika vb.) oysa ki, katolik olan ya da protestan olmayan memleketler arkadą ve uzakta kalmışlardır. Bu olgunun açıklanması çok basittir. Protestan ekonomik ahlakı, kendi üyelerini, kapitalist bir ekonomiye göre eğittiler ve yürüttüler.

Protestanlık ruhu, modern kapitalist girişimleri başarı ile kurmak ve yürütmek için zorunlu olan alışkanlıkların ve faaliyetinin aşılanması idi.

3) Hipotezin değeri, keza istatistiğin verdiği ger-

çeklerle de kurulmuştur.

İstatistikler gösteriyor ki, **Almanya'da protestan nüfus, ekonomik bakımdan, protestan olmayan nüfus bölümünden daha ilerlemiştir;** ekonomi ve ticaret okullarına giden protestan çocuklarının yüzdesi, protestan olmayan çocuklarınkinden, çok yüksektir. **Max Weber,** bu açıklamanın karşıtının da mümkün olduğunu fark ediyor: Bu hipotez şudur:

İngiltere, Hollanda ve başka bazı memleketler, ekonomik bakımdan çok ilerlemişlerdir, protestanlığı kabul ettikleri için değil, fakat çok ilerlemiş oldukları için Protestanlığı kabul etmişlerdir. Protestanlık en çok zengin ailelerce kabul edilmiştir. Şu nedenle ki, onlar zengin idiler. Karşıt tez budur.

Weber, bununla beraber, bu tez yanlıştır, diyor. Çünkü katolik memleketlerde mağdur olmuş olan protestan mezhebinden olan oldukça çok sayıdaki fakirler vardı. Fransa'da, huguneotslar, Avusturya'da, protestanlar, İngiltere'de Quakers'ler vb. ve bununla birlikte, bu aileler, işlerin refahlı bir idaresi ile ve ekonomik faaliyetler alanındaki önemli bir rol ile gelişen endüstrileriyle ünlü olmuşlardır. Hatta katoliklerin hakimiyeti altındaki memleketlerde ve vaktiyle refah içindeki sınıflar katolik idiler, onlar bu memleketlerin protestanlarından uzaklaşmış idiler, çok defa protestanlar çok fakir sınıflarda toplanmış idiler.

Bu gerçekler ve başka benzerleri, bu varsayımın kesin olmadığını ve Max Weber'inkinin de sağlamlığını gösterirler. O bu yolda Calvinistleri, piétistleri, méthodistleri ve diğer protestan mezheplerini adım adım takip ediyor ve Almanya'daki, Hollanda'daki, İngiltere'deki ve Amerika'daki bütün protestan halkların bir incelenmesi ile de desteklenmiş olan kendi tekabülünü gösteriyor (31).

Max Weber'in Protestanlıktan türeyen modern kapitalizmin kaynağı üzerindeki teorisi böyledir. Doğal olarak, bundan önce söylenenler, Weber'in hipotezi lehinde dikkatli ve faal bir tümevarımlı kanıt bulma şemasından

başka bir şey vermiyor, fakat bu şema yazarın teorisinin karakteri ve metodu üzerinde yetesiye bir fikir veriyor.

Weber, aynı tarzda, **Confucianisme**'in **Taoisme**'in, **L'hindouisme**'in, **Boudhisme**'in ve sonunda **Judaisme**'in Ekonomik Ahlakını analiz ediyor (32).

Bu universel dinlerden her birinin ekonomik ve günlük ahlakı öyle idiler ki, onlar, bu dinlerden her birinin yaşadıkları halklardaki şekline tam ve doğru tekabül eden ekonomik ve sosyal organizasyona şekil vermişlerdir. Onların "gelenekçiliği" ve onların ruhu "modern kapitalizm ruhu"ndan tamamiyle faklıdırlar ve onlar bu memleketlerde kapitalizmin gelişmemesini açıklarlar (33).

Aşağıda gösterilen parça bir toplumun ekonomik organizasyon ve olayları üzerinde din faktörünün etkisi üzerinde Weber'in teorisinin esasını özetler.

Modern kapitalizmin gerçekleşmesi için;

* Çoktan beri mevcut olan rationel bir girişim,
* Rationel bir muhasebe,
* Rationel bir teknik,
* Rationel bir hukuk,
* Rationel ruhlu bir yapı,
* Rationel bir hayat tarzı,
* Bir ekonomik büyük heyecan,
* Ekonomi ahlakı

lazımdır.

Her ahlakın başlangıcında ve karşılıklı bağlılığı olan ekonomik ilişkilerin başlangısında, gelenekçilik her yerde hakimiyete sahiptir. Geleneğin kutsal karakteri şekli altında ve ataların adetlerine ve ekonomik metodlarına bağlılıkta gelenekçilik hakim olmuştur. Gelenekçilik, günümüzde bol bol yaşamaktadır. Gelenekçilik, ilkel ahlak ve ekonomik metodlarda kök salmış olduğundan, iki özel şart ile kuvetlenebilir:

Bireyler, bazı sosyal grupların çıkarları ile ahenkli bir halde bulundukları vakit ve insan korkutulma ya da

çekindirilme ile gelenekçiliğin patika yolundan gittiği insan aksiyonlarını büyülü stéréotypie'si ile.

"Geleneksel engeller, basit bir yararlanma arzusu ile kırılamazlar. Bizim rationnel ve kapitalist devrimizin başka başka devirlerinkinden çok kuvvetli kazanç iştehasına malik olduğu fikri çocukçadır. Modern kapitalizmin temsilcileri "uzak doğunun tüccarından çok kuvvetli fayda motifi ile hareket etmedi. Bunun gibi, nüfusun artması insanların geleneklerinin zincirini kırmak için elvermez. Çin bunu açıkça gösteriyor. Bunu kıracak, ancak bir vasıta vardır, o da, büyük rationnel problemlerin görülmesi."

Yoksa, daima, hiç olmazsa, çok defa mucizelerle ya da başka "kanıtlar" ile "meşrulaştırılmış" olan peygamberler, kendi coşkun heyecanı, böylece kendi ekonomik örgütlenmelerinin, tekniğin ve modern kapitalizmin temellerini atarak -kırarak, devirerek- gelenekçiliğin zincirlerini kırmayı başarmışlardır. "Bu peygamberler Çin'de görülmemişlerdir. O, bulunduğu vekit, Lau-Tsé ve taoisme gibi, dışarıdan gelmişlerdir."

Hindistan'a gelince, tersine olarak, bu peygamberler ortaya çıkmışlardır ve geleneçiliğin esirlerinin hür kılınmasına yol açmışlardır. Fakat ne yazık ki, bunlar, Boudda gibi, Hind tipinden peygamberler idiler ki, hepsi geleneklerden kurtulmayı isteyerek, ampirik günlük hayatı ihmal ederek, derin düşünce ve sırf spritüel düşünme (Nirvana) alanlarındaki akli hürriyeti -liberté rationnelle- yaşadı. Bunun sonucu, onların peygamberi ve onların rasyonel öğretimi ancak küçük bir düşünür grubu üzerine etki yapabilmişlerdir. Büyük kütleler için onları anlamak ve temsil etmek çok güç idiler. **Budizm,** onlar için, selamete ermek için, ilkel büyüleyici bir metod idi. Bu nedenle, peygamberlik, Hind nüfusunun kütlelerinde rationnalisme'i üflemedi ve kendi ekonomik faaliyetlerini kendi geleneksel kadrosuna bıraktı. Bu dinlere karşıt olarak, **Judaisme** ve Hristiyanlık, kütleler üzerinde olduğu kadar, onların faaliyeti üzerinde de geniş bir etki yapmıştır, çünkü bu dinler daima halk dinleri idiler. Burada, "entellektüel aristokrasi"ye karşı bir mücadele ol-

duğu keza doğrudur. Birinciler, dini incelemiş filozofik bir sisteme dönüştürmeye çalıştılar, oysa ki, ikinciler halkın anlayıp kabul edebileceği basitleştirilmiş öğretim şekillerini muhafaza ediyorlardı. Mücadele, çok şükür ikicilik -dualisme- şekli altında halledildi.

Entellektüel aristokrasi, manastırlarda ve çöllerde kendini tecrid -isolé- edebildi, rasyonel hayat sürmek tarzını kullanarak orada derin düşünebildi. Bununla birlikte, entellektüel halkçılar monden hayatlarını sürmek ve laiques'ler olarak keşişlerin ve sofuların dinsel aristokrasilerinin yükümlülükleri olmaksızın, kendi vazifelerini yapmak imkanına malik oldular. Buradan, bu iki hristiyan tabakanın tarzının akılcılık derecelerinde fark meydana geldi.

Hristiyan keşiş, Ortaçağ'da, metodlu olarak ve rationnel vasıtalarla yaşayan ilk insan olarak, kendi amacına ulaşmaya çalışmıştır: Göğe -semaya, Tanrı'ya, kaderine- çan sesi, ancak onun içindi, onun için zaman metodlu olarak, saatlere bölünmüştür. Manastırların ekonomik örgütü, metodik olarak çizilmiş, hesaplanmış, ölçülmüş ve idare edilmiş akla göre bir örgüttür. Fakat hayatın rasyonalizasyonunun manastırlara mahsus olan sınırları çok dar idiler; Halkın ya da kalabalığın hayatı bu sınırların dışında kaldı. O zaman protestanlık geldi, protestanlık kendi tarzında, böylece, modern kapitalizmin temellerini yaratarak, hayatın rationnel'leştirilmesini kütlelere yaydı.

Protestanlık, bunu yalnız başına yarattı, bugün, modern kapitalizmin bu dinsel kökleri ölmüş kaynağının büyük heyecanı ve keza alemin dinsel anlayışı gibi, kayboldu.

Bu demektir ki, **modern kapitalizmin gelişmesinin bir aşaması sona ermiştir. Onun dinsel kökleri kaybolmuşlardır, o da keza değişmelidir** (34).

K- ELEŞTİRME

Bu teorilerin ciddi bir şekilde eleştirilmesi, onların

kullandıkları kavramların içeriği yüzünden büyük ölçüde sıkıntılıdır. Eğer bu teorilerden bazıları dinin bir tanımlanmasını veriyorlarsa da, onlar oldukça belirsizdirler. Bundan ötürü, ne yazarlar, ne okuyucular neyi işlediklerini, neyi tartıştıklarını, neden söz edildiğini tam ve doğru olarak bilmiyorlar. Örneğin, din ya da büyü ile bir fikir sistemini mi, yoksa başka psişik bilgileri mi anlamalıyız, ya da keza din törenlerinin trans-subjektif olayları, törenleri, dinsel davranış biçimlerini mi ya da onların çok defa dayandıkları ve bütün bedeni baskıyı ve cezai zorlu önlemleri mi anlamalıyız? Eğer yalnız dinsel fikirler ve psişik bilgi alınırsa, onların saf -pur- şekillerinde, nasıl ve hangi tarzlarda etkili olduklarını tam ve doğru olarak göstermelidir.

Bu, trans-subjektif sosyal olayların açıklanması için, bu yazarlar tarafından pratik olarak yapılmayan şeydir. Bütün bu teoriler örfleri, davranış kurallarını, din törenlerini, adetleri ve ahlaksal emirleri kendi "din faktörleri"nde içeriyorlar. Başka terimle, bu faktör trans-subjektif ve psişik olayların analiz edilmemiş bir karışımını arzeder.

"Din faktörün"nün bu kadar geniş anlaşılması, onun etkili olmasını ispat etmek işini çok kolaylaştırır, fakat bu işin keza büyük bir sakıncası da vardır. Bu "din faktörü"nün davranış biçimlerini, din törenleri, törenler, "ekonomik ahlakını", hukukun ve ethique'in kurallarını "ilgilerin ya da menfaatların şekillerinin buraya hatta fiziksel baskı ve engelleyici bir baskı dahil olmak üzere, şekillerinin doldurulduğu bir pot-pourri temsil ettiği verilerek, o olguda hemen hemen bütün psişik faktörleri ve büyük bir sayıdaki fizik faktörleri kaplar. O, artık "dinsel" bir faktör olmaktan çıkar, birçok trans-subjektif faktörleri ve psişik deneyleri kaplayan belirsiz ve kendi mahiyetine uymayan renklerle boyanmış herhangi bir faktör olur.

Bununla birlikte, eğer yazarlar onun etkili olduğunu ispat etmeyi başarırlarsa, bu psişik deney olarak, dinin, "büyü"nün ya da inancın saf faktörünün etkili olması demek değildir. Fakat bütün fizik ve kültürel çeşitli et-

kilerin bir sonucudur. Bu faktör, az sebep ile değil, "sözlü tepki" faktörü, ya da "fizik, "zecri-coercitif" "ethique", "juridique" ya da örfler faktörüdürler.

Olguda, birçok sosyologlar bu adı kullanmışlardır. Bu anlamda teoriler, niyetlerinden -intentions- amaç edindikleri şeyden çok fazla şey ya da az şey ispat ederler. Onların birinci genel kusurları böyledir. I, bunların içeriğini kusurlu hale sokar. O, bunların trans-subjektif olayların dinamizmi üzerinde fizik kuvvet olarak, dini tayin edici etkisinin açık ve inandırıcı bir dile ulaşmasını tamamiyle olanaksız kılar. Bunun nedeni, bundan önceki bölümde açıkça gösterilmiştir. Trans-subjektif ve psişik kategorileri karıştırmakta ve onlardan birini ötekinin nedeni ya da sonucu yapmakta yanlışlık vardır.

Bundan şu sonuç çıkar ki, psişik etkilerle her an kopmuş olan, objektif terim halinde kısmen özellikleri belirtilmiş, introspectif terim kısmına trans-subjektif olayların bir nedenli zincirine malikiz.

* "Din faktörü", törenlere özgü olan beden belirtilerle dolu uyarımlara benzeyen trans-subjektif birçok tepkilerle dolu esrarlı bir kaba benzediği, verilmiş olarak,

* Şarkılar, müzik, resim, danslar, heykeller, binalar "dinsel objelerin uyarımlarla dolu, öteki insanlar kendi hareket tiplerini, beden cezaları uygulamaları, baskı -coercition- hapsetme, keza "fikirler-idées", imajlar, heyecanlar, duygular, iradeler vb. gibi birçok psişik deneylerle dolu uyarımlarla dolu bir kaba benzediği verilmiş olarak;

"Din" adı altında bir araya getirilmiş olan faktörlerin sonsuz karmaşıklığında biz kayboluyoruz ve biz bu uyarımlardan hangisinin gerçekten etkiler olduğunu, hatta genel olarak, "din faktörü"nün bir etki yaptığı ispat edilmiş olsa bile, biz bu uyarımlardan hangisinin gerçekten etkili olduğunu bilmiyoruz.

Şu halde, bundan önceki bölümde tartışılan psişik teorilerin genel kusurlarını tekrar buluyoruz. İnançların, dinin ya da ülkülerin rolü konusunda bir sonuca ulaşmak için katlanılacak güçlüklerin ne kadar büyük ol-

duklarını göstermek için, ben son derece basit bir hal alacağım. Bu hal teorilerin keza yetersizliklerini çok açıkça, gösterecektir.

"İdeallerin ve insan davranışına ve amaçlara hakim olmak için oldukça kuvvetlerin aşılanmasının mümkün" olup olmadığını bulmak için, **Dr. P. Voelker,** izcilerden dört grubu, egzersiz kampı olarak almış ve kontrol başlığı altında da, başka çocuklardan iki grubu almış, hepsi hemen hemen aynı zekaya ve benzer ailelere ve çevrelere mensup olmak üzere. Aşılanacak ülkü, **şeref ülküsü** idi. Kaybedilmiş obje testi; aşırılık testi "bırakınız size yardım edeyim" testi ve başkaları gibi çeşitli metodlarla.

Grupların antrenmanının başlangıcında, şeref anlamında denenmişlerdir Ondan sonra B., C., J., K. deney grupları şeref anlamında üç aylık izci antrenmanlarının adet olan metodlarına göre yetiştirilmişlerdir. -Oysa ki, E. ve I. kontrol grupları, bu konuda antrenmana tabi tutulmamışlardır. Antrenman devrinin sonunda, deneye tabi olan gruplar ve kontrol grupları aşağıdaki şekilde anlatmışlardır (35).

İlk deney yapıldığı vakit, muhtelif gruplar şeref anlamını ilgilendiren husuta aşağıdaki puanları almışlardır:

Grup	Mahiyeti	Eğitim zamanı	Puanların ortalaması	Sınıflandırma
A	Özel okul	hiç(*)	59,5	7
B	Boy-scouts	hemen hemen organize olmuş	60,5	6
C	Boy-scouts	hemen hemen organize olmuş	58,1	8
D	Boy-scouts	altı ay	80,4	2
E	Özel okul	hiç(*)	75,0	4
F	Özel okul	4 ay	62,2	5
G	Kız kampı	hiç(*)	78,2	3
H	Boy-scouts	2 yıl	82,3	1
İ	Genel okul (école publique)	hiç(*)	56,8	9
j	Boy-scots	hemen hemen teşkilatlanmış	42,1	11
K	Boy-scouts	hemen hemen teşkilatlanmış	53,4	10

Bu tablo, şeref duygusu ile yetiştirme çabası arasındaki zayıf bir karşılıklı bağlantıdan başka bir şey göstermiyor.

Kendileri deney tutulan dört grubun eğitimden sonra, bu gruplarla, kendilerine öğretim yapılmamış gruplar arasında şerefe gelince, aşağıdaki gelişmeler görülmüştür.

Deney	yapılan	grup	B	şerefe	gelince	13,5	puan	kazanmıştır.
>>	>>	>>	C			9,5		
>>	>>	>>	I			15.0		
>>	>>	>>	K			10.2		kayıp
Kontrol	Grubu		E			7,5		kayıp
>>	>>		E			10,2		kayıp

Ben bu sonuçları, yazarın düşündüğünden çok az inandırıcı olarak gözönüne alıyorum, özellikle eğer biz B ve C gruplarında, ikinci deneme yapıldığı vakit, en fena süjelerin bir kenara bırakıldıkları gözönüne alınırsa, bu grubun puanlarının tabiatiyle yükseldiklerini göstereceği dikkate alınırsa, alınan sonuçların çok az inandırıcı olacağı doğaldır. Fakat, eğitimin etkili olduğunu kabul etsek bile, trans-subjektif değişmelerin psişik deney olarak "fikirler=idées'ler"e borçlu olduklarını söyleyebilir miyiz?

Bu, bu incelemeden bir sonuç çıkarılamayacağı doğrudur. Değişmeler "idmanlar=entrainement" adı altında toplanmış olan çeşitli faktörlerin bir bütününe borçlu idiler: Sözlü tepkilerde kendini ifade eden davranış tiplerine borçludur, grupların ve diğer izci gruplarının tepki ve etkilerine borçludur. Çeşitli trans-subjektif uyarımlara borçludur ve karşılıklı yarışmaya borçludur, şerefsiz gençlerin gruptan çıkarılacakları açıkça korkutulmasına vb. ye borçludur.

Kısaca, burada birçok ve çeşitli trans-subjektif uyarıcılar belirmiştir (36) ve "idealler"in etkililiğinin ne olduğunu ve onların anlamının ne olduğunu tam ve doğru olarak bilmek meselesine gelince, -bir davranış- tipinde, sözlerle ya da tamamiyle başka şeyde kendisini ifade

eder. Bu inceleme buna cevap vermiyor ve veremez.

***

Eğer nispeten basit olan bu halde durum belli değil ise, dinin kütleler ve kompleks sosyal süreçler üzerindeki etkisi meselesinde keza daha da belirsiz olmalıdır.

Bu halde, biz, şüphesiz neden söz ettiğimizi bilmiyoruz. Etkisini ölçmek istediğimiz hareketi action'u bilmiyoruz, ölçünün miyarlarını critéres'lerini bilmiyoruz.

Bundan ötürü, teoriler, güvenilir cevap farz ve tahminini de veremezler. Onların bütün iddiaları veya tasdikleri belirsiz ve dogmatik farz ve tahminlerden başka şeyler değildirler. Bu nokta için de böyle olacaktır.

II- Eğer biz işlediğimiz ve söz konusu ettiğimiz şeyi bildiğimizi, yazarlarla birlikte kabul etsek bile, bütün bu teorilerde çok ağır bir "kusur" görüyoruz. **F. de Coulanges bizi temin ediyor ki, bütün Grec ve Roma tarihi, dinsel inançların dinamizminin tarihidir.** Onlar değişiyorlardı ve bunun sonucu olarak da, sosyal ve politik kurumlar da değişiyorlardı. Onun teorisinin esası böyledir.

Fakat o, bu önermesini ispat eder mi? Nedenli sonucun evvela dinsel fikirlerde bir değişme olduğunu, daha sonra kurumlarda değişmeler husule geldiği şeklinde vukubulduğunu gösterebilir mi? Tersine zincirlenme ya da değişmelerin hem zamanlılığı aynı zamanda olması hariç bırakılmış olduklarını ispat edebilir mi? Hayır... O, bu isbatın bir parçasını bile veremez. Dahası var. Eğer onun eserinin yukarıda alınan parçalarını okuyucu tekrar okursa, özellikle benim belirttiğim satırları tekrar okursa, görecektir ki, **F. de Coulanges,** bir yerde der ki: kanun ve politika değişmeye başlamışlardır. "Çünkü insanlar dinsel inançlara malik olmaktan vazgeçmişlerdir." Oysaki başka bir yerde bildirir ki:

"Dinsel fikirlerde değişmeler husule geldiği anda, hükümette ve yasalarda değişmeler husule gelmişlerdir." Bu, **F. de Coulanges**'in dogmatik tavrının, kendi düşüncesinin metanetsizliğinin ve kararsızlığının ve kendi tezinin isbatının kusurlarının dikkate çarpan bir yanıdır.

Onun parlak eserinin ispat ettiği şey, sadece bir sosyal olaylar alanındaki değişmelerin, başka alanlardaki değişmelerin birlikte değişmeleridirler. Bundan fazla bir şey değildir. Bu değişmelerden hangisi nedendir, hangisi sonuçtur? Onun eseri bunu hiç göstermiyor.

***

Olgular gözönüne alınarak, **Ed. Meyer** ile denilebilir ki; "Din, örflerin bir kaynağı ya da kökü değildir, fakat sadece, insan denilen varlıkların sosyal hayatının ifadesidir ve belirtisidir." ya da **W. G. Sumner** ile denilebilir ki, (37), "din, örflerin bir neticesidir ve onunla idare edilir." fakat örfler ve -kurumlar institutions- dinden çıkmış değildirler ve yukarıdaki yazarların bizi temin ettikleri gibi, onunla idare edilmiş değildirler, hatta **F. de Coulanges**'in kendi iddiasında haklı olduğunu kabul ederken, o, soruya cevap bile vermiyor: Eğer bütün sosyal kurumlar, dinin değişmelerinin etkisi altında değişiyorlarsa, o halde, **dinin kendisi, niçin ve nasıl değişiyor?**

Bu soruya cevap vermek denenmiş ise de, bu cevap, sosyal oluşların tek yanlı ekonomik yorumlanmasının teorisine benzer bir teorinin yanlışlığını derhal gösterecekti. (Ekonomist Okul bahsine bakınız).

Bundan önce söylenen şeyler, **Ellwood**'un, **Le Bon**'un, **Sorel**'in tekrarlanabilir. Bu yazarlar din olayları ile öteki olaylar arasında neden ilişkisinde din, inanç veya büyü neden ve öteki olaylar sonuçlar olduklarını ispat etmeyi denedikleri ölçüde onların kanıtları yetersizdir. Örnek olarak Profesör **Ellwood** ispat ediyor ki,

* Dinin ve uygarlığın çökmesinin hafife alınan paralelizminde, dinin çökmesi, uygarlığın çökmesinin sebebidir. Bu çökmenin basit bir ifadesinin ya da belirtilerinden başka bir şey olmadığı halde, ya da başka aktif kuvvetlerin bir ifadesi veya alametidir.

Hayır. Bu kanıtlar bu savı ispat etmezler bu onun kendi eserinde görülebilir. O, bir yerde, dinin mevcut olan bunalımını genel sosyal bunalımın basit bir alameti

olarak arzediyor, sosyal bunalımı, dinsel buhranın bir neticesi gibi yorumluyor (38). O, **putatapıcılığı, immoralité**'ye **vahşi kuvvete** vb. modern dönüşden başka, hiçbir inandırıcı kanıt vermiyor. Onun açıkça ya da kapalıca iddia ettiği gibi, dinin buhranının neticesi böyle olsun. En az bir sebep olmaksızın, neden ilişkisi -relation causale- dönüştürülebilir ve denilebilir ki, **bugünkü din buhranı,** bir putatapıcılık ve vahşi baskının, harbin artması, ailenin dağılmasının vb. artmasıdır. Onun fiili sonucu şudur ki, sosyal olaylar bir değişmeye tabi olmuşlardır, hepsi birden ya da aynı zamanda, fakat bu değişmenin sebebi nedir? Ve onun neticesi nedir? Onun incelenmesi bunu ispat etmiyor.

Ross, Le Bon, Sorel ya da **Frazer** ile kabul edebiliriz ki, inançlar, efsaneler ya da hurafeler, fiziksel bir cebir veya baskı ile desteklenmiş, heyecanların, içgüdülerin, duyguların, isteklerin, ilgi ya da yararların tamamiyle nüfuz etmesi olarak, dış hareketlerde -actions- nesnelleşmiş (objectivité) oldukları vakit, insan davranışının ve sosyal süreçlerin etkili faktörleri olarak görünebilirler.

Bununla birlikte, bu onların iddialarını ispat etmek için yetmez. Tarih boyunca, milyonlarca inançlar, hurafeler ve muhtelif efsaneler doğmuşlardır; bununla birlikte, iyice biliyoruz ki, onların çoğu, kütleler tarafından takip edilmemişlerdir. Onlar tüm başarısızlığa uğramışlardır ve halk tarafından hiçbir yankı uyandırmamışlardır.

Bu demektir ki, inançlar ya da efsaneler, sırf inançlar olarak, "insan ruhu"nu yakalamak ya da kendine mal etmek için yeterli değildirler. Onların kabul edilebilir ve etki yapabilir olabilmeleri için, bazı kuvetlerin varolmaları gerekir.

Pareto, inançların, efsanelerin ve diğer bazı aktif kuvvetlerin dérivations'larından başka bir şey değildirler, dediği vakit, **Pareto** haklı olabilir. Buna, eğer bir inanç kabul edilmiş ya da kabul edilmemiş ise, aktif kuvvetlerin bir tür elbisesinden başka bir şey olmayan idéologies'leri tayin eden kuvvetlerdir. Bu elbise bir defa

kabul edilmiş ve objektifleşmiş ise, şüphesiz aciz değildir ve bazı şey için hesaplanır, fakat inançların ya da hurafelerin elbisesi altında saklı aktif kuvvetlerin bütün gücünü iktidarını yönetmek tam ve doğru değildir.

Aynı şey, genel olarak, **din dogmaları** için de söylenebilir.

Günebert, kendi mükemmel monografisinde "dinin inaçları ve dogmalarının, insanın heyecanlarının, duygularının ideolojik belirtisinden başka bir şey olmadıklarını gösterdi. Onun mantıksal, akla uygun -raisonnable- akli -rationnalle- veya akıl-dışı ve anlamsız ya da saçma olmaları pek önemli değildir, önemli olan şey, tekabül ettikleri "heyecanları, dürtüleri -ilcaları- impulsions- tatmin etmesidir. Eğer onlar bunları tatmin ediyorlarsa ve güzelleştiriyorlarsa, kabul edileceklerdir. Ve bunun tersi.

"Bu heyecanlı inanç dogmaların ve inançların mantığına kayıtsızdır." "O kendi iştehasını doyuran her inancı veya her dogmayı kabul edecekti" (39).

Bu noktadan hareket eden **Saint Agustin**'in paradoxe'u buna ancak saçma olduğu için inanıyorum. **Credoquia absurdum paradoksu,** bu inanç ile kabiliyetli bir insanın tavrının temsilcisidir. Bu sebeple, bazı kabul edilmiş efsaneler, inançlar ve dogmalar etkili olmuş görünüyorlar.

Etkililiği göstermek için, yazarlar, bu fikri pur şeklinde almalı ve onun üzerine kendi teorilerinin tam ve doğruluğunu ispat etmelidirler. Aksi halde, onların analizi "yüzeyde" kalır ve onların vardıkları neticeler şüpheli olurlar.

***

Max Weber'in teorisi daha iyi bir durumdadır. Onun din faktörünü ancak metodolojik bir değişken olarak aldığı verilmiş olduğundan bundan önceki itirazdan kurtuluyor. Bununla birlkte, **Weber,** kendi fonksiyonel bakımından çok defa tek yanlı nedenlik görüşüne kayıyor.

Bu halde, o da yukarıdaki hatayı işliyor. Fazla ola-

rak, **onun ekonomik ahlakı anlayışı,** neticeleri yalnız dinin neticeleri olarak göz önüne almasına müsaade etmez.

Weber'in kendi iddia veya tasdikine göre, "hiçbir ekonomik ahlakı kesin olarak yalnız din tarafından tayin edilmiş değildir."

Bu, coğrafi olguların ve başka fizik ve psikolojik olguların bir fonksiyonudur. Din faktörü,ekonomi ahlakının başka birçok faktörlerinden biridir, başka bir şey değildir (40).

***

Bu ispat eder ki, Ekonomi ahlakı hiçbir hususta yalnız din faktörünün ürünü değildir ve ne **Weber** bizim kendimiz ekonomi ahlakını koyan (B., C., D., E., F.,) faktörlerine oranla relatif önemini bilmiyoruz. Bunun için, **Weber**'in Ekonomi Ahlakı'nın ekonomik hayat üzerindeki sonuçlarını analizinin tam ve doğru olduğunu kabul ederken, biz bu sonuçları dine hiçbir surette atfedemiyoruz, yalnız şunun için ki, bu ahlakın faktörü, onu dokuyan birçok ve çeşitli (B., C., D., E., F.,) faktörlerinin karmaşık bir ürünüdür. Şematik bir formülde, bu, şu şekilde ifade edilebilir:

"**Ekonomi ahlakı:** f(A) (Din+B+C+D+E+F...)

Ekonomik olaylar üzerindeki felan filan etkiler yapacaktır. Bu etkiler, yalnız A'nın etkileri değil, fakat +B+C+D+E+F." olacaklardır.

Başka terimlerle, eğer **Weber**'in Ekonomik ahlakının neticeleri üzerinde, kendisinin çıkardığı neticeler doğru olmuş olsaydılar, o zaman A,B,C,D,E,F... gibi faktörler serisi ekonomik hayat üzerinde felan filan etkileri yaptıkları ispat edilmiş olacaktı, fakat bu etkiler dinin tesirleri (A'nın tesirleri) olduğu kesinlikle kabul edilmeyecekti. Böylece ve A,B,C,D,E,F, faktörleri arasında din faktörünün en önemli faktörü olduğunu **Weber**'in çok defa iddia ya da tasdik ettiği gibi, (A'nın etkileri olduğu) hiç kabul edilmeyecekti. Daha iyisi, Weber'in analizi ekonomik ahlakının formasyonunda din faktörünün payının ne olduğunu da hatta, bunun neticesi olarak, ne

de ekonomik olaylar alanında ekonomik ahlakının etkilerinin tayinindeki payını göstermeye çalışmıyor.

Böylece, **M. Weber**'in çalışmalarından sonra, din faktörünün etkiliğinin derecesi hakkında evvelce bilmediğimiz kadar cahiliz. Bu ilişki Weber'in eseri, bu teoriler kadar yetersizdir.

***

III- Bilimsel değerini çok fazla indiren, fakat pratik yararı olmayan teorilerin başlıca "eksikleri veya kusurları" yanında, bu teoriler, gerek belirsiz, gerek hiç olmazsa itiraz edilebilen birçok olgu gözlemleri getirmişlerdir. Örneği, **Hobhouse** ve **Ellwood** (1).

Dinin çökmesini, uygarlığın çökmesi takip ettiğini ve "Dinin ölmesinin bütün yüksek uygarlığın ölmesi anlamına geldiğini" bildiriyorlar.

Açıkçası, bu iddia veya doğrulamanın belirsiz olduğunu takdir ediyorum. Ben dinin mutlak surette çöktüğünün bir tek örneğini bulamıyorum. **Bildiğim bir şey varsa, bir dinin çökmesini, başka bir dinin yükselmesi izler. Örneği, İlkçağ Roma'sında, İsa'nın doğumundan önce II. yüzyılda, önceki dinin çökmesi göründü.** Fakat ona paralel olarak, birçok doğu dinlerinin ve sonunda hristiyanlığın yayılmasını ve ilerlemesini görüyoruz. Avrupa'da, XIV. yüzyılın sonuna doğru, Roma Katolik dini bazı çökme belirtileri göstermeye başladı, fakat bu çökmeyi, birçok mezheplerin ve sonunda protestanlığın zaferi izledi. Dinlerin başka bütün "çökme"si halleri üzerinde de böyle söylenebilir. **Bir din can çekişirken, bir başka din onun yerini almaya gelir.**

Gerçek durum böyle ise, yukarıdaki iddia veya tasdik, esas itibariyle "boş" görünüyor. Eğer bu teori, dinin nispi bir zayıflamasını ifade edebiliyorsa o,bu zayıflamanın nasıl ölçülebeleciğini de gösterebilmelidir. Bu ölçü yapıldıktan sonradır ki, açıklamanın bir anlamı olabilir.

Eğer biz bu açıklamayı, tahmine dayanan bir hüküm olarak gözönüne alırsak, durum daha iyi değildir. Ör-

neği, tarihimizin II. yüzyılın sonundan beri, Roma tarihinde, "spritüel ve entellektüel bakımdan başlıca olay eski uygarlığın, greko-romen sitesinin uygarlığının çökmesidir." Bilim, edebiyat, filozofi vb. daha ilkel, daha basit, daha güzel ve az yaratıcı olmaya başlanmışlardır (42).

Eleştirilen iddia veya tasdike uygun olarak, orada paralel olarak, dinin bir büyümesi olmalı idi. Olguda paralel mi idi? Bu tamamiyle şüphelidir. Paralel olarak, çeşitli şekiller altında, başka bir din anlayışının azalmasından çok, artması oldu.

"Bu, yükselen sınıfların entellektüel gerçekleştirmelerine, yalnız kayıtsız değil, fakat düşman olan aşağı sınıfların, sadece din üzerine temellendirilmiş olan anlayışı idi. Bu yeni ruh biçim derece derece yüksek sınıflara ya da hiç olmazsa, onların çok büyük bir bölümüne hakim oldu. O, onlar arasında, kısmen doğulu, kısmen grec olan muhtelif mistik dinlerin yayılması ile belirmiştir, Hristiyanlığın zaferi ile en yüksek noktasına ulaşmıştır (43).

Böylece, uygarlığın çökmesini gösterdiği sanılan Roma İmparatorluğu'nun çökmesi, dinin çökmesinin neticesi olduğu sanıldı. Bu, bu iddiaya karşı tanıklık eder. **Gobineau,** halkın kuvvetli dinsel esprit'sine ya da toplumun hatta uygarlığın birçok çökme halleri mevcut olduğunu evvelce gösterdi. Tur- Tyr-, Kartaca ve Judé bunun örnekleridirler (44).

Bu iddia veya tasdikin kaypaklığını göstermek için elverir. O, belki bilkuvve -virtuellment- tam ve doğrudur, fakat bu mümkün olan tam ve doğru olma (exactitude), bu teorilerin sunulmasında hiç görülmeyen sistemli bilimsel bir doğru olup olmadığını araştırma ile ispat edilmelidir.

Başka bir örnek alalım. **B. Kidd, E. Durkheim** ve başka birçoklarını dinin başlıca sosyal fonksiyonunun dayanışmasının yaratılması ve yayılması olduğunu iddia ve tasdik etmişlerdir. **Durkheim** ve pratik olarak esirlik ve kölelik karşısında kütlelerin her özgürlüğe ka-

vuşturulması süreci gibi, bireylerin ve grupların bütün elseven -altruist- hareketleri dine borçludurlar. Bu önermeler bilimsel deneyi başarı ile destekleyebilirler mi? Korkarım ki, hayır. Bu teoriler gibi yaparken, olayların yüzünde tutunarak, açıkça görülür ki, din, bazı hallerde, dayanışma aleti olarak; başka hallerde, karşılıklı öfke ve hınç aleti, mücadele ve savaş aleti olarak hareket etmiştir. (Muhtelif halkların zulüm ve işkencesi, soygunları, din harpleri, din mücadeleleri ve düşmanlığı; vb.)

Şu halde, bir görüşü belirtmek ve ötekini sessizce geçmek tam ve doğru bir iş gibi görünmüyor. **Kidd**'in iddia ya da tasdiki, bazı tarihsel hallere uygulanabilir. Fakat bu iddia ya da tasdik, öteki hallerde aldatıcıdır. Örneğin, **Hindistan'da kast sistemi** ve aşağı kastların özgürlüklerinden tamamiyle yoksun olmasının meydana çıkması ve mevcut olması, dinin desteği sayesinde mümkün olmuştur, demek, tamamiyle doğru gibi görünüyor.

Muhammed'cilik ve Yahudilik yayılma devirlerinde yenilmiş olan halkları, binlerce ve binlerce esirler haline getirmişlerdir. Hristiyanlık, bu aynı fenalıklardan uzak değildir. Eğer bir yandan, **Saint-Paul ve kilise papaları,** esirliği ve kütlelerin hürriyetlerinin kaldırılmasını mahkum ediyorlarsa; öte yandan, onlar "hizmetliler, sizin efendiniz olan kimselere itaatli olunuz, korku ile ve titreyerek" ve Hristiyanlığın, kütleleri esirlikten ve kölelikten kurtarmak hususundaki rolünün, bu kurumları desteklemekten daha büyük olup olmadığını söylemek oldukça güçtür. Bir şey iyi olsun ya da kötü olsun, bu bizi ilgilendirmez. Bizim için önemli olan şey, gerçek olgulardır. Ve onlar Kidd'in iddia veya tasdikinin tam ve doğru olduğunu söylememize müsaade etmezler. Bu iddia veya tasdik, taraf tutucudur.

Bu, bilimin ve zekanın sırf (pur) olarak bencil oldukları, veya ekstra-rasyonel inançların tarih boyuncca artmakta olduklarından daha sağlam değildir. Bilimin daima elseven - altruist- olduğu ve her bilimsel ilerlemenin sosyal ve altruist bir ilerlemeye götürdüğüne inanan bilime büyük bir heyecanla bağlı olanlardan değilim.

Bununla birlikte, **Kidd**'in iddiası veya tasdiki, bilime büyük bir heyecanla bağlı olanların iddia veya tasdiklerinden daha az hatalı değildir. Birbirine karşıt olan bu iddialar veya tasdiklerden hiçbir tam ve doğru görünmüyorlar. Bir gün, insan denilen varlıkların "irrationalisme" kaybolacağı ve akılcılığının -"**Ratinalisme**"- in tarih boyunca büyüyeceğini düşünenlerden değilim. Fakat bu, **Kidd**'in zıd iddia veya tasdikini vermiyor. Her iki fikir doğruluğu ya da yanlışlığı henüz incelenmeye muhtaç olan doğru olup olmadığı tahkk edilmemiş farz ve tahminler alanına girerler.

Fazla olarak, **Kidd**'in hareket noktaları dalıa çok tartışmaya tabidirler. **Darwinisme**'i ilgilendiren bahiste, hayat kavgası kavramının biraz belirsiz olduğunu gösterdim. Eğer o, organizamaların evriminde bir faktör idi ise, tek faktör değildi. Karşılıklı yardım faktörü ya da dayanışma faktörü de işe karışır. Hayat kavgası faktörü yanında, o da hamen kendini gösterir. **Kidd**'in istediği gibi, organizmaların "ilerlemesi"nin yalnız hayat kavgasına borçlu olduğunu söylemek yanlıştır. Karşılıklı yardımın hayvanlarda ve bitkilerde mevcut olduğu belirtilerek, bundan şu çıkar ki, bu terakki din olmaksızın mümkündür. Çünkü bitkilerde ve hayvanlarda da din olduğunu farz ve kabul etmek gülünç olacaktı. Karşılıklı yardım, hayat kavgası kadar genel bir olaydır.

O halde, dayanışma, fedakarlık ve karşılıklı yardım fiilleri, insanlıkta tatmin edici bir şekilde, insan denilen varlıklarda, aynı biyolojik bir faktörün belirtisi olarak açıklanabilecekti.

Bu demektir ki, Kidd'in başlıca hipotezi, bütün altruist fiillerin, dine borçlu oldukları ve din olmaksızın, hiç birinin mevcut olamayacağını söyleyen başlıca hipotezi, daha çok yanlıştır. Din olmaksızın da, bu fillerin mümkün oldukları tatmin edici bir tarzda açıklanabildikleri verilmiş olarak, dinin toplumsal rolü hakkında Kidd'in teorisinin bütünü temelden yoksundur ve inandırıcı değildir.

***

Şimdi **Weber**'in teorisini, olgular bakımından inceleyelim.

Bu teoriye de keza birçok noktalardan itiraz edilebilir. **Weber,** yalnız Hristiyanlığın, kısmen Yahudiliğin gelenekçiliğe, büyüye ve hurafeye düşman olduklarını, onların pratik ahlaklarının rationnel olduklarını ve hayatın aklileştirilmesine değer verdiklerini ilan ediyor.

Yahudiliğin ve Hristiyanlığın dışında ve doğunun iki veya üç mezhebi dışında, hiçbir din, büyücülüğe ve gelenekçiliğe karşı, gerçek bir hınç veya dişbileme göstermedi (45).

Gördüğümüz gibi, **Weber** öyle açıklıyor ki, modern kapitalizm Hristiyan alemde gelişti, öteki mondiyal dinler aleminde başarı göstermedi. Bu iddia veya tasdike itiraz edilebilir olmamasından korkuyorum. Ben niçin **confucianisme**'in, doğa üstünden ve mistisizmden apaçık olarak nefret etmsi ile, doğa üstü varlıkların varlığına gelince, açıkça bilmemezlik - agnostique- tavrı ile "pratik" karakteri ile ve nihayet eğitimin sistemli ve akli - rationnel- teorisi ile, büyücülüğe Hristiyanlıktan ve Yahudilikten çok hurafeci ve az düşman geçtiğinin sebebini görmüyorum.

Ben **confucianisme**'in yetkili birçok uzmanlariyle birlikte, onun en "positif" ve az magique ve hurafeci dinlerden biri olarak, onu gözönüne almaya eğilim gösteryorum. O halde ben **Weber**'in hiçbir iddiasını veya tasdikini kabul edemem.

Şiddetli Konfüsiyüsçülüğün "gelenekçiliği" bozduğu, fakat yalnız muhafazakarlığın -conservatisme- ihtiyatlı ve ahenkli siyaseti yönünde bozduğu doğrudur. Bu görüş noktasında, Yahudilik ve Hristiyanlık'tan fazla "gelenekçi" değildir.

Nihayet, Konfüsiyüsculuk sisteminin bütünü, bundan büyüden ve mistisizmden özgür kılınmış toplumsal hayatın dengeli ve pratik rationalisation'unun çok rabıtalı bir teorisidir (46).

Böylece **Weber**'in sözü edilen hipotezine, hiç olmazsa, itiraz edilebilir. Eğer böyle ise, modern ka-

pitalizmin dinsel kaynağı hakkındaki dünyanın başlıca dinlerinin memleketlerinin aktüel ekonomik rejimlerini tayin eden sebepler hakkındaki çıkardığı bütün neticeler itiraza uğrayabilirler.

Bunun gibi, **Weber,** öteki "typologiques" karakterlerine itiraz edilebilir. **Weber**'in hemen evrensel dine bağladığı karmaşık ve değişken "ideal tipler" ekonomi ahlakını ilgilendiren ve hatta onun "rationalisme" ve traditionalisme" anlayışına itiraz edilebilir.

***

Nihayet, bir olgular dizisi, onun teorisine doğrudan doğruya çelişikdirler. XIX. yüzyılın ikinci yarısından beri, Japonya'da, halkın dininde kayda değer bir değişme olmamıştır. Japonya, ne hristiyan ne de musevi oldu. Onun dininin karşısında, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, ne idi ise, esas itibariyle, öyle kaldı. Ve bununla birlikte, bu memleket, kendi ekonomik, politik, sosyal ve kültürel hayatının "rationalisation"u anlamında -yönünde- "gelenekci ve büyücü" olan dini, apaçıktır ki, modern kapitalizmin çok mutlu gelişmesine engel olmadı.

Weber'e göre, bu, bu din ile imkansız olmalıydı. Fazla olarak, onun protestanların başka dinlerin mensuplarına her zaman ve her yerde üsün oldukları şeklindeki iddiası, zamanda ve mekanda evrensel olmayan bir olaya bağlı olması, doğru olabilir. Onun istatistiğinin verilmiş olan gerçekleri çok sınırlıdır ve hemen hemen sadece Almanya'da Baden Eyaletini ilgilendirirler. Bu kadar sınırlı istatistiklerle bir genelleme yapmak olanaksızdır.

Weber'in başka birçok olgu tasdiklerinin analizine, burada yer darlığı olanak vermiyor. Bununla birlikte bundan önce söylenenleri Weber'in teorisinin birçok esaslı ve ikinci derecedeki noktalarına çok sözgötürür olduğunu göstermek için elverir. Bu teori, **Weber**'den yana olan bazı kimselerin söyledikleri gibi, itiraz edilemez ve mükemmel olmaktan çok uzaktır.

Bundan önce söylenenler, bütün bu din sosyologlarının henüz spekülatif ve şüpheli olduklarını ispat

etmek için elverir. Hiçbiri, "dinin rolü"nün doğru bilimsel analizini vermiyor. Hiçbiri, iyice tayin edilmiş olan dinsel ve din dışı toplumsal olayların sıkıca kontrol edilmiş karşılıklı bağlantısını bize vermiyor.

Bu, onların hiç olmazsa, hiçbir hakikat payı taşımadıklarını göstermez. Tamamiyle ihtimal içindedir ki, bu hal vaki olsun. Geriye, bu payın öneminin ne olduğunu bulmak kalıyor. Teorilerin kendileri olayı halletmek için, güvenilir temel vermezler. Bu, gelecek araştırıcıların işidir. Ona göre:

1- Önce, bu teorilerin bugünkü spéculatif metodlarını bırakmak,

2- İkincisi, "din faktörü"nün açıkça bilimsel olarak tanımını yapmak,

3- Üçüncüsü, karşılıklı olarak birbirlerine bağlı olan olguların istatistiği, tarihsel ve hatta deneysel dikkatli analizi ile iyiyi kötüyü çok özenerek ayırmaya koyulmak gerekir (47).

***

2.ÂDETLERİN, ÖRFLERİN VE TOPLUMSAL ALIŞKANLIKLARIN TOPLUMSAL ROLÜ

Dinin sosyal rolü üzerinde yukarıdaki teorilerin kusurları veya eksiklerine adetlerin, örflerin ve sosyal alışkanlıkların, faktörler olarak, önemi üzerinde de eksiklere, kusurlara rastlanmaktadır.

Uzun zaman var ki, onların önemi keşfedilmiş ve pratik amaçlarda faydalanılmış idi. Esas itibariyle, adetlerin kesin önemi üzerine kurulmuş olan ve orada "yol", "mülkiyet kuralları", ya da "tören adetleri" adlarını taşıyan Konfüçius'çu uygulamalı sosyaoloji için apaçıktır. **Tacite**'in **Le Quid leges**'sine ve örflerin, geleneklerin ve sosyal alışkanlıkların -coutume- tayin edici rolü üzerinde kuvvetle duran eski ve yeni birçok düşünürlerin yüzlerce iddia veya tasdikleri, bu konuda başka örneklerdir. Çok yeni olanları bütün bir sosyologlar grubudur ki, ayrıntılı

bir şekilde aynı fikri geliştirmemişlerdir. Örnek olarak,

* **H. Spencer**'in "Tören müesseseleri" (48).

* **H. Kovalevsky**'nin "Adet ve kanun" (49). Menşei ve aralarındaki ilişki üzerindeki teorisi;

* **Waxweiler**'in sosyal adaptasyon'un formülü (50).

* **E. A. Ross**'un bu alandaki parlak genellemeleri (51).

* **Westermarck**'ın ahlak kurallarının kaynağı ve rolü (52).

* **W. G. Sumner**'in eserlerini örnek olarak sayabiliriz (53).

Sumner'in adetlerin ve örflerin rolü üzerindeki teorisinin kısa analizi, bütün teorilerin kusurlarını göstermeye yetişir. İşte bu teorinin esaslı bölümü:

* Adetler (usages) bireysel alışkanlıklardır,

* Ortak alışkanlık (coutumes)lar, ihtiyaçların tatmini için yapılan çabalardan çıkmış olan toplumun alışkanlıklarıdırlar.

* Hayatın birinci ihtiyacı yaşamak olduğundan, insanlar hareket etmekle başlarlar, düşünmekle başlamazlar.

* Birçok yapmak tarlzarının denemesinden sonra, en iyileri ve muhtelif hallerde en uygunları kabul edilmişlerdir. Onlar tekrarlanmışlardır.

* Tekrar etme, "bireyde alışkanlık ve grupta ortak alışkanlık (coutome) husule getirir. Böylece,

* Adeetler (usages), kurallar oldukça, bilinçsiz incelenmişlerdir." Onların görünmesinden sonra,

* "Takip eden ya da sonradan gelen kuşaklar için kesin emirler olurlar ve bir sosyal kuvvetin karakterini alırlar. Onların nereden ve nasıl geldiklerini kimse bilmez olur. İç hayatın enerjisinin etkisiyle imiş gibi büyürler, onlar insanların düşünceli çabalarıyla belli bir noktaya kadar değişebilir, zamanla kuvvetlerini yitirebilirler, düşerler ve ölürler veya şekil değiştirmiş olurlar. Onlar şiddetli oldukları kadar, büyük bir ölçüde, bireysel veya

sosyal girişimleri kontrol ederler ve "hayatın hat-tı hareketi" üzerinde evrensel filozofik fikirler husule getirir ve onları muhafaza ederler. "Hakikatın ve hukukun elemanları ve mutluluk doktrinleri şeklinde geliştikleri vakit, adetler başka bir plana yükselirler. Biz o zaman onlara, örfler veri- adetler ve örfler, yön tayin edici bir kuvvettirler."

* "Kurumlar ve yasalar, örflerin ürünüdürler."

* "Dünyanın filozofisi, hayatın politikası, hukuk, imtiyazlar ve ahlak hepsi adetlerin ürünüdürler. Onlar hayatın bütün hallerinde, düşünmek tarzlarına nüfuz eder ve onları kontrol ederler, kılavuzluk hizmetini yapmak ve tekrar yaşamak için soyut alem'den hareket veya iş dünyasına geçerek, onları kontrol ederler (54).

İşte **Sumner**'in teorisi böyledir.

***

E. Burke, Saviny, Puchta, H. Spencer, H. Taine, E. Renan, Kovalevsky, Makarewiez, gibi ve adetlerin, hukukun ve ahlak kurallarının tarihçileri olanların dediklerini, Sumner, bu teorisinde çok sistemli olarak özetlemiştir.

Adetlerin ve örflerin kaynağını, çeşitlerini, seçip ayıklanmış karakterini, sosyal tabiatını, büyümesini, çökmesinin teorinin tam ve doğru olarak kurduğu olgusunu kabul edebiliriz. Fakat teorinin bu bölümü, yeterince ispat edilmiş midir? Bu iddianın anlamı kendisince iyice açık mıdır? Çok korkarım ki, hayır. Eğer adetler ve örfler "toplumda ortak" olan yapma tarzları (Folksway).

Bu demektir ki, onları davranışları tayin ederler ve şu tautologie'den başka ve fazla değeri yoktur: "Eşyayı yapma tarzları, eşyayı yapmak tarzlarını tayin ederler veya X, X'i tayin eder.

Sumner'in kendisi de başlıca fikirlerinin yetersiz karakterini hissetmiş görünüyor. O, adetlerin gücünü tayin eden kuvvetleri göstermeyi birçok defa denedi, o bazı yerler de diyor ki, ilgiler ya da çıkarlar adetlerin arkasında saklanırlar; başka bir yerde diyor ki, "insan hareketinin dört büyük hareket ettiricisi şunlardır:

Açlık, seksüel tutku, nahvet -kibir-, korku." Başka bir yerde "acı ve haz" vb. gösteriyor.

Eğer yukarıdaki totolojik iddia ya da tasdik, doyurucu değilse adetlerin gücü hakkındaki yorumlaması da kabule değer olarak, ya da bir "ilgiler veya yararlar, açlık; cinsiyet tutkusu, nahvet, korku ve haz" bir yığın gibi ve başka birçok kuvetler yığını olarak yorumlaması, gerçekte esas itibariyle, karmaşık ve belirsiz karakterli bir faktördür; bu faktörde adetlerin ve örflerin özelliği faktör olarak, biyolojik ve "**introspectif**" farklı bütünde boğulmuştur. Öyle olunca, "değişken belirsizdir, keza "hayat faktörü" kadar geniştir ve bununla, o başka olaylarla belli bir karşılıklı bağlantı kurmak, onun hayattaki fonksiyonlarının özelliklerini açıkça belirtmek olanağı vermiyor.

Bunun sonucu olarak, şöyle bir iddia veya tasdik ile karşı karşıyayız:

"Kurumlar ve yasalar, hayatın davranışı ve filozofi, hukuk ve imtiyazlar adetler ile tayin edilmişlerdir."

Bu iddia veya tasdikin anlamı "boş"tur. Böylece, biz "yapmak tarzları, yapmak tarzlarını tayin eder." şeklindeki tautologique bir sonuca varmış oluruz. gerek ilgiler ve menfaatler, çok haz ve acı, çok açlık, .ok seksüel tutku, çok nahvet,, pek çok başka muharrikler -mobilesilan eden başka şeyler insan davranışı ve toplumsal süreçleri üzerine bir etki yaparlar şeklindeki belli olmayan bir iddia veya tasdik ile karşı karşıyayız. Ben buna razıyım. Fakat o zaman adetlerin, bu kuvetlerden farklı, özel faktör olarak etkisi ne oluyor? Onun etkisi nedir? Onun başka sosyal olaylarla tekabülleri nelerdir? teori buna cevap vermiyor. Bu teorilerin keza örfler teorisine karşıt olduklarını görmek için "dinsel" teorilere yaptığım başka iitirazlarını hafifçe değiştirmem fazlasiyle yetişir. Ben okuyucuya özenmeyi bırakıyorum. Yukarıdaki telmihleri Sumner'in teorisinin ve benzeri olan öteki teorilerin hangi noktalar üzerinde mükemmel olmadıklarını göstermek için yetişir. Şimdi Hukuk ve Ahlak gibi değişgenlerin sosyal rolünü analiz etmeye ça-

lışan teorileri görelim.

***

3. HUKUKUN SOSYAL FONKSİYONLARI

Hukukun birçok ve farklı psikoloik teorileri arasında (55) ve onun sosyal rolü üzerindeki teorilrei arasında Profesör L. Petrajitsky'nin teorisi, şüphesiz en çok işlenmiş olanıdır. Bu teorinin esası aşağıdadır:

Hukuk, resmi emirlerden ibaret değildir. Bunlar hukukun en genel olaylarının bir çeşidinden başka bir şey değildirler; bunlar devlet memurları tarafından emir edilmiş olan zorunlu hat-tı hareket kuralları değildirler. Devlet ve devlet otoriteleri kanunun varlığını önceden farz ve tahmin ettikleri ve bu kanun olmazsa hatta onların mevcudiyeti olanaksız ya da yasadışı olacağı için, mevcut değildirler.

Kanun, halkın genel iradesinin ifadesi de değildir, çünkü gerek geçmiş zamanda, gerek bugünkü halde, halkın çoğunluğuna hiçbir şey danışılmadan kanunlar emredilmiş olarak mevcut idiler ve öyledirler.

Kanunlar, kanun kitaplarında bulunan şey de değildirler, çünkü kanun kitapları, fizikman, basılmış yapraklardan ibarettirler. Kanun, özel-spécifique- psişik bir deneydir. Kanun, insan ruhunun veya zihninin dışında, kanun olarak mevcut değildir, fakat yalnız kanunun sembolü olarak, mevcuttur. Tekabül eden psişik deney olmaksızın, anlaşılamayan bir sembol olarak mevcuttur ve muhtelif fizik olayların basit bir kombinezonundan başka bir şey temsil etmez. Psikolojikman, deney - kanun, özel -spécifique- bir heyecandan vücude gelmiştir. Bu heyecan aynı zamanda hem pasif, hem aktiftir. Bazı aksiyon tipinin fikri ile kompoze olmuştur. Hat-tı hareket kuralları. Bu sonuncu eleman aşağıdaki kuralları ihtiva eder:

a) Hakka sahip olan kişi, yükümlülük almak ve bunu istemek hakkı,

b) Kişi yükümlülüğe tabidir,

c) Hukukun asıl sahibi tarafından yapılması gereken şey hakkında fikir,

d) Yükümlülüğe tabi olma ile yapılması gereken şey hakkında fikir; ve onlardan başka, diğer birçok tasavvurlar.

Başka terimlerle, psikolojikman, hukuk olayları bir heyecan ile hukukun ve vazifenin süjelerini gösterdiği tasavvur ile kompoze edilmişlerdir. Heyecan elemanları, deney-kanun'a kendi kuvvetini ve kendi dinamizmini verirler, fikirler, elemanları, heyecan-kanunun ittiği hat-tı hareket tiplerini tayin ederler. Kanunun bu psikolojik kompozisyonu, bizim hukuk kuralları anlayışımızda "yükümlülükler" olarak veya iki yönlü olarak belirirler.

Bir yandan, onlar bir yükümlülük vazifesi konusunda onu yapmaya çağırılmışlardır; öte yandan, hukukun süjesinden kendi hukukunun tatminini istemek veya dilemek hakkını istemek konusunda müsaade ederler.

Bu iki görünüşü ile hukuk olayı, ahlak olayından ayırdedilebilir. Hat-tı hareketin ahlaksal kuralları, yalnız falan filan şeyleri yapmayı emrederler, örneği, kendi servetini fakirlere vermeyi, emrederler. Fakat bu kurallar, zenginin servetini istemek hakkını fakirlere vermezler. Bu kurallar tek anlamlıdırlar ve emredicidirler, emredici ve isnad edicidirler. Bununla, hukuk kuralları, tabiatiyle "baskı yapan" yükümlülüklerdirler.

Böylece, profesör Petrajitzky'ye göre hukuk, emredici ve isnat edici -attiribütif- bir psişik deneydir. Bu deney özel -spécifique- bir heyecan ile hukuka ve yükümlülüğe tabi olmuş olan ferdlerin belli bir davranış tipi fikrinden meydana gelmiştir. Hukuk olaylarının psişik mahiyeti bundan ibarettir.

***

Yukardaki karakterlere malik olan her psişik deney, gözönüne alınan hat-tı hareket kurallarının somut karakteri ne olursa olsun, bir hukuk olayıdır. Hatta bir haydut çetesi üyeleri yukardaki deneye sahip oldukları oranda, asıl kendi hukukuna malik kanunların çok çe-

şidi vardır. Başlıca ikisi, devlet memurları tarafından emredilmiş olan ve çok defa onu kıran resmi olmayan kanunlar vardır (56).

Bundan önceki kanun anlayışına uygun olarak, Petrajitzky insan hat-tı hareketi ve hukukun sosyal fonnksiyonları üzerindeki kanunun etkisini açıkça gösterdi.

Hukukun, insan davranışı üzerindeki etkisi ve onun aracılığı ile, toplumsal olaylar üzerindeki etkisi başlıca üç şekilde belirir:

a) İnsan davranışının belli motivation'u ile;

b) Tekrar vakıası'nın hukuk tarafından zorla kabul ettirilmiş olan, tekrar, davranış biçimleri ile;

c)Hukuk tarafından zorla kabul ettirilmiş olan davranış biçimine uygun olmak fizik mecburiyeti ile.

Kanun, motif teşkil eden kuvvet olarak, vazifemizi yapmaya bizi mecbur eder; kanun bu istemek gücünü bize verir; haklarımız için bize mücadele ettirir, kanun, gerekince, gerekince, sahip olduğumuz şeyi istemek hakkını bize verir; bu haklar çiğnendikleri vakit, kendi vazifesini yapmak yükümlülüğüne tabi olmak hususunda baskı yapar. Kanun faktörü olmaksızın, biz ne hoş, ne güç bir şey yapamayacağız. Eğer kanun tarafından yetkili kılınmammışsak, biz başka insanlardan da hizmet istemeye cesaret edemeyeceğiz; haklarımız çiğnendikleri halde, biz kuvvetli bir kimseye karşı gelecek veya muhalefet edecek ve mücadele yapacak enerjiye sahip olamayacağız.

Kısaca, motivation faktörü olarak hukuk olmaksızın, bizim hat-tı hareketimiz tamamiyle farklı olacaktı. Hukuk, insan denilen makineyi harekete getiren, onun hareketini kontrol eden bir enerjidir.

Bununla birlikte, hukukun etkisi çok uzağa gider. Motivation faktörü, olarak hukukun etkisi altında yapılmış olan hareketler, birçok tekrarlardan sonra, alışkanlıklar olurlar, tamamiyle adet olmuş hareketler olarak yapılmaya başlarlar. Bu anlamda, hukuk, insan hattı hareketi üzerine keza çok derin bir surette etki eder.

Sonunda, hukuk tarafından empoze edilmiş olan bazı hareket biçimleri görülmezler, veya hukuk tarafından yasaklanan bazı hareketler yapılmışlarsa, o zaman hukuk güç olarak belirir, zecir, baskı, cezalandırma ve idam olarak belirir ve kendi direktiflerini takip etmeye suçluları zorlar, ya da onları hapse atmak ya da hayat alanında elemek için emredici bir şekil verir. Sonuncu halde, sosyal ayıklama -sélection- alanı olarak iş görür.

Hukukun insan hat-tı hareketi üzerindeki etkisinin başlıca üç şekli böyledir. Bu üç şekil, bütün olarak alınınca, insan denilen varlıklar üzerine çok büyük bir baskı yapar. Bu prensipler onların hat-tı hareketlerine belli bir şekil verirler. Ayıklama ve eleme ile halkı büyük bir ölçüde değiştirir; ve bütün bunlar sayesinde, onlar kurumlara ve sosyal processus'lere biçim verirler.

***

KANUNUN İKİ SOSYAL FONKSİYONU VARDIR

1- Dağıtıcı fonksiyonu,

2- Örgütleyici fonksiyonu,

Kanunda, insan denilen varlıklar arasında, hakları ve görevleri dağıtan heyecanlı bir fikir olduğundan, kanun, bütün insan ilişkilerinin başlıca şekillerini tayin eder.

Prescrit le suum quique emreder. Grubun üyeleri arasındaki hakları ve görevleri dağıtır ve kısaca dağıtıcı ajan olarak hareket eder. Kanun, herkese, ne yapması gerektiğini açık bir şekilde gösterir, ne zaman, nerede bunu yapacağını açıkça gösterir.

Haklar ve görevler toplumsal değerler oldukları ölçüde, onların kanun tarafından cemiyetin üyeleri arasında dağıtılması, bütün toplumsal değerlerin dağıtılması ile eşdeğerdir. Bunun içine, ekonomik değer de girer. Bu anlamda, kanunun sosyal değeri çok büyüktür. Bu, sosyal organizasyonu, politik yapılışı ekonomik kuralları, sosyal sınıfları vb. şekil verir. Resmi "kanunlar", mah-

kemeler ve hakimler, kanunun dağıtıcı fonksiyonunun başka bir görünüşüdür. Hakların ve vazifenin dağıtılmasının etkili olabilmesi için bir güç ya da otorite olması gerekir. Bunun teşebbüsüyle dağıtma zorla kabul ettirilir ve korunur. Bu yönden, hükümet iktidar, devlet ve kanunun ajanları, kanun yapıcıları, mahkemeler, hakimler meydana gelirler.

Otorite, yalnız hukukun yaratmasıdır. Hükümetin gücü, hukukun gücünden başka bir şey değildir, yani idareciler idare etmek hakkını veren bir kanı'nın -convicton- iktidarıdır ve idare edilenlere düşen, itaat etmek vazifesidir. Halkın muhtelif sınıflarına ve otoritelere muhtelif haklar ve vazifeler verirken, kanun, bir otorite mertebeler silsilesi yaratır; cemiyetin sosyal, ekonomik ve politik kurumlarını organize eder. Bütün bunlardan, bir grubun meşru kanunun karakteri ile onun sosyal ve politik organizasyonu arasında ortak bir ilişki olması gerektiği sonucu çıkar. Eğer birincisi değişirse, ötekiler de keza değişirler.

Petrajitzky'nin psiko-sosyal faktör olarak hukuk terimiyle ileri sürdüğü teorinin esası böyledir.

Bizim fikrimize göre yasaya uygun bir kanılar, değişkenler olàrak alındıkları ölçüde, teori mantıksal, zarif, tam ve doğrudur. Örfler gibi bazı meşru kanılar verilince, onlar yukardaki üç şekil altında, insan davranışına etki yaparlar ve dağıtıcı -distributive- ve teşkilatlandırıcı fonksiyonları yaparlar. Fakat bu kafi midir? Ve bu önermeler vasıtasiyle trans-subjektif sosyal olayların dinamizminin meçhulüne, oldukça uzaktan nüfuz edebilecek miyiz? Korkarım ki, biz bunu yapamayacağız.

Gerçektir ki, her şeyden önce, teori, psişik deneyin dışında hareket üzerindeki etkisinin açıklanması için, şimdiki teorilerin bütün güçlüklerini arzeder. Fazla olarak, teori, bize insan denilen varlıkları davranış ve ilişkiler üzerinde sahip oldukları kanılar, uygun olarak kendi kendilerini sevketmek eğilimine malik olduklarını söylüyorlar. Fakat onlar niçin farklı yasayı uygun kanılara maliktirler? Niçin bazı ferdler ya da gruplar, belli

bir şekildeki meşru kanılara sahiptirler, oysa ki öteki ferdler ya da öteki gruplar, bu kanıların karşıtlarına maliktirler? Aynı bir ferdin veya aynı bir grubun meşru kanısı, çok defa zamanla niçin değişiyor? Niçin, karmaşık bir cemiyette, kendi üyeleri ve kendi sınıfları arasında, meşru kanıların aynı cinsten olmamasına rağmen, bu kanıların yalnız bazı şekilleri "resmi kanunlar" olurlar, oysa ki, başka bazıları çok defa kaldırılmışlardır ve mağdur olmuşlardır.

Kaldı ki, 1791, 1793, 1795, 1814, 1830, Fransız constitutions'ları gibi, milyonlarca hat-tı hareket ve birçok constitution'lar kanun olarak yayımlanmışlardır. Bunların uygulanmaları gerekirdi ve bununla birlikte, bunlar ve birçok benzerleri olan constitutions'lar ölü harfler halinde kalmışlardır ve davranış tiplerinden yalnız bazıları, belli bir grubun belli bir devirdeki meşru kanıları oldular. Ona yasaya uygun davranış tiplerinin çoğu zorla kabul ettirilmemişlerdir ve etkisiz kalmamışlardır (57).

Biz bir hükümetin iktidarının -puissance-, hükümete idare etmek hakkını veren ve kendi kendilerine de itaat etmek vazifesini kabul eden kendi uyruğu kanuna uygun kanılarının gücünden ibaret olduğu vakıası üzerinde biz mutabıkız. Fakat bunu niçin yapıyorlar? Niçin "çürümüş" diye nitelendirdikleri bir hükümete çok defa, niçin itaat ediyorlar? Niçin, güya kalıyorlar? Teorinin cevap vermediğini görmek için bu soruları ortaya koymak elverir.

Yönetenler böylece, örfler teorisinde, insanların davranış ve ilişkilerinin biçimlerinin olmaları gereken şeyin kendi kanıları üzerine davranışlarını tayin etmek ve kendi sosyal kurumlarına şekil vermek eğilimine malik oldukları doğrudur. Fakat bu, hemen hemen bir tautologie'dir. Teori, açıklayıcı olmak için, yukardaki bütün sorulara cevap vermelidir ve o bunu yapmıyor. Eğer o, bunu yapmayı deneseydi, niçin bu faktörlerin belli bir halde şöyle ve başka belli hallerde, böyle olduklarını açıklamak için, başka vasıtalara başvurmaya mecbur kalacaktı, onlar niçin değişiyorlar; onlar muhtelif gruplarda

niçin farklıdırlar; niçin farklı belli kanıları yalnız emin "zorunlu kanunlar" oluyorlar; böyle olunca, hukuk faktörü" prensip itibariyle, birçok ekstra-adli kuvvetlerin kendi ortak menbalarını buldukları hukuk faktörünün gücünün - puissance- şekil tayin eden ortak güç olan basit bir kanal gibi görünüyor ve bundan, hukukun pur faktörünün asıl kendi gücünün meçhul kaldığı sonucu çıkar. Aynı zamanda muhtelif faktörlerle farklılaşmamış olan bu karmaşık, hukuk faktörü adı altında karıştırılmış olduğundan, onun analizi, veya bir tekabül kurulmasını, son derece güçleştirir ve belirsiz bir kesinsizlik aleminde bizi yanlışlığa mahkum eder. Başka terimle, biz burada yukarda din ve örfler teorisinin eleştirilmesinde gösterilen aynı "kusurlar"la karşı karşıya bulunuyoruz.

4. SALLANMALAR ÜZERİNDE İNCELEME SOSYAL PROCESSUS'LERİN RYTHME'LERİN VE CYCLES'LERİ

Son on yıllarda sosyal dinamizmin muhtelif görünüşleri alanındaki kadar çok sayıda sosyolojik incelemeleri az alanlarda yapıldı. Bu incelemeler, sosyal processus'lerin çalkalanmalarının ve rythme'inin kayda değer karakterine bağlıdır. Biz bu problemin durumunu bugün süratle inceleyelim.

XIX. yüzyılın ikinci bölümünün toplumsal düşüncesi, toplumsal ve tarihsel değişmenin bir çizgi yönünde geliştiği anlayışı ile işaret edilmişti.

Sosyologların ekonomistlerin ve tarih filozoflarının çoğunluğu "Tarihsel evrimin kanunları"nı formüllemekle ve "tarihsel eğilimleri ve yönleri" kaşfetmekle özellikle uğraşmışlardır. Çizgi anlayışının bir örneğini temsil eden Auguste Comte'un "üç hal kanunu"ndan beri, oniki kadar "kanun" ve benzeri "eğilimler" birçok sosyologlar, tarihçiler, ekonomistler ve sosyal folozoflar tarafından ileri sürüldü. Onların teorilerinde sosyal processus, belli bir amaca doğru yürüyormuş gibi resmedilmiş idi. Ta-

rihin processus'ü bir nevi curriculum studiorum tasvir edildi:

Bütün halklar aynı tarihsel sınıftan hareket ederler; yani genç okullu sınıfı -Comte'un dinsel -thélogique- hal'ine bakınız-, daha sonra Etudiant aşamasından geçerler. Comte'un metafizik aşaması ikinci yılın sınıfından geçtikten sonra, bütün cemiyetlere müsbet hal vaad edilmiştir, ya da "socialisme" aşamasına ya da "anarşi" ya da "demokrasi"ye veya soysuzlaşmaya veya bambaşka bir şey vaad edilmiştirler. Bu yönde veya bu anlamda düz çizgi anlayışı sosyal ve tarihsel processus'ün esc-hatologique bir yorumlamasının karakterini alır.

Ben bu düz çizgi anlayışının bütün çeşitlerini burada sunmak ve eleştirmek niyetinde değilimç F. Boas'ın, W. H. River'in, A. Goldenweiser'in, C. Wissler'in, R. H. Lowie'nin ve başkalarının yaptıkları eleştirmelerden sonra, hemen hemen bütün bu "kanunlar"ın, "güya-kanun"lar gibi "basit bir yapma -fiction-nın birbirini kovalayan aşamaları" gibi belirdikleri olgusunu isbat etmeye ihtiyaç yoktur (58).

***

Bu anlayışın, XIX. yüzyılın ikinci yarısından beri hakim olması, sosyologları başka bir anlayışa, sosyal değişmenin ve tarihsel oluşun devrevi -cycle- anlayışı, ihmal etmeye götürdü.

Sadece "tarihsel eğilimler" ile uğraşırken, onlar devrelere, rythme'lere ve sosyal değişmenin tekrarlarına tabiatiyle dikkat edemediler. Yanılmıyorsam, biz bugün bu fikirler düzeninde bir sosyal dönüş noktasında bulunuyoruz.

Son on yıllardaki sosyal hayattaki değişmeler; tarihin eschatologique anlaşılmasının iflası, "tarihsel yönler" keşfetmek için yapılan teşebbüslerin iflası; birçok sosyal olayların en iyi bir şekilde bilinmesi; geçmiş zamanın birçok parlak uygarlıklarının üzerindeki keşifler; bu olgular diğer birçok faktörler, sosyal oluşların tekrarlarına, rythmes'lerine ve devrelerine (cycles) evvelce yöneltilen dikkatten daha çok ve yeniden dikkat edilmesini açık-

larlar.

Modern filozofide Bergson'un yaratıcı evrim anlayışının büyük başarısı; sosyolojide "sosyal değişme" terimi yerine sosyal evrim teriminin geçmesi; ekonomik ve sosyal bilimlerde mali devrelerin çalkalanmaların ve sallanmaların gittikçe daha dikkatle incelenmesi; **O. Spengler'in "Batının çökmesi" "Der Untergang des Abendlandes"** adlı eserinin **tarihin devre devre anlaşması** ile son derece başarı kazanması; bütün bu olaylar çağdaş sosyal düşüncenin sözkonusu olan eğilimini isbat eden birçok belirtiler arasında bazı alamet veya belirtilerdirler.

Bu şartlarda, çağdaş sosyolojinin getirdiği tarihsel processus'lerin başlıca devre biçimi -cyclique- anlayışlarını kısaca özetlemek uygun olabilir. Düz çizgi anlayışı ve devre anlayışı hiçbir suretle yeni buluşlar değildirler. Onlar uzun zamandan beri ve insan düşüncesinin tarihi boyunca bilinmekte idiler (59).

Sözü kısaltmak için, sosyal hayatın muhtelif alanlarındaki devrelerin -cycles- varlığını isbat etmek üzere, XIX. ve XX. yüzyıllarda yapılmış olan pek çok girişimleri ayrı ayrı incelemeyeceğim, fakat önce devrenin -cycle-nin karakterini, daha sonra, onun görüldüğü sosyal alanı; ve sonunda, gösterilen ya da keşfedilen başkalarını tablo şeklinde yalnız kısa özet olarak vereceğim.

PERİYODİK OLMAYAN DEVRELER

Birçok yazarlar, periyodik devirlerden bağımsız olarak, hiç bir belli bir devrilik göstermezler; fakat bununla birlikte, devri -cyclique- olan, kendilerini tekrar eden devrelerin -cycles- ya da sallanmaların -oscillation- mevcut olduğunu gösterdiler. İşte bu teorilerin örnekleri:

İcad devresi: Yükselme, zayıflama, düşme. Mikhailovsky, Tarde, E. Bogardus, F.S. Chapin, W.F. Ogburn ve başka birçokları.

Sosyal processus'lerin devresi: 1. Taklid; 2. direnme; muhtelif iki taklid dalgasının birbirinin içine gir-

mesi 1- interférance-; 3. uyma -icad-, Tarde ve başka birçokları (2).

Ekonomik refahın artması ve azalması devreleri: Ekonomik, politik ve mesleki tabakalaşma; dikey hareketlilik ya da akış. (Bakınız: Pareto, W. Mitchell, P. A. Sorokin) (3).

Sosyal kurumların devreleri: Görünme -zuhur etme-appariton-, artma -büyüme-, bütünlüğün bozulması (W. İ. Ogburn, F. S: Chapin) (4). **İdeolojiler, inançlar, Dinler, Kamuoyu, Modalar vb. alanının**

devreleri: Yükselme, zayıflama, duraklama, düşme (V. Pareto, Guignebert) (5).

Spritualist ve materyalist uygarlıkların ritmi: Birbirleriyle nöbetleşmeleri. Weber (6).

Nüfusunun artmasının ritmi: Nüfusun hızlı artması devrini hızlı azalmış bir artma devri izler ve bunun tersi olur. (Verhuist, Schmoller, R. Pearl, G. Yule) (7).

Milli gelirin dağılımında ritm; Merkezlerde toplanma -concentration- devirleri ve zenginliğin eşit dağılışının devirlerinin nöbetleşmesi. (G. Schmoller, V. Pareto P. A. Sorokin (7)

Milletin hayatında ferah devreleri ile fakirleşme devrelerinin ritmi: (D'Avenel, Pareto, Sorokin ve başka birçokları) (8).

Milletin ya da uygarlığın hayatının devreleri: Görünmesi, büyümesi, çökmesi. (K. Leontieff, Danilevsky, V. de Lapouge, C. Gidini, O. Ammon, O, Spengler (9).

Devletin işe karışmasının genişlemesinin ve azalmasının devreleri: (G. Hansen, H. Spenceer, P. Sorokin ve başka birçokları) (10).

Alemin ruhunun ya da Logos'un tarihsel gerçekleşmesinin devreleri: tez, antitez, sentez -Hegel-

Cevherin enerjiye ve enerjinin cevhere transformasyonunun ebedi ritmi: -G. Le Bon-

Tarihin "critiques" ve dynamiques devirlerinin ritmi ve "uzvi" ve durgun devirlerinin ritmi: (Saint-Simon, Pareto, E. A. Ross, P. Lavrov.)

İhtilallerin akışından devreler: "Kurtuluş devirleri ve -P. A. Sorokin-, ve "baskı" devirleri.

Aristokrasinin yükselmesi ve soysuzlaşması devresi (8). Dünya tarihi aynı devrelerin ebedi bir tekrarıdır.

Bundan önce söylenenler, muhtelif muhaliflerce öne sürülmüş olan ritimlerin ve devirlerin -cycle- büyük farklılığı üzerinde bir fikir vermek için yetişir (10).

Tarihsel ve sosyal değişmelerin devre anlayışı üzerinde yukardaki teorilerin büyük çeşitleri aşağıdaki tabloda tam ve doğru bir tarzda özetlenebilir.

5. KÜLTÜRÜN MUHTELİF BÖLÜMLERİNDEKİ DEĞİŞMENİN SÜRATİ VE ONLARI BAĞLAYAN CORRELATİONUN ŞİDDETİ ÜZERİNDE İNCELEMELER

Sosyal dinamizmlerin incelenmelerine göre grup kültürün kendi değişme oluşunda karşılıklı bağlantı kuvvetinin ne olduğunu bulmayı deneyen araştırmalarla temsil edilmiştir.

Elemanlardan birinin değişmesi, doğrudan doğruya ve zorunlu olarak, öteki elemanların değişmesine götürüyor mu? Eğer götürüyorsa, öteki faktörlerin değişmesi, yalnız bir yönde vukubuluyor mu? Veya o muhtelif alternatifleri kabul ediyor mu? Bu elemanlardan hangisinin genel olarak yönü vardır, güdümlü olanlar ve dürtüleri takip edenler hangileridirler? Muhtelif sosyal süreçler alanında değişmenin hızı nedir? Bu inceleme grubunda incelenmiş olan başlıca problemler böyledir.

W.F. Ogburn'un (1866'da doğmuş) toplumsal değişme ve F.S. Chapin'in "Théories des cycles synchrones de culture" adlı kitabı, bu sorulara cevap vermeyi deniyor. Forunda, onların çıkardıkları sonuçlar birbirlerine benzemektedirler. Bunlar şunlardır: "Kültür" denilen şey, değişmenin sürekli processus'üdür. Bununla birlikte, kültürün muhtelif bölümleri aynı zamanda değişmeler. Bu, bu bölümlerden bazıları özellikle maddi kültür, değişebilir; oysa ki, öteki bölümleri, özellikle kül-

türün maddi olmayan bölümü, toplumsal örgütlenme biçimleri, din, sanat ve örfler, hiç olmazsa, her an değişmeksizin kalabilirler.

Bu demektir ki, kültürün muhtelif elemanları arasında corrélation bütün bölümlerinin değişmesinin aynı zamanlılığına -simultaneité- götürmesi noktasında sıkı değildir. Bundan, kültür gecikmeleri ve maddi kültür ile maddi olmayan kültür arasında bir ahenksizlik olduğu sonucu çıkar.

Örneği, endüstri devrimi sonucu, son yüzyılda, modern zaman cemiyetinin maddi kültür, çok büyük bir ölçüde değişti. Bu arada, bizim aile kurumumuza, başka politik ve sosyal organizasyonumuzun biçimleri endüstri devriminden önce maddi kültüre iyice uymuş olan bir biçimi muhafaza ediyor, bugünün maddi kültürüne iyi uymamıştır.

Kültürün, bu maddi olmayan elemanlar gecikmiştir. Bundan, bu elemanlar ile fena sosyal uyma arasında bir ahenksizlik neticesi çıkar.

Fazla olarak, yazarlar kültürün değişmesi, zaman boyunca, gittikçe süratli olduğunu gösteriyorlar. Bu nokta üzerinde, Novicow tarafından formüllenmiş olan "Hızlandırma Kanunu"nu tekrar alıyorlar (60).

Her iki yazarı, kültürün iki bölümünden -maddi kültür ya da maddi olmayan kültür- genel olarak kültür değişmesi processus'ünde hangi yöne malik olduğunu ve genel olarak gecikmenin yönünün ne olduğunu kendi kendilerine soruyorlar.

Onların cevabı şudur ki,

Kültürün maddi olmayan bölümünün, zamanda, maddi kültürden daha önce değiştiğini gösteren haller olmakla birlikte, genel kural olarak, maddi kültürün değiişmeleri, önce vukubuluyorlar. Ve kültürün öteki bölümünün değişmelerini celp ve davet ediyorlar.

Esasen, maddi, kültürün değişmeleri, maddi olmayan kültür üzerine, maddi olmayan kültürün, maddi kültür üzerine yaptığından çok kuvvetli etki yapar. Bu yazarlar bu anlamda, tarihin ekonomik yorumlanmasına

oldukça yakın bir sonuç çıkarıyorlar. Bu cevabdan yana olan deliller şunlardır:

1) Birincisi, maddi kültürün değişmeleri, maddi olmayan kültürün değişmelerinden, zamanda nispeten çok hızlıdırlar; onlar birinci olarak husule gelirler;

Maddi kültür, net bir surette birikebilir, oysa ki, maddi olmayan kültür, o kadar net olarak birikebilir değildir.

Maddi kültürde, yeni bir icad hızla yayılabilir, maddi olmayan kültür alanında bir icaddan çabuk kabul edilebilir; ve sonunda, maddi kültürdeki değişmeler, kültürün maddi olmayan bölümüne bu ikinci kültür bölümünün maddi kültür üzerindeki etkisinden daha çok fiili olarak etki eder. Çok incelenmiş olan bu teorinin esası böyledir (61).

***

Teori, gördüğümüz gibi, tarihin ekonomik yorumlanmasının hafiflemiş bir şeklidir. Bu teoride doğruluk payı nedir? Ve itiraz edilebilen yanı nedir?

Öyle benziyor ki, kültürün muhtelif bölümleri, aynı zamanda değişmiyorlar. Başka terimle, muhtelif bölümler arasındaki karşılıklı bağlantı tamamiyle sıkı değildir. Biz bunu bu kitabın bundan önceki bölümlerinde gördük. Bu nedenle, bu kültür kompleksinin çeşitli elemanlarının çelişikliği ve uymaması fiilen mevcut gibi görünüyor. Teorinin bu bölümü tam ve doğrudur, fakat onun "maddi kültür kaynakdır" veya "modern sosyal evrimin hareket noktasıdır" şeklindeki ikinci bölümü, çok yukarıda gösterilen ekonomik yorumlamanın birçok kusurlarını muhafaza ediyor.

1) Birincisi, maddi kültürün değişmelerinin, maddi olmayan kültürün değişmelerinden çok kısa bir devir istediği şüphesiz veya emin değildir. Ortaçağ'ın Avrupa'ında, tarım üretimi metodları, büyük değişiklik olmaksızın, yüzyıllarca muhafaza edildiler. Bununla birlikte, dinsel inançlar, örfler, politik örgüt, sosyal organizasyon, evlenme şekilleri, adetleri, şiir, resim okulları, mimarlık üslupları ve başka maddi olmayan kültür

şekilleri Avrupa'da birçok defa değiştiler.

Halkın politik sempatilerinin değişmesi, maddi olmayan kültüre mensup gibi görünüyor. Benim hesabıma göre, bu tarz değişme, İngiltere'de her iki buçuk yılda bir, Fransa'da, her dokuz ayda bir, -Social Mobility adlı kitabımın XVI. bahsine bakınız- husule gelmiştir. E. B. Ogardus'un incelenmesine göre,moda kaprislerinin süresi, hemen hemen bir yıldan fazla sürmüyor. Edebiyatta "modalar" "zevkler", güzel sanat, müzik, dans ve bugünkü cemiyetin idéologie'leri gibi merak saran muhtelif şeylerin hızla birbirini takip etmesi, iyice biliniyor.

Maddi olmayan kültürün bu alanlardaki ya da başka alanlardaki hızlı değişmeleri, maddi kültürün keza süratli değişmeleri ile ve her şeyden önce endüstrinin değişmeleri ile acaba paralel hale konulup konulamayacağını ben kendi kendime soruyorum. Son yüzyıl boyunca, endüstrinin süratli değişme gerçekleştirdiği doğrudur, fakat maddi olmayan kültürün birçok değişmelerinden daha süratli olduğu şüphelidir.

Biz keza geçmiş zamanın maddi kültürün durakladığı devirlerini biliyoruz. bununla birlikte, halkların dinsel tavırları çok süratle değişiyordu. Örneği, Budizm'in, İslam'lığın, Hristiyanlığın ve Protestanlığın ilk yüzyılları böyle idiler. Fazla olarak, L. Weber'in teorisinde, biraz hakikat payı var gibi görünüyor. Bu teoriye göre maddi teknikte yoğun yeniliklerle işaret edilebilen devirler vardır. Cemiyetin maddi olmayan kültüründe başka yeniliklerin bulunduğu devirler de vardır (62). Müelliflerin teklifi bu nedenle keza henüz itiraz edilebilirler. Muhtelis sosyal processus'lerin devriliği -périodicité- çok yukarda kısaca özetlenmiştir, gösteriyor ki, en kısa devreler -périodes- yalnız maddi kültürün değişmelerine ait değildirler; kültürün öteki alanlarında da böyle değişmeler bulunur. Geniş olarak geliştilebilecek olan bu kısa işaretler, meselenin çok karmaşık olduğunu, kesin cevap formüllemeden önce, çok dikkatle incelemeye muhtaç olduğunu gösteriyorlar.

Benim görüşüme göre, maddi kültürün değişmesi,

adet olduğu üzere, maddi olmayan kültürün değişmesinden önce geldiği iddiasına veya tasdikine de itiraz edilebilir. Bu şüphenin nedeni W. Ogburn'un kendisi tarafından verilmiştir.

"Modern zamanlarda, büyük kültür değişmelerinin hareket noktaları, maddi olmayan kültürden çok, maddi kültürde bulunup bulunmadığını bilmek meselesine gelince, şunu hatırlamalıdır ki, birçok icadların sonunda, maddi kültürde büyük değişmeler husule gelmiştir.

***

Ben bu söze iki elimi basarım. Bu sözün anlamı şudur ki, maddi kültürün değişmeleri, büyük bir ölçüde, icadlar ile tayin edilmişlerdir. İcadlar, insan düşüncesinin ve bilginin maddeleşmesi ve bilimin genel haline bağlıdır. Bilgi, düşünce ve bilim benim onları anladığım gibi, maddi olmayan kültürü ilgilendirirler. Bundan ötürü, netice, yazarın teorisi daha çok Roberty'nin aksi teorisi ile uygunluk halindedir.

Ogburn ve Chapin adlı profesörlerin problemi analizinini dikkatle okudum. Bilgi'nin rolü ile ve bilim onların iddiasını ya da tasdikini bağdaştırabilen metodları araştırdım, fakat onların çalışmalarında bu soruna formel bir cevap bulamadım. Eğer bilimsel düşünce, icadların birçoğunda, bu düşüncenin maddileştirilmesinden önce geliyorlarsa, maddi kültürün değişmelerinin maddi olmayan kültürün değişmelerinden önce geldiği iddiası ya da tasdiki ile uygun olması çok güçtür.

Eğer biz buna, ilave edersek ki, cemiyetin bilimsel düşüncesi, birçok devirlerde, maddi kültürün ve maddi olmayan kültürün yeniden yapılması alanında önceden çizilmiş birçok projeler -bin yıl önce bir "buhar makinesi" keşfedilmişti (icadedilmişti)- ve mevcut olan kültürün mukavemeti sonucu olarak, düşünce aleminde doğmuş olan bu projelerin gerçekleşmesi on yıllar ve hatta yüzyıllar boyunca askıda kalmıştır (63). iddia veya tasdikin itiraz edilebilen karakteri anlaşılabilir.

Ben bunun gibi itiraz ediyorum. Maddi kültürün icadları, maddi olmayan kültürünkilerden daha çabuk

olarak yayılır, iddia veya tasdikine itiraz ediyorum. Bu alanda, kesin bir cevabı doğru bulmak için, meselenin çok az incelenmiş olduğunu düşünüyorum. Kendi kendime soruyorum. Son yıllarda, radyodan, otomobilden veya komünist fikirlerden hangileri daha çabuk yayılmışlardır? (64).

"Caz", Çarliston veya başka şey kullanılması bu devir boyunca, çabuk yayılıp yayılmadıklarını da kendi kendime soruyorum. Eminim ki, bu devir esnasında, Rusya'da serbest birleşmenin pratik tipi, traktörlerden veya gaz furunlarından daha çabuk ve daha başarı ile yayılmışlardır. Geçmiş zamanda, dünya dinlerinden çoğunun yayılmasının hızı, Ortaçağın birçok psişik salgınları haçlı seferler fikri veya benzer maddi olmayan yenilikler maddi kültürün az veya çok önemli olan yeniliklerinden hemen hemen çok yavaş değildi. Kısaca, problem çözülmüş gibi görünmüyor. Çok derin bir surette incelenmek ihtiyacındadır.

Maddi kültürün maddi olmayan kültürden, daha çabuk birikebilir olduğu idiası veya tasdiki de şüphelidir. Eğer bilim insanının deneyi ve bilgi, maddi olmayan kültür iseler, böyle olunca, şüphesiz ki, maddi olmayan kültür birikebilir. Her yeni kuşak kendi deneyinden hareket etmez, daha önceki kuşak, kendi deneyiminden hareket etmez, daha önceki kuşaklar tarafından toplanmış olan deneyden hareket eder. Bu deney, zaman boyunca biriktirilmiştir. Bu apaçıktır. İnançlar, güzel sanatlar, müzik, edebiyat ve maddi olmayan kültürün başka şekilleri hakkında da aynı şey söylenebilir. Ne İlyada, le Mahabharata, Eflatun'un filozofisi, Budizm dini, Bethoven'in senfonileri, ne Rembrandt'ın tabloları kaybolmamışlardır. Biz onlara malikiz ve onlardan yararlanıyoruz. Önceki kuşaklar tarafından yaratılmış olan bu maddi olmayan kültür değeri olmaksızın, bizim maddi olmayan zenginliğimiz çok fakir kalacaktı.

Öte yandan, bir kültürün bir çizgisinin kaybolması, yalnız maddi olmayan kültür değerleri için değil, fakat maddi değerleri için de husule gelir. W. H. R. Rivers ve W. J. Perry, ilkel gruplarla ilgili olan alanlarda bunu gös-

termişlerdir. İnsan kültürünün tarihi, çok karmaşık cemiyetleri ilgilendiren olgular vermişlerdir (65).

Sonunda, bundan önceki bütün bölümler "maddi olmayan" yeniliklerin, maddi yeniliklere kuvvetle etki ettiklerini göstermişlerdir. Weber'in teorisi, bu alanda özellikle önemlidir. Marx'ın teorisi gibi, maddi olmayan bir yeniliğin büyük öneminin bir örneği gözlerimizin önündedir. Yeniden toplumsal yapı üzerindeki komünist planı Rusya'nın bütün ekonomik hayatının tahribinin ve felce uğratılmasının başlıca sebebidir.

Yer darlığı, bu tekliflerin çok ayrıntılı bir eleştirilmesine girmeme olanak vermiyor. Bununla birlikte, yukardaki işaretler gösteriyor ki, bu problemler şimdiye değin çözülmüş değildirler. Çok derin bir incelemenin açık ve bilimsel yolda yeni yazarlara kredi sağlanmalıdır.

6. KÜLTÜRÜN OBJELERİNİN YER DEĞİŞTİRMESİ, YAYILMASI VE HAREKETLİLİĞİ, DEĞERLERİN KARAKTERİSTİK ÇİZGİLERİ VE SONUNDA FERDLERİN KENDİ KENDİLERİ ÜZERİNDE İNCELEMELER.

Gördüğümüz gibi, "sosyal dinamik ve mekanik ve sosyal fizyoloji" terimleri icad edileli çok zaman oldu. Bu terimler, bir sosyal grubun veya bir kültür kompleksinin içinde beliren hareketlerin veya processus'lerin incelenmesini gösterdiğini iddia etmişlerdir.

Bu alanda, her ne kadar nicelik -kantite- bakımından bazı şeyler gerçekleştirilebilmiş ise de, sırf -pur- kalite bakımından pek az şey yapıldı. Bu konuda yayınlanmış olan incelemeler fiili bir surette incelenmiş ve sosyal processus'lerden çok, fiztolojiye ve sosyal mekanik konularını inceliyorlardı. Ancak sonradan sosyal processus'lerin veya değişmenin dinamiğinin gerçek bir incelemesi bakımından ilk girişimler yapılmaya başlamıştır. Bunun ilk çeşidi, kültürel Antropoloji'de "diffusionistes"ler denilen araştırıcıların eserleriyle temsil edilmiştir. Onların sosyolojiye hizmeti "evrenin düz çizgi

anlayışı"nın kesin eleştirilmesinde olduğu kadar, keza ilgi çekici geniş hipotezlerin bildirilmesinden ibaret kalmayıp, havanın -de l'aire- değişmenin yolların, süratin, engellerin göçmenliğin uygun koşulları veya belli elle tutulabilen kültürel bir şeklin yayılması, bir potadan veya bir resimden veya taşdan yapılmış gerdanlıktan, belli bir dinsel törene törenlere kadar, efsanelere veya inançlara kadar dikkatli incelemesinden ibarettir. Bu olayları dikkatle incelerken, onlar kültürel karakterlerinin sosyal akımının ve sosyal yayılmasının bilimsel incelemesi adı verilen şeye başlamışlardır. Sosyoloji için bu olayların gerçek bilgisi, fizyoloji için hayvan organizmasında kanın dolaşımının bilgisi kadar, önemlidir. F. Grebner ve öğrencileri, W.H.R. Rivers, Elliot Smith, W.J. Perry, Franz Boas, R.H. Lowie, M. Kroeber, A. Goldenweiser, C. Wissler ve başka birçokları bu alanda çok şey yapmışlardır (66).

Bugünün karmaşık toplumların içine göçetmenin ve kültürel çizgilerin yayılmasının yoğun incelenmesini isteyen bir örnek vermişlerdir. Bu olaylar konusunda tam ve doğru ve kantitatif birikme sosyal akımın göçetmenin, yayılmanın, kaybolmanın, tadilin, kombinezonun ve kültürel elemanlarının çözülüp dağılması ve bu sayede kültür karmaşıklığının "dinamiği"nin tümevarımlı teorisinin kurmasına olanak verecektir.

Sosyal dinamik üzerindeki ikinci grup inceleme, bir göçetmeyi ferdlerin değişmesi, ayrılması ve toplanması olaylarını inceler. Bunlara çok erken başlandı. Bu incelemeler başlıca istatistikçiler tarafından yapılmış olduğundan, her teorinin spéculation'dan sıyrılmış olan birçok yararlı sonuçlar vermişlerdir. Bu türlü incelemelerin çeşidi olarak, köyden şehre göç etmenin incelenmelerini ve bunun aksini sayalım.

Bununla birlikte, sosyal hareketlilikte kültürel çizgilerin ve ferdlerin dinamik processus'lerinin araştırılması, yukardaki olayların içinde hapsedilip kalmış değildir. V. Pareto, G. Sensini, O. Ammon, M. Kolabinska ve başka birçokları, mesleki, dinsel, ekonomik, politik bir durumdan veya tamamiyle başka bir durumdan başka

bir duruma, bir tabakadan başka bir tabakaya ferdlerin sosyal geçişini - akışını-circulation- incelemeye başlamışlardır.

"Sosyal dinamik" alanı, bu yolda adım adım genişledi ve bugün biz, olgular üzerine kurulmuş olan sosyal mobilite'nin genel bir teorisini kurmak için, ilk girişimlerin başlangıcına ulaşıyoruz.

Bu denemelerden biri, yazar tarafından Mobilité Social - Sosyal Hareketlilik- adlı eserinde başlamıştır. Yazar, esas itibariyle ferdlerin dikey hareketliliği, dikkat ederken, bu alanda, yapılmış olan şeyin taslağını çiziyor ve sosyal mobilité faktörlerinin biçimleri biçimlerinin, çalkalanmalarının mekanizmasının etki veya sonuçlarının ne olduklarını özellikle dikey şeklinde, taslağını çizmeyi deniyor. Okuyucu ayrıntılı bilgiler edinmek için bu kitaba başvurabilir. Fakat bu incelemenin başlıca sonuçlarını burada kısaca belirtmek yararlı olabilir. İşte esası:

SOSYAL HAREKETLİLİK VE ONUN BAŞLICA ANLAYIŞLARI

Ben sosyal hareketlilik ile bir ferdin, bir objenin veya bir sosyal değerin -insan faaliyeti ile yaratılmış veya değiştirilmiş olan her şeyin- bir sosyal durumdan, başka bir sosyal duruma geçişini anlıyorum.

Sosyal hareketliliğin başlıca iki tipi vardır:

1- Yüksek ufki hareketlilik,

2- Dikey (şakuli) hareketlilik,

Ufki hareketlilik veya değişme ile ben, ferdi ya da sosyal bir objenin, bir sosyal grubun, aynı seviyede bulunan bir başka gruba geçişini anlıyorum. Ferdlerin geçişi, baptiste bir dinsel gruptan, méthodiste gruba geçişi, bir milletten ötekine geçiş, bir aileden -karı veya koca oldukça- ayrılma ile ve tekrar evlenme ile başka bir aileye geçiş, bir atölyeden -uzine- aynı mahiyetteki başka bir çalışma yerine geçiş, hepsi bir sosyal hareketliliktir.

Sosyal objelerin yer değiştirmeleri radyo, otomobil, moda, komünizm, Darwin teorisi, aynı sosyal tabakada, Kaliforniya'daki, Jawa'daki, veya her yerden başka bir yere geçiş de sosyal objelerin yer değiştirmeleridirler.

Bütün bu hallerde "değişme" dikey anlamda da ferdin veya sosyal objenin kayda değer değişmesi olmaksızın husule gelebilir.

Dikey sosyal hareketlilik ile, ben bir ferdin ya da sosyal bir tabakadan ötekine geçişine tekabül eden ilişkileri anlıyorum. Geçişin anlamına göre, iki tip dikey sosyal hareketlilik vardır: Yükselen hareketlilik ve aşağı inen hareketlilik ya da sosyal yükseliş ve sosyal düşüş.

tabakalaşmanın tabiatına göre, ekonomik, politik ve mesleki yükselen akımlar vardır. Az önemli olan öteki tipleri söylememek için bunlarla yetiniyoruz.

Elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda özetlenebilir:

a) ferdler düşey -ufki dinsel, partizan, ailevi, mesleki, kayda değer dikey değişmeler olmaksızın, başka ufki değişmeler.

b) Sosyal objeler.

	Dikey
Ekonomik	**Yükselen**
politik ve	ferdi infiltration ve yaratma ve bütün
mesleki vs.	bir grubun yükselmesi
Ekonomik	**Aşağı inen**
mesleki, politik	Ferdi düşüş
vb.	Bütün bir grubun düşüşü ya da bütünlüğün dağılması (déintegration)

TABAKALAŞMIŞ CEMİYETLERİN HAREKETSİZ TİPİ VE HAREKETLİ TİPİ

Teorik olarak, dikey sosyal hareketliliğin sıfır olduğu tabakalaşmış bir cemiyet mevcut olabilir. Bu demektir ki, orada ne yükselme hareketi, ne de üyelerinin akışı vardır; her ferd, içinde kendisinin doğduğu sosyal tabakaya sürekli olarak bağlıdır. Bu tip tabakalaşma mut-

lak surette kapalı, sıkı -rigide- nüfuz edilemez -inpénétrable- ya da hareketsiz olarak vasıflandırılabilir.

Teorik olarak, bunun karşıtı olan tip, dikey hareketliliğin yoğun olduğu bir tiptir. Burada tabakaların ayrılmış üyeleri çok zayıfdırlar ve bir kattan ötekine geçiş için özellikle nüfuzu mümkündürler.

Bu tip sosyal tabakalaşma, plastik, nüfuz edilebilir ya da hareketli -mobile- olarak vasıflandırılabilir. Bu iki ekstrem tip arasında, bunların birçok orta tipler ya da aralarında tabakalaşma tipleri bulunabilir.

***

DİKEY HAREKETLİLİĞİN İNCELENMESİNİN BAZI SONUÇLARI. DİKEY HAREKETLİLİĞİN MEKANDA VE ZAMANDA HIZININ VE GENELLİĞİNİN ÇEŞİTLERİNİ İLGİLENDİREN ÖNERMELER

1) Tabakaları mutlak surette kesilmiş olan ve ekonomik siyasi, mesleki ve başka normlar altında dikey hareketlilik mevcut olmamış olan cemiyetler hemen hemen mevcut olmamıştı.

2) Dikey hareketlilik, mutlak surette özgür olduğu bir sosyal tabakadan, başka bir sosyal tabakaya geçmenin hiçbir direniş ile karşılamamış olduğu bir cemiyet hiç mevcut olmadı.

3) Dikey hareketliliğin yoğunluğu ve genelliği, bir cemiyet - başka bir cemiyete değişir -mekanda çeşitlenme- ve bir devrin bir cemiyetten öteki cemiyetin içine değişir.

4) Zamandaki dikey hareketlilik çeşitlenmesinde, hareketliliğin yoğunluğunun ve genelliğinin artmasında ya da azalmasına doğru hiçbir belli yönelme mevcut değilmiş gibi görünüyor. Öyle benziyor ki, bütün yönler ancak geçici olmuşlardır ve bu yönlerin belli bir zaman devrinden sonra, karşıt yönlemeler alırlar. Bu düşünceler büyük bir sosyal teşekkül olan bir memleketin tarihine ve sonunda, insan türünün tarihine uygulanabilirler.

5) Batı cemiyetlerinde, XIX. ve XX. yüzyıllar, mesleki, ekonomik ve politik şekiller altında, ekstrem hareketlilik devirleri oldular. Bununla birlkte, geçmiş zamanda buna eşit ve belki daha büyük bir hareketlilik devirleri olmuştu.

TAVIRLAR VE FERDLERİN DİKEY HAREKETLİLİK MEKANİZMASINI İLGİLENDİREN TEKLİFLER

1) Ferdlerin dikey değişmesinin ve gelişmesinin en tabii yolları ordu, kilise, din, okul, siyasi partiler gibi sosyal kurumların bütünüdür ve muhtelif mesleki kurumlardır.

Bu kurumlar bütünüdür ve muhtelif mesleki kurumlardır.

Bu kurumlar "değerlendirmeler, evaluations'lar aletler" ile halklar "yükselirler" ve "düşerler". 2) Anarşi devirleri bir yana bırakılırsa, ferdlerin dikey hareketliliği ve onların muhtelif sosyal tabakalara sevgileri sosyal denemelerin karmaşık mekanizması ile seçilip ayıklanma -selection- ve ferdlerin cemiyet içindeki dağılışı gibi sosyal denemelerin bir kompleks mekanizması ile kontrol edilmişlerdir. Bu mekanizma aileden, kiliseden -dinden- ve okuldan, sosyal kurumlardan kompoze olmuştur. Ferdlerin genel zekasını ve karakterini denemeye tabi tutan ve aile, kilise ve okul tarafından elde edilen sonuçları yeniden denemeye tabi tutarak ve özellikle ferdlerin özel -spécifique- kapasitesini tatmin edici icra mevkiine koyan belli meslek fonksiyonları tatmin edici icra mevkine koyan muhtelif mesleki kurumlardan teşekkül etmiştir.

Bu kurumların "deneme ve ayıklayıp seçme fonksiyonu" onların "eğitim ve entrainement fonksiyonu"ndan az önemli değildir. Bundan şu çıkar ki, muhtelif sosyal tabakalardan olan nüfus - halk- yüksek bir ayıklama karakterine maliktir.

***

HAREKETLİLİĞİN SONUÇLARINI İLGİLENDİREN TEKLİFLER

1) Toplumun ırki oluşumu -composition -alanında:

Yüksek tabakaların çok zayıf olan doğurganlığı nedeniyle yoğun dikey hareketlilik, toplumun en iyi bölümünün tükenmesine götürür. Uzun bir zaman devri sonunda, bu tükenmenin nüfusun -halkın- ırki kansızlığa götürmesi ihtimali vardır. Hareketli bir toplumun bu ilerlemeler için ödediği şey böyledir.

2) İnsan davranışı ve psikoloji alanında:

Yoğun dikey hareketlilik -mobilité- davranışın ve hareketliliğin alıcılığını zihin veya ruh kuvetini ve entellektüel ilerlemesini ve buluşlar ve icadlardaki ilerlemeyi arttırır.

Öte yandan, o truh hastalıklarının artmasını, sinir sisteminin zayıflığını ve duygusuzluğu kolaylaştırır. Şüpheciliği -scepticisme- ve kelbiliği cynisme'i ve mizaç tepkilerini veya özel tepkileri "indiosycrasies"leri kolaylaştırır. O keza ferdlerin münasebetlerinde içtenliği -intimité- azaltır, onların sosyal bakımdan ayrılmasını -tecridini- ve bir köşeye çekilmeyi arttıtır. İntiharların artmasını, şehvet hazzı aramayı kaygıyı dürter; sonunda hareketlilik -mobilité- moral dağılımı (déintegration) kolaylaştırır.

3) Soayal processus'ler ve organizasyon alanında:

Hareketlilik -mobilité- bazı şartlar altında, muhtelif sosyal tabakalar arasında ekonomik refah ve sosyal ilerleme gibi en iyi ve en tam sosyal dağılımı kolaylaştırır.

Hareketliliğin sosyal stabilite üzerindeki etkileri çok karmaşıktır, kısmen olumludur, kısmen olumsuzdur ve kısaca, daha çok negatiftir. O, atomlaşmayı -atomisation-, dayanışmanın yayılmasını ve düşmanlıkları bir kozmopolitizm ve belirsiz bir collectivisme'in takip ettiği bir individualisme'in artmasını kolaylaştırır.

Benim vardığım en genel sonuçlar böyledirler. Bu-

nunla birlikte, bu sonuçların hepsi deneyseldirler. Yazarın yalnız olgular üzerindeki kendi vardığı sonuçları karıştırmak istemesine rağmen, bu konudaki verilmiş gerçekleri -données- noksandır. Böylece onun önermelerinin aynı mahiyetteki sonraki incelemeleri ile doğru olup olmadığını araştırmalı ve kontrol edilmelidirler.

***

7. DENEYSEL SOSYOLOJİ AŞAMASININ BAŞLAMASI

Bundan önceki deneysel terimi muhtelif incelemelerde kullanılmışsa da, bununla birlikte, bu incelemeler ancak terimin geniş anlamında deneyseldirler. Bütün şartlar araştırıcının kontrolü altında bulunan ve onun tarafından yaratılmış olan sırf deneysel incelemeler sosyolojide az sayıdadırlar.

Bir yandan, sosyoloji, nomografique bir bilim olduğu ölçüde ve fonksiyonel ve nedenli kanunlar formülleneyi denediği ölçüde, sosyoloji, kelimenin dar anlamında, deneysel bir metoda malik olmak ihtiyacındadır. Başka her nomografique bilimden daha az bir deneysel metoda muhtaç değildir.

O halde, sosyoloji, er geç, "deneysel olarak" çalışmaya mecbur olacaktır. Tahayyül edilecek kolay şartların bütün toplamı sosyal olayların incelenmesinde bu metodun uygulanmasını güçleştirir ve çok defa imkansız kılar. Bununla birlikte, deneysel olarak incelenmesi mümkün görünen birçok problemler vardır. Bu ilk deneysel girişimlerin bir örneği olarak, VIII. bölümde geçen P.F. Voelker'in, F. Allport'un, G.S. Gates'in, A. Mayer'in, E. Neumann'ın, M. Parten'in, M. Weber'in ve yazarın Minnesota Üniversitesi'ndeki incelemelerini sayalım (67). Bu incelemeler sahiden deneysel bir sosyoloji anlamında ilk el yoklamaları olarak gözönüne alınmalıdırlar. Bu denemeler ilerlemiş olarak ıslah edilmiş bir şekil altında, sosyolojinin bazı bölümlerinde, hiç olmazsa, sahiden deneysel bir bilim oluncaya değin çoğalarak gidecektir. Her tarzda, eşya, bu yönde değerlendirilmektedir.

8. SOSYAL İNCELEMELER ÜZERİNDE SONUÇ

Uzmanların çok uzun bir listesinin burada sunulmasına yer darlığı olanak vermiyor. Bununla birlikte, bundan önce söylenen şey, aktüel olarak bizim çok sayıda bu incelemelere malik olduğumuzu gösteriyor. Onlar sosyolojide teori yapma - spéculation- aşamasının sona ermiş olduğunu telkin ediyorlar.

Eğer genel teoriler ve eğer hipotezler özel ve çok açık teşhisler için zorunlu hareket noktası iseler, şimdi genel hipotezlerin kendilerini spesiyal etüdler temeli üzerinde değerlendirmek mümkündür. Onlar biriktirilmiş olduklarından, genel teoriler üzerine gittikçe çok etki yapıyorlar. Bu demektir ki, sosyoloji, bilim olarak, başlıca bu spesiyal etüdler sayesinde gerçek bir ilerleme yapmıştır.

Ben önceden söylemekte hiç çekinmem ki, bu incelemelerin gelişmelerin gelişmesi sayesinde, Lamark, Darwin'den önceki biyoloji araştırma eserlerinin bugünkü biyolojik araştırma eserlerinden çok farklı olmaları gibi, bugünden birkaç on yıl sonra, biz de bizim araştırma eserlerimizden çok farklı olan eserlere malik olacağız.

Memnunlukla biliyoruz ki, bizim genel fikirlerimizin üzerinde derin düşüncelere -méditations- değil, bizden öncekilere onların telkin edici hipotezlerine ve onların genelleme denemelerine, kendimizi vermeliyiz. Fakat sosyal problemlerin fiili olarak deneysel olan gözlem üzerine kurulmuş olan incelemelere kendimizi vermeliyiz.

9. SOSYOLOJİZM VE PSİKOLOJİZM OKULLARI ÜZERİNDEKİ SONUÇ

Biz sosyolojizm ve psikolojizm okullarının genel teorilerinin analizini yaparken, onların muhtelif dalları ve özel incelemeler üzerinde oldukça uzun uzadıya durduk, okullar üzerinde genel bir sonucu formüllemek zamanı

gelmiştir. O kısaca olacaktır.

Sosyoloji biliminin yaratılmasında, bu okulların büyük hizmetleri olduğuna hiç kuşku yoktur. Bu okulların yaşaması için, tartışılmayan bir hakkı olduğuna da keza kuşku yoktur. Onların prensiplerinin çizgisinde incelemelerin devam etmesinin zengin bir ürün vaad ettiiğine de hiç kuşku yoktur. Fakat bu okullar sosyal olayların bilimsel incelenmesini tekellerinde bulunduğunu iddia attikleri vakit ve onlar tarihin processus'lerini bir bilinmeyenli bir eşdeğer gibi gözönüne almaya çalıştıkları vakit, iddialarının doğruluğu söylenemez ve red-dedilmelidir.

***

SONUÇ:

GERİYE BAKIŞ VE PERSPEKTİF

Sosyoloji alanındaki gezintimizi sona erdirmek zamanıdır. Biz bu gezintimizde muhtelif yönlerin bir ucundan ötekine dolaştık. Bizim ikinci, mecbur olduğumuz kadar, dikkatle incelemediğimiz doğrudur. Keza bağımsız sosyologların yaptıkları küçük binaların karakterini ayrıntılariyle incelediğimiz de doğrudur.

Bununla birlikte, onun bugünkü durumu üzerinde hemen hemen tam ve doğru bir fikir edinmek için, bu alanın en önemli karakterlerini yaterince iyi işledik. İzlenimlerimizi kısaca özetleyelim.

Önce, bu alan birçok bölümlere bölünmüştür ve burada sosyolojik kültür için, çeşitli metodlara kullanılmıştır. Keza bu bilgi elemanter bir şekilde ve bir çeşit anarşik hal alarak çoğalmıştır. Bu alanın topu tırmıklanmış bir bahçeden çok, yarı vahşi haldeki milli bir ormanı hatırlattı. Bu duruma üzülmeli midir?

Cevabı şudur ki, alanın bütünün genel bir planlanmasındaki her ilerleme, ola ki, arzu edilir. Buna rağmen, planlanma ve conformisme mübalağa edil-

memelidir. Sosyolojide yapma conformisme özellikle tehlikelidir. O, doğru bilgiyi kuru ve cansız bir iskolastiğe soysuzlaştırabilir. Sosyal olayların karmaşık tabiatı inceleme özelliklerini ve metodlarının çeşitli olmasını daha çok zorunlu kılar. Tekşekilli - uniforme- bir metodla onlara yaklaşmaktan çok, çeşitli bilimsel bakımlardan yaklaşılamayan görüş noktalarından hareket ederek, onları tanımakta çok şansımız vardır. Bazı sosyologlar, böyle biteviye kuralların yokluğundan kaygılanırlar ve sosyolojiye yabancı bazı eleştirmeler, çok defa sosyoloji biliminin varolmadığına bu karakteri kanıt olarak gösterirler. Biz böyle kaygılarla ve bu eleştirmelerle hareket etmemeliyiz. Eğer bizim eleştirmelerimiz hukuk, ekonomi, tarih, politika, bilim, psikoloji... vb gibi sosyolojik olmayan bilimler üzerinde bir şey biliyorlarsa, onlar itiraf edilmelidir ki, bu disiplinler -bilimler- aşağı yukarı sosyoloji kadar, kaba haldedirler. Kendi uzmanlıklarından ancak bir avuç kitaptan başka bir şey bilmeyen ya da bu bilimlerin alanının topunda, yalnız kendi çalışma kesimlerini bilen yalnız bu "bilginler", bu bilimlerin biteviyeleşmiş "yeknesaklaşmış -ve tamamiyle tırnakla "temizlenmiş" olduklarına inanırlar. Gerçekte, bütün bu bilimler sosyoloji kadar kaba haldedirler.

Şu halde biz, bu eleştirmeler karşısında, susmanın daha emin olduğunu söyleyebiliriz. Medice, cura le ipsum diyebiliriz. Ve bu, nokta için elverir.

2) İşlenen alanın dikkate değer ikinci karakteri, "kısır çiçekler"i "fena ürünleri" itibariyle zengin olduğudur.

Sosyoloji nedir? O, ne olamlıdır? Onu nasıl kültive etmelidir? Kültür psişik bir olay mıdır? Ya da psişik olmayan bir olay mıdır? Kültürel, sosyal, psiko-sosyal, psikolojik olaylar arasındaki fark nedir? İlerleme nedir? Birey ile toplum arasındaki ilişki nedir?

Sosyolojide "kısır çiçekler" denilen başka brçok örnekler sayılabilir. Birçok sosyolojik eserler gerçekte bu problemler üzerindeki ve başka benzer problemler üzerindeki sıf spéculation'lardan başka bir şey değildirler ve

daha uzağa gitmemişlerdir. Bu eserler bina için kapı hizmetini görmüşlerdir. Esasen bu ilkel problemlerin kendileri çok defa çok belirsiz ve az doyurucu olarak incelenmişlerdir. Bu "sosyologlar"ın bize sosyal olayların hiçbir gerçek bilgisini vermemiş olduklarına hayret etmeli miyiz? Bu sosyoloji"leri okuduktan sonra, düşünceli ruhlar birçok kimselerin bu "bilim"in karşısında olumsuz bir tavır aldıklarına şaşmalı mıdır? Onlar eğer "kelimeler yığını"ndan başka hareket edilmemişse, haklıdırlar. Onlar haklı olarak diyeceklerdir ki: "sosyolojinin yapması gerektiği tarzını tartışacak yerde, onu yapmış" Bilimin ilkel başlangıç problemleri etrafında sizi "dürtmek" yerine, bazı doğru -emin şeyler veriniz; biz kendi nedensel causale- formüllerinizi gösteriniz ve bize bu isme layık bir olaylar analizi veriniz.

***

Sosyolojinin bu "kısır çiçekleri"nden başka bir şey söz konusu olmadığı vakit, onlar eleştirmelerinde haklı görünüyorlar.

Ve şimdi "fena otlar"a sıra geldi. Gerçekte, birçok "sosyolojik" eserler, bütünlükleri itibariyle, iyi olan şeyi, kötü olan şeyi ve yapılması gereken şeyi buyuruyorlar. Ya da ilerlemenin ne olduğunu, geriliğin ne olduğunu, "dünya" kendi fenlıklardan kurtarmak için yapılması gereken reformları ve vb. değerlendirirler.

Bu önceden haber verme işi gerçelerin ciddi incelenmesini hiç istemediğinden, birçok yetkisiz kimseler, kendilerini her şeyi bilen doktorlar yerine koyuyorlar ve dünyanın nasıl kurtulacağını bilen harbin kökünü kazımak hakkında tavsiyeler buyuran, ırk problemi ve bunun gibi meseleler, doğumun kontrolü iş organizasyonu gibi meseleler üzerinde kendi tavsiyelerini buyuran birçok kimseler kendilerini, her şeyi bilen doktorlar yerine koyuyorlar.

Bu alanda her türlü anlaşmazlık "sosyoloji" adı altında yazıldı, basıldı ve yayınlandı. Böylece bu görüşler yayıldı. Bütün eser vermeyenler işsiz ya da avara sosyolog olduklarını iddia ettiler. Bunun sosyolojiyi keza iti-

bardan çok düşürdüğüne hayret edelim mi? Bilimsel önermelerin ve başka önermelerin aynı cinsten olmaması görülünce ve gerçeklerin oldukları gibi incelenmesini ayıran radikal fark olması gereken hakkındaki alaylı düşünce görülünce, oldukça apaçıktır ki, "fena ot" bilimsel sosyoloji alanından sökülüp atılmış oldu ve kendisine uygun olan yere dikildi.

Başka "fena ot"lar, ondan tamamiyle farklı olduklarından, hepsi de zararlı etki yaparlar. Zamandaki ve mekandaki gerçeklerin yetersiz incelenmesi, üzerine inşa edildiği gerçeklerin temeli, ötesinde bazı sonuçları genelleştirmek manisi.

* Önceki devirlerde ve başkaları tarafından yapılmış olan teorilerin ve olgu incelemelerinin bilinmemesi,

* Bir hipotezden bütün önemli sonuçların çıkarılmasını çok bilinmeyen zorunluğu ve onların zamanda ve mekanda doğrulanıp doğrulanmadığını bilmek için tahkik edilmeleri zorunluğu,

* Bulunan hipotezlerin ciddi bir kontrolünün bulunmaması, İşte "fena otlar"ın bazıları.

En iyi sosyolojik teorilerin kendilerinin bile, belli bir sınır içinde aldatıcı olduklarına hayret etmemeli miyiz? En hafif doğruluk payını aramak denemesi, derhal ispat eder ki, ya onların olgu analizi yanlıştır, ya onların geneleştirmeleri, olguları aşar, ya onlar reel olarak sırf yapma bir karşılıklı bağlantı verirler.

* Ya onların neticesi tek yanlıdır.

Bu şartlarda, tabiatiyle profesör Petrajitzki'nin haklı olarak söylediği gibi, sosyoloji "bilimsel bakımdan, tautologique olan bir teoriler müzesi" hatırlatır. Bu eserlerin okunması, onu ispat eder. Bu "fena otlar"ın köklerinin kazılıp atılması gerektiğini söylemekte bir yarar yoktur.

***

Bununla birlikte, bu eleştirme, bizim bu alanda kısır çiçeklerden ve fena otlardan başka, bir şeye malik olmadığımızı söylemek demek değildir. Hiç öyle değil. Biz

onun her bölümünde çok büyük sayıda kuvvetli ağaçlar, güzel gelişmiş bitkiler ve "güçlü" çiçekler bulduk.

"Güçlü" terimini, onların kökleri kazılıp sökülüp atılmaları gereken fena otlarla ve kısır çiçeklerle geniş olarak örtülü olduklarını söylemek istemedim. Böylece, iyi bitkilerden bilim bahçevanı gurur duyacaktır. Bu husta sosyoloji, gelecekte bir bilim olacağını ummakla yetinmez, o, çoktan bir bilimdir. Biz bu sınırları anlamak için, yukarda belirtilen yanlışlıkları tekrardan kaçınmalıyız. Bu çok genç ve sonraki sosyolog kuşaklarının işidir.

Sonunda, bu incelemelerden bir sonuç çıkarmalıdır. Sosyolojinin ne olduğu ve onun objesinin ne olduğu tartışılmasına koyulan çok sayıda teoriler vardır. Ben problemin tartışmasına girmek niyetinde değilim. Benim niyetim, bu problem üzerinde teorik tartışma yapmak değildir, birçok yazarlar son elli yıl içindeki sosyolojik teorilerin gelişmesini daha iyi inceleyebileceklerdi. Bu inceleme, bu ilişki altında, çok öğretici bazı şey getirir. Her şeyden önce, bu inceleme gösterir ki, sosyolojinin birçok tarifleri, sosyolojik etüdlerin reel hareketi ile çelişik hâdedirler. Örneği, eğer biz formel okulun tanımlamasını kabul edersek yukardaki incelemelerin hemen hemen hepsininin, sosyolojiden çıkarılmaları gerekirdi. Kalacak olan şey, sosyoloji adı verilmesine değmeyecek kadar önemsiz bir şey kalacaktı. Mutatis mutandis.

Sosyolojinin öteki tanımlamaları için de böyledir.

2) İkincisi soyolojinin gelişmesi, onun objesinin ne olduğunu gittikçe daha açıkça göstermeye başlamıştır. Öyle benziyor ki, evvela, muhtelif sosyal olay sınıfları arasındaki münasebet ve karşılıklı bağlılıkların (ekonomik ve dinsel olaylar arasında; aile ve ahlak arasında; hukuki ve ekonomik arasında; hareketlilik -mobilité- ve politika arasında; vb.) incelenmesi gibi görünüyor.

İkincisi, sosyal olaylarla sosyal olmayan olaylar arasında (coğrafi, biyolojik vb.)

Üçüncüsü, bütün sosyal olay sınıfları arasındaki ortak genel karakterlerin incelenmesi olmak gibi gö-

rünüyorlar.

İncelenmiş olan bütün okullar, ya çeşitli sosyal olay sınıfları arasında, ya da sosyal olaylar ile sosyal olmayan olaylar arasında karşılıklı bağlılıklar -corrélations- kurmak ile, ya da en genel karakterleri tasvir eden formüllerin işlenmesi ile uğraşmışlardır (68).

Sosyolog, istesin istemesin, bu, fiili olarak, sosyolojik teorilerin hakiki objesi miş gibi görünüyor.

Dahası var, incelenmiş olan devrin sonuna doğru başlangıcından ilerledikçe, bu obje gittikçe daha açık oluyor. Ben sosyolojinin bu anlayışını geliştirmek ve ispat etmek niyetinde değilim. Ben bunu başka yerlerde yaptım.

Bu olguları anımsatarak, ben sadece sosyologun dikkatini sosyoloji teorilerinin hakiki konusu üzerine çekmek istiyorum. Bu, bu problem üzerine engel teşkil eden bütün teorik tartışmayı önleyebilir ve bu tip, konuyu incelemek isteyenlere hizmet edebilir. Bundan sonra, ben sadece bu anlayışın sosyolojinin en iyi tarifleri ile onların farkına ve yazılışın rağmen ve fiilen mevcut olan sosyolojinin tabiatı ile uygunluk halinde oluşunu göreceğim.

Sosyoloji, bizim incelememizin basit sonucundan başka bir şey olmadığından, o, az nazari -spéculatif- ve çok tümevarımlı - inductif- olmalıdır. Bunun sonucu olarak, muhtelif yazarlar tarafından ileri sürülen başka tariflerden, ihtimal ki, daha çok tam ve doğrudur. Sosyoloji ya her sınıftan -catégori- olan sosyal olayların genel karakterlerinin bilimi idi, bilimidir ve bilimi olacaktır, onları birleştiren ilişkilir ve karşılıklı bağlılıklar bilimidir ya da sosyoloji yoktur.

DİPNOTLAR

(1) COMTE, AUGUSTE, Cours de Philosophie Positive, p. 44-46, 394-395.

(2) Cf. le chapitre sur l'ecole bio-organiciste, s. 1.

(1) Sosyolojizm Okulunun ilk temsilcileri arasında HENRİ C. CAREY'i görüyoruz. Principles of Social Science, Vol. I, 1858, adlı eserinde, okulun bütün fikirlerini ve Durkheim'in teorisini yayınladı. Onun teorilerine burada yer vermek istemiyorum, çünkü kitabımızın Mekanist Okul bölümünde -I. Cildimizde- evvelce onun teorilerinin karakterleri gösterilmişti. Bunun gibi, LAZARUS ve STEİNTHAL adları da bu "Okulun babaları" arasında sayılmalıdırlar. Onlar her ne kadar çok fazla -muazzam- miktarda malzeme getirmişlerse de, net bir şekilde bir sistem çizmemişlerdir. Cf. LAZARUS, M. et STEİNTHAL, H., Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenchaft, vol. I. 1860, p. 1-73, 437-477; vol. II, p. 54-62, 393-453; vol. III, 1865 p. 1-94, 385-486; vol. XVII, 1887, p. 233-264.

(2) Cf. de MAİSTRE, J., "Considerations sur la France", "Les soirées de Saint-Pétersburg", Le pape, "Etude sur la souvesaineté", "Examen de la philosophie de Bacon", dans Oeuvres complétes de J, de Maistre, Lyon, 1881-1892, vol. I, IV, V; DE BONALD, L., "Théorie du pouvoir poplitique et religieux dans la societé civile", Du divorce, "Essai analytique sur les lois naturelle dans Oeuvre, vol. I, II, III.

(3) Cf. MOULİNé, HENRİ, De Bonald, p. 145 sqq., Paris, 1915.

(4) Cf. VERRİER, RENé, Roberty, et le positivisme russe et la fondation de la sociologie, Paris, 1934.

(5) Bu kitaplardan bağımsız olarak, uyuşmazlığın- mutabakatsızlığın başlıca noktaları Roberty'nin özel hicivi olan: Ben niçin pozitivist değilim (Pourquoi je ne suis pas positiviste.)

(6) L'ancienne et la nouvelle philosophie; L' inconnasiable; La philosophie du siécle; L'agnosticisme; La recherche du l!unité; A. Comte et H. Spencer; F. Nietzsche; Les concepts de la raison et les lois de l'univers.

(7) La sociologie; L'éthique; Le psychisme social; Les fondements de l'éthique; Constitution de l'éthique; Nouveau programme de sociologie; Sociologie de l'action.

(8) Roberty, La sociologie, chap. "Question connexes".

(9) Cf. Roberty, Nouveau programme de sociologie, ch. I-IV, Paris, 1904; Sociologie de l'action, ch. I-VI, Paris, 1908; La sociologie, ch. "Question connexes".

(10) Roberty bütün bilimleri esaslı iki başlık altında sınıflandırıyor:

1. Soyut ya da genelleştirici bilimler. Bu bilimler organik olmayan, organik olan, ya da surorganique olan fenomenlerin somut dünyasını analiz ederler. Fizik, kimya, biyoloji ve sosyoloji gibi bilimlerini terkip eden ya da elemanter birliğini teşkil eden olayları analiz ederler.. belli bir objeyi inceleyen, örnek olarak, yeri, belli bir ağacı, bir hayvanı inceleyen, bir insanı, her hangi bir grubu inceleyen somut ya da tasvir edici -descriptive- bilimlerdir.

Roberty'nin bilimleri sınıflandırması, birçok noktalardan, daha sonra H. Rikkert ve W. Wiendelbandt'ın sınıflandırmalarına yakındır. Cf. ROBERTY, La sociologie et A. Comte et H. Spencer.

(11) Durkheim, esasında Roberty'nin ve Espinas'ın teorilerine çok yakın teoriler formülledi. Bana öyle geliyor ki. Espinas'ın ve Roberty'nin formülleri, Durkheim'in "Bireysel tasavvurlar ve kollektif tasavvurlar-" -"Représentations individuelles et représentations collectives" yazısında geliştirdiği formüllerden daha açık ve daha iyidirler.

(12)

(13)

(14) Cf. İzoulet, J., La cité moderne, 1. baskı, Paris, 1895, p. 588-600.

(15) Draghicensco, D., Du role de l'individu dans le déterminisme social p. 121 sqq., Paris, 1906.

(16) Draghicensco, D., op. cit., p. 160-190.

(17) Cf. SOROKİN, Systems of Sociology, Vol. II, ch. VI; Park et Burgess, op. cit., ch. II-III; Durkheim, "Le dualisme de la nature humaine", Scientia, Vol. XV, p. 206-221.

(18) İbid., p. 295-335.

(19) L'idéal créateur adlı sonraki eserinde, Paris, 1912.

(20) İzoulet, J., La cité moderne, passim, particuliérement livre II.

(21) Durkheim'in özellikle önemli olan eserleri arasında şunlar vardır: Le suicide, De la division du travail social, Répresentations individuelles, Les formes élémentaires de la vie religieuse.

(23) Cf. Cooley, ch. H., Human nature and the Social Order, 1. baskı, 1902.

(24) Özellikle Social Organization, ch. III. bakılmalıdır.

(25) DUPREEL, E., Le raport social, 3. kısım. 1912.

(26) İyice hatırlamalıdır ki, Roberty'ye göre, somut insan davranışı, ya da somut tarihsel ve sosyal processus'ler, sırf sosyal fenomenler değildirler. Onlar, somut şekileri altında, cosmo-bio-sociaux vakıalardırlar.

(27) ROBERTY, Nouveau programme passim; Sociologie de l'action, p. 163-304.

(28) Roberty'nin bilim ve filozofi anlayışını, Simmel'inkilerle karşılaştırınız; onlar birçok noktalarda birbirlerine benzerler. Cf. Simmel: Hauptprobleme der Philosophie, Leipzig, 1911; Roberty, "le Probléme sociologique et le probléme philosophique", Revue philosophique. no. 11, 1911. Roberty'nin bilimleri sınıflandırması, sosyal faktörlerin mark-

sist sınıflandırmalarının aksinedir.

(29) Roberty'nin teorisi, A. Fouillée'nin farklı görüşleriyle vardığı sonuçlara uygundur.

(30) Onun ben niçin pozitivist değilim yazısı.

(31) Nouveau programme, passim; Sociologie de l'action, passim; Qu'est-ce que le progrés Qu'est-ce que le crime? Paris, Ollendorff.

(32) E. V. Doran ve başkaları tarafından yapılan deneyler kelime hazinesi ile, ferdlerin zekası arasında yakın bir corrélation olduğunu ortaya koymuştur.

(33) Morgan, L., Animal Behavior, 1908, s. 229.

(34) C. Bouglé, daha sonraki bir eserinde haklı olarak, "Sosyal ortam"ın zihnin biricik yaratıcısı olmadığını belirtiyor.

(35) Bak. Social Mobility adlı eserinin XXI. bölümü.

(36) Bak. Williamson, E.G. "Allport's Experiments in Social Facilitation" Psychological Monographs, Cilt XXXV. No. 2, 1926. s. 138-143.

(37) Sosyolojizm ile Psikolojizm, ya da sosyal olayların "grup" açısından ya da "fert" açısından yorumlanması arasındaki tartışma bana hem temelsiz, hem de sonuçsuz görünüyor.

(38) Ogburn, W., Social Change, s. 90-102.

(39) Sosyolojizm okulunu en iyi eleştirenlerden biri G. Palante tarafından "Les antinomies entre l'individue et la société" adlı eserinde yapılmıştır.

(40) Umoff, N.A., "İnsanlığın hizmetinde fizik bilimleri", Rusça, Priroda, Şubat 1913.

(41) Bu iddia hemen hemen bütün sosyoloji teorilerini kusurlu bulmaktadır.

(42) Durkheim teorisinin bu yönü Gehlke'nin Durkheim hakkındaki eserinde doyurucu biçimde incelenmiştir.

(43) Durkheim, E., "Sosyolojik metodun kuralları", 1895, s. 125-128.

(44) Bak. Aynı eser, bölüm 1. Bu noktada Durkheim'in görüşü Stammler'in teorisinin aynıdır.

(45) La realité de l'esprit social.

(46) Durkheim, E., "Dinsel hayatın ilkel biçimleri", s. 444.

(47) Gierke, Deutsche Privat Recht, Cilt I, s. 468-1895.

(48) Tarde, G., "La logique social", s. 1.

(49) Tarde, G., "etudes", s. 69-75.

(50) Le suicide, Paris, 1887.

(51) Aynı eser, s, 336,

(52) "Dinsel hayatın ilkel biçimleri", s. 65.

(53) Aynı eser, Bölüm II,III,

(54) Durkheim'den önce benzeri fikirleri ifade eden pek çok yazar olmuştur. Nispeten yeniler arasında J. de Maistre, de Bonald, Saint-Simon, Auguste Comte, B. Kidd ve özellikle F. de Coulanges sayılabilir.

(55) "Dinsel hayatın ilkel biçimleri", s. 13-17, 419-421.

(56) Durkheim ideolojisinin bu yönü DE Ploige, Bouglé ve Gehlke'nin eserlerinde özetlenmiştir.

(57) Bak. Nilson, Martin, P., "Primitive Time Reckoning, Lund, 1920.

(58) Bouglé, "Leçons de sociologie sur l'évolution des valeurs, 1 s. 193, Paris, 1922.

(59) Ancak bunu kabul etmek pek doğru değildir. Bu corrélation'ların bazıları reddedilebilir.

(60) Bu Durkheim'in intiharın elemanları üzerindeki incelemesi için de geçerlidir.

(61) Cf. Gumplowicz, Outlines of Sociology, Trad. Moore, p. 76-82, N. Y., 1899.

(62) Gumplowicz, Der Rassenkampf, p. 39-40. İnspruck, 1883.

(63) Outlines of Sociology, p. 156 sqq.

(64) Sorokin, System of Sociology, Vol. II, p. 14.

(65) Üzülerek söylüyorum ki, L. Ward, A. Small, Kchanovsky, A. J. Tood ve başkaları, Gumplowicz'in teorilerini büyük ölçüde ve fazla değerlendirmişlerdir. Bunda ve başka birçok hallerde, Small'ın ve Ward'ın düşüncesi kararsız ve aldatıcıdır. Barth'ın yukarda geçen sözlerine bakınız. S., 270, note 4.

(66) Gumplowicz'in sosyolojizminin yanlışlığı, kendi teorileri ile ispat edilmiştir. Ferdler hariç bırakıldıktan sonra "Gruplar"ın, ya da "hordes syngénétiques"lerin nasıl doğduklarını açıklaması gerekiyordu. Onun iddiası (assertion), bu grupların bir dil, din, meslek, mahal (yer), kan birliği ve ortak ilgilerle birlikte bağlanmış bir ferdler birliği (union) oldukları iddiasıdır... Der Rassenkampf, Syngénisme bölümü; Outlines of Sociology, p. 92 sqq.:100.

Cette explication comporte, premiérment une confusion de la race comme type zoologique avec les groupes sociaux ou ethnique; deuxiémment, une admission des individus qui avaient été exclus auparavant; et troixiémment, une pétitio principli, Gumplowicz dit qu'il y a dés groupes inamicaux parce que leur langage, religion, etc., sont différents. Quand nous demandons comment ces différences de religion, langage, etc., sont nées, il repond parce qu'il y avat des groupes différents, La sociologie est malheureusement riche en théories de cette sorte.

(2) Small ve Ward'ın kendi teorilerini Gumplowicz'in teorileriyle nasıl bağdaştırdıklarını görmek benim için hemen hemen olanaksızdır.

(67) Cf. Oppenheimer, F., Der Staat, frankfurt, 1908; System der Soziologie, vol. I. jena. 1923; Vol. II, 1926.

(68) Cf. Savorgnan, F., Soziologische Fragmente, İnsbruck, 1909; et en partie **Studi critici di Sociologia,** Modéne, 1925.

(69) Ratzenhofer, G., Wesn und Zweck der Politik, Leipzig 1893 Die soziologische Erkenntnis, Leipzig, 1898; Soziolole, Leipzig, 1908.

(70) Dr. G. Salomon Gumplowicz'in kısmen taraftarları olarak Vac-

caro'yu gösteriyor, fakat Vaccaro'nun teorileri, Gumplowicz'in teorilerinden pek çok farklıdırlar ve Vaccaro, **Les bases sociologiques du droit et de l'Etat** "Hukukun ve devletin sosyolojik temelleri" adlı kitabının girişinde kendisinin mutabakat halinde olmadığını açıkça işaret ediyor.

(7) Millars, J., Observations Conserning the Distinction of ranks in Society; Londres, 1771; Linguet, S. N., Théorie des lois civiles ou principes fondamentaux de la société, Londres, 1767.

(60) Ludwig Gumplowicz, aslı Polonyalı olan bir musevidir. 1838'de doğdu, 1909'da intihar etti. Avusturya'nın Graz şehrindeki üniversitede profesör idi.

Gumplowicz'in başlıca eserleri şunlardır: "Irk ve Devlet" -

"Rasse und Staat", 1875; "Genel Devlet Hukuku" - "Allgemeine Staats recht", 1877; "Irk kavgası" - "Der Rassenkampf", 1883; "Sosyoloji'nin esasları" - "Grundriss der Soziologie", 1885; "Sosyoloji ve politika" - "Soziologie und Politik", 1892; "Sosyolojik devlet fikri - Die soziologische Staasidée", 1892; "Devlet teorilerinin tarihi" - "Geschichte der Staatstheorie", 1905.

Gumplowicz hakkında bkz.: Zebrowski, B., L. Gumplowicz Berlin, 1926; Salomon G., Préface a la nouvelle édition de Geschichte des Staatstheorien, 1926; Kochanowski, L., "Ludwig Gumplowicz", American Journal Sociology, vol., XV.; Ward, L., Gumplowicz, ibid., vol. XV.; chapitres correspondants dans Small, A., General Socioloy; Jacobs, P.P., German Sociology, N.Y. 1909; Barnes, H.E., "The Struggle of races end Social Grups", Journal of race development, vol. IX; Barth, P., op. cit., p. 266 sqq., Kovalevski, M., op. cit., p. 89-134; Ross, E., Foundations of Sociology, p. 4; Tood, A., J., Theories of Social Progres 1919; p. 133 sqq., 276 sqq. En outre, on donne une attention toute particuliére a ses oeuvres dans un grand nombre des ouvrages sociologiques de F. Oppenheimer, F. Savorgnan, M. Vaccaro, Ratzenhofer, et d'autres; Lichtenberger, J., Development of social Theory, p. 436 sqq.

(71) Bunlardan bir bölümü Gumplowicz'in "Geschichte der Staastheorien" adlı eserinin 1926 basımında G. Salamon tarafından yazılan önsözde yer almaktadır.

(72) Hobhouse, Wheeler ve Ginsberg tarafından incelenen 296 kavmin dokuzu savaşı hiç bilmiyordu.

(73) Gumplowicz burada, "Bugüne kadar yaşamış bütün toplumların tarihi bir sınıf kavgaları tarihidir" diyen Marx ile aynı yanlışlığa düşmektedir.

(74) Oppenheimer, devletten önceki grupların tabakalaşmış olmadıklarını varsayarken, yanlışlığa düşüyordu.

(75) Gumplowicz'in sosyal teoriler tarihi üzerindeki incelemelerini çok daha değerli sayıyorum.

(76) Bak. Vierkandt, A., Gesellschaftslehre, s. 1-19, Stuttgart, 1923.

(77) Aynı eser, s. 1, Spykman, N.J., "The Social Theory of Georg Simmel, s. XIV. XV. 263 Chicago, 1925.

(78) Simmler, G., Soziologie, 1908, s. 1-14.

(79) Tönnies, F., "Gemeinschaft und Gesellschaft", 3. baskı, s. 1-102, Berlin, 1920.

(80) Richard, G., "La sociologie générale et les idées sociologiques, s. 180-227, 345-372, Paris, 1912.

(81) Birinci kanun, dünya pazarı, dünya dini, dünya zekası ile ilgilidir. İkinci kanun, cemiyet tiplerinin aralarındaki ilişkiler ile ilgilidir. Üçüncü kanun, ise, ötekilerden ayrıldığı takdirde, bir toplumun kendi varlığını daha iyi koruyabileceğini varsayar.

Bak. aynı eser, s. 227-277.

(82) Öteki isimler için bak. Vierkandt, A., "Die Überwindung des Positivismus in der deutschen Soziologie der Gegenwart", Jahrbuch für Soziologie, Cilt 2.

(83) Von Wiese, L., Allgemeine Soziologie, Teil I, Beziehungslehre, München, Leipzig, s.

VIII. (84) "Tafel der menschlichen Beziehungen" adlı eserin sonuna bakınız.

(85) Vierkandt, adı geçen eser, s. 1.

(86) Richard, G., adı geçen eser, bölüm I, IV.

(87) Simmel, "comment les formes sociales se maintiennent", L'année sociologiques, cilt I.

(88) Stammler, R., "Theorie der Rechtwissenschaft, s. 7, Halle, 1911.

(89) Spann, O., "Kurzgefasstes System der Gesselschaftslehre", s. 9-19.

(90) Ross, E.A., Principles of Sociology", 3. bölümü; Dupréel, E., "Le raport social, essai sur l'objet et la méthode de la sociologie, Paris, 1912. bölüm IV.

(91) Metodolojik açıdan Simmel'in sosyolojik metodu, bilimsel metoddan ayrılır.

(92) Znaniecki, F., "The object Matter of Sociology", American Journal of Sciology, Ocak 1927.

(93) Sosyolojinin mevcut tanımları arasında birçok ayrılık bulunmasından sosyolog kaygılanmamalıdır.

(94) Cooley. Charles, H., "Social Process; Social Organization; Human Nature and The Social Order.

(95) Ellwood, Charles, "The Psychology of Human Society", 1925.

(96) Giddings, Franklin, H., Scientific Stady of Human Society", 1924, bölüm IV ve s. 70-79.

(97) Giddings, F., H., "Stadies in the Teory of Human Society", N.Y., 1922, 3. bölüm.

(98) Hayes, E.C., "Some Social Relations Restated", American Journal of Sociology, s. 333-346. 1925.

(99) Waxweiler, E., "Esquisse d'une sociologie", 1906, bölüm VII.

(100) Ross, E.A., "Principles of Sociology", 3. bölüm, N.Y.,1923.

(101) Park, R., ve Burgess, E., "Introduction to the Science of Sociology", bölüm IV-XIV.

(102) Bogardus, E.S., "Fundamentals of Social Psychology", ikinci bölüm N. Y., 1924.

(103) Sorokin, "Systema Soziologii", cilt 1, bölüm V.

(104) Wiese, Tönnies, Simmel, Park ve Burgess, Ross, Vierkandt ve Bogardus gibi yazarların eserlerinin skolastik bir katolog olmamasının nedeni, bunların şekli bir iddia taşımamalarındandır.

-II-

EKONOMİST OKUL

-88. - 129. sahifeler arası-

(1) Bak. Machiavel, Discours sur Tite - Live passim ve III. kitap, XVI. bölüm; I kitap I., V., XI., XII. bölümler; kitap II, II. bölüm; Histoire de Florence, passim.

Bak. Guichardin, Opere inedite, Ricardo, vol I, passim;

Bak. Kovalevsky. op. cit., p. 227-229.

(2) Bak. The Oceana and Works of Harrington, Londres, 1747, passim, et p. 4 sqq., 39 sqq., 291 sqq.,

(3) Garnier, De la propriété dans ses rapports avec le droit politique, 1757.

(4) Dalrymple, An Essay Toward a General History of Feudal Property in Great Britain, 1757.

(5) Möser, Vorrede zur Osnabruckschen Geschichte, 1768; Millar, John, Observations Concerning the Distinction of Ranks in Society, 1771.

(6) Bak. Bu bakımdan onların eserlerinin iyi bir analizi

Schulzbach, W.,'ın "Materyalist tarih anlayışının başlangıçları" - "Die materialistischen Geschichtsauffassungen" Karlsruhe, 1911; Von Below, "Alman tarih yazılışı" - Die deutsche Geschichteschreibung", 2. baskı, Münih ve Berlin 1924, S. 161-194; Roger. P., "İhtilalin arefesinde sınıf kavgası teorisi" - "La théorie de la lutte de classes a la veille de la révolution", revue d'économie politique, 1911, No. 5, Bak. Salamon, G., "Historische Materialismus und İdeologienlehre", Jahrbuch für Soziologie, Band II, 1926, S. 386-423.

(7) Adları geçen yazarların eserlerinin iyi bir analizi için

bak. Von Below, G., "Die Deutsche Geschichteschreibung", S. 161-194.

Keza Bak. Sulzbuch, W., op. cit.; en partie, Hammacher, E., "Das philosophisch - ökonomische System des Marxismus", 1909; Woltmann, L., "Tarihsel materyalizm" - "Der historische Materialismus", 1906; en partie Plekhanow, G., "Beitraege zur Geschichte des Materialismus", 1896; en partie, Cunow, H., "Sınıf kavgası tarihi üzerine" - "Zur Geschichte der Klassenkampftheorie", Jahrbuch für Soziologie, Bd. II. Son

iki eser kusurludur.

(8) Bak. Von Raumer, G. W., "Neumaerkischen landbuch", 1837; ve özellikle, "Die İnsel Wollin und das Seebad Misaroy, 1851; Raumer'in eseri hakkında bak. Voigt, A., "Georg W. von Raumer und die materialistche Geschichtsauffassung", Preussischen Jahrbüchern, Bd. 103, 1901, p. 430 sqq., von Below, G., op. cit., p. 161 sqq.

(9) Marx, K., Zur Kritik der politischen Oekonomie, 1859, IV- V.

(10) Marx'ın aşağıdaki eserleri, sosyolojikman keza önemlidirler: "Kutsal Aile" - "Die Heilige Familie"; "Filozofinin Sefaleti - das Elend der Philosophie"; Fransa'da Sınıf Kavgaları - Die Klassenkampf in Frankreich; Ücretli İş ve Sermaya - Lohnaibeit und kapital; ve birincideki, ikincideki ve özellikle üçüncüdeki bazı pasajlar Kapital'in üçüncü bölümü. -Engels'in eserleri arasında en önemlileri şunlardır:

Engels'in eserleri:

* Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassichen Philosophie in deutschland;

* Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft; Die Lage Englands;

* der Ursprung der Familie; des Privateigentums und des Staates;

* Herrn Eugen Duhrings Umwaelzung der Wissenschaft.

Bundan başka, her iki yazarın birçok önemli eserleri: Aus dem literarischen Nachlass von K. Marx, F. Engels, und F. Lassalles, herausgegeben von F. Mehring.

(11) K. Marx... (Evvelce (9) numara ilc dizilmişti, şimdi (11) olarak düzeltilccektir.)

(12) Manifesto communiste, s. 12-13.

(13) (Evvelce dizilen (10) numaralı dipnot, şimdi (13) olarak düzeltilecek.)

(14) Cournot, A.. Essai sur lc fondement de nos Connaissance, Paris, 1851.

(15) Weber, M., "Gesammelte Aufsaetze zur Religionssoziologie", 3. cilt.

(16) Wodone, L., "Sur quelques eureurs de méthode dans l'étude de l'homme primitif.".

(17) Torndik, E.L., "Educational Psychology", vol. I.

(18) Espinas, A., "Les origines de la technologil", s. 10-11, Paris, 1897...

(20) Weber. M., Çin'de, Hindistan'da, eski dünyada, Ortaçağ'da ve bugünkü devirde ekonomik örgütlenmenin dinlerle, büyülerle ve geleneklerle nasıl şartlandırıldığını açıklıkla ortaya koymaktadır.

(21) Stammler, R., "Wirtschaft und Recht".

(22) Bak. Engels'in 1894 tarihli yazdığı "Der sozialistische Akademiker" başlıklı mektubu.

(23) Son yazılarında Marx ve Engels'in kendileri ilk iddialarını terkettiler ve "tarihin ekonomik yorumu"nu ekonomik elemanı başka birçok ele-

manlardan biri olarak kabul ettiler.

(24) Bence bu iki yorum da doğrudur. Birinci yorum, Marx ve Engels'in ilk yazıları açısından, ikinci yorum ise, son yazıları açısından gerçeklik taşır.

(25) Bu tekçi ekonomik anlayışın eleştirisi her türlü tekçi anlayış için de geçerlidir.

(26) Croce, B., "Le materialisme historique", s. 28 ile karşılaştırınız.

(27) Sombart, W., "Technik und Kultur", Arkiv für Sozialwissenschaft, 1911, s. 215.

(28) Seligman, "L'interpretation economique de l'histoire", Rivier, Paris.

(29) Bu husus Marx tarafından da kabul edilmiştir: "Her ne kadar teknik, esas itibariyle bilimin koşullarına bağlı ise de, bilim de, tekniğin koşullarına ve ihtiyaçlarına bağlıdır.

(30) Marx'ın yeldeğirmeni ile feodal toplum, buhar değirmeni ile kapitalist toplum arasında vb. yaptığı corrélation'ları hatırlamak yeterlidir.

(31) Bu duruma sosyal düşünce tarihinde oldukça sık rastlanır. Sırf bilimsel açıdan bakıldığında, Rousseau'nun, Voltaire'nin vb. mükemmel olmaktan uzaktır.

(32) Bu bilimsel kısırlık, Buhari'nin "La sociologie marxiste" adlı eserinde de görülür.

(33) Bak. studi di etnologia giuridica, Catane, 1903.

(34) Mazarella, L.L., J. "Les types sociaux et le droit), s. 179-180.

(35) Adı geçen eser. s. 311.

(36) Adams, B., "The New Empire", s. 111. N. Y., 1902.

(37) Adams, B., "The Law of civilization and Decay", önsöz, 1897.

(38) Adams'ın teorisinin bazı yönleri gerçektir. İş adamlarının- tefecilerin diktatörlüğünün olumsuz yönleriyle ilgili analizi doğrudur.

(40) Simkhowitch, V.G., "Rom's Fall Recorsidered", Political Science Quarterly Haziran. 1916.

(41) Aynı eser, s. 241.

(42) Bak. Rostovtzeff, M., "The Social and Economic History of the Roman Empire", s. 495, Bölüm VIII.

(43) Bak. Lee, M., Ping - Hua, "The Economic History of China, Culumbia Univ., Studies, Introduction et passim, N. Y., 1921,

(44) Curschmann, F., "Hungersnöte in Mittelalter", 1900.

(45) Rostovtzeff, M., Adı geçen eser, Bölüm VII-XII.

(46) Ross, E., "Principles of Sicology", 1923, Bölüm XLIII.

(47) Freeman, R.A., "Social Decay and Receneration", s. 199-203, Boston, 1921.

PSİKOLOJİZM OKULU
-100. - 195. sahifeler arası-

(1) **Fonctionalisme'in, structure ve Gestalt Psikolojilerinin** Psikologlarının çoğu, **özvaroluşu** (Existence) kabul ediyorlar. **R. S. Woodwort** tipindeki dinamik psikoloji ve W. **Wagner**'in tipindeki biyolojik psikolojiler hakkında da aynı şey söylenebilir. **Davranış Psikolojileri** arasında **Pavlov**'un Rus okulu büyük sayıda içgüdüler kabul ediyor ve onları şartlı olmayan reflexe'lerle aynı sayıyor. **F. Allport tipi davranış teoricileri,** pratik olarak içgüdülerden farklı idrak edilmeyen (insaisissables) olan reflekslerin ve tabii eğilimleri (prédispositions fortes) kullanıyorlar. Bu, davranışın ılımlı (modérés) teoricileri için de keza doğrudur. **R. B. Perry ve F. C. Tolman tipi teoriciler,** açıkça içgüdücü (instinctivistes)dirler. Nihayet **John Watnon tipi teoriciler, içgüdüleri kuvvetle inkar ediyorlar.** Fakat bu structure farkının bir davranış şekilleri farkına götürdüğünü kabul ediyorlar. "Aşk davranışı" ve "Korku refleksleri" "Öfke davranışı" "savunma hareketleri" "mahalli refleksler" vs. gibi şartlı olmayan bir sürü refleksleri kabul ve onları tekrar bilime sokuyorlar. "Anti-instinctivistes" olan diğer bazı müellifler.

(2) Freud, S., "Grup Psychology", s. 37, 40, 54, 80, 88, 92.

(3) Aynı eser, s. 85-90.

(4) Blücher, Hans, "Die Rolle der Erotik in den menschlichen Gesellschaft", cilt I. s. 4, 6, 37, 190, Jena, 1921.

(5) Freud, "Grup Psychology", s.121, 123.

(6) Freud, aynı eser, s. 37, 65, 77, 85, 93 ve devamı.

(7) Park ve Burgess, adı geçen eser, s. 497.

(8) Bunun tabiatiyle Freud Okulunun psikoloji alanına yaptığı katkı ile bir ilgisi yoktur.

(9) Mc. Dougall, W., adı geçen eser, s. 272.

(10) Aynı eser, Bölüm III.

(11) Thomas, William. İ., "Sexe and Society". 7. baskı, s. 55.

(12) Thomas, aynı eser, s. 57, 196.

(13) Aynı eser, s. 51, 61, 67.

(14) Aynı eser, s. 80.

(15) Aynı eser, s. 119-120.

(16) Mc. Dougall, adı geçen eser, Bölüm X.

(17) Bak. Howard, Clifford, "Sexe Worship", Chicago, 1917,

(18) Bak. Paterson, D. G. ve Langile, T.A., "The İnfluence of sex on Scholarship Ratings, Educational administration and Supervision, Eylül, 1926.

(19) Mc. Dougall, W., adı geçen eser, Bölüm X.

(20) Bak. Carr-Saunders, adı geçen eser.

(21) Mc. Dougall, adı geçen eser, Bölüm XII.

(22) Trotter, Instinctions of the Herd in Peace and War, s. 17, 112-120.

(23) L'instinct de solitude.

(24) Weblen, Thorstein, "The Instinct of Workmanship and the State of the İndustrial Arts, N. Y., 1914.

(25) Paulov, vingt années d'étude expérimentale de l'activité nerveuse des animaux. 1924.

(26) Benthley, A., "Process of governement", 1908.

(27) Durkheim, Coste ve Maxweiler'in eserleri böyledir.

(28) Weiss, A.P., "A Theoretical Basis of Human Behavior", Columbus, Ohio, 1925.

(29) Lashley, K.S., "The Behavioristic İnterpretation of Consciousness", Psychological Review, 1923, cilt XXX, s. 237-239.

(30) Les lois de l'imitation, (1890),

(31) La philosophie pénale, (1890),

(32) Les transformatiins du droit, (1893),

(33) La logique sociale, (1895),

(34) Essais et mélanges sociologiques, (1895),

(35) L'Opposition universelle, (1897),

(36) Les lois sociales (1898),

(37) Etudes de Psychologie sociale (1898),

(38) L'opinion et la foule, (1901),

(39) Tarde, G., "La psychologi intermentale", Revue İnternationale de sociologie, cilt IX. 1901, s. 1-13.

(40) Tarde, G., "Les lois sociales".

(41) Hayes, E.C., "İntroduction to the Study of Sociology.

(42) Lichtenberger, J.P., "Development of Social Theory", Bölüm XIII.

(43) Ward, "Dynamic Society", cilt I, s. 69, 468.

(44) Pure Sociology, "cilt 261. Dynamic Sociology", cilt I, s. 472.

(45) Dynamic Sociology, cilt I, s. 15, 18, 29, 487; cilt II, s. 2, 13, 93; Pure Sociology, s. 15-29, 545.

(46) Ross, Edward, A., "Moot Points in Sociology", American Journal of Sociology, cilt VIII, IX, X.

(47) Ellwood, Charles A., "İntroduction to Social Psychology", s. 75-77, 1917.

(48) Sumner-Keller, adı geçen eser, s. 21.

(49) Rotzenhofer, G., "Die soziologische Erkenntnis", s. 55- 56, Leipzig, 1898.

(50) 1854'de doğdu, 1926'da öldü. Başlıca eserleri: An introduction to the Study of Society, 1894; General Sociology, 1905; Adam Smith and Modern Sociology, 1907; "The Cameralists", 1910;

The Meaning of Social Science, 1910; Origins of Sociology, 1924.

(51) Small, A., General Sociology, s. 197-198-282-284, 425- 426, 433.

(52) Aynı eser, s. 197-198.

(53) Park, A. ve Burgess, E., İntroduction to the Science of Sociology, s. 435-443.

(54) Ribot, Th., Psychologie des Sentiments" s. 15.

(Ribot'nun bu eseri Prof. Mustafa Şekip Tunç tarafından eski harflerle "Hissiyat Ruhiyatı" adı altında iki cilt olarak türkçeye çevrilmişti. Bu eserin yeniden gözden geçirtilerek temel eser olarak bastırılması yerinde olacağı kanısındayız. M. R. Ö.)

(55) Novicow, J., "Conscience et volonté Sociales", s. 89.

(56) Mayer, M.E., "Die Schuldhafte Handlung und ihre Arten im Strafrecht", 1901, Bölüm II.

(57) Tarde, V., Sighele, P. Rossi, B. Sidis, W. Bechterev, G. Le Bon, Marpillero, A. Vigouroux, P. Juquelier, G. Dumas, P. Auboy, J. M. Baldwin, S. Freud, N.K. Michailovsky.

(58) Yukardakileri Cooley, Charles, H., "the Roots of Social Knowledge", American Journal of Sociology, cilt XXXII, s. 59-80 ile karşılaştırınız.

-IV-

PSİKO-SOSYOLOJİK OKUL

-197.- 272. sahifeler arası-

(1) "La cité antique", Paris, 1864, s. 1,

(2) Aynı eser, s. 3-4.

(3) Aynı eser, s. 11-12.

(4) Aynı eser, s. 39-130.

(5) Aynı eser, s. 131- 414.

(6) Aynı eser, s. 456.

(7) Aynı eser, s. 529.

(8) 1873'de doğdu. Başlıca eserleri: Sociology and Modern Social Problems, Sociology in its Psychological Aspects; The Psychology of Human Society.

(9) Ellwood, Ch. A., The Reconstruction of religion, s. 1-11. N. Y., 1922.

(10) Aynı eser, s. 14-26.

(11) Aynı eser, Bölüm I-III.

(12) Durkheim, Formes élémentaires de le vie religieuse, s. 417.

(13) Aynı eser, s. 416-427.

(14) Le Bon, G., Psychologie du socialisme, Bölüm I. III.

(15) Frazer, J.G., Psyche's task, a Discourse Concerning the İnfiuence of Superstition on the Growth if İnstitutions, 2. basım. Londra, 1913,

s. 154.

(16) Bouglé, C., Essai sur le régime des castes, Paris, 1908.

(2) 1866'da doğdu. Amerikan sosyolojisinin kurucularından biridir. Başlıca eserleri: Foundations of Sociology; Social Control; Social Psychology; Principles of Sociology,

(17) Ross, E.A., Social Control, Bölüm XXIII.

(18) Sorel, G., Reflexions sur la violence, s. 133.

(19) Kidd, B., Social Evolution, s. 66-72. 106-107, 305-306, N. Y., 1894.

(20) Aynı eser, s. 108-116.

(21) Aynı eser, s. 306-307.

(22) 1920'de öldü, başlıca eserleri: Religionssoziologie, Wirtschaftsgeschichte, 2. basım. 1924, Gesammelte Aufsaetze zur Wissenschaftslehre, 1922.

(23) Religionssoziologie, Bölüm I, II, III.

(24) Weber, Max, aynı eser, cilt I, s. 12, 21-22, 37-38, 82, 183, 233-237.

(25) Aynı eser, s. cilt I. s. 238.

(26) Yayımlanan 3 ciltte Protestanlık, Konfüçiüsçülük, Taoizm, Hinduizm, Buddism ve Judaism hakkında bir incelcme vardır.

(27) Religion and the rise of Capitalism (R.H. Tawney, N.Y., 1926). M. Weber'in teorisinin bir özetinden ibarettir.

(28) Religionssoziologie, cilt I, s. 17-63.

(29) Aynı eser, cilt I. s. 30-34. 63,

(30) Aynı eser, cilt I. s. 17-30, 63-236.

(32) Aynı eser, cilt I. Çin dinleri; cilt II. Hinduism ve Budism; cilt III. Judaism ve onun ekonomik ahlakı.

(33) Aynı eser, s. 524-528.

(34) Modern kapitalizmin Yahudiler tarafından yaratıldığını iler süren Sombart'a karşı çıkan Weber, bunun yanlış bir teori olduğunu ispatlıyor.

(35) Voelker, P. F., The Function of ideals end Attirudes in Social Education, s. 99, 115-118, 120, 126.

(36) E.d. Starbuck tarafından yapılan cedvel bunun daha açık bir biçimde ortaya koyuyor.

(37) Sumner, W.G, "Religion and the mores", American Journal of Sociology, cilt XV. s. 591.

(38) The Reconstruction of Religion, s. 15.

(39) Guignebert, L'Evolution des Dogmes, s. 143, Paris, 1910.

(40) Weber, M., Religionssoziologie, cilt I. s. 238-239.

(41) Ellwood. "the Reconstruction, s. 60-64.

(42) Rostovtzeff, M., adı geçen eser, cilt I. s. 21-22,

(43) Aynı eser, s. 419-480.

(44) Gobineau, adı geçen eser, cilt I. s. 21-22.

(45) Weber, Wirtschafts geschichte, s. 307.

(46) Chang.Chen Huan, The Economic Principles of Conficius and his School, N. Y., 1911.

(47) Dinsel fenomenlerle dinsel olmayan fenomenler arasındaki corrélation'ların istatistik etüdü konusunda bazı girişimler yapılmıştır.

(48) Spencer, H., Principes de Sociologie, IV. Bölüm.

(49) Kovalevsky, M., Coutume contemporaine et loi ancienne, 1886.

(50) Waxwiler, E., Bulletin mensuel de l'institut de Sociologie Solvay, 1910, No. 1'e önsöz.

(51) Ross, E., Social Control. Bölüm XI, XIX, XV.

(52) Westermarck, E., Origine et devclopment des İdées morales, cilt I. Bölüm I-XIII, Payot, Paris.

(53) Sumner, W.G., Folkwarps, 1966.

(54) Aynı eser, s. 1, 2, 25, 26, 34, 39, 44, 61, 66-67.

(55) Bak. Petrajitzky, L., Essais de philosophie du droit (rusça).

(56) Bak. Petrajistsky, L., İntroduction a la théorie du droit ve Théorie du droit, cilt I ve cilt II.

(57) Bu konuda bir eleştirme için bakınız. Cruet, adı geçen eser, s. 1-10, 336.

(58) Goldenweiser, A., "Cultural Antropohology", The History and prospects of Social Sciencc, s. 221-232, N.Y., 1925.

(59) bak. Sorokin, "A Suvey of the Cyclical Conceptions of Social Forces, Septembre. 1927.

(60) Novicow, İ., Les luttes entre sociétés humaines, Paris, 1896.

(61) Ogburn, adı geçen eser, 4. bölüm., özellikle s. 268-280.

(62) Weber, L., Le rythme du progrés, Paris, 1913.

(63) Örneğin, odern bilim "Bahçe şehirler" yapımı için mükemmel planlar sunuyor, fakat şehirlerin ve mevcut maddi kültürün direnci sonucunda, bunlar gerçekleştirilemiyor.

(64) Bir kültürün unsurunun -elemanının- yayılma derecesi, bunu kabul eden ve kullanan insanların sayısı ile ölçülmelidir, yayıldığı coğrafi alan ile değil.

(65) Perry, W.J., "The Disappearance of culture", The Evgenic review, temmuz 1924, s. 104-113.

(66) Graebner, F., Methode der ethnologie, Heidelberg, 1911.

(67) Örneğin, Hurlock, E.B., "The valne of Praise and reproof", Archives of Psychology, cilt XI. No. 71.

(68) Bu konuların parlak bir analizi için bakınız,

Petrajitzky, Leo, İntroduction a la théorie du droit de la morale. s. 80-81. Ayrıca bak. Sorokin, P., Systéme de sociologie, vol. I, p. 30-36.

* **Apodiktique:** (Yunancadan), Ben ispat ettim. ispat edilmiş ve itiraz edilemeyen bir önerme -hüküm- (Buradaki ispat edilmiş sözü, deneyle ispat edilmiş anlamına gelmez.)

Fransızca, sözlükte şöyle deniliyor: Apodictique: (du gr.: je démontre). Se dit d'une proposition démontrée et incontestable.

* **Processus:** (Latince kelime), Uzatma -prolongement- gidiş, yol, olay. Eski türkçemizde "vetire" kelimesi kullanılıyordu. Bugün öztürkçe olarak "süreç" terimini kullananlar vardır.

Processus, ya da vetire, süreç kelimelerinin doğru anlamı: Birçok aşamaları olan bir olayın bütünü. Örnekler: sindirim processus'ü, solunum processus'ü, kanın dolaşımı processus'ü, düşünme processus'ü.

Bu kelime, birçok aşamaları olmak üzere bir yol, bir oluş, bir gidiş anlamında kullanılmalıdır.

* **Ontogénése ya da ontogénie:** Ferdin rüşeym halinden tam teşekkül haline kadar geçirdiği oluş -tekevvün- aşamaları, oluş zinciri, silsilesi.

* **Eschatologie:** (Yunanca eschatos, sonuncu, son, logos, söz, bilim). İnsanın ölümünden sonra ve dünyanın sonunda insanın kaderi ile ilgili doktrinlerin bütünü.

Eschatologique : İnsanın ölümünden sonraki durumdan söz eden bir anlayış.

* **Téléologique:** (Yunancadan, telos, son -fin-, logos: Söz ya da bilim). teleolojik, gayeye, amaca yönelmeden söz eden nazariyeler ile ilgili. Biz amaçlı kelimesi ile ifade edebiliriz.

* **İntraction:** Bu terimi hep böyle kullandık. İnter: Latince, ara, arası anlamına gelir. Action: fiil, hareket, iş, etki.

Kitaptaki interaction kelimesi, ferdlerin toplum halinde yaşarlarken, kendi aralarında, daha doğrusu, birbirlerine etki etmeleri anlamına gelmektedir.

* **Trans-subjectif:** Trans (latince ek) ötesinde, arasında, içinde kavramlarını anlatan örnek. Trans-subjectif, birleşmiş kelimesiyle anlaşılacak şey, bizim sübjektifliğimizin ötesinde.

* **Vetire:** Processus'e bakılabilir.

* **Önerme:** Hüküm, yargı.

* **İçlem:** Eskiden muhteva denirdi. Bizim mantık okuttuğumuz zaman içlem kitaplarda yer aldı ve biz **içlem** terimini kullandık. Şimdi "kapsam kullanılıyor." Hangisi yerleşip kalacak bilemiyoruz! İçlem terimi ile anlaşılan anlam, bir terimin içine aldığı özelliklerdir. Örnek olarak, **canlı** teriminin içlemii doğmak, besin almak, büyümek, glişmek, neslini üretmek ve ölmekten ibaret olan bir sürü özelliklerin bütünüdür.

* **Nominalizm (nominalisme):** Ortaçağda, genel fikirlerin kelimelerden (sözcüklerden) başka bir şey olmadıklarını ve zihinde bu kelimelerden başka hiçbir gerçek -realite- tekabül etmediğini iddia ve kabul eden doktrin.

İlkçağdan beri Cynique (bak. Cynique) filozof Antisthéne, Eflatun'un idéeler teorisi (bak.-İdée) ile mücadele ederek haykırdı: "Ben at'ı iyice görüyorum, atlılığı (chevalité) görmüyorum."

Şu halde, Nominalizm, "idée'lerin bir mevcudiyeti (existence) ve zihinden bağımsız, kendine özgü (mahsus) realitesi bulunduğunu kabul eden Eflatuncu realizm'e (realisme platonien) karşıttır. fakat ortaçağdadır ki, nominalizm, (IX. yüzyılın sonunda) Posselin ile çok büyük bir gelişme gösterdi ki, bunu ilahiyata (Theologie) uygulamaya cüret eden ve böylece gerçek üçlülüğe (teslise) karşı durdu.

* **Nominalizm,** XIV. yüzyılda, genel fikirlerin veya "tümeler" veya "Külliyat"ın (universaux) "realizmi"ni eleştiren Guillame d'Occam tarafından tekrar ele alındı.

Bugün, emprisme'in (Hume) mukavemeti ile Kant'ın "akılcılığı", "rationalizme" ile mukavemet ve muhalefet gösterilmiştir. Birincisi, nominalizmin konularını tekrar ele alıyor ve bizim bilgimizi, sadece deney üzerine kur-

duğunu iddia ediyor, (daima özeller); ikincisi, tersine olarak, akıl (raison) üzerine kurduğunu iddia ediyor. Larousse. Dictionaire de la Philosophie, 1964).

* **Tautologique = (Yunanca tautologia'dan):** Evvelce başka kelimelerle söylenen şeyin lüzumsuz tekrarı, kelime israfı.

* **Anthropo:** İnsan; morph, şekil, kelimeleri ortaya çıkar.

Çocuklar ve yetişkin insanlar, maddi cisimleri insana benzetirler: onların da canı sıkılır, huysuzlukları olur, söz anlar. Topuna, sen burada bekle diyen çocuk, çakmakta olduğu çivinin eğrildiğini gören bir insan, çiviyi: Sen aksilik ediyorsun, fakat inad ve aksilik etsen de ben seni çakacağım demesi, bu cansız cisimlerin sanki insana benzer özellikleri varmış gibi konuşur. "Böyle düşünmeye antropomorphisme -antropomorfizm" denir."

M. Raşit ÖYMEN

94. 06. Y. 0001 - 1695

№ 3862